Jarosfaw iwaszkiewicz

slavă şi fală

ROMAN * **

ÎN ROMÂNEŞTE DE TELEMAC DAN şi VASILE M. THEODORESCU

CAPITOLUL OPT
STRUGURI COPȚI
I
I Primăvara anului 1937 fusese nespus de friguroasă; chiar şi la Roma privirile ei păreau îndreptate tot spre miazănoapte, ca şi cum şi-ar fi dat seama şi ea de însemnătatea alianței germano-italiene. Edgar nu se aşteptase să găsească în Oraşul Etern nici atâta înghesuială şi nici atâta frig. Furat de gândul vechilor relații ce datau) încă de pe vremea copilăriei – când poposeau aci împreună cu tăticu, mămica şi Elzbietka (toată în panglici roze) – el crezuse că se poate bizui pe unele privilegii la „Grand Hotel de Russie”. De data aceasta însă, după îndelungi insistențe – pentru el extrem de dezagreabile – abia obținu o cămăruță modestă de tot, la etajul doi, o odăiță de serviciu mititică şi fără baie (servitorii, după cum se ştie, nu trebuie să se spele), dar cu fereastră spre terasele grădinii care la „Hotel de Russie” constituiau cea mai mare atracție. Terasele astea ce se cățărau până sus de tot, spre Monte Pincio, erau acoperite cu viță de vie şi cu glicine. Glicinele nu înfloriseră încă (în mai, la Roma!), iar mugurii lor atârnau pe crenguțele desfrunzite asemenea unor lunguieți şoricei morți, pe care un băiețel poznaş i-ar fi spânzurat pe nişte sfori.

Ultimele luni petrecute la Varşovia îl obosiseră enorm pe Edgar. Munca la conservator — deloc potrivită lui – îl epuiza cu desăvârşire şi, spre a-i face față cât de cât, îşi întărea tot mai mult slabele lui forțe cu câteva picături de coniac, din sticluța plată de cristal ce o purta mereu asupră-şi. Nu mai fusese de mult la medic dar, instinctiv, se simțea atras de sud. În vremea din urmă – după insuccesul lucrărilor lui recente – nu mai compusese nimic, lucru ce se datora într-o oarecare măsură amărăciunii ce-l cotropise dar, şi mai mult, neputinței şi slăbiciunii fizice pe care şi le ascundea chiar sieşi. De unde şi strâmtorarea lui bănească, nemaidispunând decât doar de un modest salariu de profesor. Tatăl său, cu fabrica lui de zahăr, câştiga cu mult mai mult, dar nici măcar nu-i trecea prin minte că fiul lui – om cu faimă – ar fi avut nevoie de vreun ajutor. Deşi mai de departe, Elzunia se orienta infinit mai bine

în aceste treburi, şi chiar ea fusese aceea care-i înlesnise călătoria la Roma, trimițându-i la Banca d'Italia o anumită sumă de dolari.

Mare-i fu însă dezamăgirea când, în locul arşiței aşteptate, Edgar găsi la Roma un timp friguros şi intermitente ploi torențiale ce pătrundeau omul până la oase. După dezagreabilele prime clipe de la sosirea în marele oraş, îşi pierdu repede buna dispoziție şi, dimineața, mai că nu-i mai venea să se scoale din pat. Dincolo de fereastră, de după singura fereastră a odăiței sale, grădina părea cenuşie, lipsită de flori, tufele

— Veşnic verzi – înțepenite şi ele zăceau pe pietriş ca nişte animale înrăite, iar cerul de' deasupra lor era de un cenuşiu de plumb, asemenea aceluia ce-l lăsase la Varşovia. Se ridică totuşi; efortul însă îl făcu să transpire tot. Îl durea şi în gât. Începuse să-l doară încă din tren.

Se gargarisi cu tânctură de iod şi apoi porni spre Monte Pincio, cățărându-se pe Scările spaniole fără nicio oboseală, atât de mult îl fermecase frumusețea arhitectonică a întregit compoziții – scările, obeliscul, biserica şi care, deşi nu erau pe o singură axă, dădeau totuşi impresia celei mai perfecte armonii.

Pe Monte Pincio… aproape nimeni; frigul speriase pe cei veniți să se plimbe, iar negustorii de amintiri şi fotografii se răriseră şi ei; numai ceva mai încolo, în parc, mergând spre Villa Borghese, se înălța un paravan alb închis într-un pătrat, în jurul căruia se îngrămădiseră o mulțime de copii. În pătratul acestui paravan, în partea de sus, un om îşi etala păpuşile. Era acolo însuşi splendidul Pulcinella cu nasul de uriaş şi încă multe alte vestigii din *commedia dell'arte.*

Edgar zâmbi, înduioşat. Îşi reaminti de „păpuşile de după paravan" – cum li se spunea acestora, acolo, la ei acasă – şi care îşi făceau apariția în curțile caselor de la Odesa, înfățişând întotdeauna aceleaşi chipuri înroşite şi cu nasuri enorme. În toată copilăria lui fusese urmărit de regretul că jandarmul – de atâtea ori tras pe sfoară de fistichiul Petruşka – îl ucidea, până la urmă, cu un băț. Petruşka țipase jalnic,

rămînând apoi neînsuflețit, spânzurat în deschizătura paravanului, în timp ce micul Edgar plângea de mama focului şi nu era chip să-l potolească cineva. Păpuşile italiene aveau o altă înfățişare, iar jandarmul nu-l ucidea pe Pulcinella. Oprindu-se o clipă, Edgar urmări spectacolul. Automobilele, trecând în mare viteză peste pod, spre Villa Borghese, ocoleau modestul teatru improvizat în splendidul parc. Edgar nu le acorda însă nicio atenție şi, tot uitându-se la micuțul Kasperle, la Pulcinella sau la Petruşka – îşi reamintea de Odesa.

„Hotărât lucru, prea multe amintiri'1, îşi zise el îndepărtându-se şi pătrunzând fără grabă înlăuntrul parcului.

Edgar se afla însă într-un astfel de moment al vieții când amintirile încep să te stăpânească cu o neaşteptată forță. Tinerețea nu cunoaşte aduceri aminte, iar ceea ce i se pare a fi amintire nu-i decât rememorarea acelor fapte ce se mai pot regreta. La un moment dat al vieții ne dăm seama că de acum nimic nu se mai poate repeta, că tot ceea ce se va mai întâmpla va fi altceva şi în bună măsură lipsit de culoare. Atunci abia, recurgând la amintiri – de pildă la panglicile roze ale Elzunei – vom şti bine că niciuna din ele nu se mai poate înfățişa, din nou, ochilor noştri.

Pe gazonul parcului se înălțau, de-a dreptul din iarbă, crini roşii şi roz. Cu tot frigul şi ploaia, ei îşi deschideau potirele cărnoase – pictate parcă în pastel – ca şi cum nişte balauri şi-ar fi căscat fălcile, pline de stamine în loc de colți. Florile astea cuprinzătoare, răsărite oarecum la întâmplare între pini şi chiparoşi, luceau pe fondul închis de parcă ar fi fost acele făpturi de neînchipuit, întrevăzute doar în viziunile pictorilor chinezi. Fără să se oprească, Edgar aruncă crinilor ăstora o privire plină de neîncredere. „Nu-i de mirare, îşi mărturisi el, că italienii au o pictură atât de neobişnuită!” Şi se hotărî să aleagă din pictura asta câțiva creatori şi să le cerceteze tablourile în mod sistematic. De la „Grand Hotel de Russie” nu era departe până la Santa Maria del Popolo, unde, înti'-o capelă laterală, erau atârnate două dintre cele mai strălucite pânze ale lui Caravaggio. Pictorul acesta – încă prea puțin

cunoscut şi preţuit, pictor al unor scene dramatice şi pe deasupra capabil să conceapă totul fără nicio urmă de convenţionalism – cucerise simpatia lui Edgar. Se întemeia, oare, simpatia asta pe vreo înrudire spirituală? Poate mai degrabă pe contrast. Părţile întunecate ale tablourilor lui, din care ieşeau la iveală forme neaşteptate, iluminate cu o lumină puternică dar neaparentă – ca şi cum Caravaggio ar fi cunoscut reflectoarele de astăzi – sugerau mai degrabă muzica lui Beethoven decât propria sa muzică. O uriaşă crupă blondă de cal ce ocupa tot spaţiul tabloului – reprezentând întoarcerea la credinţă a Sf. Pavel

— Constituia principalul său conţinut („umplerea" cadrului) şi era nespus de patetică, de imensă, şi totodată de imposibilă de înţeles, întocmai ca un fragment dintr-un cvartet de Beethoven. Caravaggio îl atrăgea prin tot ce avea el mai tainic, Edgar nepricepând în niciun chip căile prin care îi veniseră ideile, de unde le luase, cum se născuseră ele în capul pictorului. Înţelegea

— Şi încă perfect de bine – cum se năşteau în capul lui Goethe ideile cele mai stranii. Pricepea, resimţea chiar în el, cu imaginaţia sa de creator, cum îi venise în gând înfăţişarea unei anumite scene, ca de pildă convorbirea lui Faust cu centaurul. Cuvinte ciudate, dar clare. Nu pricepea însă deloc de ce Caravaggio pictase în locul Sf. Pavel un cal uriaş, delectându-se cu rotunjimea crupei acestuia, ca şi cum ar fi fost un trup de femeie.

Fusese de mai multe ori la Roma, întotdeauna însă pentru scurtă vreme, aşa că nu cunoştea detaliile marelui oraş. *Baedeker*-ul, abia el, îl informă de existenţa unei alte picturi de Caravaggio în biserica Sf. Ludovic, „dei Francesi". Ghidul menţiona unele din fresce ce înfăţişau viaţa Sfântului Matei, fără să le însoţească de vreo steluţă voind, adică, să arate prin aceasta că picturile respective nu erau considerate drept ceva deosebit. Când însă intră în micuţa capelă, iar paracliserul, aprinzând luminile, scoase, pe deplin, la iveală tablourile, simţi, pur şi simplu, că i se opreşte respiraţia. Aşa cum în tabloul „Sfântului Pavel" pictorul se preocupase de nuditatea

uriaşului cal, la fel aici, „în martiriul Sfântului Matei”, îl preocupase goliciunea totală şi neaşteptată a ostaşului care reteza capul sfântului. Un bărbat deopotrivă uriaş, splendid, gol puşcă, în floarea vârstei, constituia cel mai important element. Iluminat, şi el, de nişte reflectoare tot atât de invizibile, ieşea din cadrul tabloului, din spaţiul închis al capelei şi, îndrăzneţ, chiar înfricoşător în mişcarea lui de călău, se impunea tuturor celor ce-l priveau.

Edgar era uimit de forţa brutală exprimată de pictor, şi care. În ciuda oricărei aparenţe, degaja frumuseţe.

— Eu n-aş fi în stare să fac aşa ceva, îşi mărturisi el, la mine totul este afară din cale de temperat. Eu ar fi trebuit să mă nasc organist la Lowicz…

Niciodată Roma nu i se păruse atât de splendidă. Mergând pe via Condotti, nu se mai uita la scările ce se deschideau, în fund, ca nişte mâini ce susţineau obeliscul şi biserica, ci sorbea din ochi magazinele înşirate de o parte şi de alta. Bijuterii, cravate, cămăşi, elegantul magazin Gucci, „furnizorul curţii prinţului de Piemont”, porţelanuri, Cristaluri – toate astea îi captivau acum privirile. Alerga de la o vitrină la alta, uluit, trezit de dorinţa de a trăi şi de a se sătura din plin, de a avea de toate şi de a se delecta. O viaţă nouă se trezea în el şi deodată, undeva în adâncuri, reauzi cuvintele unor versuri uitate, îmbinate însă cu o muzică – de pe la jumătatea ei – nouă: acorduri întrerupte, necoordonate…

Râse în sinea lui.

„Muzica asta izvorăşte nu din vederea ostaşului despuiat al lui Caravaggio, ci din priveliştea cravatelor albastre din magazinul lui Gucci”.

Se opri în faţa unui mic magazin. Îi treziseră interesul nişte măgăruşi, mai mici şi mai mari, din majolică verde, ce parcă alergau prin vitrinele expoziţiei şi alături de care erau prezentate micuţe scrumiere roze şi galbene, având gravate pe ele câteva sentinţe, al căror citit – al unora din ele – îl amuza nespus, nefiind deloc banale ca, de pildă, maximele sau proverbele franţuzeşti de felul acestora:

Quand on est mort, c’est pour longtemp,

Quand on est bete, c'est pour toujours.[1]

Mai târziu, în cursul întregii şederi la Roma, a repetat deseori dictonul *„quand on est mort, c'est pour longtemps…”.* Infinit mai splendide îi apăreau însă forum-urile nu de mult dezgropate şi parţial reconstituite de-a lungul arterei Via dell' Impero, unde demolarea totală a caselor ce se îngrămădiseră odinioară aici, asemenea unor faguri de miere – lipindu-se unele de altele şi prăbuşindu-se apoi laolaltă – i se părea de-a dreptul impunătoare. Străbătea agale trotuarele

— Pe lângă care goneau cirezile zgomotoase ale celor mai splendide automobile – până la locul unde, printre arcuri ce depăşeau orice imaginaţie şi te ameţeau prin forţa lor, se înălţa bazilica lui Constantin.

Dar, dintre toate monumentele vechii străluciri a romanilor, a puterii şi a trufiei împăraţilor şi papilor lor, mai mult şi mai mult îi plăcea să se oprească – nu în curtea de la Colosseum, pe iarba verde crescută chiar din sânge adevărat –, nu în faţa arcului lui Titus, atât de perfect ca formă arhitectonică –, nu în faţa templului bunei Faustina, soţia împăratului filosof – ci în faţa arcului lui Constantin.

Ll punea pe gânduri întotdeauna întristătoarea formă a arcului ăsta scund, aşa cum era aşezat alături de celelalte arcuri splendide şi cuminţi în majestatea lor, pe care le-ar fi putut lua drept model dacă n-ar fi preferat să-l lase să crească direct din pământ, lipsit de eleganţă, ca o buruiană; îl puneau pe gânduri sculpturile, adunate aici talmeş-balmeş, nearmonizate şi neproporţionate între ele; îl puneau pe gânduri inscripţiile dăltuite în aceeaşi marmoră – aflată aici din belşug –, dar de o mână nepricepută, neînstare să imite pilda literelor întâlnite la fiece pas, oriunde şi-ar fi întors ochii netalentatul lor dăltuitor.

„Cum decade cultura? se întrebă Edgar. De ce omul care a dăltuit inscripţia pe arcul lui Constantin a lucrat aşa de

---

[1] Cînd cineva a murit — e pentru mult timp,

Cînd cineva e prost — e pentru totdeauna (fr.).

nedibaci? Pentru că n-a fost, oare, în stare? Ori poate a cugetat că aşa şi numai aşa trebuie.

Gândurile i se înţepeniră aci… „Poate el a cugetat astfel, că aşa trebuie. Poate la fel cuget şi eu, că numai aşa trebuie să creez? Să descompun totul, adică în elementele lui primare, să nu-l imit (ferească sfântul!) pe Beethoven, să nu fiu consecvent, să nu leg glasurile în chip logic… Eu, gândesc poate, că aşa chiar trebuie şi… de fapt, asta înseamnează tocmai declinul culturii… a acelui ceva ce ia sfârşit… Toată arta noastră nu este, ea, poate, tot ca arcul lui Constantin?”

Spre seară, când se întoarse la hotel şi se întinse să se odihnească puţin, toate cele văzute în drum începură să i se rotească în minte, amestecând statuile împăraţilor cu cravatele albastre, Scările spaniole cu inscripţiile stângace de pe arcul lui Constantin, iar ostaşul ce-l ucidea pe sfântul Matei, era – aşa cum se întâmplă în vis – gol şi în acelaşi timp pe cale de a îmbrăca neagra cămaşă a gărzii lui Mussolini.

Amestecul născut – în după-amiaza asta – în capul lui Edgar era dovada bolii lui. Ştia şi fără termometru că are febră.

Şi totuşi în fiecare dimineaţă se scula plin de aceeaşi curiozitate din vremea tinereţii. Nu mai trăise de mult un voiaj, aşa, ca o aventură. Ultimele lui călătorii fuseseră legate, de obicei, de unele concerte, ca în urmă cu câţiva ani când Elzunia cântase încă la Augusteo – redat astăzi rangului lui de mausoleu al marelui împărat. Mai degrabă erau întâlniri de societate, Elzunia având darul să atragă o mulţime de oameni; călătorind în urma ei, formau anturajul obişnuit: admix-atori fideli, neclintite eleve, ori numeroase, persoane cu vogă din diferite metropole, ca – în cursul ultimei vizite – fiul natural al lui Victor Emmanuel, şchiop, îndrăgostit de ea şi poet. Iar aventurile nu erau ale lui Edgar, ci ale Elzbietkăi.

Singurele scrisori primite acum din ţară – de la Artur Malski din Lodz – erau citite cu zâmbetul pe buze uneori, zâmbet silit alteori, plin de nelinişte.

„Roma, Roma! perofa Artur în rândurile lui, ca şi cum s-ar fi plimbat prin cameră, zgâlţâindu-şi umerii şi ţiuind ca un şobolan tăiat cu Cuţitul. Cine a mai văzut s-o porneşti la

Roma, unde nu poți Vedea decât vestigiile unui trecut strălucit, grozăviile noului regim lipsit de orice noimă? Ce-ai mai putea căuta la Roma? Nici chiar muzică nu mai există acolo…”

Iar Edgar îi răspundea în gând: „Măcar faptul că arcuşurile orchestrei Cântă aici, îritr-adevăr, toate împreună… Ei nu înțeleg lucrul asta.” Dar nu era dispus să-i răspundă, ştiind bine că vorbele lui nu vor avea o prea mare greutate.

„De-ai locui şi dumneata puțin la noi în Lodz, scria mai departe micul Artur, mai ales într-d primăvară ca asta rece şi ploioasă! De-ai putea vedea cum arăta orăşelul ăsta – cu jgheaburi! Pricepi dumneata, cu jgheaburi! La toate astea să te gândeşti când admiri anticele apeducte romane, ori când te plimbi cu doamnele – ca Goethe sau Krasinski – prin Campania romană… Oare ți-a trecut prin minte, domnule Edgar, că noi polonezii nu ne putem îngădui călătorii estetizante? Să nu pierzi din vedere acest lucru când vei privi cerul azuriu boltind deasupra Romei, în timp ce la noi, domnule, varsă cu găleata…14

„Varsă şi aici…”, gândi Edgar.

„Că te invidiez, domnule e altceva, şi încă foarte mult; ah, cât te invidiez. Trebuie că-i minunată călătoria… Eu n-am călătorit niciodată şi niciodată nu voi călători. Ascult doar cum zdrăngănesc copiii gamele şi studiile lui Czerny. Dar… Capela Sixtină? Trebuie să fie ceva atât de imens, încât pare de-a dreptul monstruos… M-ar înăbuşi. Eu nu sunt făcut pentru Capela Sixtină…”

Râzând, Edgar repetă:

— Eu nu sunt făcut pentru Capela Sixtină…

Cel mai mult îi plăceau însă matinalele lui plimbări pe Aventin. Ca să ajungă acolo avea, ce e drept, întotdeauna, destule dificultăți, fiindcă toată topografia Romei i se cam încurca în cap de cum o pornea în părțile acelea. Şi fie că ieşea la sfânta Praxeda, fie că rătăcea prin nişte înfundături dincolo de biserica Santa Maria în Cosmedin, de fiecare dată – regăsind, cu chiu cu vai, calea ce ducea la Aventin – îşi spunea:

— O! Doamne sfinte, şi-i doar atât de simplu.

Hoinăreala asta pe Aventin îi amintea de vechea Romă, Roma lui Goethe şi a lui Mickiewicz, tăinuind acel ceva romantic din care emana – după părerea lui – parfumul de mult evaporat al romantismului. „Ce uimitoare este epoca asta, îşi mărturisea el în gând, aşezându-se pe vreuna din bănci, epocă ce ne face să trăim atât de îndelung sub respirația ei, sub suflul poemelor *Dziady (Moşii)* şi *Faust…* Dar Faust înseamnează oare romantism? Ceea ce e veşnic este chiar omul, pe care-l depăşeşte doar natura vrăjită de el însuşi. Ruinele Romei nu sunt ruine, ci o lume nouă, dezvăluind necontenit fața voalată a *existenței* umane. Dar… nu cu E (mare)

al existenței absolute, ci a cotidianului uman, a suferinței de fiecare zi.

Faptul că mă doare gitul şi că nu există un leac eficace împotriva acestei dureri – iată ce este cu adevărat îngrozitor, iar nu că undeva s-ar fi prăbuşit vreun stat."

Ciudatul grilaj al sediului Maltan – care-l ocrotea cu aspectul lui neobişnuit de copaci şi arbuşti minunați – nu-l emoționase. Fireşte, privea cu nesaț prin gaura broaştei, prin care se vedea chiar în față, la cotitura aleii de chiparoşi, capela rotundă şi galbenă a Sfântului Petru semănând cu un fruct exotic. Dar îi plăcea cu mult mai mult biserica Sfintei Sabina, acoperită toată, în interior, cu o marmoră rece, parcă de gheață. În biserică era nespus de răcoare; totul însă atât de curat şi de perfect simetric, încât matematica asta îi sporea şi adâncea sensibilitatea întocmai ca muzica lui Bach. Claviatura orgei, aici joasă, îl îmbia să-i atingă clapele albe, având impresia că nu sunetele vor zbura spre el, ci plăcile albe de marmoră – ce formau căptuşeala bisericii – chiar ele vor porni să se mişte şi să se rânduiască în noi aşezări arhitectonice, glaciare, în noi biserici ale Sfintei Sabina, tot mai zvelte şi tot mai înalte. Zăbovea ore întregi în biserica asta… de obicei pustie.

Îi plăcea deopotrivă grădina de lângă biserică

— Pe vremea aceea încă despărțită de stradă printr-un zid –

, cu lavițele ei joase de piatră şi copacii ei scunzi de portocal – încărcați cu fructe verzi şi aurii – de pe terasa căreia se deschidea priveliştea spre Tibru şi dincolo de Tibru, către biserica Sfântului Petru şi către pitoreştile înălțimi de la Ianicula.

Zăbovea adesea şi în grădina asta, deşi după o astfel de odihnă pe granitul rece tuşea şi mai tare, iar după-amiază, din nou i se învălmăşau în cap culorile şi notele, alcătuind parcă o ceață străvezie ce-l emoționa până la lacrimi. Într-o dimineață când se făcuse foarte cald şi cerul însorit era limpede şi verzui, iar înalții pini şi chiparoşi stăteau nemişcați în văzduhul transparent, Edgar se aşeză pe o laviță de piatră – obosit cum era de Roma asta sau, mai degrabă, obosit de singurătate, de neputința de a-şi rândui gândurile într-o operă concretă. Resimțea, de regulă, o astfel de stare ori de câte ori din haosul lui lăuntric urma să se nască o idee nouă, creatoare.

Fuma țigară după țigară şi privea nemărginirea albastră, de pe terasă neputându-se vedea ținutul de dincolo de Tibru. Într-o atât de frumoasă şi senină dimineață se preumbla ceva lume prin grădină, câțiva studenți cu cartea în mână, câteva perechi dintre care, una şedea chiar nu departe de el pe o bancă. Poziția aplecată a capului femeii, înfăşurat destul de ciudat cu' un şal negru de mătase, îl impresionă. Bărbatul de alături, întors cu spatele spre Edgar, îi explica ceva foarte amănunțit şi cu multă însuflețire, deşi mişcările capului şi ale mâinilor păreau destul de liniştite.

La un moment dat, pare-se, omul puse femeii o întrebare la care aceasta răspunse negativ. Bărbatul se întoarse spre Szyller şi atunci Edgar îl recunoscu. Era Janusz.

Cu mâna îi făcu un semn amical, ca şi cum l-ar fi văzut abia acum câteva ore. Janusz îi răspunse în acelaşi chip, dar continuând să se adreseze persoanei de lângă el, Femeia îl asculta mai departe, tot cu capul plecat, în timp ce şalul negru de mătase ciudat înnodat (pentru Roma), îi ascundea trăsăturile.

După o clipă Janusz se sculă şi se îndreptă spre Szyller, care, aruncând țigara se ridică la rându-i de pe bancă şi

aşteptă aşa până ce Janusz se apropie de el şi-l salută cu indiferență însă, gândindu-se desigur la altceva.

Edgar nu-l mai văzuse de mult. Auzise că după nenorocirile ce-l năpădiseră devenise destul de bizar, şi căpătase mania vizitării locurilor legate de amintirile lui din tinerețe. Oamenii povesteau chiar lucruri stranii despre şederea lui în Spania.

Vorbise cu el ultima dată la Ola, anume de călătoria lui la Odesa, fiindcă de Spania – unde rămăsese mai mult timp şi după ce soră-sa plecase – nu cutezase să-l întrebe. Fu izbit de schimbările zugrăvite pe fața prietenului. În primul rând, ochii lui erau acum învăluiți de o ceață de oboseală, de o neputință de a înțelege; în ei nu mai sclipea vechea lui inteligență, dorința şi uşurința de a pricepe – pe care Edgar le prețuise atât de mult – ca şi cum ar fi fost pândit de un şoc inexplicabil.

— Ce faci aici? întrebă el pe Szyller, aşa de indiferent încât cineva şi-ar fi putut închipui că întâlnirea avea loc la Varşovia, în parcul Saski.

— Aş putea să-ți pun aceeaşi întrebare, răspunse Edgar, strângându-i brațul deasupra cotului. În orice caz pentru mine este o mare bucurie.

— Vei pricepe, când am să-ți spun cine-i femeia ce şade acolo, pe baneă.

— Cine este?

— Ariadna.

— Doamne-Dumnezeule, exclamă Edgar, de unde a mai răsărit şi ea aici?

— Locuieşte în permanență la Roma… la surorile Baziliane.

— Aş putea s-o salut?

— Da. Fireşte. Să nu-i pui însă nicio întrebare.

— Drept cine mă iei? întrebă Edgar şi încă o dată se uită la ochii lui Janusz. (Mai exact* am putea spune: „se uită în ochii lui Janusz.”) Făcea impresia că sunt din altă lume, expresia lor fiind aidoma celei a condamnaților la moarte, condamnați fie printr-o sentință judecătorească, fie printr-un verdict al medicinei.

Auzindu-i cuvintele Janusz zâmbi şi zâmbetul lui reținut, timid îi întineri chipul.

Şi deodată, aici, pe colina Aventină, Edgar îşi reaminti de Odesa, de vechile lecturi, de vechile declamații.

— Mai ține oare minte Versurile lui Blok? şopti el, oarecum fără sens.

— Intreab-o.

Edgar se apropie atât de repede de Ariadna, încât apărând aşa pe neaşteptate în fața băncii ei, o sperie. Ridicându-şi ochii spre el – de sub şalul negru de mătase – văzu în ei continuarea amintirilor lui.

Ariadna se schimbase mult, era mai grasă, fața ei se rotunjise şi toate trăsăturile subtile de odinioară se umpluseră, de parcă ar fi fost din aluat. Pe pielea îngălbenită, nefardată, apăruseră pete cafenii, iar fruntea încrețită purta – desenate parcă – nişte linii verticale, albeața ei fiind pătată de dungi alungite, galbene, hepatice. Doar ochii umezi, lucioşi şi foarte expresivi căutară la Edgar ca pe vremuri.

— Ariadna – rosti ei, întinzmdu-i mina, acest unic cuvânt, în care ascundea atâta simțire şi mângâiere.

— Uite, vezi, Edgar, uite vezi, repetă Ariadna, când acesta se aşeză lângă ea, pe banca netedă, în timp ce Janusz stătea în fața lor, ca şi cum ar fi aşteptat ceva.

În tonul cu care pronunța cuvintele Edgar regăsi, pe neaşteptate, trecuta lor copilărie şi tinerețe. Propriu-zis nici nu-i auzea cuvintele şi nici nu-i înțelegea expresiile, ci-i asculta doar glasul mărunțit şi răguşit cum era, precum şi accentul acela de odinioară, ce-l avuseseră, toți din jurul ei în perioada fericirii de mult apuse.

Janusz îşi pierdea răbdarea.

— Edgar, zise el, deschide-ți ochii, Ariadna te întreabă doar de Elzbietka.

Edgar îşi înălță pleoapele. În jurul lui era aceeaşi grădină Aventină cu portocalii şi salcîmii ei neprăfuiți – iar de la Sfânta Sabina se auzeau clopotele, modeste dar solemne şi oarecum străine.

— Ştii, Ariadna, răspunse el intimidat, te rog să mă ierți; îți ascult doar glasul. Întâlnirea cu Janusz şi cu tine m-a tulburat profund. Eram aici într-o singurătate absolută.

— Cum ți s-a schimbat vocea, observă Ariadna exprimându-se în limba franceză, dumneata eşti cumva răcit?

— Ah, nu, zise Edgar, indiferent, mă doare gâtul. Am făcut un drum foarte obositor.

— Şi unde locuieşti dumneata? mai întrebă, ea, aranjându-şi şalul.

— La „Grand Hotel de Russie”.

— *C’est chic!* zâmbi Ariadna, trebuie să fie însă nespus de scump.

— Mu, nu-i prea sfcump. E drept că-i o odăiță., de şofer44 şi chiar destul de ieftină, dar locul e foarte central.

— E un loc admirabil, confirmă Ariadna cu convingere.

— Ați înnebunit? se mânie Janusz, rămas mereu în picioare, după douăzeci de ani, de când nu v-ați văzut, discutați despre prețurile de la hotel!

— Vrei să vorbim, dintr-o dată, despre viața de apoi? rosti Ariadna sarcastic, iar Edgar reținu din tonul ei o enervare, ba chiar o ciudă. Se vedea bine că Janusz o agasa.

Aşezându-şi mârta peste mâna femeii, Edgar zise:

— Ariadna, nu te supăra pe noi. Pentru mine surpriza este atât de amețitoare…

Ea îşi ridică din nou ochii spre el şi numai după ochii ăştia o puteai recunoaşte pe Ariadna de odinioară.

— Ce tot spui, omule? Eu să mă supăr? Şi eu sunt emoționată! Edgar, aici… mai zise ea, ca şi cum ar fi vorbit cu sine însăşi, şi-şi aplecă iarăşi capul, tot, ca mai înainte, privind țintă pietrişul de sub picioare.

Puțin cam nedumerit Edgar se uită la Janusz, care, în fața lui, confuz şi îndoindu-şi palmele, îşi pocnea degetele unul de celălalt.

— Aş vrea să stau de vorbă cu tine, zise Ariadna în ruseşte. Şi, lucru amuzant, era că, vorbindu-i ruseşte, îl tutuia, iar când vorbea franțuzeşte, îi spunea *„vous”.*

— Aş vrea, Edgar, să-ți vorbesc îndată, aici. Uite, vezi, tocmai îi spuneam lui Janusz, că Dumnezeu trebuia să-mi trimită un semn, că trebuie să se întâmple ceva. Şi tocmai atunci te-am văzut pe tine.

— Oare, zâmbi acesta, nu cumva itt-ai zărit mai înainte şi tocmai de aceea ai cerut semnul divin?

— Eşti un păcătos, făcu Ariadna strângându-şi pumnii.

— De, spune şi tu, ce fel de semn divin aş putea fi eu? se minună Edgar, zâmbind trist.

— Că-i semn ori nu e totuna… Tu însă să-mi spui dacă-i posibil ca un om să-şi irosească viața aşa cum mi-am irosit-o eu. E ştiut doar că ne e dată o singură viață. Numai o viață… Şi dacă nu iese nimic din ea?

Edgar zâmbi.

— Ce tip de rusoaică mai eşti tu, spuse el; îi face plăcere omului să se uite la tine, că şi vii, îndată, cu probleme de principiu. Lui Janusz, te asigur, nu-i vine niciodată în minte ideea că şi-a irosit sau nu viața. Omul trăieşte şi basta. Nu-i aşa Janusz?

Ridicându-şi ochii şi privindu-l pe vechiul lui prieten, se cam sperie. Delicatele lui trăsături erau crispate de un fior; avu chiar impresia că lampa ce-i lumina chipul se stinsese pe neaşteptate.

— Ți-am scris, nu de mult, despre o viață irosită, preciză acesta, dar nu despre a mea.

Câteva clipe domni tăcerea.

— Helena s-a sinucis, grăi Edgar după o secundă, adresându-se mai de grabă sie însuşi decât lui Janusz, fiindcă ştia doar bine că Ariadna n-o cunoscuse. A trebuit să plece.

— Ai iubit-o? zise deodată Ariadna.

— Nu. Niciodată. Dar… cu atât mai rău.

— Trebuie să te întorci imediat? o întrebă la rându-i Janusz.

— Da, a sunat de amiază. Maica superioară mi-a dat voie să ies până la douăsprezece şi jumătate.

— Eşti la mânăstire? o chestionă Edgar.

— Sunt numai novice. N-am depus niciun fel de legământ. Dar locuiesc în mănăstire şi trebuie să mă supun regulilor călugăreşti. Ori de câte ori ies, trebuie s-o întreb pe maica superioară…

— Atunci la revedere, spuse Janusz, distrat Amândoi îl priviră mirați.

„Are o comportare ciudată”, gândi Edgar. Ariadna îşi luă rămas-bun şi plecă repede. Mi năstirea ei era tot pe Aventin, chiar lângă sediul maltan. Numai când se sculă, văzu Edgar cât se îngrăşase. Era îmbrăcată într-o fustă lungă, bizară, cu falduri, aşa cum poartă ţigăncile, numai că era neagră, cu o bluză albă şi pe cap cu o broboadă de mătase tot neagră cu franjuri împletite şi foarte pravoslavnică.

Aproape fără să spună un cuvânt Janusz şi

Edgar porniră în jos spre oraş.

— Aici pe undeva vom găsi un taximetru, zise muzicianul. Vino cu mine, vom lua dejunul la hotel.

— Mi-e totuna.

Da-abia când luară loc unul în faţa celuilalt, la masa albă a restaurantului extrem de elegant,

Edgar zâmbi.

— Hai, nu te supăra pe mine pentru luxul de aci. N-am ce face, îmi place lucrul ăsta şi aşa voi muri. Nu-mi prea pot permite acuma aşa ceva, dar Elzbietka… Ea mi-a înlesnit călătoria la Roma.

Dând din umeri, dar fără să-l privească pe Edgar, Janusz se tot uita în dreapta şi-n stânga.

— Îmi este totuna, repetă el.

Dar din gestul cu care Edgar îşi netezi şerveţelul, foarte scrobit, ce-l întinsese pe genunchi şi care scârţâi sub degetele lui, se putea vedea că era ros de nerăbdare. Şi deodată, luându-şi inima în dinţi, rosti:

— Nu te mai sclifosi, Janusz. Se vede limpede că nu-ţi este totuna, din moment ce ai venit la Roma după Ariadna.

— N-am ştiut că-i aici.

— Dar ai căutat-o.

— Am căutat-o? Da. Aşa cum caut acum tot ce-am pierdut pe undeva. Nici eu nu ştiu unde… Hoinăresc prin lume. Alerg de colo până colo, cu ultimii bani ai surorii mele, Bilihska. Şi, pronunţându-i numele se opri, uitându-se la Edgar, care-i suporta privirea fără nicio sfială.

— Ne întreţin surorile… zâmbi el; ciudată coincidenţă.

— Aşa că, precum vezi, caut ce n-am pierdut, zise Janusz şi,

deodată, glasul i se frânse, fiindcă ceea ce am pierdut nu voi mai regăsi niciodată, adăugă el foarte încet, în şoaptă.

Simţind cum îl cam cuprinde spaima, Edgar nu-şi mai privi prietenul şi porni să citească atent lista felurilor de bucate:

— Mănânci stridii?

— Nu le pot suferi.

— În sfârşit, pentru prima oară n-ai răspuns cu acel „totuna14 al tău. Şi râse.

Se simţiră ceva mai în largul lor.

— Dar Nievolin ăla al ei? întrebă Edgar.

— Se zice că a căzut la patima beţiei, că-l găsesc mereu prin şanţuri, că-l întreţine soţia. Uite, vezi…

— Era de prevăzut.

— Ai văzut cum s-a schimbat Ariadna?

— De ce nu vorbeşte ea în limba polonă? întrebă Edgar, nevoind să se oprească la întrebarea lui Janusz.

— Dumnezeu ştie de ce! Doar este într-o mînăstire polonă. La Baziliane…

— Da, aşa e… Dar, cum n-a depus legământul, e ceva ce dă de gândit.

Aplecându-se deasupra farfuriei, spre Edgar, Janusz îi repetă patetic:

— Gândeşte-te că am divinizat-o.

În clipa aceea chelnerul le întrerupse conversaţia.

— Să-ţi spun ceva, Janusz, zise la rându-i Edgar, în Italia eu comand felurile de mâncare după modul cum sună numele. Ascultă-le numai: *aragosta în bella vista,* ori *jaraona gelata con piselli.* Şi tocmai aceste feluri de mâncare le comandă. Janusz tăcea.

— De-atunci au trecut douăzeci şi câţiva ani. Eram tânăr, un om foarte tânăr şi lumea ştia că sunt compozitor… Cum s-au mai schimbat lucrurile…

Abia la urmă şi-au dat seama că fiecare vorbea despre sine.

— Ce face sora ta? întrebă Szyller.

— Acelaşi lucru ca întotdeauna, zâmbi Janusz. După înapoirea din Spania am crezut că se va ocupa, în mod special, de politică. Chiar aşa a şi fost. A dat câteva dejunuri

„politice*4, dar apoi i-a trecut pasiunea. Intre ei – oftă el – lucrurile nu stau prea bine.

— Cum aşa?

— Da… între Spychala şi Marysia… se pare că nu merge…

— *Ce* vorbeşti? spuse Edgar indiferent, servindu-se cu puțină maioneză. Tare sunt curios de ce nu s-or fi căsătorit.

— Foarte simplu. În acest oaz tutela asupra averii lui Alo ar fi fost preluată de contesa Caserta.

— Da, aşa e, zâmbi compozitorul, la lucrul ăsta nu m-am gândit.

— În general, nu te-ai prea gândit la nimic, scăpă Janusz, destul de confuz.

— Ai dreptate. Am fost şi cred că am rămas lipsit de orice experiență. Şi, aşteptând schimbarea farfuriilor, continuă: Eu nu ți-am vorbit niciodată… Despre chestiunile astea nici când n-am stat de vorbă cu tine.

— Şi la ce bun? se îmbufnă Janusz.

— Ai dreptate. La ce bun? Numai că, nu ştiu de ce, dar aş vrea să-ți povestesc un anumit episod mărunt. Uite, aşa cum uneori te-apucă pofta să cânți una din mazurcile lui Chopin sau *Warum*-ul lui Schumann, tot aşa te apucă şi pofta să povesteşti ceva. Mai ales despre întâmplările de odinioară.

— De la Odesa?

— De la Odesa. Din vremea când ați locuit la noi. Şi tu şi Jozio şi când erai atât de îndrăgostit de Ariadna, încât tuturor li se rupea inima.

— Era vizibil?

— Da, desigur… Şi când a venit Marysia cu Spychala. Nu, nu atunci când a fost convorbirea aceea cu Ola, ci altădată. Văzându-i cum intră, Ola se ridică brusc de pe scaun şi se duse la bucătărie. Iar sora ta clipind din ochi şi, încordindu-şi oarecum trupul, zise: „Asta-i micuța aceea?” Şi punând întrebarea asta îngrozitoare, plină de cruzime, Marysia era atât de frumoasă, de rece, de trufaşă, de inaccesibilă…

— Orice ai spune, frumoasă însă n-a fost…

— Pentru mine era mai mult decât frumoasă. M-am îndrăgostit de ea aşa cum tu te-ai îndrăgostit de Ariadna.

— Iluzie.

— Fireşte că iluzie. Doar eu n-am fost îndrăgostit niciodată de cineva.

— De muzică!

— O iubită ingrată care n-a răspuns dragostei mele.

— N-ai ce-i face, toate sunt la fel.

În clipa aceea chelnerul aduse alături o măsuță rulantă purtând numeroase farfurii de cristal cu felurite sosuri de salată verde, albă, roşie, de țelină tăiată în rotunde felii subțiri şi de sfeclă purpurie – întrebându-i din care doresc…

— Salatele astea se adaugă felului denumit „faraona”.

— „Faraona” cu salată, zâmbi Edgar. Cleopatra cu salată, e nespus de amuzant! Nu?

Şi, arătându-i chelnerului, cu un gest, felul de salată dorit, râse încet. Janusz şi-l reaminti pe Edgar de odinioară – omul senin, agreabil.

— A fost atunci, zise el, revenind la amintirile de la Odesa, când, intrând în odaia noastră, a mea şi a lui Jozio, i-am surprins sărutându-se.

— Pe cine?

— Pe Marysia şi pe Kazimierz.

— Uite, vezi, pentru mine povestea a fost surprinzătoare, vorbi Edgar emoționat, tăindu-şi o bucată din bibilica servită („faraona”), ei făceau impresia unor oameni cu desăvârşire nepotriviți, unul în raport cu celălalt. De ce s-a întâmplat aşa ceva? Aşa, fulgerător?

— Ți-o imaginezi mai degrabă pe Ola cu Kazimierz? întrebă Janusz,

— Da, mai degrabă pe Ola. Dar, *a propos,* am primit azi-dimineață o scrisoare de la Ola pe care n-am citit-o.

— Ola îți scrie?

— Din când în când, zise Edgar. Şi apoi, zâmbind cu sinceritate: Nu, îmi scrie întotdeauna când sunt în străinătate. Am impresia că doreşte să compun, cândva, câteva cântece şi pentru ea.

— Şi de ce nu compui?

— Ah, nu-i un lucru atât de simplu.

— Compune pentru ea ceva uşor. Cum e de pildă *Verborgenheit.*

Edgar râse din nou, de data asta ironic.

— Uşor, cum ar fi *Verborgenheit?* repetă el, dar pentru aşa ceva trebuie să fii Brahms.

— Şi tu nu eşti Brahms?

— Nu. Sunt Edgar Szyller. Nu mai pot compune cântece simple. Arii simple. De altfel nu mai pot compune în general…

— Atunci spune-mi, dar spune-mi aşa de-adevărat, se repezi deodată Janusz, nu există oare întoarcere la simplitate, la starea mai veche a istoriei? Să nu mai fie totul aşa de monstruos de complicat, de hâd, de amestecat. Căci şi tu singur vezi cum totul se încurcă tot mai mult, iar cei ce doresc să simplifice problemele le tratează într-un mod grosolan; adică ăştia de aici. Ca şi cei din Germania, le complică tot mai mult.

— Mă tem că le vor complica definitiv, zâmbi Edgar din nou, dar cu un alt soi de zâmbet.

— Şi despre toate astea tu vorbeşti atât de. Liniştit?

— Din păcate nu există întoarceri în istorie.

— Ca şi în viață. E dar că nu mă pot întoarce la Ariadna. E cu neputință.

I’ – De ce însă îi spui unele lucruri? De ce n-o laşi în pace? Acum e la mânăstire…

— Da, dar acolo nu-şi găseşte liniştea. Dacă ai şti ce se întâmplă cu ea.

— Cred că niciodată şi nicăieri Ariadna nu-şi va găsi liniştea.

— Se ocupă cu ocrotirea copiilor. Şi la Paris s-a ocupat de copii!… Dar nu despre asta e vorba. Ea trece prin chinuri groaznice.

— Dă-i pace. Împotriva acesijor chinuri n-ai cum s-o ajuți. Cum nu i-ai putut ajuta – câtuşi de puțin – nici de-alungul celor mai bine de douăzeci şi trei de ani de când o cunoaştem… Aproape un sfert de veac. Azi, e o femeie bătrână.

— O, Doamne, Edgar, ce tot vorbeşti? Femeie bătrână!

— Spune-ți şi tu, Janusz, în sinea ta: e o femeie bătrână.

— Şi femeia asta bătrână trebuie să se chinuiască în singurătate?

— Doar nu te vei însura cu ea? zise Edgar şi se uită la el cu ochi pătrunzători.

— Dacă ar vrea… rosti Janusz şi se tulbură pe loc. Doar, mă chinuiesc şi eu…

— Nici nu-i nevoie să mi-o spui. Am însă impresia că în privința asta nu-i nimic de făcut.

— M-am chinuit şi atunci când trăia Zosia.

— Ştiam…

— Şi nu mi-ai spus nimic.

— Ştii, la Filarmonică, atunci când Elzbietka a cântat *Şeherezada,* îmi aduc aminte cum ați venit la garderobă, iar noi ne-am dus la recepție, la familia Remey…

— Şi ce-a fost atunci?

2R

— Nu prea arătați bine. Mi-am zis în gând: „Sărmana Zosia”.

— O!

— Nu te supăra, dar aşa am gândit…

— Helena nu era cu tine.

— Helena asculta ariile acelea… la radio. Propriu-zis, atunci nu le mai asculta. Nu mai voia să asculte…

— Nu ştiu de ce, dar lucrurile nu merg prea bine. Şi nici măcar nu sunt singur, adăugă Janusz, aş putea chiar să mă însor. Dar nu vrea ea.

— Ah, ştiu. Mi-au spus la Varşovia: Ola sau Marysia. E vorba de nepoata lui Janek Wiewiorski?

— Nu, e nepoata soției lui.

— Ştiu, ştiu. Fata aia de la Paris. Te iubeşte?

— N-am întrebat-o.

— Ce-i cu Janek Wiewiorski?

— Închis! L-au condamnat la opt ani. E la Wronki.

— Am fost informat încă de pe timpul când erai în Spania. Pe mine însă nu mă interesează cazul.

— Nu te interesează treburile prietenilor tăi?

— Nu mă interesează. În sensul acesta…

— Dar Alo mă îndeamnă să fac această căsătorie.

— Alo – revoltatul.

— El e prea slab să se revolte. Nu! Ei îi dau însă o educație groaznică. Mai ales Marysia şi împuternicitul acela bătrân. Îl cresc de parcă ar fi Zygmunt Krasinski…

— Oricum, e moştenitorul unei imense averi.

— Ştii şi tu ce însemnează astăzi o avere. *Notre siecle instable „.*

— Revenind deci la Ariadna, spune-mi ce vrei de la ea…

— Ca să fiu sincer, mai degrabă ea vrea ceva de la mine…

Deodată, conversația le fu întreruptă de un tânăr vorbind o franțuzească stricată – un ziarist de la *Corriere della Sera* – care, aflând că Edgar este la Roma, voia să-i ia un interviu cunoscutului compozitor. Dându-se de gol într-un chip nătâng, ziaristul recunoscu că interviul i-l ceruse ambasada polonă, că el este un ignorant absolut în privința lucrărilor „vestitului compozitor” ca şi a stărilor muzicale din Polonia şi că nu ştia măcar de existența surorii lui Edgar, „Elisabeth Schiller”, celebră în amândouă emisferele, cu toate că mai de mult cântase la Roma şi la „Scala”. Janusz observă cu uimire şi enervare că obraznica acostare a gazetarului îi făcuse chiar plăcere lui Edgar, care îi şi oferise țigarete şi dulciuri, purtându-se mult mai amabil decât se purta ziaristul cu el. Îi puse doar câteva întrebări anodine, însemnându-i răspunsurile în bloc, iar când Edgar vru să vorbească mai pe larg despre condițiile pedagogiei muzicale polone, îl întrerupse repede. Uluit, Janusz îşi încruntă sprâncenele, în timp ce obraznicul se evaporă aşa cum venise.

Edgar – un pic cam posomorit –, zise lui Janusz:

— Ştii ceva? Medicii mi-au prescris să stau întins după-masă.

— Nu te simți bine?

— Nu. În fiecare după-amiază fac febră. De altfel siesta asta îmi place.

— Atunci, du-te numaidecât la tine în odaie, rosti Janusz, pe loc şi cu multă şi profundă afecțiune în glas. Voi veni la tine diseară.

Odăița lui Edgar era mică, dar avea la picioarele patului o canapea. (Şoferul, este şi el om; poate să nu se spele, dar nevoie de o canapea tot are! De ce să-şi şifoneze patul?) Edgar se întinse pe canapea, având deasupra capului terasele grădinii şi mireasma pământului reavăn, meridional; deschise scrisoarea Olei care-i scria:

„Dragă domnule Edgar!

Cu ochii dumitale vezi toate minunățiile Romei şi, chiar când nu le vezi, respiri atmosfera acestui oraş. Ce te poate interesa ce face, undeva spre miazănoapte, în cursul unei primăveri reci şi ploioase, cunoştința dumitale îndepărtată (nu-i aşa că-i bună expresia «cunoştință îndepărtată», semănând cu «rudă îndepărtată» – cum se exprima întotdeauna Cherubin). Dumneata ştii cum arată Varşovia pe o astfel de vreme. Dar, ce-ar putea să te intereseze pe dumneata viața mea? Cu încetul devin căruntă, iar Franzio a şi albit de mult. Numai copiii mei n-au părul cărunt; ei sunt atât de fragezi şi arată atât de minunat. Cred că Antek, deşi rece, este cel mai frumos; Andrzej e uneori tot atât de chipeş, ca şi un desen sau tablou al pictorilor italieni. Cel puțin aşa îmi închipui eu. Dumneata, care te uiți chiar acum la tablourile acelea, ai să poți să-mi spui, dacă nu mă înşel...”

Edgar se gândi la soldatul gol, ucigaş al sfân’ tului Matei, dar lectura scrisorii îl opri să se mai dedea la comparații.

„Andrzej este tot atât de frumos ca şi Walerek şi îi seamănă aşa de mult; singura deosebire e că el are întipărite pe față o mulțime de gânduri, ce reflectă viața lui interioară. Se chinuieşte mult cu pregătirea examenului de bacalaureat, şi apoi, înscriindu-se la arhitectură, iarăşi alte examene. În afară de asta există în el un fel de viață pe care n-o văd la Anton, care studiază medicina...”

„Şi chiar mi se pare un lucru ciudat – citi el mai departe, sărind câteva rânduri, căci în realitate se gândea acum mai degrabă la întâlnirea cu Janusz şi Ariadna, decât la copiii Olei – că asta s-a întâmplat din cauza mea, care semăn atât de puțin cu familia mamei, în timp ce băieții seamănă atât de mult cu Walerek. Andrzej zâmbeşte întocmai ca el şi are

aceiaşi dinți. Dumneata nu i-ai văzut de mult. Ultima dată ai venit atât de târziu şi, fiind atât de abătut, am vorbit doar de nenorocirea întâmplată. Atunci, n-am cutezat să-i chem pe copii, deşi erau în odaia alăturată. M-am bucurat numai că într-o clipă atât de grea ai venit la noi şi m-a cuprins o mare tristețe văzând că dumneata n-ai într-adevăr pe nimeni în lume. Totuşi, dumneata ai părinți, o soră, prieteni foarte devotați, elevi. De-abia mai târziu mi-am dat seama că toate astea nu însemnează mare lucru. Poți avea un soț foarte bun, copii foarte frumoşi, poți fi o femeie bătrână şi încă te poți simți uneori foarte singură. Să nu te superi pe mine că-ți vorbesc despre toate acestea, dar o fac numai pentru că eşti departe şi eşt. I, desigur, trist. Astăzi, m-am uitat în ziar la temperatura din toate capitalele lumii. Roma: 12, ceea ce însemnează că-i frig de-a binelea. Aşa că dumneata nu poți fi vesel. Ai doar o vreme rea…

Aş îi vrut să-ți mai vorbesc şi de Helenka. Ea nu seamănă deloc cu băieții, este plămădită din cu totul alt aluat. Dar despre ea îți voi scrie altădată. În clipa asta n-am prea mult timp ca să lungesc scrisoarea.

La Roma zboară notele ca rândunicile în aer. Poate vei prinde câteva şi vei ticlui din ele ceva? M-aş bucura atâta!

Din nou am întâlnit-o pe Marysia Bilinska. Pe dumneata, nu te amuză, oare, lucrul acesta?

Ola”

Întorcându-şi mina cu scrisoarea la spate, Edgar zări dincolo de fereastră imaginea grădinii, oarecum strâmbă, ca reflectată într-o oglindă. Cădea o ploaie piezişă, iar văzduhul, în ploaia asta cenuşie, era cât se poate de albastru. Mai sus se înălțau chiparoşii de un albastru închis. Oftă.

Atunci sună telefonul.

Se auzi în receptor o voce necunoscută vorbind franțuzeşte.

— Domnul Edgar Szyller?

— Da.

— Aici vorbeşte secretara profesorului Pampanini. Profesorul vă aşteaptă mâine în cabinetul său, la orele zece dimineața.

— Care profesor?

— Profesorul Pampanini, celebrul laringolog. Vă pofteşte să veniți mâine.

— Dar eu n-am solicitat…

— A cerut-o contesa Târlo, cunoştința dumneavoastră…

— Cine?

— *La comtesse* Târlo a rugat pe profesor să vă primească. Veți veni?

— Da.

Puse receptorul pe furcă cu o oarecare nerăbdare, dar şi cu un fel de uşurare. Ştia bine că, în zilele acelea chiar trebuia să meargă la doctor, dar nu fusese în stare să facă nimic în privința asta.

— De! Voi merge. Am să merg – şi dădu din umeri.

Telefonul sună din nou. Era Janusz.

— Imaginează-ți, Ariadna a renunțat la mînăstire. S-a instalat într-un mic hotel, undeva departe, lângă Poarta Ostiana.

— Aoleo! De ce atât de departe?

— Are acolo o cunoştință, o rusoaică. Dar ce-i de făcut, omule?

— Cum ce? Nu eu îmi voi bate capul.

— Ea n-are, însă, nicio lețcaie.

— Nici eu n-am. Ți-am spus doar. Elzbietka mi-a trimis, dar nu cine ştie cât. De-abia îmi ajunge să mai pot rămâne.

— Doar pentru „faraoane”.

— Nu fi prost Janusz. Nu face pe ascetul.

— Bine, bine. Dar şi eu sunt fără niciun ban. Şi ce-i mai prost, n-am nici acasă.

— N-ai putea să-i telegrafiezd lui Alo? El trebuie să aibă aici ceva bănet, la „Banca di Sicilia”.

— Nu cred. Dar să încercăm.

— Vino diseară, pe la şapte. Vom sta de vorbă.

— Bine. Până atunci mă duc la Ariadna.

— Hai, du-te, du-te. Doar tu ți-ai aranjat-o.

— Nu vorbi aşa, Edgar.

Edgar oftă şi lăsă receptorul. De peste tot îl năpădeau

numai necazuri.

Şi din clipa aceea începu agitaţia şi hoinărelile prin oraş; oameni atât de deosebiţi – cum erau el, Janusz şi Ariadna – încercau să găsească un ton comun. Şi cum realizau cu greu acest lucru, se chinuiau. Când nu se refugiau în domeniul amintirilor, totul eşua. Vizitau – mai mult sau mai puţin sistematic – galeriile de tablouri şi bisericile. În starea de gol lăuntric în care se găseau Ariadna şi Janusz, totul era superficial şi din cale afară de turistic.

Edgar se duse la medic, care îi cerceta destul de îndelung gâtul, luându-i şi o probă pentru analiză. Doctorul era un om brunet, înalt, sigur de el, cu ochelari imenşi. Îl întrebă despre copilărie, despre părinţi, despre studiile muzicale. Se interesă de genunchiul lui şi de uşoara lui rigiditate, ca şi cum n-ar fi fost laringolog, ci ortopedist. Îşi luă rămas bun de la Szyller cu o amabilitate debordantă, italiană. Îi prescrise nişte spălături, ceva prafuri şi recomandă să meargă la un bun internist, imediat după întoarcerea la Varşovia.

— Să nu uitaţi, domnule, îi repetă la despărţire, trebuie să mergeţi îndată la doctor.

Edgar promise; trebuia acum să se întâlnească cu Janusz, să se sfătuiască, unde să găsească bani pentru Ariadna. Puţine idei le veniseră în afară de cele ştiute. Janusz îi telegrafie lui Alo. Răspunsul nu sosi timp de două zile. La urmă primi o depeşă de la sora lui.

Bilinska telegrafie:

„Alo nu se poate atinge de capitalul lui, fiind minor. Îţi voi trimite din banii mei zece mii de zloţi. Autorizaţia Comisiei de devize va dura zece zile.

Maria Bilinska”

Janusz se enervă. Locuia nu departe de „Grand Hotel de Russie”, dincolo de Piazza clei Popolo, în hotelul „Locarnou, un modest han elveţian. De acolo nu era departe până la Tibru. Se plimba cu Szyller de-a lungul bulevardelor de pe malurile râului, privind printre frunzele papilionacee ale platanilor spre cupola bazilicii Sfântului

Petru.

— Peste zece zile! Ce monstruozitate, se plângea Janusz. Câte greutăţi răsar în jurul nostru şi cum se vor sfârşi ele oare? Ce va fi mai departe?

— Trebuie să căutăm şi din partea asta…

— Ce însemnează din partea asta?

— De undeva de aici, de unde banii pot fi trimişi.

— Ai pe cineva în Franţa?

— N-am pe nimeni. Vezi tu vreun iranţuz să ne împrumute bani?

— Poate Marres Chouart?

— El, ce-i drept, fotografiază atomi, dar încă n-a descoperit cum se face aurul.

— Rămâne deci numai ea.

— Cine?

— Hania.

— O! oftă Janusz uşurat, nu m-am gândit la ea. Crezi, într-adevăr, că e posibil?

— Dacă-i atât de mare nevoia…

— Dar ai tu adresa ei?

— Adresa Haniei Daws! Cred că da. De altfel, este atât de cunoscută; ne va spune ambasada americană de aici.

— Vom vedea.

Se întoarseră la hotelul lui Janusz, care, ce ironie! avea o odaie cu mult mai mare şi toată după-amiaza o petrecură cu ticluirea telegramei către Hania Daws, Chicago. Janusz î-a găsit adresa însemnată într-un vechi calendar de buzunar ce-l purta cu el.

„Avem nevoie arzătoare, nu pentru noi, de o sumă mai mare de bani. Putem oare să te rugăm să ni-i trimiţi la Roma, pe adresa…

Edgar Szyller Janusz lvlyszynski”

Până la urmă, în legătură cu trimiterea telegramei, Edgar chiar se învioră.

— Suntem întocmai ca doi gigolo, zise el, care, deocamdată, nu iau bani; după câtva timp însă solicită un „împrumut41.

Janusz se uită la Edgar cu oarecare uimire.

— Mereu aflu despre tine lucruri noi.

— Toate aceste lucruri sunt oare, pentru tine, noi?

Janusz nu răspunse nimic, oftă numai.

— Săraca Hania.

Seara se întâlniră cu Ariadna. Era îmbrăcată foarte modest, într-un costumaş de culoare închisă, dar nu mai avea broboada pe cap şi-şi acoperise minuţios petele hepatice de pe frunte cu fard şi pudră. Se vede că fusese şi la coafor, tarei potrivise din nou şi altfel, părul ei negru, pieptănându-l cu bucle rulate ca la împărăteasa Faustina din Muzeul Naţional. Gătită astfel, era încă nespus de frumoasă şi chiar întinerită cu câţiva ani.

Porniră, bine dispuşi, spre deal, se urcară până la statuia lui Garibaldi şi căutară un local modest, să cineze. Atmosfera era voioasă: adică fiecare dintre ei voia să fie vesel şi nu băga de seamă eforturile pe care le făceau ceilalţi.

Taverna avea o grădiniţă destul de spaţioasă unde – pe arcuri mari ce făceau legătura între mese – atârnau lampioane multicolore. Lucirile lor roze şi portocalii întinereau şi mai mult faţa

Ariadnei, care scoase o oglinjoară şi, mulţumită, îşi potrivi părul.

— Parcă am mai întinerit, zise ea cu un glas îngroşat, puţin cam răguşit; cei doi prieteni însă se vede că se gândeau la altceva, din moment ce nu-i răspunseră nici măcar cu o simplă vorbă de politeţă. Ea îi privi oarecum surprinsă. Şi chiar se întristă puţin.

Edgar schimbă însă repede atmosfera. Compătimind pur şi simplu pe Ariadna, începu să comande vinuri speciale, să povestească anecdote din viaţa Elisabetei, vorbi apoi de scrisoarea Olei şi de veştile relative la copiii ei. Ariadna asculta cu mult interes. „Aşadar Ola are acum copii atât de mari?”. Întrebă cum îi cheamă şi ie repeta numele: Antek, Andrzej şi Helenka. Mai întrebă şi ce vârstă au, dar Edgar şi Janusz îi vedeau rar pe copiii Olei şi nu prea ştiură să-i răspundă.

Până la urmă Edgar izbuti – în noaptea romană, caldă şi frumoasă – să-i dispună de-a binelea şi până într-atât că-şi uitară de necazuri, iar Edgar, care se vede uitase chiar că

n-are bani, mai comandă o nouă sticlă. La sfârşit deveniră peste măsură de veseli, râzând fără niciun motiv sau din pricina unor pretexte cu totul neînsemnate. Numai o ureche experimentată – şi Edgar avea o asemenea ureche – ar fi putut distinge în râsul Ariadnei un minuscul accent de isterie.

Negăsind țigările preferate la picolo-ul care le vindea, Edgar se duse să le caute la bufet. De cum se îndepărtă, Ariadna încetă pe ioc să mai râdă.

— Ascultă, i-am telefonat lui Pampanini.

— Cui? întrebă Janusz, care încurca întotdeauna numele.

— Profesorul Pampanini, medicul la care a fost ieri Edgar.

— Şi ce ți-a spus?

— Tuberculoză.

— Cum? se sperie Myszyriski.

— Tuberculoză în gât şi încă destul de avansată. Bănuisem de la început după glasul lui, preciza Ariadna nemiloasă, ca şi cum ar fi bucurat-o confirmarea bănuielii.

— E îngrozitor, zise Janusz-,

— Viața în general este îngrozitoare, grăi Ariadna cu indiferență.

— Ah, Doamne, tot cu generalizările astea ale tale, se enervă Janusz. Vai cum eşti…

— Cum?

— Cruntă.

În clipa aceea se întoarse însă Edgar care le' povesti amuzanta lui conversație, într-o italienească stricată, cu frumoasa fată de la bufet şi din nou atmosfera deveni foarte voioasă.

După cină se hotărâră să se întoarcă de la Ianicula pe jos. Se luară la braț şi merseră destul de repede, fugind din fața automobilelor care treceau în mare viteză. Continuau să râdă fără întrerupere, purtându-se ca nişte copii.

La un moment dat se opriră la o cotitură şi se uitară spre oraşul cufundat în lumina aurie, sub un cer străveziu de culoarea safirului. Întrerupseră râsetele lor zgomotoase şi simțiră, deodată, cum îi cuprinde tristețea. Rămaseră câteva clipe tăcuți.

— Aş vrea să spun versuri, zise Janusz, dar nu-mi vine nimic în minte.

Ariadna îşi scutură capul „ca odinioară”; buclele i se risipiră pe frunte şi recită încet, cantabil:

Dlia moiei umilonnoi duşi Vse tvoi slova horoşî Tî stihov dlia menia ne pişi,

Dlia moiei umilonnoi duşi…[2]

Când se coborâră în Piazza del Popolo, mai băură o cafea la cafeneaua din colț. Janusz urma s-o conducă pe Ariadna cu taxiul până la celălalt capăt al oraşului. În cafenea, mai exact pe zidul de lângă uşă, fiindcă se aşezaseră afară, direct spre piață, văzură afişul ce anunța pentru a doua zi un concert simfonic la teatrul „Argentina41. Pe afiş: Arthur Rubinstein, dirijorul Pavel Klecki. Ariadna şi-l reaminti pe Rubinstein de pe vremea când fusese la Paris şi bătu din palme.

— Mergem neapărat la concertul ăsta, rosti ea categoric.

— Draga mea, remarcă Janusz, concertul a fost anunțat de mult, biletele sunt desigur vândute.

— Nu face nimic, trebuie să mergem, repetă Ariadna.

— În definitiv, se poate aranja destul de uşor, interveni Edgar, mâine dimineață am să-i telefonez pur şi simplu lui Rubinstein sau lui Klecki. Căci, fir-ar să fie, numele meu nu le poate fi necunoscut.

În chipul acesta – a doua zi, chiar înaintea concertului – s-au întâlnit în fața teatrului „Argentina”. Era târziu, aşa că se grăbiră să ia loc în lojă. Intre timp Edgar izbuti să-i şoptească lui Janusz:

— Trebuie să stăm de vorbă în pauză. Am veşti importante.

Programul concertului anunța exclusiv muzică rusă. La început *Variațiuni* de Arenski pe o temă de Ceaikovski, apoi *Concertul al doilea* de Rahmaninov, iar în partea a doua: *Extaz*

---

[2] Pentru inima mea înduioşată Toate cuvintele tale sînt minunate Aşa că să nu scrii versuri pentru mine,

Pentru inima mea înduioşată... (rus.).

(A. Ahmatova)

de Skriabin.

— Un program întocmit parcă anume pentru noi, zise Janusz.

Ariadna se uită cu spaimă la Szyller.

— Cred că nu-ți place compoziția *Extaz* de Skriabin?

— N-am ascultat-o de mult, zâmbi Edgar, poate îmi voi schimba părerea.

— Dar *Variațiunile* de Arenski? întrebă Janusz.

— Este melodia mea îndrăgită, mărturisi Ariadna şi începu să cânte încet:

Bâl u Hrista mladența sad

I mnogo roz vzrostil on v niom.[3]

Atunci chiar, apăru Klecki, sala izbucni în aplauzele de rigoare şi concertul începu. Orchestra era excelentă. Edgar asculta atent, aplecându-şi capul într-o parte.

Ariadna îl apucă de mână pe Janusz şi, când orchestra amuți, zise ceva. Janusz nu putu auzi din cauza aplauzelor. Îşi aplecă urechea spre gura

I Copilul Iisus avea o grădină

Şi mulți trandafiri a cultivat în ea (rus.).

Ei, iar Ariadnâ repetă ultimul vers din cântecul lui Ceaikovski, poemul K. *R.*

Vî pozabâli cito sipî

Ostalis mnie – skazal Hristos.

/ *Kapli krovi vmiesto roz Ukrasili iego celo*!…

— Ați şi uitat că spinii au rămas pentru mine… repeta ea şi-n franțuzeşte. Înțelegeți? Pentru Cristos au rămas doar spinii… Iar noi, rupem trandafirii…

— Frumoşi trandafiri, murmură Janusz; dar Ariadna nu-l auzi.

Îşi închise ochii pe jumătate şi, pentru o clipă, doar pentru o scurtă clipă prin fața lui fulgeră chipul Zosiei; aşa cum o văzuse atunci, după moarte… A fost ceva atât de îngrozitor,

---

[3] Aţi şi uitat că spinii Au rămas pentru mine — zise Hristos.
Şi picături de sînge în locul petalelor de roze Au împodobit fruntea lui... (rus.). jfţ

încât abia s-a reținut să nu urle. Deschise repede ochii. Sala răsuna de aplauze. Intră Rubinstein.

Urât, peste măsură de urât, dar fantastic de fermecător. Părea cineva cunoscut şi, totodată, asemănător lui Jupiter pe un nour. Era o apariție tulburătoare.

Edgar se aplecă spre Janusz.

— Totuşi, seamănă cu Chopin.

— La ce? întrebă Janusz.

— Nu ştiu, cred că la aureolă.

Brusc, răsunară notele puternice şi hotărâte ale concertului. Degetele agile ale lui Rubinstein scoteau din pian tonul acela rotund dar plin de forță – asemenea ciocănitului sferelor de aramă

— Ce îi era atât de propriu. Marea moderație a

Celor doi artişti îngăduise că prima pârte a Concertului lui Rahmaninov să nu ajungă la nivelul cârpăcelii, a romanței țigăneşti. Tocmai simțul lor, de măsură şi muzicalitate salvară pe bătrânul cabotin.

Începu apoi partea a doua, condusă cu pricepere, din acordurile succesive ale lui Bach, Beethoven sau Chopin. Şi melodia aceea divină, dulce, poate prea dulce, cu repetarea motivului în final. Rubinstein cânta ca un zeu, iar Ariadna, în fața tuturor, plângea.

— Câtă măiestrie, grăi Janusz când totul se sfârşi.

Ariadna rămase în lojă, ceilalți ieşiră să fumeze, în fumuar ştiau că au de discutat, repede, chestiuni foarte importante, căci pauza era scurtă. Dar câteva clipe mai lungi nu putură scoate o vorbă.

— Dintr-o nimica toată să faci o capodoperă ca asta, oftă Edgar, gândindu-se desigur la el însuşi.

— Hai, spune-mi, ce aveai să-mi spui? întrebă Janusz.

Edgar scoase din buzunarul vestei o hârtie portocalie.

— Telegramă de la Hania.

— Arat-o, zise Janusz, curios.

„1.000 transmis telegrafic Banca Italia Roma salutări Hania."

— A semnat: Hania, zise Janus, zâmbind.

— Dulce nume Hania, cum spune Nalkowska, preciză Edgar, dar ce va fi mai departe?

— O mie de dolari este o sumă foarte mare. Hania are generozitatea polonă şi americană. E frumos din partea ei.

— Dar chiar şi suma cea mai mare se va topi până la urmă. O mie de dolari nu-i ajung Ariadnei pentru mult timp. Şi ce va fi mai departe?

— În general ce vei face cu ea? Nu o vei lua la Varşovia.

— Âi înnebunit! Ce-ar face ea acolo?

— La drept vorbind, de unde a răsărit ea aici?

— Stă de zece ani la călugărițele Baziliene…

— De ce nu la Paris?

— Se vede că superioara de acolo n-avea prea multă încredere c-o va putea reține la Paris.

— Avea vreun motiv?

— Uite, impresia mea e că, de fapt, ei urmăresc salvarea sufletelor tuturor acestora…

— Dar de ce nu s-a călugărit?

— Nu ştiu.

— Atâția ani de noviciat…

— Un novice hoinar, zise Janusz, zâmbind.

— Eşti cinic.

— Ştiu, e o glumă proastă. Dar… pe mine mă apucă cu adevărat disperarea. A părăsit mânăsiirea din cauza mea…

— Ce i-ai spus?

— Nimic. Nu i-am spus nimic.

— I-ai spus că o iubeşti.

— Ce-ți trece prin cap! Apariția mea i-a trezit, pur şi simplu, voința de a trăi. Şi a părăsit totul.

— Şi ce-ai să faci? O vei trimite din nou la Paris?

— Nimeni n-are nevoie, acolo, de ea.

— O scoate ea la capăt…

— Îți imaginezi Parisul față de cineva care se reîntoarce?… Nu există un oraş mai crunt…

— Atunci ce-i de făcut?

— De n-ar exista blestematul ăsta de hitlerism! Acum câțiva ani Berlinul i-ar fi venit ca o mănuşă. Astăzi… nici vorbă.

— Şi-atunci?

— Îi vom da mia de dolari de la Hania şi să facă ce-o vrea.

— Dar ce-o să-i spunem? De unde dolarii?

— O să imaginăm ceva. Numai să nu mai stea aici, să plece.

Edgar îşi stinse țigara într-o scrumieră înaltă. Făcea impresia că, în clipa aceea, nu vrea să se uite la Janusz şi, prefăcut, îşi întoarse ochii de la el. Nu putu însă rezista mult. Părăsindu-şi prietenul, îi zise:

— Janusz, gândeşte-te…

Dar nu termină. Se auzi soneria şi reintrară în sală. În lumea aceea ciudată, de stalactite, a *Extazului* lui Skriabin, plin de o ceață caldă. Fură învăluiți de lianele sonore ce se înălțau printre coloanele reci şi razele de lumină. Culorile orchestrale, asemenea unor frunze verzi erau estompate de suflul, de gâlgâitul trompetelor, acoperite şi ele de dispozitivele de sonorizare. Valul acesta tot, străveziu şi verde ca unda mării, se ridica în sus, o dată şi apoi încă o dată, spre a se împrăştia într-o spumă de sunete capricioase şi, în sfârşit, ca o culme, să se înalțe într-un multiplu țipăt nedefinit, în care se contopeau culorile tuturor instrumentelor.

Când poemul se termină, Edgar se adresă prietenilor care se aflau cu el în lojă.

— Totuşi, este splendid lucrat.

Cuvintele i se stinseră însă pe buze. Ariadna stătea încordată şi ochii ei exprimau spaimă şi, totodată, un fel de revenire pe pământ.

Desigur, „aşa a arăta şi pilotul când a aterizat, după ce se ridicase la douăzeci de mii de metri de pământ”, îşi zise Edgar în gând.

— Arta trebuie totuşi să aibă hotarele ei, grăi Ariadna, împietrită parcă pe loc – nu poate înceta să fie artă…

În jur oamenii aplaudau, îşi îmbrăcau paltoanele, ieşeau. Ariadna şi Janusz stăteau ca nişte stâlpi. În sfârşit, îndreptându-se spre ieşire, Edgar îl întrebă pe Janusz încet:

— Când o să-i spunem despre bănetul acela?

— Aşteaptă. Îi voi spune mâine.

În fața teatrului, pe „Largo Argentina4’ se opriră lângă cele

trei bisericuțe dezgropate în mijlocul pieței şi care se aflau la o adâncime destul de mare. Alături de ele se înălțau nişte copaci şi îşi făceau de cap câteva pisici sălbatice. Animalele, strecurate prin partea de jos, se înghesuiau şi miorlăiau îngrozitor, potrivnice parcă unele altora. Ariadna le privi timp îndelungat.

— Animalele astea sunt fericite, zise ea, ele nu ştiu ce este *Extazul.*

Janusz zâmbi, cu ironie.

— Tu, Ariadna, eşti întotdeauna de partea patosului, constată el; eu, m-am dezvățat de aşa ceva.

Pentru a doua zi îşi dădură întâlnire la Villa Borghese, în muzeu. Se uitară fără prea multă încântare la toate minunățiile de acolo. Nu-i impresionară femeile goale, fie ele Danae, fie Paulina Borghese. Plictisiți, epuizați, ieşiră din palat şi începură să se plimbe prin parc. Atmosfera o crea, fireşte, Ariadna. În aparență calmi, mergeau pe drumul ce ducea de la Villa Borghese la Monte Pincio. Edgar însă nu mai putea suporta încordarea dintre ei. Janusz se uita la el tulburat, ca şi cum nu Edgar ar fi fost acela ce-şi cunoştea soarta, ci viața lui Janusz ar fi depins de Edgar. Privea drept înaintea lui şi, din când în când, clipea din ochi, sub puterea focurilor pe care soarele le aprindea în geamurile automobilelor ce veneau, extrem de repede, din față. Iar în clipirea asta a pleoapelor se putea vedea adânca lui oboseală şi o oarecare nerăbdare.

— Ştiți, grăi el, peste două-trei zile mă întorc la Varşovia. Mi-au scris de la Conservator…

Ştirea, inventată pe de-a-ntregul, o dădea drept justificare.

— Şi ce vei face acolo?

— Ceea ce fac întotdeauna. Voi da lecții.

— La Varşovia trebuie să te duci imediat la medic, interveni Ariadna, ridicând spre el o privire îngrijorată. Neîntârziat, neîntârziat…

Edgar o apucă de mână.

— Nu te nelinişti din pricina mea, răspunse el încet, şi aşa eu ştiu bine ce am.

Ariadna îşi trase brusc mâna şi se îndreptă spre covorul de

iarbă.

— Unde fugi, Ariadna, strigă Janusz, nu-i permis să calci iarba!

— Nu-i voie să calci iarba, hai, se strâmbă Ariadna, strivind iarba pe loc cu picioarele. Sânteți nişte elevi cuminți… încă înainte de bacalaureat! Sunt sătulă de amabilitățile voastre. Conților! Pui de cățea ce sunteți! Laşilor!

Janusz îşi pierdu răbdarea.

— Taci! strigă el şi vru s-o prindă de mâini. Hai, vino!

— Nu te voi asculta! răspunse Ariadna.

Şi în goană fugi în jos, spre poiana unde se vedeau nişte tufe plantate într-o vâlcea, desigur drept adăposturi de noapte. Edgar şi Janusz s-au luat repede după ea, prin gazon, găsind-o aşezată după tufe, pe iarba umedă şi plângând ca un copil. Amândoi se aplecară asupră-i. Tufele şi adâncitura îi fereau de privirile oamenilor care traversau strada dinspre parc sau de cele ale neînduplecaților paznici. De altfel tustrei erau atât de aprinşi încât nu mai vedeau nimic.

Ariadna hohotea într-un plâns zguduitor, acoperindu-şi fața cu batista. Sprâncenele şi genele, de curând vopsite, îi murdăriseră obrajii. Acum, părea urâtă. Lui Janusz i se făcu milă, se aşeză lângă ea şi-i mângâie brațul.

— Linişteşte-te, Ariadna, nu mai plânge…

— Da! nu mai plânge. Ți-e uşor să spui, nu mai plânge. Dar, cum să nu plâng când mă uit la viața mea? Spune, se tânguia ea, vorbind acum tot timpul ruseşte. Cum să nu plâng când, sunt sătulă până-n gât de tot şi de toate. Şi nimic, nimic nu mai poate fi îndreptat. Ce sunt eu acum? *„Bieglaia monaşka*[4] Da, da, ca Grişka Otrepiev… *„Bieglaia monaşka*”. Şi nimic nu văd în fața mea şi nici în spatele meu. Iar tu, Janusz, eşti asemenea lui Samozvanieț. De mă voi mărita cu tine, ce poate ieşi de-aici? N-am să vin cu tine, în Polonia ta, nu mă vei putea convinge… deşi nici nu încerci măcar să mă convingi; m-ai iubit când eram tânără şi frumoasă… Şi la ce-mi foloseşte că

---

4 O călugăriță transfugă (rus.).

ascult cu voi *Extazul* lui Skriabin? E o altă lume… *Extazul* e o dovadă a existenței lui Dumnezeu. Orice *monaşka* de rând, din mânăstirea aceea a mea, credea în Dumnezeu. Dar eu? Cu mine ce era?

” – Doamne, Dumnezeule, vorbi Janusz, dar ai o meserie în mână!

— Ce meserie?

— E de-ajuns să apari la Paris…

— Ai înnebunit. Au trecut doisprezece ani. Doisprezece ani… pentru Paris… Acolo niciun negustor de tablouri, niciun director al „coşoneriilor” acelora nu-şi mai aduce aminte de Ariadna Târlo… *Ispitirea Sfântului Anton* a fost un scandal… Cine îşi mai poate aminti? Doar maica superioară mai ține minte şi la fiecare câteva luni mă tot întreabă: tu oare, copila mea, ai pictat blasfemiile acelea?

— A ținut minte?

— Da, le-a ținut. Ea singură în toată lumea. Ea n-a uitat păcatul, ea n-a uitat răul. Iar eu *Extazul,* Skriabin, Rubinstein, Rahmaninov… oh, asta nu-i viață…

Şi izbucni din nou, de-a binelea, în plâns. Îndată însă se opri. Se uită prelung la Edgar, care se înspăimântă, căci în privirea ei lucise ceva foarte primejdios. Şi, aplecându-se din nou asupră-i, o rugă:

— Ariadna, nu mai plânge.

Dar Ariadna îşi îndreptă trupul şi rosti aspru:

— Eu nu plâng. Dar asta nu-i viață.

Perplex, Janusz o întrebă:

— Draga mea (îşi reaminti de Janek Wiewiorski şi fără să vrea zâmbi), draga mea, oare ce este viața?

— Totul, în afară de ceea ce facem noi.

Edgar trecea prin chinuri de neînchipuit, neputând suporta astfel de scene, „ca în romanele ruseşti44, cum le spunea chiar el. Şi, aplecându-se deasupra Ariadnei, îi repetă:

— Linişteşte-te, linişteşte-te, oamenii se uită, nu te da în spectacol.

De fapt nu se uita nimeni. Grădina râdea prin roua şi crinii ei roşii, cerul era albastru ca floarea de în şi se auzeau doar

câteva automobile care, huruind, urcau undeva...

— Şi pustiul ăsta, înțelegi, pustiul? Ce am eu din viață? Nimic. Volodia are. Are ideea, are copiii… Vala, de asemenea, nu are nimic; bea… şi nevasta aia groaznică… Volodia are. Iar eu? Ce am eu de făcut? Spune-mi, dragă Janusz? Ce am de făcut?

„într-adevăr, ce are ea de făcut?”, îşi zise Edgar în gând, îndreptându-şi corpul şi uitându-se la pinii şi la stejarii din jur.

— Înțelege, omule, ăsta-i sfârşitul, totul e sfârşit. Şi, desigur, pentru că l-am trădat pe Lenin…

— Dacă toți aceia ce l-au trădat ar face astfel de scene isterice, declară Janusz, am avea judecata de apoi în toată lumea…

— Ah, Doamne, ce tot vorbiți! Nici măcar să consoleze nu-i nimeni în stare, şopti Ariadna, ştergându-şi ochii cu batista.

Edgar îşi strămută privirea de la frumusețile grădinii la femeia care plângea. Şedea sub tufele unei grădini italiene ca o babă nefericită sub zidurile unei biserici pravoslavnice. Fața i se făcuse roşie, de-atâta plânset ochii i se umflaseră şi îşi pierduseră strălucirea lor neobişnuită. Ariadna se transformase într-o femeie bătrână, o rusoaică din lumea veche, plângându-se de toți oamenii şi jeluindu-şi soarta. I se păru aşa de străină, ca din altă lume. Şi simți bine că-i neputincios față de sentimentele ei funeste.

Janusz, în schimb, făcea impresia că-i foarte mişcat. Îi şoptea Ariadnei la ureche cuvinte alinătoare. E drept că în acelaşi timp arunca şi spre Edgar priviri neliniştite, aşa de parcă i-ar fi fost ruşine de el; sau parca n-ar fi fost cu totul s inc ei’ față de el.

În sfârşit Ariadna îşi şterse ochii cu batista şi îşi scoase oglinjoara din poşetă.

„Oh, slavă Domnului, gândi Edgar, furtuna a trecut.”

Se întoarse şi, şchiopătând uşor, porni în sus peste gazon. Nimeni nu observase scena. Se opri pe trotuar. Janusz şi Ariadna apărură şi ei din vale şi se îndreptară spre el.

— Haideți la masă, vom întârzia.

— Sunt atât de flămândă, zise Ariadna stând lângă Edgar, azi-dimineață nu mi-am luat micul dejun.

— Admirabil. Desigur vom găsi ceva foarte bun.

Şi făcură câțiva paşi spre terasă.

— O, priviți, exclamă Ariadna, „Petruşka”!

Într-adevăr, în acelaşi loc ca întotdeauna, de cealaltă parte a străzii, se afla un paravan pătrat. Pulcinella cu nasul lui mare amenința cu măciuca, speriind pe copiii adunați acolo în număr nu prea mare.

Tustrei se opriră.

— Întocmai ca la Odesa, spuse Ariadna cu un alt glas, voios şi oarecum tineresc.

— Într-adevăr, confirmă Janusz, iar Edgar adăugă:

— Exact ca la Odesa – şi acolo veneau italieni cu păpuşi.

Se opriră chiar la marginea trotuarului cu ochii pironiți la păpuşa care striga ceva, la jandarmul care amenința cu sabia şi care apăruse lângă Pulcinella. Pe buzele celor trei marionete flutura un zâmbet, un zâmbet copilăros şi îndepărtat. În jurul oraşului ce fremăta, ca şi în jurul minunatei grădini, nu mai era nimeni.

Deodată, fie privind în neştire spre viziunea copilăriei pierdute, fie împinsă de vreo altă dorință – nicicând nu le-a fost dat să afle adevărul

— Ariadna se năpusti înainte, direct sub roțile unui luxos automobil alb ce alerga în plină viteză.

Îl

Aşa se întâmplară lucrurile încât Andrzej nu putu pleca de data asta din Varşovia decât cu un tren de mai târziu, ajungând la Puste Lki abia pe la miezul nopții. Trăsura se opri încet în fața pridvorului unde doar slujitorul Franciszek îl întâmpina căscând somnoros. Luându-i valiza îi spuse:

— Mătuşa Michasia e cam suferindă, iar doamna s-a culcat.

În casă domnea o linişte adâncă. Andrzej înfulecă repede cina pregătită şi ieşi în pridvor, care era mai degrabă un pălimar, construit nu în afară, ci retras în interior şi formând un soi de trecere între cele două aripi ale conacului. Pe de lături era acoperit cu viță de vie sălbatică, având însă şi un

spațiu liber cu vederea spre înalții arbori din jur. Totuşi, în clipa aceea, noaptea era tot atât de neagră şi în pridvor şi în afara lui. Şi cum stelele nu luminau cerul, desigur că norii erau îngrămădiți a ploaie, deşi nu se simțea obişnuita atmosferă înăbuşitoare, iar noaptea era proaspătă şi parfumată. Ultimul fân cosit (dincolo de parc, sau poate chiar strâns în şură), ogoarele de după treierat, teii imenşi plini de floare şi pământul însuşi, uscat şi însetat, totul exala miresmele verii.

Andrzej, aşezat pe treptele pridvorului, încercă zadarnic să străpungă întunecimile ce-l înconjurau. Din când în când auzea doar cum vântul, dorind parcă să pregătească lumea pentru ploaia ce se anunța, apleca, dintr-o singură suflare, vârfurile copacilor, după care liniştea cobora din nou asupra lor. Andrzej respira puternic, trăgând în adâncul pieptului aromele şi boarea rece, deja umedă, resimțind aerul ăsta balsamic până-n fundul plămânilor. Era foarte fericit că făcuse aşa cum vroise. Antek plecase ca în fiecare an în munți, la alpinismul lui, la cratițele cu orez şi la flirtul cu fete dezmățate, în pantaloni. Helenka şi mama urmau să plece la mare. Era ispitit egal şi într-o parte şi într-alta. Dar se hotărî să-şi petreacă prima vară „liberă” la Puste Lki, unde se simțise întotdeauna cel mai bine, ataşat cum era de conac, de bunica, de mătuşa Royska. În plus, ştia că va avea aici plimbările lui singuratice şi o odaie simplă în „turnuleț”… fiindcă uneori tot trebuie să te gândeşti şi la ceea ce te aşteaptă, gând la care zâmbi ironic – şi totuşi…

Îl aştepta viața, viața toată, care iată că se şi apropia, cu noaptea asta întunecată, ce-l înconjura de pe acum, el nepricepând încă nimic din toate astea… Viața mare, neagră, diformă şi fremătândă precum vântul care, tot la fiecare câteva clipe, culca vârfurile arțarilor şi teilor. Oare cum este viața asta? Cum va fi? Câți ani va dura? Şi cum este, după ce timpul trecând, omul îmbătrâneşte?

Nimeni, niciodată, nu-şi imaginează oare cum e când omul se maturizează, când depăşeşte pragul suprem, când îmbătrâneşte? Andrzej, nici el, nu-şi imagina cum va fi. Îl

interesa însă nespus de mult şi voia, cu orice preţ, să afle

— Voi afla. Mai târziu… îşi mărturisi el în şoaptă.

Nu voia să meargă încă la culcare, fiindcă ştia că de mâine îl va absorbi mersul obişnuit al unei aşezări de la ţară. Îşi dădea seama că mâine nu va mai voi să se gândească la astfel de lucruri şi că are acum în faţa lui noaptea asta neagră şi caldă, noaptea ce-i este dată tocmai ca să se gândească la oceanul uriaş şi negru pe care el navighează la fel de neînarmat şi neînzestrat ca oricare alt tânăr.

Mai avea doar câteva ore din noaptea asta unică, destinată gândurilor „faustiene”, cum le numea unchiul Edgar. Andrzej asculta uneori convorbirile mamei cu unchiul Edgar şi tot ceea ce el spunea avea o puternică influenţă asupra lui. Totuşi, foarte rar îşi permitea asemenea meditaţii „faustiene”. Contrar aparenţelor, Andrzej era un tânăr foarte rânduit; învăţătura diferitelor „înţelepciuni” nerodnice ce trebuiau buchisite înaintea bacalaureatului – îi răpea mult timp, dar câteva ore măcar îi răpea deopotrivă atletismul. Golul de gândire ce-l simţise în clipa aceea nu-l mai avusese de mult şi tocmai de aceea era mulţumit că odată cu aerul parfumat îl năpădeau gânduri serioase, mature. Se delecta cu ele ca şi cu o licoare sau cu primul sărut al unei femei, plăceri cu atât mai mari cu cât, în afara faptului în sine, înţelegea că le poate avea, că se poate gândi la ele, că devenise deci îndeajuns de matur.

Din negură se dezlipi Latek, bătrânul lor dulău şi, fără prea multe mofturi, îi puse capul pe genunchi. Se simţea nespus de bine cu câinele ăsta alături şi se gândea cum se va reîntoarce el, în fiecare vacanţă la Puste Lşki, în fiecare an mai înţelept, cu mai multă experienţă, dar întotdeauna cu acelaşi simţământ de dragoste în inimă, de fiecare dată tot mai împlinit, mai nobil.

— Nu mă voi duce niciodată în altă parte, ci numai la Puste Lqki, spuse el lui Latek, netezindu-i capul cald, ca şi cum ar fi stat toată ziua în soare.

Şi, în noaptea asta de adânc întuneric simţi cum trupul lui uşor, oţelit prin gimnastică, se lasă toropit de bezne şi de vânt, de tot ce-l înconjoară, contopindu-se cu freamătul de o clipă şi

cu tăcerea nemăsurată ce se întindea departe, hăt-departe peste păduri şi ogoare, şi-n sus, tot mai departe, până unde norii plutitori se hârjoneau între ei. Simţi, cu-adevărat, că-i una cu tăcerea, cu căldura, cu mireasma.

Dar simţi totodată că trupul lui avea nevoie şi de o completare, aşa precum întrebările „faustiene” au nevoie de un răspuns. Şi aşa cum şedea liniştit pe treptele pridvorului („pe treapta nopţii”, cum le numise el în gând), mângâind tăcut capul bătrânului dulău, zvârli în întunecimea parcului fremătător o întrebare fără cuvinte, hotărîtă, uriaşă, de mai multe ori repetată, dar căreia noaptea, şi vântul, şi parcul, şi mireasma nu-i răspundeau, deşi ştia el bine că, de-ar fi vrut, puteau să-i dea răspuns, după cum ştia că-n freamătul acela haotic erau atâtea taine ce l-ar fi putut ameţi.

„Mâine va fi o zi ca toate celelalte, îşi spuse el în gând, azi însă noaptea toată, până dimineaţa, este a mea şi nu mi-o poate lua nimeni. Trebuie să veghez, să ascult cum suflă vântul, cum freamătă crengile; să veghez, să ascult cum creşte în mine ceva ce se revarsă! Oare sângele? Dragos-
l ea oare? Dar cine să mă audă? Oare natura?

Dumnezeu oare?”

Franciszek îi atinse uşor braţul, zicându-i:

— Domnişorule, hai să mergem la culcare…

Andrzej îi răspunse însă că se poate retrage, că va închide el singur uşa, trăgând uriaşul, străvechiul zăvor. Rămase singur până când conturul copacilor din parc se profilă vizibil pe cerul luminos, până ce începură să cadă primele picături grele de ploaie caldă.

— Noaptea asta nu mi-o va lua nimeni. Ea este începutul vieţii mele, zise el ridicându-se.

Închise apoi uşa cu zăvorul şi trecu prin salon, până la turnuleţul unde se afla patul lui simplu, de lemn. Mâncă încă o porţie de căpşuni cu smântână, pe care desigur bunica Michasia poruncise să-i fie adusă „la pat”, se dezbrăcă până la piele şi se acoperi cu o pătură subţire.

„Ce mai noapte”, gândi el încă, lăsându-se cuprins de un

somn adânc.

A doua zi se trezi destul de târziu; totul era însă în ordine. Afară ploua. În sufragerie rămăsese doar tacâmul lui, iar la capătul mesei celei lungi şedea micuța Ziunia, fiica lui Walerek —

o fetiță de vreo cinci ani – împreună cu guvernanta ei, domnişoara Wanda care, deşi măruntă la trup, avea un aspect sever. Domnişoara Wanda răspunse foarte rece la salutul lui Andrzej, în timp ce micuța îl privea direct, cu ochii ei negri, posomorâți. Andrzej întrebă dacă doamnele s-au sculat, iar domnişoara Wanda răspunse că doamna Royska e de mult afară, la gospodărie şi că doamna Michasia nu mai părăseşte patul în ultimul timp.

Ca un fel de negare a acestor cuvinte mătuşa Michasia apăru în halat. Era foarte slăbită. Andrzej observă că de la plecarea din Varşovia se schimbase mult. Pielea mai ales, galbenă, de o culoare nenaturală, ca de lut, îi atrase atenția.

Sărută mâna buneii.

— Mătuşa e bolnavă? întrebă el într-o doară; era ştiut că domna Seczykowska nu permitea să i se spună „bunică”, aşa că pentru toți nepoții ea rămăsese: „mătuşă”.

Mătuşa Michasia făcu un gest de indiferență.

— Ce mai e nou acasă? Toți sunt sănătoşi? întrebă ea, aşezându-se lângă Andrzej.

Andrzej răspune că toți se pregătesc să plece în diferite locuri. Apoi tăcu.

— Dar tata? întreabă Michalina.

— Tata e ocupat. S-ar putea să vină aici pentru câteva zile.

— Ar fi bine. Aş vrea să-l văd, adăugă ea cu oarecare subînțeles.

— Vă mulțumesc, mătuşă, pentru căpşuni. Desigur că mătuşa a avut grijă.

— Am spus să ți le servească. Căci au fost ultimele. Întârziate şi mărunte, dar dulci ca zahărul. Acum s-au terminat.

— Ce păcat!

— Vom avea însă zmeură. Nu-i aşa, domnişoară Wanda? Mi-a spus Ewelina.

Domnişoara Wanda mormăi ceva neînțeles. Andrzej se întrebă, o clipă, de ce guvernanta Ziunei îl tratează atât de puțin binevoitor. Dar îndată se gândi la altceva.

— Mătuşa nu iese la plimbare? întrebă el.

— Nu. Stau culcată toată ziua. Dar mă simt mai bine.

Intră doamna Royska. Cu pălăria ei de pânză, într-o rochie de culoare deschisă şi cu flori negre, cu mănuşi negre lungi şi sunând din chei, lui Andrzej îi făcu impresia că-i întruchiparea unei veri senine.

— M-a cam udat, grăi ea, în timp ce Andrzej îi sărută mâna. Dragul meu, continuă adresându-se băiatului, în hambar cântăresc ovăzul. Ce-i drept, e acolo domnul Kozlowski, dar aş prefera să stai tu acolo până la amiază. Însemnează doar greutatea totală. Nitnic mai mult. Căci mâine vor veni nişte evrei din Siedice să ridice marfa.

Mătuşa Michasia dădu din cap.

— Mă mir că nu le e frică, şopti ea.

Doamna Royska se cam supără.

— Dragă Michasia, de ce ai coborât aici? Te-ai simțit ieri aşa de rău şi uite că astăzi te-ai şi dat jos din pat… Eşti tare palidă…

— Am vrut să-l văd pe Andrzej.

— Andrzej este un nepot bun şi desigur s-ar fi urcat el la tine. Dacă nu pentru altceva, măcar să-ți mulțumească pentru căpşunile alea cu care ne-ai bătut toată ziua capul.

Mătuşa Michasia se ridică de pe scaun.

— Ewelina dragă, accentuă ea calm, nu te recunosc; „ne-ai bătut capul”, *quelle expression!*

Andrzej fugi repede în curte. Cădea o ploaie măruntă, ale cărei picături străvezii se lipeau de păr. În siloz era cam întuneric şi cam umed. Domnul Kozlowski, un ocheşel scund, burtos şi cu ochii bulbucați, ce-şi tot îndrepta trupul şi-şi deschidea larg ochii, întâmpină pe Andrzej cu numeroase exclamații.

— A, salutăm, salutăm! strigă el întinzându-i mâna.

Andrzej era foarte încurcat. Nu-i era la îndemână „supravegherea”, care, îndeplinită personal de mătuşa Ewelina îl umplea întotdeauna de uimire. Ori de câte ori trebuia să cântărească, să calculeze sau să însemneze ceva – ceea ce echivala cU o făţişă lipsă de încredere în slujbaşii bănuiţi de hoţie curată – simţea o jenă îngrozitoare. Kozlowski îi înlesni însă sarcina.

— Doamnă contesă – aşa-i spunea el, necontenit, doamnei Royska – a însemnat de dimineaţă cincizeci şi şase de saci, pe care am izbutit să-i dntărim. Poftim hârtie şi creion. În fiecare sac avem câte cincizeci de kilograme. Astfel, calculul este simplu. Cel mai bine ar fi să trageţi o linie verticală şi apoi liniile – câte zece – le uniţi printr-o linie orizontală, vom avea, aşa, câte cinci sute de kilograme.

— Şi-i mult ovăz? întrebă Andrzej dându-şi silinţa să dea întrebării un sens cât mai concret.

— Să vă spun domnule. Vom avea cam douăsprezece tone. Dar pe mâine este nevoie numai de cincizeci de kilograme.

Andrzej îşi aruncă privirile prin spaţiosul siloz. Grămezile de ovăz erau în fund. Acolo se ridicau imense piramide de boabe curate, aurii ce răsunau plăcut – altfel de cât secara atunci când în ele se vârau baniţele de lemn. La ovăz lucrau cinci fete. Una turna din baniţe în sacul pregătit, iar celelalte apucau sacul plin şi-l duceau lângă perete, unde în şir stăteau alţi saci. În drum, aşezau sacul pe un cântar zecimal şi cu îndemânare strângeau gura sacului şi-o introduceau la mijloc. Grăunţele curgeau din piramide, inundând tălpile fetelor ca o masă fremătătoare.

Domnul Kozlowski stătea la cântar şi cu degetele lui tari apăsa indicatoarele, iar cu o baniţă mică lua prisosul de ovăz şi-l vărsa în grămada de lângă el sau, dacă era „lipsă la cântar”, mai adăuga puţin. Îşi întindea picioarele cu agilitate, se umfla şi număra cu glas tare, sau sporovăia cu fetele şi cu Andrzej. Era un mare palavragiu.

Andrzej stătea lângă sacii cântăriţi şi de fiecare dată când aduceau un nou sac trăgea o liniuţă în carnet.

Intre timp ploaia se întețise şi începuse să vâjie puternic în curte.

— Şaizeci, şaizeci şi unu, calcula Kozlowski.

— Grăbiți-vă, fetelor, strigă el, întrerupând socoteala. Domnişorul nu are ce însemna. Se plictiseşte aici, în mijlocul vostru.

— Nu vorbiți aşa, domnule Florian, protesta Andrzej destul de încet şi cu mare efort, simțind bine cum se înroşeşte până la rădăcinile părului.

— Domnul Andrzej se plictiseşte aici, în siloz, alături de voi. Dar în parc, sub castani, desigur că nu s-ar mai plictisi. Sigur că nu!

Şi domnul Kozlowski râse cu poftă.

— Ce, credeți că nu-i aşa? Dați-i drumul, grăbiți-vă acum. Astăzi plouă, nici vorbă nu poate fi de castani, dar ce să-i faci? Îl veți pofti într-o altă zi şi dumnealui va veni sigur.

— O! dar ar trebui dumnealui să ne poftească pe noi, iar nu noi pe domnişorul nostru, glăsui o fată plină de voioşie, aceea de la banița mare.

— Lasă-le în pace domnule Florian, îl rugă Andrzej încet.

— Am fost preveniți, oho!... zise totuşi Kozlowski râzând, şaizeci şi cinci, şaizeci şi şase... dar unde-i şaizeci şi şapte, ? Haideți, grăbiți-vă, până la amiază trebuie să întărim o sută de saci. Domnişoara Wanda le-a prevenit pe fete că va veni un domnişor chipeş de la Varşovia, cu ochii sclipitori. Le-a prevenit, ca nu cumva fetele noastre să cuteze să glumească cu el... Oho, domnişoara Wanda se teme într-atâta ca fetele noastre să nu pățească ceva, încât ar vrea ca toate să ajungă domnişoare bătrâne ca ea. Şi-acum, domnule Andrzej, scrieți mai departe, şaizeci şi opt, şaizeci şi nouă...

— C-o fi ea domnişoară, ori că n-o fi, cine poate şti? exclamă din nou fata de la banița mare, din toate cea mai vorbăreață. Dar chiar din faptul că vorbea cu glas tare şi când nu trebuia, se putea vedea că face totul spre a-şi înfrânge timiditatea.

— Lasă gura, Jasia, rosti domnul Kozlowski, şi dă-i înainte; toarnă ovăz. Repede, repede!

Nu însă vorbăreața Jasia reținuse atenția lui Andrzej. Una

din fetele mai tinere, ce cărau sacii, era neobişnuit de frumoasă. Nu prea mare, destul de zveltă, brunetă, cu obrajii rumeni, minunați şi cu zâmbet nespus de plăcut, inteligent şi duios, mai ales în ochi; de fiecare dată când ridica scaunul şi-l punea alături de ceilalți îşi arunca privirile spre Andrzej, iar el îşi întorcea ochii de la ea.

„Oh, să-mi fie ruşine, se apostrofă el, e doar o lucrătoare din sat. Ca în cărțile lui Weyssenhoff! Ca în *Domnişorul şi fata.* E ceva îngrozitor!"

Celelalte fete îi spuneau Kasia. Tovarăşa ei de muncă o lua însă la trei.

— Hai, pune sacul jos şi vino-ndărăt. Ce te tot zgâieşti aşa? Nu l-ai mai văzut pe domnişor? Doar vine aici în fiecare an.

— Ea-i nouă, răspunse din fund Jasia, ea niciodată n-a văzut un domnişor din Varşovia.

— Mare scofală! miorlăi Kasia ca o pisică şi se repezi după un nou sac.

— Din Varşovia sau nu, zise domnul Koziowski, apropiind vârfurile balanței şi cu degetele desfăcute formând un fel de fluture, trebuie să fiți prudente cu el. De însurat, tot nu se va însura.

— Şi de ce nu? strigă Jasia. Acum aşa-i moda! „Coşaru-i din Varşovia, iar mireasa din coş!"

Cele cinci fete izbucniră în râsete, deşi proverbul nu prea avea sens. Probabil că totuşi ceva-ceva tot însemna pentru ele.

Deodată se auzi un tropăit în fața silozului şi un băiat într-o cămaşă de în intră în goană, ud leoarcă.

— Tată, au sosit cei din Siedice, strigă el din prag şi apoi ciupi prima fată ce-i sta-n drum, ca şi cum ar fi îndeplinit un ritual.

— Ce faci, Romek, neruşinatule! strigă la el domnul Kozlowski, deşi era limpede că-i plăceau apucăturile fiului.

Romek îl salută pe Andrzej.

— Voi cântări eu, tată, zise el. Dumneata du-te. Ei au venit doar să întrebe de preț şi apoi vor pleca.

Domnul Kozlowski se duse şi îndată toată munca se opri. Jasia îşi scoase baticul şi-l prinse altfel pe cap. Kasia se uită

acum fățiş la Andrzej ca la un curcubeu iar celelalte fete rămaseră pe loc lângă grămada de ovăz.

— Ştiți ceva, fetelor, domnul Walerek strânge oameni la Siedice pentru un partid cum n-a mai fost. Băieți, tot unul şi unul, îi adună laolaltă, în jurul lui, să-l păzească. Prin oraş umblă doar cu doi din ăştia, îmbrăcați parcă în uniformă; au cizme înalte, pantaloni de culoare deschisă, vestoane cenuşii ori albastre. Jasio

Biniewski s-a dat de partea lor… Tot băieți ca brazii…

— Ce-or fi ei? Poliție, sau altceva? întrebă Jasia.

— Mai rău decât poliție, zise Romek. Oh, ce mai feciori zdraveni!

— Tot aşa, ca hitlerii ăia… grăi Kasia.

— Şi ce-o să fie, domnule Romek, întreabă Jasia îngrijorată, noi vom fi cu hitlerii sau împotriva lor.?

— Va fi război? întrebă Kasia cu teamă şi, fără să vrea, se uită la Andrzej.

După câteva clipe se întoarse domnul Kozlowski.

— Văd că n-ați cântărit cine ştie ce, zise el ironic. Cât avem, domnule Andrzej?

— Şaptezeci şi trei, răspunse în sfârşit Andrzej, cu glas tare, simțind că şi el e bun la ceva.

— Haideți, fetelor, dați-i drumul mai repejor, începu domnul Kozlowski, după metoda lui.

Andrzej se apropie de Romek.

— Cum mai merge cu vioara?

— Aha, cânt, cânt mereu. O dată pe săptămână mă duc la Siedice, la profesor.

— Şi exersezi?

— Da, exersez. Numai că n-are cine să mă acompanieze.

— Vino astă seară la conac. Vom cânta.

— Bine. Voi veni.

Andrzej nici nu băgă de seamă când sună de amiază. Porni încet spre casă; ploaia continua să cadă şi cărările parcului erau umezite. Trandafirii din fața conacului căpătaseră o culoare proaspătă. Se simțea un iz nespus de puternic, de frunze ude.

De-abia acum îşi despachetă Andrzej valiza, aşezându-şi cele câteva cărţi aduse şi punându-şi cu pedanterie rufăria în dulap.

— Cel puţin aici Antek n-o să le mai răscolească, suspină el.

Îndată fu chemat la masă. Mătuşa Michasia nu coborâse. Doamna Royska era nemulţumită. Ar fi trebuit să fie cântăriţi şaizeci de kilograme de ovăz, iar nu cincizeci şi, în plus, nici saci nu mai erau. Andrzej nu se prea orienta în toate treburile astea. Căuta atent la domnişoara Wanda, atât de severă (era prietenă cu domnişoara Romana, care îi educase. Pe ei şi care acum se ocupa de Helenka) – şi se întreba de ce oare domnişoara Wanda vorbise fetelor din curte despre el şi ce putuse oare să însemneze lucrul ăsta.

Doamna Royska îl rugă să ducă bunicii sus, după masă, o ceaşcă de cafea neagră.

— Oare mătuşa Michasia are voie să bea cafea? întrebă el atent.

— Evident. Chiar trebuie. Inima îi' bate uneori mai slab.

Andrzej o găsi pe bunica întinsă pe canapea, în halat.

— Ah, Andrzej al meu, zise ea, cât eşti tu de bun! Eu mi-am făcut atâta rău când am coborât la tine.

— Vedeţi, mătuşă, spuse Andrzej aşezând ceaşca cu cafea lângă ea şi punându-i zahăr, mătuşa Ewelina v-a spus doar că nu trebuie să vă sculaţi din pat.

Doamna Michasia începu să-şi soarbă cafeaua cu destulă voiciune.

— Ah, Andreiaş al meu, sunt atât de suferindă!

Pe băiat îl cam enervau toate aceste: „oh, Andreiaş", „ah, Andreiaş!"

— De fapt ce aveţi? grăi el, aşezându-se lângă bunică. Formulase întrebarea destul de brutal; dar, cum de sănătatea mătuşii Michasia, în general, nu se interesa nimeni, ea îi fu recunoscătoare şi pentru atât şi-i primi întrebarea cu o oarecare duioşie.

— Nu ştiu nici eu, Andreiaş. Mă simt atât de slabă şi am respiraţia grea. Mă apasă ceva în piept, de câte ori mă mişc.

— Doctorul însă ce spune?

— Ştii bine că încă la Varşovia m-am dus la doctor. În taină, fără ştirea maică-tii, ca să nu-şi bată capul cu mine. Ea, sărmana, are atâtea necazuri.

— Şi ce-a spus doctorul?

— A dat din cap, mi-a prescris nişte picături. Pentru inimă. Cred însă că nu numai inima merge prost. Toate laolaltă şi, pur şi simplu, de vină-i bătrânețea. În glasul doamnei Michasia răsunară lacrimile.

— Ah mătuşă, de fiecare dată acelaşi lucru, încercă Andrzej, stângaci, s-o consoleze.

— Tatăl tău a fost bun cu mine. Într-adevăr, atât de bun; nici propriul meu fiu n-ar fi putut fi mai bun.

— Dar doctorul a venit şi aici?

— Uite. Cred că Ewelinka-i neliniştită din cauza mea. Tot a doua zi trimite trăsura la Petrybory, după doctor. De fiecare dată mă examinează şi-mi spune acelaşi lucru: fiți liniştită, doamnă Seczykowska, fiți liniştită. Aici, am o linişte deplină. Şi în ce priveşte Ola sunt liniştită. Tatăl tău este un om foare bun.

Andrzej zâmbi şi dădu la o parte smocul de păr negru ce-i cădea în ochi.

— Toate acestea le cunosc; de ce mi le repetă mătuşa, mereu?

Doamna Michasia crispă puțin buzele.

— Da, tu ştii, spuse ea. Dar acum eşti şi tu un băiat mare, adăugă ea îndată, şi trebuie să ştii că nu toți prețuiesc calitățile tatălui tău.

Andrzej dădu din umeri.

— N-am să mă mâhnesc pentru asta, zise el oftând.

Mătuşa Michasia nu se lăsă însă mai prejos. Voia probabil să-i spună ceva important lui Andrzej.

— Chiar cei mai apropiați nu cunosc toată valoarea tatălui tău, repetă ea, cu alte cuvinte.

Andrzej se mişcă pe fotoliul pe care şedea lângă bunica.

— Ce vreți să spuneți, mătuşă?

Mătuşa Michasia se strâmbă dureros.

— Că mama ta nu-l prețuieşte cum trebuie pe tatăl tău.

— Ce spuneți, mătuşă! Doar mama e soția lui. Au trecut douăzeci de ani de când s-au căsătorit.

— Da, dar mama ta nu l-a iubit niciodată.

— Aşa vi se pare, mătuşă, zise Andrzej râzând. De unde puteți să ştiți, mătuşă?

— Ah, copilul meu. Mama ta a fost logodită cu Spychala.

— Cu Spychala? Acela de la Ministerul Afacerilor Externe? Ce spuneți, mătuşă? E ceva tare amuzant.

— Nu-i chiar atât de amuzant.

— Foarte amuzant. Aş fi putut avea alt tată.

Conversația se termină. Cu aceste cuvinte,

Andrzej o sărută pe bunică pe frunte şi se duse în camera lui. Făcu rânduială printre manuale şi începu să se uite când la unul, când la altulj Afară ploua necontenit, iar Andrzej se uita din când în când spre cer, la nourii ce lunecau la mică înălțime, chiar deasupra vârfurilor arțarilor şi plopilor argintii. Cum nu observa nicio schimbare, revenea la matematica lui, îi plăceau ştiințele matematice. Trebuia să se pregătească pentru politehnică. Concursul de admitere la arhitectură era greu. Întinse cartonul pe planşa de desen. Se temea de examen, de desenul manual, materie în care era un autodidact, neştiind cum se poate apuca de lucru.

La ceaiul de după amiază sosi pi'eotul Romala. Îmbătrânise mult, dar ca întotdeauna povestea despre ultimele nunți, anunțuri de căsătorie şi botezuri. Nu de mult veniseră să-şi vestească nunta un tânăr şi o tânără; organistul îi primi şi le înscrise dorința, dar preotul îi cunoştea, ştia că sunt veri. Căsătoria nu putea avea loc uşor, ; căci preotul îi cunoştea pe toți din sat de parcă ar fi fost copiii lui, ținându-i minte pe toți, după nume şi prenume.

— Dar cu tine ce-i – se adresă el lui Andrzej. Nu mai vii să slujeşti la biserică?

— Sunt, acum, prea mare, răspunse Andrzej râzând degajat. Avea multă simpatie pentru preotul Romala.

— De ce prea mare? Sunt unii şi mai mari şi tot vin să slujească. Dar regulile le mai ții minte?

— De ținut minte – le țin; numai clopoțelul nu m-am

priceput niciodată să-l folosesc.

— Cum aşa? Doar ai sunat cât se poate de bine.

— Nu eu, ci Antek. Eu n-am ştiut niciodată să sun clopoţelul, zise Andrzej râzând.

— Lasă, ai să înveţi…

— Dar, părinte, ce-i cu. Ştefan? întrebă Andrzej pe neaşteptate.

— Acum e la Siedice, la domnul Walery, răspunse preotul pe loc şi rămase apoi pe gânduri. Aruncă o privire, de o clipă, spre doamna Royska, care, atentă, meşterea ceva la inelul ce-i ţinea şervetul de masă.

— S-a îndoit puţin inelul, explică ea, trebuie să-l dau la fierar. Va putea fi reparat cu un cleşte.

— Dar ce s-a întâmplat cu Alunio? întrebă din nou Andrzej.

Preotul tăcu, de parcă n-ar fi auzit întrebarea.

— Alunio locuieşte cu sora lui, aici în sat, spuse doamna Royska; îl poţi vizita.

Uimit, preotul se uită la doamna Royska.

Apoi, se uită şi la capătul mesei – unde şedea micuţa Ziunia cu domnişoara Wanda – şi întrebă:

— E fiica domnului Walerek? Cât de mult seamănă cu tatăl ei…

Ziunia nu seamănă însă deloc cu tatăl ei. Andrzej află că preotul Romala punea aceiaşi întrebare de fiecare dată, tocmai pentru a accentua că nu el botezase copilul. Walerek îşi botezase fiica la Siedice, la preotul pravoslavnic, întrucât se căsătorise cu Klima la biserica ortodoxă.

Gustarea de după-amiază se termină repede. Ieşind în pridvor, spre marea lui mirare, Andrzej zări, la cotitura drumului din parc, o fâşie verde de cer. Ploaia încetase, iar trâmbele norilor se îndepărtau nespus de repede. Înnourarea se sfârşea de-a lungul unei întinse linii drepte, aşa că în scurtă, vreme cerul deveni pe jumătate cenuşiu, pe jumătate verde. În parc se auzea doar plescăitul picăturilor prelinse de pe o frunză pe alta.

Andrzej vru să iasă în curte dar chiar în clipa aceea simţi în palmă mânuţa Ziuniei.

— Vino, îl îmbie ea, îmi vei vedea copiii. Într-un colț al holului, în spatele unei scândurele ce închipuia o mică îngrădire, trona o creangă de brad înfiptă într-o doniță mică, iar în jurul ei, păpuşile. Şedeau toate în cerc, cu mânuțele ridicate în sus, fiindcă, îi mărturisi Ziunia:

— Acum, ele au bradul lor…

— Cum se cheamă păpuşa asta? întrebă Andrzej, arătându-i prima păpuşă de la margine.

Jenată, Ziunia nu ştiu ce să-i spună.

— Vai, cum aşa, nu ştii cum se numeşte păpuşa ta?

Ziunia şopti ceva. Îşi aplecă urechea la gura ei.

— Ea nu-i păpuşă, e om, răspunse Ziunia, e fiica mea.

— Atunci, spune-mi cum se numeşte fiica ta?

— Hencia, şopti Ziunia.

Păpuşile se chemau Hencia, Stasia, Imogena şi Bob, acesta din urmă era un băiețaş negru.

Aşezându-se lângă păpuşi, Andrzej le aranjă mâinile, astfel încât – aşa cum se țineau acum

— Să formeze un cerc în junii bradului.

— Cântă colinde, explică Andrzej.

Ziunia era încântată.

— Cântă colinde, repeta ea şi începu să fredoneze cu glăsciorul ei subțire ca un fir de păianjen un cântecel de sărbătoare.

Andrzej vru să plece.

— Nu pleca, nu pleca, îl ruga Ziunia.

— Trebuie să plec, trebuie să mă duc în curte.

Andrei ieşi. Pe drum, din casă până-n curte se frământă să afle răspuns întrebării de ce vorbise micuței Ziunia cu un glas atât de profund?

„Se vede treaba că am vrut să fiu socotit un om pe deplin matur. Şi doar nu de mult mă jucam cu păpuşile Helenkăi, iar mătuşa Koszekowa îmi aduce tot jocuri cu chinezi şi negri. M-am temut, desigur, să fiu văzut jucându-mă cu păpuşile Ziunei.”

Zâmbi.

„Vrei să faci pe omul mare, dragă Andrzej”, îşi zise în sinea

lui, fără să-şi dea însă seama, pe deplin, de sensul acestor cuvinte.

Trecând prin curte văzu cum fetele ieşeau din şură. Probabil nu era şi Kasia cu ele. Sigur nu era. Dar nici nu voia să se uite după ele. Şi se reținu cu atâta hotărâre încât, intrând în pridvorul locuinței Kozlowski, avea gâtul înțepenit. Auzise de departe cum Romek face exerciții la vioară. Dar, de ce venise aici, nu ştia nici el. Se învoise doar să vină Romek la el diseară, să facă muzică. Fără voie însă îşi îndreptase paşii încoace. Se opri în pridvor şi se uită în urmă. Parcul era reavăn, spălat de ploaie şi luminat parcă de o lucire proprie. Deasupra copacilor, cât vedeai cu ochii, un cer umed – verzui, ca o pânză de mătase bine întinsă, dar, mai aproape, se târa un nour de culoarea crinului, palid şi parcă înghețat. Totul era umed, rece şi lucios. Se anunța o vreme senină, durabilă.

Intră în locuința familiei Kozlowski. Nimeni, în afară de Romek, care în mijlocul unei încăperi mari, scundă şi încărcată de mobilă, îi trăgea cu arcuşul. Nu se miră şi, terminând pasajul printr-o scârțâitură, zise:

— O, Andrzej! Ce bine c-ai venit. Tocmai exersez ca să pot cânta cu tine.

— Atunci, dă-i înainte, făcu Andrzej.

— Nu, nu. E groaznic.

— Ai dreptate, recunoscu Andrzej.

Rotii'ă ochii prin locuința la care Romek ținea nespus de mult şi unde se găseau numeroase mobile vechi, simple, de stejar, multe perne pe paturi şi o grămadă de trofee vânătoreşti pe pereți. Era cald şi mirosea a rufărie proaspătă, a levănțică şi magheran.

— Uite, am să-ți dau ceva, spuse Romek apropiindu-se de un bufet de stejar şi scoțând o carafă pântecoasă cu vodcă. Vodca era verzuie şi avea în ea ierburi lungi.

— Hai să bem, hotărî gazda.

— Vai de mine, Romek, eu nu beau vodcă niciodată… se apără Andrzej. Îi era ruşine să spună: „Eu n-am băut vodcă niciodată44. Romek turnă însă în două păhărele adânci, doar că nu le umplu de tot. Tăie apoi şi câte o felie de pâine neagră.

— Ca să avem cu ce gusta.

Fără convingere, Andrzej luă paharul în mână. Romek strigă: „Cu ex”! şi trebui să-l golească până la fund.

Vodca mirosea puternic a iarbă de „zimbroaică”.

Gustul înţepător îi umplu gura şi gâtlejul lui Andrzej, pătrunzându-i şi în nas. Se cam şi înecă o leacă.

— Miroase pâinea, îl îndemnă Romek.

Andrzej mirosi pâinea şi simţi o minunată aromă de cereale. Porni apoi s-o mănânce, începând cu coaja de jos, presărată toată cu făină şi având miros plăcut. Arsura din gât se duse ca prin farmec.

— Hai să ne plimbăm, făcu Romek, ascunzând carafa în dulap; să nu observe mama.

— Eu, nici n-aş mai fi băut, grăi Andrzej, e îngrozitoare.

— Mergi? întrebă Romek din nou.

— Hai în sat, la Alunio, propuse Andrzej.

— La Alunio? De ce? se miră Romek.

— Aşa. Vreau să-l vizitez. Nu l-am văzut de mult.

— La Alunio nu mai merge nimeni, zise Romek, pe un ton exagerat de amuzant, dar, dacă vrei tu, să mergem.

Ieşiră prin curte, trecură apoi printr-un colţ al parcului şi se îndreptară spre sat. De-a lungul drumului răsăriseră căscioare destul de bune, tencuite numai în parte, în faţa cărora înflorea fasolea roşie şi porniseră să scoată capul şi tulpinile de floarea-soarelui.

Alunio şi soră-sa locuiau tocmai la marginea satului, pe partea dreaptă dinspre parc.

În fereastra larg deschisă stătea Alunio însuşi – un tânăr bine legat, cu părul mare, des, negru ca smoala şi pieptănat pe spate – citind o carte; când băieţii se opriră în faţa ferestrei, acesta dădu iute la o parte cartea, ce i se păru lui Andrzej că-i o carte rusească.

— Vai, Alunio, cum te-ai schimbat, se cruci Andrzej, erai doar mai scund ca mine!

— Şi nici nu mă mai cheamă Alunio, ci Aleksy, le spuse zâmbind vechiul lor coleg şi le întinse mâna. Avea dinţi albi şi o voce foarte joasă…

— De ce n-ai mai dat pe la mine? întrebă el pe Andrzei. Vii doar destul de des la Puste Lşki.

Andrzej nu ştiu ee să-i răspundă.

— Cine a venit la tine? întrebă sora lui Alunio, intrând în odaie din cealaltă parte a casei şi ținând pe mână o rochie roşie cu cerculețe albe, uşoară, atârnată pe un umeraş.

— Andrzej şi Romek.

— Care Andrzej? făcu soră-sa.

— Andrzej Golşbek.

Cusătoreasa căută la Andrzej. Mai în vârstă decât Alunio, cu vreo douăzeci de ani, era deacum o femeie matură, chinuită de viață, dar încă frumoasă. Avea părul tot aşa de negru ca şi frate-su, în plus însă avea ochii mari şi albaştri. Suferea de inimă.

— Poftiți, domnilor, îi îndemnă ea.

Băieții intrară în odaie. Lui Andrzej îi cam păru rău c-a venit, temându-se că nu va prea avea ce discuta. Romek, care era însă guraliv, nu se putu abține:

— Vai ce rochie frumoasă! Pentru cine-i făcută?

— Pentru Kasia, răspunse zâmbind domnişoara Genia.

— Pentru Kasia? întrebă el din nou. Pentru care Kasia? Pentru Kasia ta, Alunio?

Alunio se înroşi şi spuse indispus:

— Eu n-am nicio Kasia.

Andrzej încercă un sentiment de jenă. În odaie era un dulap mare cu cărți.

— Vai, câte cărți ai tu, Alunio! se miră Andrzej. Eşti la Universitate?

Alunio îşi recăpătase calmul.

— Nu. Învăț singur. Ia loc, Andrzej.

Domnişoara Genia vru să le servească ceaiul.

— Vă foarte mulțumesc, refuză Andrzej, vin tocmai de la gustarea de după-amiază. Preotul Romala a fost la noi-, la ceai, adăugă el, adresându-se lui Aleksy.

Dar acesta nici nu mişcă.

— L-am întrebat pe preot de. Tine; s-a prefăcut că nu m-aude.

— Era de prevăzut, mormăi Aleksy.
— Ah, Alunio, Alunio, îl mustră domnişoara
Genia.
— Văd, totuşi, că ți se spune Alunio? exclamă Romek.
— El trebuia să urmeze seminarul teologic, să se facă preot. Vai, cât a mai insistat preotul Romala! Da, căuta să-l convingă, adăugă domnişoara Genia. Şi… chiar cât pe-aci era să meargă.
— Numai că nu s-a dus, sublinie Aleksy, cu un glas de bas deosebit de profund.
— Nu s-a dus, da, nu s-a dus, continuă domnişoara Genia decepționată şi întinzând rochia roşie pe pat. Păcat, mare păcat.
— Eu nu regret, făcu Aleksy.
— Desigur, exclamă Romek râzând, ce preot ar fi putut să iasă din el când necontenit aleargă după fete?…
Mai stătură de vorbă încă puțin, apoi se sculară şi plecară.
— Tu ştii? zise Romek, după ce se îndepărtară de căsuța în care locuia Alunio cu sora lui. Tu ştii? El este comunist! De aceea preotul Romala-i atât de supărat, de nici nu vrea s-audă de el. Îi fusese doar un fel de discipol.
Îndată după cină Romek veni la Andrzej şi cintară puțin. Ola avusese grijă să dea copiilor o bună educație muzicală. Dacă Antek nu făcuse niciun progres şi foarte curând renunță la muzică – nelăsându-se convins nici de maică-sa şi nici de frate-su – în schimb Andrzej cânta la pian. Fireşte, nu exersa sistematic, nu avea destulă răbdare, dar executa cu plăcere bucăți nu prea grele, cântând împreună cu profesorul lui – simpaticul domn Mikla Szewski – la patru mâini, cânta cu uşurință după note şi îl putea acompania pe Romek la piesele mai uşoare. Bucata la care țineau cel mai mult doamna Royska şi mătuşa Michasia era compoziția sentimentală a lui Francis Thom6, intitulată *Simple aveu*5. Melodia asta plăcută, simplă şi uşor de prins, care – în genul*Cântec ului fără cuvinte*

---

5 *Mărturisire simplă* (fr.).

de Mendelssohn – devenise pentru Andrzej un fel de simbol al verii, al vacanței. Ea trebuia să răsune în fiecare an în salonaşul micului conac de lemn. *Simple aveu,* fredonat apoi toată ziua, umplea oarecum cu melodia lui şi parcul verde, şi curtea plină de mişcare şi muncă, şi casa de lemn cu două turnulețe.

Când terminară cu muzica, doamna Royska veni la Andrzej şi-i spuse că mătuşa Michasia se simte cu mult mai rău. După-amiază avusese un atac de inimă şi acum ațipise, dar trăsura fusese trimisă la Petrybory după medic.

— Dar, la drept vorbind, de ce suferă mătuşa Michasia? întrebă Andrzej, când Romek, speriat de ştirile rele îşi puse vioara în cutie, o acoperi cu o pânză de mătase violetă şi grăbi spre casă.

— E ceva grav?

— Medicul presupune că-i cancer, răspunse doamna Royska fără să se uite la Andrzej.

— O, Doamne! suspină Andrzej. Trebuie s-o înştiințăm şi pe mama.

— Mama ştie, îl linişti doamna Royska, boala însă se mai poate prelungi încă mult.

— Nu-i nevoie s-o chemăm pe mama?

— S-o lăsăm să mai stea la mare. E o chestiune de mai multe săptămâni, poate chiar luni. Doar inima i-a început să cam slăbească, aşa pe neaşteptate.

— Oh, mătuşă dragă, se înduioşă Andrzej, simțind dintr-o dată cum îl cuprinde spaima.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, iubitule, spuse doamna Royska, cu toții trebuie să trecem prin toate astea.

— Dar mătuşa Michasia este mai tânără decât dumneata.

— Da, a fost însă întotdeauna bolnăvicioasă. Am râs de bolile ei, dar acum ne dăm seama că a avut dreptate.

Andrzej se duse în odaia lui. Se dezbrăcă şi se spălă. Nu era târziu; deasupra parcului cerul

— Străveziu şi umed – era încă verde. Dar, oricum, îl cuprinse somnul. Gol, se aşeză la fereastră şi aspiră mireasma serii îmbibată de umezeală şi de ciripitul ultimelor păsări.

Treptat amuțiră şi ele; doar un cuc neliniştit se auzea departe. Glasul lui deopotrivă umed răsună încă mult timp, undeva în pădure, chiar şi după ce întunericul căzuse de-a binelea.

— Pe cine cheamă el oare aşa? se întrebă

Andrzej în gând.

Apoi se aruncă în pat şi adormi buştean până dimineața.

Aşa se scurse prima zi petrecută de Andrzej la Puste Lşki. Toate celelalte au fost asemănătoare şi au trecut nespus de repede. Romek şi Andrzej mergeau acum pentru scăldat la iazul de dincolo de pădure, la vreo cinci kilometri de conac, drum ce era o adevărată aventură, iazul fiind mic şi puțin adânc, iar drumeagul până la el nisipos şi greu. Chiar numai înhămarea bătrînului cal al călăuzei le răpea mul-t timp. În total o jumătate de zi şi asta pentru a te bălăci puțin într-o apă gălbuie, mocirloasă şi unde nu prea era loc nici de înnotat. Cu toate astea Andrzej şi Romek se luau la întrecere şi apoi se încălzeau la soare. Romek, fiind un blond adevărat se bronza cu greu. Ândi'zej însă după câteva zile era negru ca un balaur. Îşi punea mâna pe umărul lui Romek şi se minuna cită deosebire era între ei. Romek avea o pieliță subțire ca de fată şi lui Andrzej îi făcea plăcere să-i atingă trupul, deşi nu lăsa să se vadă lucrul ăsta.

Seara dormea întotdeauna dus. Gânduri de felul celor din prima lui noapte petrecută anul acesta la Puste Lqki – când rămase multă, foarte multă vreme pe pridvor, ca şi meditatul la problemele vieții – nu i-au mai revenit. Acum, gândurile astea, gânduri serioase, nu-l mai preocupau deloc. Avea, cel mult, momente de spaimă, ca în preajma examenului de la politehnică. De altfel, nici lucrul ăsta nu era prea grav fiindcă, în definitiv, dacă nu reuşea va fi mai bine pregătit la anul; doar n-are decât şaptesprezece ani. „Care va să zică, socotea el pe degete, dacă trec anul ăsta, mai am încă cinci ani de politehnică şi termin în 1942.” Dacă însă reuşea în anul viitor, urma să termine în 1943, deci la 23 de ani.

„Vai de mine, ce bătrân voi fi”, îşi spunea el în gând.

În vacanță totul ar fi decurs bine şi firesc de n-ar fi fost boala mătuşii Michasia. Se simțea tot mai rău şi nu se mai scula din

pat. Suferea foarte mult, dar şi mai mult o chinuiau palpitaţiile inimii, mai mult chiar decât groaznica ei boală organică. Se luase obiceiul ca Andrzej să-i ducă, după-masă, ceaşca de cafea. De fiecare dată mătuşa Michasia se bucura, dar vorbea tot mai puţin şi tot mai greu.

Vizitându-şi bunica bolnavă, Andrzej nu încerca nici cea mai mică neplăcere. Dimpotrivă, resimţea la ea un soi de linişte, ceva ce părea chiar un triumf, când palidă, cu trăsăturile tot mai micşorate şi cu un aspect oarecum de sculptură, sprijinită în pat de perne înalte şi foarte albe, vedea limpede, ea – care nu jucase niciodată un rol deosebit în casa asta – cum totul se învârteşte acum numai în jurul ei şi al bolii ei.

Andrzej nu se putea sustrage impresiei că starea asta îi procura mătuşii Michasia o aşa de mare plăcere, încât voluntar n» dădea nicio importanţă gravităţii situaţiei, despre care îi vorbea în fiecare seară doamna Royska.

Uneori bunica încerca să-i spună lui Andrzej câteva cuvinte, dar de fiecare dată amesteca şi suferinţele ei – de altfel, câtuşi de puţin esenţiale – privind fie că perna este incomodă, fie că simte durere insuportabilă în tălpi. Sărutând-o pe frunte, care – rece sau fierbinte – era mereu umedă, Andrzej avea o uşoară senzaţie poate nu atât de dezgust, cât de ceva cu totul străin, izvorât din trupul ăsta în agonie. Considera însă că-i de datoria lui să nu arate bunicii senzaţia încercată, după cum considera drept o virtute faptul că-i în stare să-şi îndeplinească îndatorirea.

La sfârşitul lui iulie vremea se făcuse nespus de călduroasă. Odaia mică a mătuşii Michasia, aflată în turnul din dreapta, încingându-se ca un cuptor, fuseseră deschise toate ferestrele de jurîmprejur – cu perdelele însă lăsate – iar patul bolnavei fusese adus în mijlocul odăii. Totuşi… zăpuşeala era în toi.

Sosise timpul celor mai mari „nebunii”, de vară, ale lui Andrzej. Se scula în zori, mergea desculţ până în parc sau în pădure, pentru a simţi direct, pe piele, bobiţele de rouă – nespus de multe încă în vremea aceea – şi care se topeau îndată ce soarele se înălţa puţin. Parcul şi pădurea răsunau de

ecourile păsărilor. Cucul tăcea acum; în schimb, grangurii fluierau ba ici, ba colo, zborul lor şerpuia ca şi cântecul lor, asemănător sunetelor repetate de flaut. Uneori, Andrzej ieşea până la marginea pădurii. Secerişul era în toi. Nu mergea însă să lucreze pe câmp, aşa cum făcuse înainte, în fiecare an. Îi era teamă de bănuiala că nu din dorința de a ajuta oamenilor în munca lor grea vine el la legatul sau aşezatul snopilor. Seruşina de lenevia şi de teama lui, dar… nu mergea.

Izbutise să-i pună în mişcare pe Romek şi pe Alunio. Aleksy se pregătea pentru nişte cursuri nelămurite bine şi era veşnic cu nasul în carte. Domnişoara Genia se bucura ori de câte ori Andrzej venea la el dis-de-dimineață, uneori chiar în zorii zilei, luându-l la pădure.

Uneori, de data asta singur, se strecura pe cărăruia ce-i era cunoscută – cărăruia copilăriei, azi, pare-se atât de îndepărtată – în direcția bisericii din Petrybory; intra în biserică, se pitula într-un ungher umed, acoperit de prapurii uriaşi înfăşurați în tocurile lor şi, nevăzut de nimeni, asculta serviciul divin. Se ascundea să nu-l zărească preotul Romala. Nu mai credea în

Dumnezeu, nici în sfintele taine, dar – lucru ciudat – păstrase putința de a se ruga. Se ruga pentru sărmana bunică suferindă, dar se ruga şi pentru tată-su, despre care mătuşa Michasia îi spusese lucruri atât de triste. Acum, se gândea mult şi la mamă-sa. În viața lui taică-su îşi găsea locul oarecum firesc; el exista pur şi simplu, şi fără el, nu şi-ar fi putut imagina viața, cum nu şi-ar fi putut imagina nici copilăria. Ațipea lângă el cu sentimentul încrederii şi dragostei. Mama însă era altfel, venea oarecum din afară. Înaltă, zveltă, ca din altă lume. Nu-i plăcea când îşi dădea ifose, pentru alții. Nu-i plăcea nici când avea musafiri. Ea trebuia să fie numai pentru el şi pentru Antoş. Când mergea cu ea în lume, de pildă la concertul de la Filarmonică, era mândru de ea, se bucura de ea. Dar acasă îi era greu să se apropie de ea, fiindu-i parcă şi puțină teamă. Pe de altă parte, ore întregi stătea de vorbă cu Antek despre ea. Dar niciodată nu-i venise ideea şi nu se întrebase care-s de fapt raporturile

părinţilor între ei. Ei sunt părinţi, şi… gata. Mătuşa Michasia, spunându-i că mama nu-l iubise niciodată pe tata, îi sugerase unele gânduri până atunci cu totul necunoscute. „Cum este posibil, se întreba el în biserică, în colţul acela întunecos, să nu iubeşti pe cineva şi totuşi să-i fii soţie? Cum e posibil aşa ceva?”

„Asta înseamnează oare că mama e nefericită?” se mai întreba el rugându-se pentru ei. Ieşind apoi din biserică i se părea că în intervalul acela de numai o jumătate de oră, lumea se schimbase. Arşiţa coborâse acum şi pe crengile stejarilor, roua se evaporase, iar el se izbea dureros de toate nodurile uscate şi de ghindele ce-i nimereau sub tălpile goale. Şi aşa, ca o panglică, se desfăşura toată ziua aceea de vară ce-l captivă – până seara târziu – prin strălucirea, vegetaţia şi arşiţa ei. Scalda – cu Romek (uneori mergea şi Aleksy) – îl făcea să simtă şi mai mult dogoarea. Romek umbla numai în pantaloni scurţi, în timp ce Andrzej, deşi nu-şi scotea nieicând cămaşa, era bronzat ca un indian.

După-amiezile erau însă triste. Acum, ducând mătuşii Michasia cafeaua, ea nu mai lua ceaşca în mână, cum făcea altădată, ci-i spunea s-o pună alături. Uneori o bea, alteori, venind seara (căci intra în odaia bunicii şi seara, să-i spună noapte bună), ceaşca era tot pe noptieră, neatinsă. Căldura din odaie era de nesuportat şi mirosea a medicamente şi a flori – aduse aici zilnic de doamna Royska – mirosuri ce se îmbinau într-un iz uşor neplăcut, ce-l izbea pe Andrzej în mod deosebit – când se apleca spre fruntea bunicii.

Doamna Royska spunea că mătuşa Michasia are escare îngrozitoare. Andrzej, deşi nu ştia ce înseamnează, înţelese, după mirosul lor, că bunica pornise să se descompună fiind încă în viaţă, lucru ce-l punea în panică. Fiindcă, fără să se intereseze în mod deosebit de propriul său trup, îi făcea plăcere agilitatea şi elasticitatea lui sportivă, în sfârşit îi plăcea să şi-l simtă proaspăt, întreg şi diferit de corpul alb al lui Romek. Considera că trupul ce se descompunea încă din viaţă – ca acela al bunicii – era ceva cu totul înspăimântător. Alungind asemenea gânduri îşi dădea toată silinţa să nu

respire când îşi săruta bunica pe frunte.

Arşița nu scădea şi cu ea se ivi plaga muştelor. Ferestrele de jos, deşi prevăzute cu un fel de rețele subțiri, nu reuşeau să ferească totul de muşte. În odăița lui Andrzej ele, găsind prea puțin de mâncare, nu se prea adunau în număr atât de mare. În schimb, în odaia mătuşii Michasia erau nespus de multe, îngrozitoarele insecte negre intrând în ochii şi urechile bătrânei care, neputându-le goni, gemea doar, lipsită de putere, când ele-i gâdilau nările.

— Şi iată că într-o după-amiază fierbinte – când soarele făcea să stăruie în jurul voalului de la ferestre un soi de cercuri galbene şi arzătoare

— Andrzej, intrând cu cafeaua în odaia bunicii, observă lângă patul bolnavei o fată tânără ce-i alunga muştele cu o creangă mare, bine înfrunzită, de alun. Rosti repede: „Bună ziua”, punând iute ceaşca lângă pat.

Deschizând ochii, bunica şi-i aruncă spre el şi-i zâmbi.

— Ia te uite ce mai infirmieră am, zise ea cu un glas destul de puternic, cel puțin muştele n-or să mă mănânce de vie.

Fără să vrea, Andrzej privi fata. Observă mai întâi rochița ei roşie cu cerculețe albe şi apoi obrajii, care i se părură cu totul altfel decât la cântărirea ovăzului. Era Kasia.

— Bună ziua, spuse el încă o dată şi îi întinse mâna. Ea, mutând creanga dintr-o mână în cealaltă, zâmbi destul de stângaci şi până la urmă

îi întinse şi mâna.

— Nu m-aş fi aşteptat să te întâlnesc aici, grăi Andrzej, mirându-se singur de cutezanța lui. La drept vorbind ceva îl cam apăsa în gât, iar glasul, ieşit din strâmtoare, părea oarecum schimbat şi exagerat de gros, ca întotdeauna când simțea o emoție.

Kasia nu răspunse nimic; mătuşa Michasia închise ochii din nou şi respira din greu.

În acea seară nu mai fu lăsat să intre la bunică, în odaia ei aflându-se preotul Romala. A doua zi, la micul dejun, domnişoara Wanda avea ochii roşii de plâns şi nu îngăduise

micuței Ziunia să vorbească tare. Starea mătuşii Michasia era, după cât se părea, tot mai gravă. Andrzej se întreba însă de ce oare domnişoara Wanda – care doar de câteva luni se află în Puste Lki, mai înainte fiind la Siedice, la Walerek – era atât de impresionată de sănătatea mătuşii Michasia. Se vede treaba că aşa se cădea.

Întoarsă de la treburile ei gospodăreşti foarte îngrijorată – arşița atingând în ziua aceea punctul culminant – doamna Royska spuse că a telegrafiat Olei şi lui Franek. Părinții lui Andrzej aveau să sosească, probabil, dimineața, iar tatăl său poate chiar astă seară, dacă venea cu automobilul. Era, într-adevăr, monstruos de cald. După dejun Andrzej se întinse sub un copac din parc, cu cartea în mână, dar nici vorbă de învățat. Albinele bâzâiau fără odihnă în cele din urmă flori de tei, muştele se avântau brusc, cu zgomot, deasupra capului lui, ca nişte nouri amenințători, iar bondarii se ciocneau, din când în când, de picioarele lui. Desigur „, se apropia furtuna”, cugetă Andrzej.

Văzu cum ieşea din casă Kasia – desigur trimisă în curte de doamna Royska – ținând încă în mână creanga de alun. Mergea cu băgare de seamă, facând impresia că nu se grăbeşte. Mişca picioarele aşa, de parcă ar fi călcat în noroi, şi era doar tare uscat şi foarte cald. Purta aceeaşi rochiță roşie pe care i-o cususe domnişoara Genia.

„Se spune că ar umbla cu Aleksy”, zise el în gând, leneş şi indiferent, muşcând un fir de iarbă ce-l ținea între dinți.

Se uita însă tot timpul la Kasia, cum se îndrepta alene spre portița din curte. Se uita aşa în neştire, părându-i-se doar că albinele şi muştele bâzâie şi mai puternic deasupra capului lui.

„Desigur, se apropie furtuna”, repetă el încă o dată.

În aceeaşi zi, după-masă,” când vru să ia ceaşca de cafea şi s-o ducă sus, doamna Ewelina îi spuse cu tristețe:

— Azi, poți să nu-i mai duci cafeaua. Andrzej, uitându-se la mătuşă-sa, răspunse:

— Totuşi voi încerca.

Intră în odaia de sus. Mătuşa Michasia zăcea pe pernele ei

înalte. Îşi pierduse cunoştinţa. Părându-i că seamănă cu mumia unuia din faraoni, avu impresia că-i ceva inert, deşi respira încă puternic. Puse ceaşca pe fereastră – nemaifiind nevoie de ea – şi se apropie de Kasia, care, din clipa când el intră, începu să agite iar creanga, aşa în neştire. Îi luă creanga şi-i zise:

— Stai, acuma eu.

Se aşeză în locul fetei şi flutură ramura deasupra obrajilor bunicii. Trăsăturile bătrânei femei se încreţiseră şi capul ei, tot se micşora parcă, asemenea capetelor malaieze sau egiptene. Îi privea fără întrerupere gura crispată care – încordându-se rotund ca gura unui peşte pe nisip – trăgea şi scotea aerul din piept, zgomotos şi adânc.

Kasia mai rămase o clipă – alături de el – uitindu-se la muribundă cu o adâncă expresie de „milostivenie” sătească, zugrăvită pe faţă. Apoi suspină şi ieşi. Andrzej rămase singur.

Muştele, tot mai nesuferite, se lipeau de pernă, jur-împrejurul chipului galben, ridicat sus, al mătuşii Michasia. Şi aşa, fără întrerupere şi destul de viu, mişcă el creanga câteva ore în şir, în timp ce Kasia revenise – stând la picioarele patului – apoi ieşise din nou, iar doamna Royska mai potrivise de vreo câteva ori pernele.

Din când în când apărea şi Wanda.

— Cât de greu îi este omului să moară, spuse la un moment dat doamna Ewelina şi, aplecându-se deasupra lui Andrzej, îl sărută pe -creştet.

Andrzej, nici el nu ştia la ce se gândeşte, stând aşa nemişcat, ca amorţit din cauza căldurii ce creştea din oră în oră. Vag, îşi reamintea de bolile din copilărie, când „mătuşa Michasia44 şedea lângă patul lui, aşa cum şedea el acum lângă al ei.

„Uite, vezi, aşa moare omul, îşi zicea în gând atunci când îşi dădea seama ce se petrece cu el; vai, cât e de îngrozitor.44

Mirosul trupului încă viu, dar în descompunere, sporea în acelaşi timp cu căldura. La un moment dat observă că se făcuse întuneric în odaie. N-o auzise pe domnişoara Wanda intrând; o zări abia când aprinse lumânarea mare funerară pe

măsuța de lângă pat. Afară tunase. Tunetul era încă foarte departe, dar ecoul îi răspunse îndată, ceva mai aproape. Fulgeră.

Domnişoara Wanda îngenunche între uşă şi pat. Kasia veni din nou şi aduse un imens buchet de crini. Mirosul dulceag, foarte puternic, aproape crunt al uriaşelor petale albe, se răspândi într-o clipă în toată odaia, fără a înăbuşi însă mirosul acela de putreziciune ce-l umplea de spaimă pe Andrzej.

Kasia îngenunchie de asemeni alături de domnişoara Wanda, iar pe prag căzuse în genunchi doamna Ewelina. Dincolo de uşa deschisă se mai vedeau încă alte câteva persoane.

Răsuflarea grea a mătuşii Michasia devenea parcă mai uşoară. Deodată mişcă mâna stângă – ca şi cum i-ar fi făcut un semn lui Andrzej – şi tot trupul ei se lăsă pe perne, aluneeând spre stânga.

Furtuna se declanşă de-a binelea. Andrzej se ridică, se îndreptă spre ferestre şi începu să le închidă. Doamna Royska se apropie de eî şi-i zise în şoaptă:

— Nu le închide şi pe cele ce sunt în direc-'ția vântului.

Andrzej murmură ceva în semn că a înțeles.

Închise două din ferestrele în care bătea ploaia. Se întoarse şi fu izbit de o ciudată tăcere. Şi el şi doamna Royska grăbiră către pat. Mătuşa Michasia nu mai respira.

Doamna Royska făcu un semn şi pe loc se auziră rugăciunile – spuse cu glas destul de tare – de veşnică odihnă. Domnişoara Wanda se ridică şi stinse demonstrativ lumânarea cea mare, pe care o luă în mână.

Andrzej se ridică şi se uită la moartă. Trăsăturile crispate ale feței începură să se netezească îndată. Fruntea-şi recăpăta tinerețea. În acelaşi timp însă îl impresionă aspectul îngrozitor de străin, de nou pentru el al cadavrului: cineva ce nu mai respiră. Iar tăcerea ce se degaja parcă din moartă o resimțea în fiecare din fibrele ființei lui.

Doamna Royska, făcând tuturor un semn, îi conduse afară, rămânând singură cu domnişoara Wanda. Andrzej nu se în. Işcase nici el din loc. Privi cum doamna Ewelina îi aranjă capul

drept pe pernă şi cum îi închise ochii, după care se adresă Wandei:

— Dă-mi, domnişoară, un prosop din comodă. Trebuie să-i legăm fălcile.

Domnişoara Wanda îi dădu un prosop subțire, iar doamna Royska, apucând capul decedatei, îi puse prosopul sub bărbie.

— Ajută-mă, Andrzej, zise ea.

Susținându-i capul, Andrzej simți tăria craniului şi, sub degete, buclele moi ale părului, întru totul identic cu acela ce-l avusese mătuşa în timpul vieții. Părul nu murise. Doamna Ewelina trase prosopul cu putere şi-l legă într-un nod bine strâns, pe creştetul capului, care, rămas liber se lăsă în jos ca un cap mare de păpuşă.

Doamna Ewelina mai stătu o clipă la picioarele patului, privindu-şi sora cu ochi uscați. Dar pe obrajii domnişoarei Wanda lacrimile se rostogoliră când întrebă pe doamna Royska:

— În ce rochie porunciți să o îmbrăcăm? Doamna Royska se întoarse şi, zărindu-l pe

Andrzej, cum – chiar alături de ea. Lângă pat

— Se uită înspăimântat la fața moartei, îi spuse:

— Andrzej, acum du-te. Vei veni mai târziu. Trebuie, cât mai repede, să facem din mort o altă ființă care să se poată înălța deasupra tuturor.

Chiar atunci trăsnetul căzu, undeva foarte aproape, făcând să se zguduie geamurile în ferestre. Zâmbind, doamna Royska rosti:

— Toată viața a fost atât de modestă, în schimb moare ca Beethoven, în furtună.

Andrzej atinse umărul mătuşii Ewelina.

— Mătuşă, întrebă el, de ce trebuia s-o legăm cu prosopul?

— Cum de ce? Păi falca morților se lasă în jos. Se sting cu gura deschisă şi întotdeauna falca ti’ebuie legată.

— Falca morților se lasă în jos? întrebă Andrzej din nou. De ce?

— Asta aşa este. N-ai ştiut? Apoi, dându-şi seama, adăugă repede: Du-te acum, Andrzej, du-te jos.

Andrzej ieşi ca ameţit. Pe scări era încă zăduf, ca înainte de furtună. Dar jos, în salonaş, putu să respire alt aer. Ploaia fremăta; se scurgea cu zgomot pe jgheaburi, iar în odaie era umed şi cu totul altfel decât sus: miroseau imensele buchete de crini albi, ce se pregăteau aici pentru catafalcul mătuşii Michasia. Andrzej se aşeză la o măsuţă de lângă fereastră şi, ascunzându-şi faţa în cotul braţului, începu să plângă. Plângea, dar nu pentru că mătuşa Michasia murise, ci pentru că omul moare şi încă atât de îngrozitor.

— Şi asta pentru fiecare, pentru fiecare, repeta el printre lacrimi.

Simţi o mână mângâindu-i părul. Ridică ochii şi văzu la spatele lui pe Kasia, tristă, dar parcă surâzând pe dinăuntru. Se întoarse pe scaun, o îmbrăţişă şi, ascunzându-şi capul la pieptul ei, izbucni într-un plâns adevărat. Fără să-i spună ceva, ea-i netezea doar părul, negru ca păcura.

Şi tocmai atunci se auziră paşi în salonaş – paşi repezi, deşi, mărunţi – şi, sărind în sus, Andrzej văzu pe tată-su intrând îri odaie, cu părul umed lipit deasupra frunţii.

— Ce s-a întâmplat? Pentru Dumnezeu, ce s-a întâmplat? strigă el, fără a se putea opri să nu azvârle o privire bănuitoare spre Kasia, cam speriată.

— Mătuşa Michasia a murit, răspunse Andrzej, ale cărui lacrimi se uscară pe loc.

— Unde? întrebă bătrânul Goibek. Fără să mai spună vreun cuvânt Andrzej arăta în sus. Tatăl porni repede pe scări aruncându-şi haina udă leoarcă din mers. Andrzej fugi după tatăl său, iar Kasia se topi către ieşirea din grădină.

A doua zi pe la amiază sosi şi Ola. Bunica era însă atunci „ca un altar”, culcată pe un catafalc înalt, înconjurată de candelabre de argint şi de buchete de, crini, de parcă ar fi fost ceva nereal, neştiut, un obiect de cult. Făcea impresia că nu trăise niciodată pe pământul ăsta, copii nu născuse, pe Ewelina n-o invidiase pentru poziţia ei şi nici nu folosise, vorbind, cuvinte franţuzeşti, neînţelese de; prietenele ei cele noi. Ola privea înălţarea asta la cer a mamă-si cu ochii larg deschişi şi fără să priceapă de ce Andrzej, întâmpinând-o, îi

spusese cele două cuvinte: „E îngrozitor4’.

Seara, doamna Ewelina – obosită de pregătirile pentru înmormântare – se duse în odaia ei mare şi cam goală, de dincolo de salon, unde locuia şi dormea.

Luându-se după ea, Ola îi zise:

— Mătuşă, Franio mi-a spus că l-a găsit pe Andrzej plângând la pieptul unei fete. Cine-i fata asta?

Doamna Ewelina căută la Ola ca şi cum ar fi căzut din lună.

— Ce fată? Ola dragă-, astea-s lucruri întrarievăr mărunte. Andreiaş a resimţit profund moartea bunicii…

— Are oare Andreiaş aici vreo idilă? mai întrebă Ola aşezându-se lângă oglinda în care doamna Ewelina pornise să-şi pieptene părul.

— N-am observat, Ola. Cred că încă nu are. Dar, înţelegi cred singură, aşa ceva trebuie să se-ntâmple…

— Ar fi ceva îngrozitor, zise Ola, doar gândul – şi-mi produce dezgust.

— Aii, Ola, ziua şi noaptea trebuie să-i mulţumeşti lui Dumnezeu că ai astfel de fii, oftă doamna Royska.

— Tocmai de aceea, mătuşă, n-aş vrea să-i pierd.

— Mai bine să-i pierzi în chipul acesta, decât altfel, grăi doamna Royska.

Ola, simţind un fel de jenă, adăugă:

— Scuză-mă…

— Copila mea, toate mamele sunt la fel. Andrzej este însă cu adevărat neobişnuit. Este un băiat nespus de bun. Dacă ai vedea cum se joacă el cu Ziunia!

— Ziunia-i atât de drăguţă!

— Da, drăguţă. Dar chiar lucrul ăsta-i o povară grea pentru mine. S-o\văd mereu aici!

Nu-i bine că stă aici.

— Mătuşa are vreun necaz cu Klima?

— Cu Klima nu, dar cu Walerek. Influenţa ei asupra lui Walerek a fost de foarte scurtă durată. Acum el face tot ce vrea…

— Acum, nici nu ştiu cum am să mă descurc singură, fără mama, oftă Ola, schimbând conversaţia.

— La început va fi greu, apoi te vei obişnui, făcu doamna Royska, bâlbâindu-se puțin. Aşa cum se întâmplă de regulă în viață.

— Da, poate-i doar o impresie a mea. Dar tot nu-mi vine să cred că acolo, în coşciug, e maică-mea. Era uneori atât de caraghioasă cu abcesele ei.

— Uite, vezi, biata de ea, a fost totuşi mereu bolnăvicioasă…

— Şi uneori când mă gândeam la Andrzej, sau la aşa ceva, îmi ziceam, fără să vreau: trebuie să-i spun mamei…

— Da, aşa-i. Şi lucrul ăsta ne rămâne, uneori, pentru tot restul vieții. Despre orice – îmi spun eu în gând – aşa cum i-aş fi spus şi lui Jozio… despre fiecare lucru…

— Aşadar nu trebuie să fiu neliniştită în privința lui Andrzej? întrebă încă o dată Ola, ridicându-se să plece.

— Îl am sub ochi. E un băiat foarte bun.

— Mulțumesc. Acum doar dumneata ne-ai mai rămas, mătuşă, zise Ola, sărutându-i mâna doamnei Ewelina.

— Ca întotdeauna, draga mea, rosti doamna Royska, sărutând-o pe frunte dar, uneori, tot te invidiez pentru fiii tăi…

— Ah, mătuşă, aşa nu-i bine. Nu trebuie aşa, grăi Ola speriată, oprindu-se în prag.

— Acum, mătuşă, reveni ea din nou, încearcă să dormi. Voi rămâne eu lângă mama.

Şi se duse sus.

În fața sicriului aşezat la o oarecare înălțime şi în jurul căruia picurau lumânările de ceară, şedea Franio pe un scaun, îngândurat şi tulburat. Ola era cât pe-aci să zâmbească, văzându-l cum se uită la moartă, fără să scoată o vorbă, grăsun, puțin cam palid – cu buzele gata potrivite parcă să rostească amabilul lui: „respectele mele, doamnă!” – trist, cu ochii înroşiți şi jucând în lacrimi, un om gras, jalnic, dar foarte caraghios în tristețea lui.

„Bietul Franio, îşi spuse ea în gând, ținea mult la mama.”

Şi, luând un scaun de la perete, îl trase după ea, se aşeză lângă soț, paralel cu el şi începu, ca şi el, să cerceteze aspectul negricios al sicriului, faldurile postavului negru de mătase, ca şi crucea de metal de pe pieptul doamnai Michasia, sub

degetele ei ca de ceară, încrucişate. Şezu aşa câteva ore.

— Franio, se aplecă Ola spre soțul ei, du-te şi te culcă. Mâine-i înmormântarea, vei fi obosit.

— Mă voi duce peste o clipă, şopti Golşbek, oftând jalnic şi din adânc.

Şi de data asta Ola de-abia se reținu să nu zâmbească.

„Doamne, cât e de cumsecade Franek ăsta, cugetă ea, şi cât nu sunt eu de demnă să-i desfac şireturile de la ghete. El e cu mult mai mâhnit de moartea mamei decât mine. Şi pe copii îi iubeşte mai mult. Şi copiii îl iubesc mai mult. Andreiaş… copiii, simt un fel de inconştientă părere de rău că nu-l iubesc aşa cum merită. Dar, nu-l iubesc eu oare cu adevărat? Pe el, pe tatăl copiilor mei, pe omul acesta atât de bun, dar neinteligent… O, Doamne, ce-mi trece prin minte, aici, în fața sicriului mamei m-ele?

Oricât s-ar fi străduit, însă, tot la Franio se gândea mereu, la primii lor ani de căsătorie, la clipa când, mişcată de bunătatea lui, cedase rugăminților, devenindu-i cu adevărat soție. Când s-a născut Antek, minunatul, micuțul Antek şi apoi Andreiaş. Franio fusese mult mai emoționat la naşterea lui Andrzej, decât la naşterea lui Antoş. Gândurile Olei nu se opriră aici, la familie. Trecură la Edgar, pe care nu-l văzuse de la întoarcerea lui din Roma. Se pare că-i bolnav. Janusz nu se întorsese încă din străinătate, Cherubin plecase la Zakopane, fără să mai vină măcar o clipă pe la Ola… Şi aşa, pe cale ocolită, de la cunoştință la cunoştință, gândul ei se oprise la Kazimierz. Şi iarăşi, ca întotdeauna, fie în clipele de singurătate pe plajă, fie atunci când se trezea în toiul nopții, îi stăruia în față aceeaşi întrebare fără răspuns.’ Ar fi vrut să i-o pună şi lui, dar ştia că nici el nu i-ar fi răspuns, fiindcă în astfel de chestiuni nu există răspunsuri. Deşi cercurile lor de societate erau atât de diferite, totuşi din când în când se mai întâlnea cu el şi chiar vorbeau, adică schimbau adesea cuvinte fără însemnătate. Ştia însă că nu-i poate pune întrebarea – cea mai importantă – de ce? Nu pentru că ar fi fost ceva necuviincios, ori indiscret, ci pentru că la întrebarea asta nu exista răspuns.

Tocmai în clipa aceea Franio se ridică de pe scaunul lui şi, aplecându-se deasupra-i şopti:

— Mă duc. Tu rămâi aici tot timpul?

— Nu, răspunse Ola, ca şi cum s-ar fi trezit din somn. Am sosit cu trenul de noapte, nu mai am putere...

— Culcă-te. Mâine e înmormântarea, va fi obositor.

— Da! Du-te în odaia noastră; voi veni îndată şi eu.

Ola dorea să mai rămână câteva clipe cu gândurile ei.

— Dar Andrzej unde-i? Doarme?

— Doarme. Este şi el foarte obosit. Ieri noapte a vegheat pe mama.

— Bine. Noapte bună, dragă.

— Noapte «bună.

Franio îşi târşâi picioarele spre ieşire.

Ola îl mai auzi cum cobora scările cu paşi rari. Deodată se ridică şi se apropie de sicriu. Se înălţă până sus, văzu de aproape faţa moartei şi se uită la ea cu încordare, ca şi cum ar fi vrut să citească ceva în inertele ei trăsături. Faţa mamei, de-abia pecetluită cu sigiliul morţii, căpătase acum o expresie de forţă. Un nas frumos, o gură încordată de mândrie şi un fel de zâmbet de superioritate.

Cercetându-i trăsăturile dure, Ola strânse pumnii.

Buzele-i se strâmbară într-o grimasă de mare aversiune, ori mai degrabă de mare amărăciune.

— Tu m-ai îndemnat, şopti ea acentuat, tu m-ai îndemnat să fac căsătoria asta. Niciodată nu ţi-am spus-o şi nu ţi-am vorbit de el. Dar numai tu ai fost vinovată de nefericirea mea. Ce-ai făcut din viaţa mea? Mamă, n-ai fost bună... Ce-ai făcut tu din viaţa mea?

Îngenunche lângă sicriu atât de brusc, încât sfeşnicul se clătină şi lumânările începură să picure steari. Nă.

— Oh, nebuna de mine, strigă ea cu jumătate de glas, ce tot vorbesc? Oh, proasta de mine, oh, mizerabilă ce sunt! — şi pentru prima oară de la sosire începu să plângă în hohote.

Kasia intră în odaie” şi o ridică.

— Doamnă, mergeţi să vă odihniţi, voi rămâne eu până dimineaţa lângă răposată, zise ea.

La înmormântarea mătuşii Michasia venise multă lume. Totul se petrecu după vechile datini. Au fost cam prea puţine trăsuri, aşa că pentru domnul Golqbek şi pentru Andrzej n-au mai rămas locuri.

— Noi doi, eu şi Andrzej, vom merge pe jos, zise domnul Golşbek şi, fără să mai aştepte urnirea cailor, îşi luă fiul şi porniră prin pădure.,

Vremea se schimbase după furtună şi zilele deveniră răcoroase, înlesnind secerişul. Nu mai era atât de greu.

Andrzej observa că tatăl lui mergea mai încet ca de obicei, că îşi trăgea oarecum picioarele şi gâfâie.

— Eşti obosit? întrebă el.

— Da. De mult n-am avut o zi de odihnă; la Varşovia lucrez din greu. Iar apoi, când mă întorc acasă, sunt singur.

— Se va termina vacanţa şi vom fi iarăşi cu toţii împreună.

— Uneori, sunteţi cu toţii acasă grămadă, iar eu am totuşi senzaţia că-s singur. Voi nu-mi mai puteţi ajuta deloc, copiii mei…

Andrzej se uită cu mirare la tatăl său.

— Ce înseamnează „nu ajutăm”, întrebă el.

— Uite, aşa. Aşa cum şi eu n-o ajut pe maică-mea. Mă aflu în altă parte, la fel ca şi voi.

— Vrei să spui cumva că nu mă interesează munca ta?

— Chiar aşa.

— Da! Uneori, aşa şi e. Nu-i nimic de făcut.

Andrzej se miră el însuşi de vorbele rostite şi mai ales de tonul lor. Nu mai era nimic din vechea duioşie. Ca şi cum tată-su l-ar fi făcut să-şi piardă răbdarea. Şi căzu pe gânduri, fiindcă niciodată încă nu mai simţise aşa ceva.

— Am îngropat-o pe „mătuşa” noastră Michasia, zise Goâqbek după o clipă.

Se opriră în poiană. Un vânt puternic îndoia vârfurile arborilor şi, cu toate că era miez de vară, în văzduh se simţea izul toamnei.

— E îngrozitor, glăsui Andrzej, este culmea barbariei. Să-l aşezi pe mort într-o cutie şi să-l îngropi în pământ. Să putrezească acolo.

— Aşa-i dintotdeauna!
— Dar asta dovedeşte cât suntem încă de barbari. Oamenii trebuie să moară altfel, oamemenii trebuie să moară altfel…
— Dar cum?
— Mai ştiu şi eu? Să te spulbere vântul, să zbori undeva… Aşa, ca acum, e îngrozitor…
— Da! Omenirea nu-i rânduită în chipul cel mai potrivit, mormăi Franciszek filosofic şi neînțelegând prea bine ce vrea să spună Andrzej. Făcură câțiva paşi mai departe.
— După furtuna aceea acum parcă-i toamnă, zise Andrzej. Şi-i de-abia începutul lui august…
— Peste o lună va trebui să fii la Varşovia.
— Mă tem groaznic de examen. La arhitectură concurența e întotdeauna mare.
— E posibil să nu treci? făcu domnul Franciszek, uitându-se cu duioşie la fiul lui cel „deştept44.
— Tată, ai încredere în mine?
— Da, am.
— Bine. Dacă ar fi numai matematica. Dar mai este şi desenul. Iar la desen nu întotdeauna reuşesc. Pictez ca Bilinski. Dar pentru un arhitect trebuie altfel.
— Uite cum suflă vântul. Parcă ar fi întradevăr toamnă.
— Tată, mai rămâi aici?
— Azi după-amiază mă întorc la Varşovia.
— O iei şi pe mama?
— Da, Helenka a rămas acolo, singură… la o doamnă. Mama trebuie să se întoarcă la Orlow.
— Veți merge împreună?
— Fireşte.
— Căci mama… Andrzej şovăi. Tu o iubeşti pe mama? întrebă el pe neaşteptate. O iubeşti mult de tot?…
Domnul Franciszek se opri, uimit.
— Ce-i cu tine, Andrzej? Ce întrebare e asta? Fireşte că o iubesc. De ce întrebi?
— Fiindcă uneori mama mi se pare tristă.
— Tristă?
— Mai ştiu şi eu? Aşa, nu ştiu cum…

Andrzej tăia frunzele tufelor din drum cu bățul ce-l ținea în mână.

— Dă-le pace. De ce le tai? întrebă domnul Golbek.

— Ah, tată, uneori eu nu pricep nimic.

Domnul Franciszek zâmbi.

— Consolează-te. Eu la fel.

Se opri şi-şi sărută fiul pe frunte.

— Dar Kasia aia, ce-i cu ea?

Andrzej se înroşi ca sfecla.

— Ah, nimic. Absolut nimic, tată.

— Atâtea fete se învârtesc pe-aici, zise domnul Golbek îngrijorat.

— Exact ca la tine în laboratorul de prăjituri, îşi recăpăta Andrzej stăpânirea de sine şi simți chiar că poate ține piept lui taică-su.

— E cu totul altceva, făcu domnul Franciszek, puțin cam mâhnit.

— Era acolo una, foarte frumoasă. Aia care vorbea franțuzeşte.

— Aşa crezi? spuse domnul F'ranciszek. Se prea poate! Dar nu mai este.

— Da, se pare.

— De unde ştii?

— Mi-a spus Antek. Era „flama" lui.

— Ah. Doamne. Câte necazuri pe capul vostru…

Erau aproape de casă.

— Să nu gândeşti, Andrzej, zise deodată serios domnul Golqbek, să nu gândeşti Andrzej că mama este tristă din pricina mea. Eu n-am nicio vină. Absolut niciuna.

— Scumpul meu tată. Grăi Andrzej, înduioşat pe neaşteptate, ştiu.

Şi-i sărută mâna.

Masa de după înmormântare fusese bogată şi nu aşa ca în fiecare zi. Erau câteva persoane din vecinătate; preotul Romala venise şi el. Doamna Royska vroise, se vede, să o răsplătească pe Kasia, care o priveghease atât de bine pe bolnavă, şi-i poruncise să ajute la servirea mesei. Servea

feciorul Franciszek, iar Kasia aducea după el cartofii, salata, prăjiturile, compotul. Andrzej nu se putea reține *şi de fiecare dată când faia se apleca lângă el, cu platoul, se înroşea îngrozitor. Avea o senzație neplăcută; i se părea că rochia neagră pe care o purta Kasia – împrumutată de la cameristă – miroase dezagreabil a sudoare şi a sosuri de bucătărie. De altfel Kasia fusese încă de la început foarte ruşinată şi îmbujorată. Ola se uită de câteva ori la Andrzej.

La masă se discuta despre decedată. Preotul Romala îi elogia virtuțile, religiozitatea. Pe Andrzej îl impresiona tonul cu care vorbeau toți despre mătuşa Michasia. Până nu de mult ei vorbiseră tot despre ea cu o uşoară ironie, cu zâmbete; mai ales când se pomeneau abcesele şi tratamentul ei cu ierburi. Acum, devenise o matroană romană. Domnul Franciszek, singur, stătea nemişcat, fără să spună o vorbă, cu privirile pironite în ferestrele luminoase şi ştergându-şi, din când în când, buzele mărunte, de grăsime.

Părinții lui Andrzej plecară îndată după masă. Ola îl îmbrățişă pe Andrzej deosebit de cordial şi-l sărută pe frunte. Andrzej fu cuprins de o profundă părere de rău. Fusese nedrept cu mama lui.

— În curând mă voi întoarce la Varşovia, îngână el.

Şi într-adevăr acum începu sfârşitul vacanței. Zilele deveneau mai scurte, dar serile lungi şi calde erau deosebit de plăcute. Tocmai în astfel de seri venea Romek şi cântau cu Andrei *Simple Aveu* şi alte bucăți sentimentale. Câteva din faimoasele grădinărese ale doamnei Royska (în anul acesta numărul lor se micşorase, iar de la căsătoria lui Walerek cu Klima ele nu mai participau deloc la viața de societate a conacului) se plimbau prin fața casei – unde se simțea mireasma micsandrelor şi călțunaşilor – ținându-se la braț şi destăinuindu-şi în şoaptă impresiile şitainele feciorelnice. Kasia lucra în ogradă. Andrzej încetase s-o mai vadă.

Într-o seară – dar târziu după cină – Romek îl luase cu el la „dans” în Petrybory, un sat cu mult mai mare decât Puste Lki, unde în fața primăriei avea loc petrecerea. Locul, podit cu scânduri, era destul de mare; orchestra însă era slabă, tipic

sătească, alcătuită dintr-un acordeon, o vioară şi o tobă, care prin ritmul ei monoton împrumuta muzicii executate un caracter primitiv.

— Întocmai ca în Africa Centrală, constată Romek, cu tonul unui călător încercat.

— Ai spus asta ca şi cum n-ai fi ieşit nicicând din Africa Centrală, zise Andrzej râzând.

Luminată de un uriaş reflector, societatea dansantă se învârtea pe ring fără prea mult entuziasm. În general, petrecerea decurgea liniştit. „Se amuzau euminte”, cum grăiau, în astfel de ocazii, oamenii mai vârstnici.

Andrzej şi Romek se opriră pe de lături, uitându-se.

— Priveşte, zise Romek, Kasia dansează cu Alunio.

Într-adevăr, îl zări în înghesuială pe Alunio cel înalt. Kasia era cu mult mai măruntă decât el şi aproape că se pierdea printre perechile de dansatori. Îi vedea doar, din când în când, capul, cu părul ei negru, pieptănat lins.

— N-avem cu cine dansa, declară Romek. Sunt numai fete venite cu dansatorii lor obişnuiți.

Andrzej nu se orienta nici în ce priveşte fetele, nici dansatorii lor. Fireşte că Romek, ca localnic, ştia despre ele cu mult mai multe.

Muzica se opri pentru câteva clipe. Perechile se coborâră de pe ringul oval de lemn şi se traseră la umbră, dincolo de lumina reflectorului.

— N-am ştiut că Petrybory are electricitate, zise Andrzej.

— De doi ani. N-ai observat la biserică?

— Bine zici, ce zăpăcit sunt.

Deodată, din umbră, se ivi Kasia. Trecuse prin locul puternic luminat, dar Andrzej o observase de-abia când fu aproape.

Era, din nou, cu totul alta. Întâia oară o văzuse la lucru, umilă şi cu chipul şters al unei făpturi modeste; apoi, lângă bunica în agonie, în rolul patetic al unei infirmiere învăluite de acelaşi nimb solemn al morții cu care era învăluită şi mătuşa Michasia. Iar acum se apropie de el degajată, cu paşi – cugetă Andrzej – ca de salon. Simți că-l domină, că-i cu mult mai

stăpână pe ea decât el. Şi de-abia atunci observă că era cu mult mai scundă decât el şi că trebuie să-şi înalţe capul spre el, gest ce-i punea în relief gâtul alb, plinuţ. Purta o bluză de culoarea cretei şi o fustă ce se pierdea în umbră.

— Bună ziua, grăi ea, iar glasul îi era acum altul, mai amplu, mai profund şi, cu toată răsuflarea încă agitată după dans, vorbea totuşi mai liber, mai uşor şi pe un ton parcă ceva mai grav.

Andrei nu simţise niciodată mai profund farmecul vocii omeneşti. „Cât de frumos pronunţă ea cuvintele”, îşi zise el în gând şi adăugă cu glas tare:

— Bună ziua.

— Domnişorul va dansa acum cu mine, zise Kasia.

— Dar Aleksy? se amestecă Romek.

— Nu-i frumos să dansezi mereu cu acelaşi cavaler, răspunse Kasia zâmbind; acum voi dansa cu domnul Andrzej.

— Dar cu mine? întrebă Romek.

— Cu tine mai târziu, râse ea, cu tine am dansat destul.

Andrzej observă că avea plăcutul accent din Polesie, fără exagerările de limbaj ale populaţiei din apropierea frontierei şi care diferă totuşi atât de mult de vorbirea varşoviană, mai ales în gura femeilor.

Toba dădu semnalul, muzica răsună în ritm rapid şi începu un dans vioi în care Andrzej simţi că-l conduce mai degrabă Kasia; şi cum nu-i prea plăcu treaba asta, când orchestra se opri el strigă:

— Muzica, muzica! *Kujawiak!*

Şi într-adevăr muzicanţii începură dansul cerut: solemn, lent şi atent. Nu erau prea mulţi amatori. Rândurile se răriră, dansau numai câteva perechi. Lui Andrzej îi plăcea grozav dansul acesta, îndeosebi partea lui lentă, plină de gravitate; regreta că n-are mustăţi (doar în cazul ăsta), pentru a le putea răsuci. Kasia nu prea ştia să danseze *kujawiak,* nu se orienta asupra sensului dansului, se cam grăbea puţin la început şi pierdea ritmul. Andrzej se bucura însă; acum o conducea el.

— Atenţie Kasia, nu te grăbi… Şi-acum… dă-i drumul.

Şi se învârtea cu ea până la ameţeală, pentru ca apoi să

încetinează din nou şi să oscileze lent. În scurtă vreme Kasia deprinse sensul dansului şi acum dansau nespus de bine. Când orchestra se întrerupse şi ei părăsiră ringul, Alunio se înfiinţă şi spuse:

— Dansezi splendid…

— *Kujawiak-ul* este cel mai bun dans, răspunse Andrzej, puţin cam gâfâind.

Kasia nu spuse nicio vorbă, dar nici nu lăsă mâna lui Andrzej. Orchestra trecu acum la un tango la modă.

— Dansezi? o întrebă Alunio.

Kasia făcu un semn negativ din cap.

— Sunt obosită. Aşteaptă puţin.

Aleksy se posomori. Andrzej observând lăsă mâna Kasiei.

— Dar unde-i Romek? întrebă el. Kasia zâmbi.

— Dansează desigur cu Anusia lui, zise ea făcându-şi vânt cu batista. Noaptea era foarte caldă.

Andrzej mai dansă de câteva ori cu Kasia, apoi cu alte fete şi, la urmă, nemaiaşteptându-l pe Romek, porni spre casă. Cunoştea cărarea atât de bine, umblase pe aici încă din copilărie, dar, îşi dădu seama că pentru întâia oară făcea drumul ăsta noaptea. Nu-l mai recunoscu; arborii, i se păreau mai înalţi, tufişurile mai dese. După câteva clipe auzi în urma lui paşi. Se uită şi prin întuneric zări silueta masivă a lui Alunio.

— Nimereşti singur? întrebă Aleksy binevoitor. Să nu te rătăceşti noaptea, adăugă el.

— Trebuie să-ţi spun că pentru întâia oară merg pe-aici prin beznă, recunoscu Andrzej.

— Te voi conduce o bucată de drum.

Glasul lui Alunio nu era ameninţător, dar Andrzej avu totuşi o senzaţie neplăcută.

Merseră câtva timp în tăcere.

Deodată Alunio se opri şi-l reţinu pe Andrzej de mână.

— Îţi place Kasia? întrebă el.

Andrzej deveni dintr-o dată foarte bine crescut şi cu toată tăria cugetului răspunse pe un ton amabil:

— E o fată drăguță.

O clipă Alunio rămase fără să scoată un cuvânt.

— Eu nu vreau să fiu bădăran, zise el, să nu mă înțelegi greşit. Dar ea e fata mea. Noi ne vom lua… Dă-i pace.

Andrzej dădu din umeri – ceea ce prin întuneric nu se putea vedea; atâta doar că prin mişcarea asta făcu să alunece jos, de pe brațul lui, mâna lui Alunio.

— Să ştii că de nu te-aş fi cunoscut, adăugă el, aş fi crezut că vrei să mă provoci. Crede-mă, n-am nimic cu' Kasia şi de fapt nu mă învârt în jurul ei. Am văzut-o de câteva ori… îmi este absolut indiferentă… Şi în plus, Alunio, nu-ți fă prepusuri, zise el pe un ton savant, nu-ți mai imagina, cumva, povestea cu „domnişorul şi fata”. Timpurile alea au trecut…

— Nu de tot, răsună în întuneric glasul grav şi gros al lui Aleksy.

— Cel puțin pentru mine. Aş fi considerat lucrul acesta drept o… cum să-i spun? Cum spun oare cărțile lui Sienkiewicz? L-aş fi considerat drept o jignire…

Aleksy râse scurt.

— Poți să arăți atâta răceală, zise Aleksy puțin cam supărat pe Andrzej pentru indiferența lui față de farmecul Kasiei, dar asta numai până la un timp…

— Timp nu prea am, peste o săptămână plec, grăi Andrzej, dând un ton tot mai grav cuvintelor acestei convorbiri de lămurire „între bărbați maturi”. Acum, mă gândesc doar la examene… nici n-ai ideie ce trac am…

Alunio încetini paşii.

— Atunci e-n regulă, făcu el, să nu-mi porți pică pentru că am ridicat chestiunea asta. Aş fi putut să procedez altfel, dar țin mult la tine… încă din vremuri…

— Când mergeam la preotul Romala?

— Da! Atunci, servus. La revedere. Eu mă mai întorc la petrecere.

Alunio se opri.

— Distrează-te bine, rosti Andrzej deodată, pe un ton de mare senior şi-i întinse băiatului mâna, oarecum de sus. Mai târziu, când se gândi la cele întâmplate lucrul ăsta îl uimi.

Merse mai departe prin parc, în întuneric. Arborii uriaşi fremătau deasupra lui, deşi mai pe jos nu era niei un vânt. Îşi reaminti de seara sosirii şi de meditațiile lui din pridvorul conacului. De atunci fiecare zi fusese cam aceeaşi, la fel de încântătoare şi de captivantă prin alaiul întâmplărilor celor mai obişnuite. Simțea însă că prima seară pusese oarecum pecetea ei pe toate zilele următoare şi de aceea vacanța ele acum fusese atât de diferită de cele precedente.

Adânc cuprins de gândurile astea legate de treburile lui, nici nu-şi dădu seama cum ajunse lângă casă. Se opri; se auzea o conversație cu glas tare, în întuneric.

Doamna Royska şi Walerek vorbeau în pridvor. Nu-i auziră paşii pe pietrişul cărărilor parcului şi nici nu-l văzură. În casă era lumină. Pridvorul, cufundat în întuneric, făcea impresia

— Cu vița lui de vie – că-i parte integrantă a parcului.

Andrzej rămase uluit. Nu ştia ce să facă. Inima îi bătea tare. Încă din vremea acelei scene copilăroase şi stupide ce avusese loc cu mai mulți ani în urmă nu se mai putea uita calm la Walery, după cum nu-i mai putea auzi, liniştit, glasul. Un sentiment de ură elementară creştea în el ori de câte ori îl vedea. Nu-şi aducea aminte să fi schimbat cu el două vorbe în aceşti câțiva ani. Dar strângea pumnii întotdeauna, nu numai când îl vedea, ci chiar când se gândea la el. Nu putea înțelege cum fetița aceea fermecătoare – ce şedea în fiecare dimineață, lângă el, la micul dejun – putea să fie fiica lui Walerek. Din fericire niciodată aproape nu-şi făcea apariția la Puste Lşki; uneori, ca acum, apărea doar seara târziu. Venea din Siedice călare pe splendizii cai de care se ocupa acum.

Andrzej se opri o clipă să asculte convorbirea.

— Ce-ți închipui? grăia aspru doamna Royska. Pentru tine n-am bani. Tot ce am, voi lăsa fiicei tale. De tine nici nu vreau să aud…

— Ca şi cum ai fi uitat, mamă, că sunt unicul tău fiu.

— Din păcate.

— Pe stârpiturile alea ale mătuşii Michasia, pe fiii Olei, îi iubeşti, mamă, mai mult decât pe mine.

— Te înşeli, Walery.

— În orice caz mai mult faci pentru ei decât pentru mine. Aici omul nu se poate scăpa de ei. Dar, de ce nu vrei, mamă, să-mi dai banii ăia?

— Pentru că ştiu că n-ai să-i foloseşti cum trebuie.

— N-am să-i beau, fii sigură.

— Poate că ar fi fost mai bine să-i fi băut.

Walery râse în întuneric. Chiar când nu putea fi văzut, râsul lui avea un farmec care subjuga. Era în el toată drăgălăşenia adolescenţei spulberate odată cu trăsăturile chipului de-atunci. Glasul doamnei Royska deveni parcă ceva mai blajin.

— Pentru Klima şi Ziunia ai însă bani destui.

— Din fericire Klima n-are nevoie de prea mulţi. Umblă neîngrijită, de mi-e şi ruşine. Ai putea, mamă, să faci ceva pentru ca tânăra doamnă Royska să nu mai umble prin Siedice atât de prost îmbrăcată.

— O iubeşti? întrebă pe neaşteptate doamna Royska, cu naivitate.

Walerek râse din nou; de data asta însă nu atât de plăcut. Andrzej simţi pe frunte picături de sudoare. Tuşi uşor şi, fără să mai aştepte răspunsul lui Walerek, intră pe pridvor. Doamna Royska se cam sperie.

— Cine-i acolo?

— Eu, Andrzej.

— Ah, Dumnezeule, mi-am închipuit că dormi de mult, spuse ea puţin cam tulburată.

— Pe unde-ai umblat, cavalere, atât de târziu? întrebă Walery, întinzându-i neglijent mâna. Andrzej nu răspunse la întrebare.

— Ai cinat? zise neliniştită doamna Royska.

— Cum să nu, mătuşă, am ieşit puţin să mă plimb, după cină – ceea ce nu prea era purul adevăr, cum se şi vedea din unele ezitări ale glasului lui.

Walerek se amuză.

— Ai fost la plimbare? Singur? întrebă el chicotind de data asta cât se poate de neplăcut; un chicot ca de maniac.

— Şi ce dacă n-a fost singur? interveni doamna Royska.

Andrzej este acum un băiat mare; şi-a luat examenul de maturitate.

— Da, ştiu, ştiu, făcu Walerek repede şi ironic.

— Am fost cu Romek şi Alunio la Petrybory, mărturisi Andrzej curajos. Ei au mai rămas acolo.

— Mă rog, mă rog! exclamă Walery. Domnul moşier s-a dus printre ţărani… a stat la taifas cu poporul…

— Nu sunt moşier, răspunse Andrzej, tăios.

— Cine ştie, poate că mama îți va lăsa tocmai ție Puste Lqki împreună cu tot capitalul… Numai datorii, Andreiaşule, numai datorii, n-ai la ce să te lăcomeşti.

— Cum poți să vorbeşti astfel băiatului, strigă doamna Royska, nespus de supărată.

— Lasă, mătuşă, grăi Andrzej, încercând să stăpânească situația, eu sunt doar învățat cu glumele unchiului Walery.

Apoi, îndreptându-se spre uşa de intrare spuse, cu un glas cu*totul schimbat, surprinzător de cald şi de profund:

— Noapte bună, mătuşă.

De data asta nu putu ațipi multă vreme. Târziu în noapte auzi tropotul, galopul unui cal. Walery plecase. El nu se gândea însă la Walery, ci la Kasia, la Alunio, la Romek, într-un cuvânt la aceea că peste o săptămână urma să se întoarcă la Varşovia, unde, în afară de tata şi de domnişoara Romana, nu va mai fi nimeni. Fără bunica Michasia va fi nespus de pustiu… Şi-i veni în minte că bunica zace, aici, aproape, nu departe de locul unde dansase cu Kasia pe ring şi că, închisă în cutia ei de lemn, se va schimba într-un mod îngrozitor. Iar el, fără ea, se va simți nespus de rău la Varşovia. De-abia acum îşi dădu seama de toate proporțiile acestei morți. Se apropie de fereastră. Privi în beznă. I se păru că aude încă ecoul calului în galop. Atât de rar, cugetă el, se uitase prin fereastra asta încât nu ştia măcar ce privelişte îi poate înfățişa. Din când în când, se auzea şi bătaia vântului, ca atunci, în prima noapte. Oare prevestea din nou ploaie? Suflul vântului îi biciuia trupul gol şi simțea că-l cuprind fiorii. Din umbra confuză se desprindeau trunchiurile înalte ale copacilor. Se aplecă pe fereastră, ascultând dacă ajung până la el sunetele

tobei „africane44 de la locul de dans. Nu se auzea însă nimic.

Vântul n-aduse ploaie. În ultimele zile ale şederii lui Andrzej vremea se făcu nespus de urâtă. Vântul sufla necontenit, era rece şi totodată timpul uscat.

— E aşa de urâtă vremea, că n-ai cum să-ți regreți plecarea, zise doamna Ewelina la dejun.

— De-ar fi chiar şi mai urită şi tot o să-mi pară rău, răspunse Andrzej.

Dar, în acelaşi timp, din clipa când aflase că venirea lui la Puste Lqki ar fi fost bănuită de unele interese materiale, că cineva îşi închipuia chiar că el pândeşte să pună mâna pe moşie, văzând în Puste Lşki nu locul vacanței şi al „meditațiilor”, ci un scop în sine, bănesc şi de realizat… din clipa asta se strecurase în el îndoiala că ar mai putea păstra aceeaşi atitudine sinceră față de mătuşa Ewelina şi nici chiar aceeaşi bucurie de a mai şedea în locul ăsta atât de fermecător.

„Mizerabilul de Walery, îşi spunea el în gând, ’ mi-a răpit şi bucuria asta.”

Zilele se scurgeau uniform fie că era frumos, fie că ploua. Hubert – despre care ştia doar că plecase la Rotocznia şi de acolo urma să facă un popas de câteva zile la Puste Lqki – îi trimise o epistolă plină de semne de exclamație din care reieşea că însoțise pe tată-su – cam bolnav – în Franța. Frazele umflate păreau să ascundă adevărul. El petrecuse în realitate trei săptămâni, infernal de plictisitoare, la Vichy, răscumpărate destul de aproximativ cu cele trei zile la Paris. Andrzej nu avea însă de unde să ştie toate astea şi-l cam invidia, puțintel, pe Hubert. Dar, numai puțintel. Puste Lki îi adusese în anul acela şi lui clipe de adevărată bucurie.

Ultima săptămână o petrecu prins de treburile lui obişnuite. Treieratul îl supraveghease cu tot vântul înverşunat ce te orbea cu pleava răspândită în văzduh şi care ridica în virtej chiar grămezi de paie. În ultimul timp nici Kasia nu mai venise la lucru. Seara, sorbindu-şi laptele rece, gusta din plin mirosul pâinii negre unse cu unt – mirosul ăsta atât de cunoscut, împletit cu amintiri din cea mai fragedă copilărie, ca şi cu

imaginea însăşi a conacului din PusteLşki. Numai că în anul acesta şi casa şi parcul şi, într-un cuvânt, totul i se păruse mai altfel, oarecum impregnate uşor şi de o altă mireasmă, de mireasma trupului.

Deşi vântul era destul de rece, mergea împreună cu Romek până la iazul de dincolo de pădure, drumuri ce-şi aveau măcar farmecul de a-i face să iasă de sub arborii parcului şi ai pădurii, în largul câmpiei nesfârşite, pe al cărei cer de august, nespus de albastru, se fugăreau nouri albi, zdrenţuiţi şi luând necontenit tot alte forme. Lăsau brecul lângă iaz; leneşă cum era, mârţoaga nu se clintea din loc; cel mult îşi mişca ritmic capul ca să alunge muştele şi bondarii, pe care nu-i speria nici vântul.

Se scăldau în pielea goală. Romek plutea până la mijlocul lacului şi, amestecându-şi coama lui blondă printre frunzele de nuferi, părea un ditamai crin auriu. Andrzej, care înota şi el destul de bine, încercase o dată să facă ocolul iazului, dar acesta nefiind adânc, cu greu se putea lua avânt. Apa, în schimb, părea caldă faţă de aerul rece.

— Parcă ar fi încălzită! strigă Romek.

Andrzej – căruia nu i se părea deloc încălzită – se simţea însă mai bine în apă decât pe mal, unde vântul rece îi biciuia pielea negricioasă, făcând-o să se încreţească şi să se învineţească, întocmai ca pielea de gâscă.

Romek era un înotător excelent. Prin câteva mişcări repezi, îl ajunse pe Andrzej şi încercă să-l apuce de picioare, dar, râzând, Andrzej îi scăpa din mâini. Pe neaşteptate, Romek îl cuprinse, tot în braţe; apărându-se, Andrzej îl cuprinse şi el, deopotrivă, şi aşa se tot rostogoliră şi se toţ împroşcară cu apă, silindu-se să se menţină la suprafaţă. Andrzej, se dădu la fund şi astfel scăpă din mâinile lui Romek. Se regăsiră pe mal.

Deodată, Andrzej se simţi stânjenit şi nu-l mai privi pe Romek. Îşi trase chiar, repede, pantalonii scurţi, în timp ce Romek, pe mal, cu picioarele crăcănate, îşi expunea tot trupul lui splendid în bătaia puternică a vântului.

— Îmbracă-te; vei îngheţa de frig, îl avertiză Andrzej.

Romek, întorcându-şi pe loc faţa spre Andrzej, se apropie

şi-l întrebă:

— Spune-mi, Andrzej, cum stai tu cu femeile?

— Nu ştiu nimic, zise el dând din umeri.

— Acolo, la voi la Varşovia, numai să mişti un deget… Iar tu, slavă Domnului, ai cu ce să le faci pe plac.

Andrzej se înroşi ca focul şi cu grijă încercă să desfacă mânecile cămăşii. Vroind să fie la înălțimea temei ridicate de Romek, adăugă:

— Aşa ți se pare; nu-i însă o chestiune prea uşoară.

— Aici crezi tu că-i uşoară? Fără să se îmbrace, tremurând din tot corpul, Romek, plin de grijă, îşi acoperea cu amândouă mâinile părțile ruşinoase. Aici, fete câte pofteşti, dar… fiecare-şi are băiatul ei.

Andrzej, deşi ştia la cine face aluzie Romek, nu zise nimic.

— Şi în plus, aici fiecare ştie tot, unde, cine şi cum. Nu-i chip să te ascunzi. Aşa, din când în când mai prinzi câte ceva…

În sfârşit, Andrzej îşi puse cămaşa.

— Sau pe tine te prinde careva… Tu, Romek, să nu-mi faci pe eroul, zise Andrzej pe deplin liniştit.

— Da, treburile asta nu-s uşoare la sate. Imediat se şi porneşte zarva. Fie că tată-tu te anunță necontenit că nu trebuia să te însori, fie că te amenință necontenit cu biciul… Viață-i asta?

Deodată, Andrzej căzu pe gânduri. O întrebare îi veni aşa pentru prima oară în minte.

— Dar tu, tu la dreptul vorbind, cu ce te ocupi?

— Eu? Fac practică pe lângă tata… răspunse Romek pe nerăsuflate.

— Goneşti muştele…

Romek se revoltă.

— Nu fi aşa deştept… Iarna, tata, bătrân cum e, e prins de lene. Nici nu-ți închipui cât mă freacă. Vara am şi eu puțin timp mai liber şi cânt la vioară. Iarna, mă duc o dată pe săptămână la Siedice, la profesor. La anul voi merge la Varşovia, la conservator. Am acolo o mătuşă. Nu-i chiar a mea, e a tatei, dar am unde locui.

— Vino azi să cântăm, spuse Andrzej, întorcându-se cu spatele la Romek.

Romek începu să se îmbrace şi el. Scoaseră mârţoaga din tufişul în care se afundase. Andrzej apucă hăţurile, Romek se urcă în brecul îngust, la spatele lui, şi-l cuprinse cu braţele ca să nu cadă. Odihnită, mârţoaga se urni destul de voiniceşte către grajd.

— Tu, Andrzej, ai fi putut-o avea pe Kasia aia, zise Romek după câteva clipe, strângându-l şi mai tare în braţe.

— Dă-mi pace cu femeile, tună acesta, aplecându-şi capul în bătaia puternică a vântului ce sufla drept în faţa lui.

— Nu fi aşa de sfânt, mai grăi Romek râzând.

— Nu sunt deloc sfânt, răspunse Andrzej, dar nu pot face o porcărie faţă de Alunio.

— Crezi că el o să ştie? Femeile se pricep ele să aranjeze treburile astea în aşa fel, încât…

— Nu mă strânge aşa tare, că mă sufoc, strigă Andrzej, dându-l la o parte cu cotul liber.

Simţi pe gât, pe grumaz, o atingere uşoară, mai degrabă o fluturare, pe care poate că nici n-ar fi observat-o dacă Romek n-ar fi râs într-un chip neobişnuit.

— Dă-mi pace.

— Da, fireşte, strigă Romek scoţând un picior afară din brec. De aici, sunt mai aproape de casă, adăugă el, sărind din mers şi oprindu-se la marginea parcului. Azi voi veni să facem muzică, îi mai strigă el şi dispăru în tufiş.

Andrzej ajunse în curte, duse calul şi brecul în grajd şi grăbi spre casă. Era deja ora prânzului. Dar se duse mai întâi în odaia lui să-şi pieptene păru-l umed, stropindu-l cu apă de colonie. Apoi, îşi şterse puternic gâtul şi grumazul, tot cu apă de colonie.

Seara veniră oaspeţi., preotul Romala şi alte câteva persoane. Băieţii cântară pentru oaspeţi *Simple Aveu, Primăvară* de Grieg şi unele piese asemănătoare.

A doua zi, în sfârşit, vântul, care suflase câteva zile, aduse ploaie. O ploaie deasă, pătrunzătoare, neîncetată, care-l trezi pe Andrzej din somn, cu picuşorul monoton al ulucilor din

dreptul ferestrei, ca şi cu ritmul lent al picăturilor ce se prelingeau de pe o frunză a teiului pe alta. Şi îşi aduse aminte cu părere de rău că-i ultima zi a şederii lui la țară.

Se sculă şi se îmbrăcă repede, dar, când fu gata îmbrăcat îşi dădu seama că n-are ce face cu ziua asta ploioasă. N-avea niciun fel de program precis, iar pe o aşa ploaie i-ar fi fost greu să meargă la plimbare în parc sau prin ogradă. Se hotărî să repete din geometria descriptivă şi să răsfoiască acele pagini din manual de care nu era chiar aşa sigur, fiindcă temele le făcuse aproape pe toate.

Coborî la dejun. Ca de obicei, la capătul mesei lungi era tacâmul lui, iar la capătul celălalt şedea domnişoara Wanda îndemnând-o, fără succes, pe micuța Ziunia să mănânce o bucată de chiflă cu unt.

Aşezându-se la masă avu impresia că domnişoara Wanda se uită la el ohiorâş şi încercă o senzație neplăcută.

„Ce-o fi având cu mine?”, se întrebă el în gând. Iar când Franciszek îi turnă cafeaua, mai pescui încă o privire înnourată a domnişoarei Wanda.

„Se vede că-i mânioasă pentru că-s martorul hărțuielii ei cu Ziunia, din care se pare că nu va ieşi victorioasă.”

El ținea foarte mult la micuță, iar ea avea multă încredere în el. Uneori se jucau ore întregi. Se hotărî să uzeze de influența lui.

— Nu face nazuri Ziunia, spuse el, mănâncă mai repede chifla aia.

Nimeri însă prost. Ziunia nici nu se gândea să-l asculte şi scoase chiar limba. Andrzej se supără.

— Vai, cum e posibil aşa ceva? Nu eşti cuminte – şi încă de dis-de-dimineață.

Ziunia se răsuci pe scaun.

— Unchiul este urât, zise ea, urât!

Atunci, domnişoara Wanda avu o atitudine neobişnuită. Se înroşi, strigă violent micuței:

— Nu vorbi aşa! Şi o lovi peste degete.

Ziunia se porni să plângă, în timp ce Andrzej, rămas perplex, nu mai ştia ce să spună. Îi părea rău de micuță, dar

era şi uimit de comportarea domnişoarei Wanda.

— Vai de mine, domnişoară, spuse el, de ce sunteţi aşa de mânioasă?

— De ce vorbeşte ea aşa cu dumneata? Nu-i adevărat!

— E adevărat, e adevărat, domnişoară Wanda, zise Andrzej râzând. Eu sunt tare urât.

Pe furiş, cu un singur ochi, Ziunia se uită la Andrzej, prefăcându-se că plânge în poalele domnişoarea Wanda.

Domnişoara Wanda devenise şi mai purpurie. Şuviţele de păr ce-i tot cădeau în ochi, ea le tot dădea la o parte. Şi repede, dar pe şoptite şi cu convingere, îi răspunse:

— Ce vorbeşti, domnule Andrzej? Dumneata eşti foarte frumos!

Tocmai atunci intră doamna Royska dinspre ogradă, cu mănuşi şi în pardesiu, udă leoarcă şi disperată. Ploaia împiedicase transportul grânelor de pe câmp; Kozlowski turba de necaz şi se pare că-l lovise chiar pe Romek cu biciuşca. Pentru ce? Nu ştia de ce; desigur, făcuse vreo poznă. „Tot lucrul programat pe ziua de azi s-a dus de râpă” (aşa grăise doamna Royska, imitându-l, fără îndoială pe Kozlowski şi repetându-i chiar cuvintele: „s-a dus de râpă”) – dar… nimeni nu ştia ce-i de făcut.

— Hai să facem o partidă de pichet, propuse Andrzej, foarte mulţumit că intrarea doamnei

Ewelina întrerupse conversaţia jenantă cu domnişoara Wanda.

Doamna Ewelina, privindu-l ca şi cum ar fi căzut din cer, se minună:

— Să jucăm cărţi? Într-o zi de lucru?

Şi aşa se scurse această ultimă zi, umblând din colţ în colţ, punând să cânte un nou aparat de radio, răsfoind o colecţie veche din revista *Swiat* – în care găsise fotografia mătuşii Ewelina călare, în costum de amazoană, participând la un concurs hipic de amatori, sau descoperind într-o altă colecţie, cu mult mai nouă, fotografia tatălui lui – tânăr şi încă nu atât de gras, pe fondul laboratorului de prăjituri: era un anunţ, pe o pagină întreagă, a firmei „Franţoisu.

„Ciudată mai este şi origina asta a mea”, îşi mărturisi *eU* pentru întâia oară în viață, tot uitându-se pe fereastră la şiroaiele de ploaie egale, aproape geometrice ce se rostogoleau fără întrerupere în curte, în timp ce pe geamuri ele desenau şerpuitorul drum al mişcării lor năvalnice. Totdeodată, îi veni în minte ca un fulger că în anul ăsta neglijase cu totul cavoul unchiului Jozio. Nu fusese acolo nici măcar o singură dată. Vroind să-şi repare, pe loc, greşeala, îmbrăcă un pardesiu impermeabil, luă foarfecile şi tăie un splendid buchet de trandafiri de septembrie, din cei ce începuseră să înflorească în fața conacului. Florile lor ude leoarcă, cu un umed parfum de seră, aveau petalele – când le atingeai – întocmai ca pielea. Îşi vârî nasul în mijlocul buchetului şi-i aspiră aroma înăbuşită oarecum de mirosul ploii.

O clipă, îi miji în cap ideea c-ar fi păcat de florile astea minunate să fie duse morților, o astfel de frumusețe trebuind să fie admirată doar de cei vii. Dar… se mustră singur. Grăbi către micuța capelă, puse buchetul pe placa cea roşie, citi – pentru a mia oară – modesta inscripție şi îngenunchie, o clipă. Mormântul, observă el cu uimire, făcea impresie că-i părăsit: niciun fel de flori, iar în mijlocul capelei tencuiala începuse să se desprindă.

Nu-şi regăsi vechea evlavie ce-i inspira locul acesta. Ploaia ciocănea şi aici, monoton, pe acoperiş.

— Dormi în pace, Jozio, spuse Andrzej în gând, fără să mai adauge dulcele „unchiule”, de parcă ar fi fost egalul lui.

Apoi, ieşi repede în ploaia de-afară, mai întoarse doar o singură dată capul şi se uită la trandafirii roşii ce zăceau pe piatra mormântului.

Îşi reaminti de Jozio şi acasă, când, întins în pat, ascultă din nou aceleaşi monotone ciocănituri ale picăturilor de ploaie şi acelaşi ritm al lunecării lor de pe o frunză pe alta.

Tocmai ațipise în susurul acestora când uşa se deschise încet.

Se sperie, deşi ştiu din capul locului cine este. Kasia se aşeză lângă el şi-i puse mâna pe piept.

— De ce ai venit? o întrebă el apucând-o de mână.

— Aşa, am venit la tine, că tu mâine pleci.
— Dar cum ai venit?
— Uite, am venit. Aici eu cunosc doar toate cărările.
— Şi nu te-a văzut nimeni?
— Am vrut să-mi iau rămas bun fje la tine…
— Şi cu adevărat, nu te-a văzut nimeni?
— Fiindcă eu nu ştiu ce va fi atunci când tu vei pleca, rosti ea deodată, aproape cu glas tare.
Andrzej o îmbrăţişă şi o trase în pat, dându-se mai lângă perete. N-o sărută; de trupul ei doar se învrednici cu foc, lucru ce, de altfel, nici nu era greu, c-avea atât de puţine veşminte pe ea.
Şi atunci când o cuprinse pătimaş, îşi dădu el seama că tot ceea ce atinsese în vara aceea – petalele florilor ude, frunzele teiului pe care le săgeta cu palma, braţul bronzat al lui Romek, nările mârţoagei bătrâne, hăţurile de piele cu care conducea brecul – toate nu fuseseră decât un fel de prefiguraţie, o prevestire a atingerii acesteia, care i se păru cea mai minunată din lume.
Strânse puternic trupul despuiat al Kasiei şi în clipa aceea nu se mai gândi la nimic. Abia când, fără puteri, se lăsă lângă ea şi-o mângâie uşor cu mâna dreaptă ce-i rămăsese liberă, se cruci el de perfecţiunea acestui trup, de finalitatea, de sublima frumuseţe a fiecăreia din părţile lui. Fu cuprins de bucurie. Nu decepţia – ce însoţeşte atât de des primul contact al trupului – ci o imensă uimire. Actul i se păru atât de mare, de important, de perfect, cu toată înjosirea lui pur animalică şi toată voluptatea lui profund omenească.
— Ah, Kasia, şopti el, cât suntem noi de lipsiţi de judecată!?
Şi abia acum o sărută, pe gură.
Când a dispărut, nu-şi mai amintea. I se păru că n-a dormit toată noaptea, că a stat lângă ea uimit şi înspăimântat, că a rămas culcat lângă ea fericit. În odaie era cenuşiu de tot, iar Kasia nu mai era lângă el. Şi chiar locul răvăşit de trupul ei era acum rece. Lângă pat picase doar o panglică îngustă, albă. Desigur, pierdută, era singura dovadă că totul nu fusese un vis.

Fereastra devenise parcă de un cenuşiu albastru; dinspre ea răzbea un aer jilav, dar şi o nesfârşită linişte; ploaia încetase şi chiar nourii se destrămaseră. Acum, privind prin fereastră avu senzația că pentru întâia oară vede copacii înalți, verzi, văratici.

Franciszek bătu la uşă.

— E timpul să te scoli. Peste o jumătate de oră trăsura va fi în fața pridvorului.

Tremurând de umezeală şi de frig, Andrzej începu să-şi îmbrace rufăria de corp.

— Vacanța asta a fost cu totul altfel decât toate celelalte, rosti el trăgându-şi şosetele cele noi, „orăşeneşti11.

Iii

Până atunci – printr-o simplă întâmplare – Janusz voiajase la Paris primăvara sau vara, rareori iarna. Niciodată însă toamna. Sosind aici în octombrie, fu surprins de adierea caldă, cu iz de putregai, ce răzbătea dinspre Sena, ca şi de albăstreala felurită a ceței ce se ridica, acum, deasupra podurilor. Când, de pe podul SaintMichel (pe care, nu se ştie de ce, îl botezase „podul nostru”) privi cursul fluviului, văzu – destul de departe – nu turnurile înalte de pe Trocadero, ci clădirea mai mică şi parcă nepotrivit de joasă, a palatului Chaillot, ale cărui ziduri de culoare deschisă se profilau alburii dincolo de brâul ceții, de parcă ar fi fost nişte oseminte pe un câmp de bătălie.

Nu-i venea să creadă că acest câmp – în imaginația lui – de bătălie, n-ar fi fost totodată şi câmpu de bătălie al oraşului, al țării, al Europei. Tot căutând urme de descompunere în societate, în comerț, în literatură, umbla într-una, dar… nu vedea Parisul decât aşa cum era el: Paris.

Aceleaşi perspective sinilii, aceleaşi piețe, aceleaşi columne cenuşii, înnegrite, de parcă erau date cu smoală, iar de pe terasa palatului Chaillot aceleaşi turnuri insuportabile. I se păru chiar că turnurile St. Sulpice fuseseră nivelate, că acum sunt mai armonioase, că nu mai au acea inegalitate strigătoare ce-l irita de fiecare dată. Îşi dădu însă seama după o clipă că turnul cel scund fusese înconjurat de schele, că era

vorba doar de o reparație, care-l făcuse – pe el, ca spectator – să fie atât de încântat de curajoasa hotărâre luată de orașul lumină. Alături se înălța atât de perfecta cupolă Sufflot și stupidele turnuri ale pseudo goticei Sf. Clotilde. În avântul lor, ca și în risipa de spațiu, toate acestea erau

— Ca întotdeauna – deopotrivă de încântătoare.

Iar când se opri lângă edificiul Parlamentului, la fel îi apăru și piața Concorde, albăstruie, de o ideală simetrie și cu cele două clădiri din laturile ei atât de identice încât fusese nevoie, pentru a le deosebi, să se marcheze una din ele cu drapelul național. În fund, dincolo de ele, în aceeași simetrie ideală, dar încremenită în coloritul ei: fațada bisericii Madeleine. Iar în depărtare și deasupra tuturor, atât de fermecător de nesimetricele cupole Sacre Coeur, retrase, discret, ceva mai înapoi, în schimb însă niciodată încremenite, niciodată identice și necontenit drapate de un voal când trandafiriu, când alburiu, când, ca acum, scăldat în albastrul lui octombrie.

Champs Elysees erau deteriorate. Salonul automobilistic le făcuse inaccesibile. Strada asta splendidă – dotată acum cu o luminăție de Luna-parc, în care pe arcuri întinse spânzurau becuri – ar fi arătat nespus de jalnic dacă n-ar fi fost, prin ea însăși, atât de minunată. Castanii de la Rond Point cafenii, zgribuliți, cu parte din ramuri desfrunzite și cu aspectul lor de plâns nu puteau pune în valoare splendidele fântâni arteziene. Doar frunzele platanilor îngălbenite atât de frumos se desprindeau și se roteau liniștit înainte de a cădea întocmai ca într-o pădure adevărată... Janusz fugea însă de aici; nu-i plăceau reclamele stridente ale noilor mărci de automobile, nici uriașele afișe de pânză de deasupra intrărilor în strălucitele ei cinematografe și nici aglomerarea aceea provincială, dezagreabilă și de o îndoielnică valoare ce însoțește întotdeauna o expoziție de automobile. Cu ironie se uită la mașinile astea albastre și crem care-i reaminteau de rabla cu care călătorea din Komorow la Varșovia. Adeseori, chiar domnul Szuszkiewicz îi spunea: „Domnul conte ar putea să-și cumpere una mai bună”, și își făcea sânge rău văzând că

Janusz nu ține deloc la onoarea casei.

…De-aici. Îşi grăbi paşii spre malurile Senei.

Pătimaşa dorință, de a fi mereu acolo unde mai fusese cândva, îl făcea să cutreiere, fără niciun sens, întreaga Europă. Nu de mult vizitase Heidelberg şi, înspăimântat, fugise de acolo cât putuse mai repede. Fermecătorul oraş era cuprins de nebunie, frumoşii lui studenți întâmpinându-se acum cu salutul hitlerist. Nevroind să-l primească la „Schloss Hotel44 a fost silit să locuiască la „Zum Roten Hahn44, în timp ce pe liniştita Philosophenweg se plimbau acum nişte bădărani în cămăşi brune. Nu putuse să dea de urmele lui Horst, nici ale lui Schelting şi până la urmă înțelese că ei nu voiau sau nu puteau să se întâlnească cu el. Ce-i drept, unul din profesorii cunoscuți îl primi, dar părea nespus de încurcat de vizita lui.

La Paris un lucru era însă bun – ceea ce-i întotdeauna şi cel mai plăcut în oraşul ăsta: nimeni nu-i acorda vreo atenție, nimeni nu-şi bătea capul cu el.

Vru, cu orice preț, să regăsească locul unde staționa „penişa44 lui Gdariski, deşi terenul de atunci al expoziției cuprindea străzile din apropierea podului Alexandru şi părți întregi din esplanadele de pe malul fluviului. Acum, cu greu îşi mai putea cineva aminti cum fusese aici, cândva, unde erau pavilioanele, promenada, orăşelul vesel, ori… cafeneaua unde cânta Nievolin.

În loc să-şi repete: „Nu te mai gândi, omule, nu te mai gândi!” el, dimpotrivă, se tot învârtea pe malul fluviului, spunându-şi: „Unde a fost ea? Unde m-am gândit la ea? Când mi-a apărut în minte Zosia? 44

într-o seară mai caldă ca de obicei, din restaurantul sau dancingul – amenajat pe malul Senei – se desprindeau sunetele unor difuzoare ori poate ale unor plăci de gramofon; probabil, localul fusese deschis numai pe timpul cât avea să țină salonul automobilistic şi era foarte cald. Uriaşii platani îşi aplecau trunchiurile lor drepte deasupra apei, lepădându-şi frunzişul de prisos. Undeva departe, după cel de al treilea pod, pompierii executau exercițiile lor pe apă cu un vaporaş roşu ce

arunca în sus imensele şuvoaie, prăvălite apoi în cascadă. Gramofonul oare împrăştia arii de operete, dovedind că nu era vorba de un dancing. Iar undele Senei, de un albastru închis cu luciri liliachii, făceau impresia că sunt aşa de dense de parcă ar fi fost amestecate cu ceva. Pe valurile ei violete se profilau reflexele zig-zagate ale felinarelor galbene, printre care răsărea luna.

Şi iată că lui Janusz i se năzări că a descoperit o frântură din Sena aceea unde staţionase cândva „penişa” lui Gdanski. Şi doar era neîndoios că locul cu pricina nu mai putea fi găsit, aşa cum nici omul nu-şi mai poate regăsi tinereţea.

Făcându-şi iluzii coborî scările chiar până la malul îndiguit, de unde se scotea nisip şi se aşezau niscaiva ţevi; tot aici era un mic local – desigur pentru cei ce pescuiau cu undiţa – având băncile aşezate chiar lângă digul care întărea malul. Janusz se aşeză şi el pe una din bănci, privind liniştit apa ce se făcea tot mai întunecată. Doi băieţandri înarmaţi cu undiţe se hârjoneau pe mal, desigur nu pentru că pescuitul ar fi f6st cam slăbuţ. Din localul din care răsunau melodiile lui Verdi ieşi o pereche tânără. Un domn tare vârstnic, cu undiţa şi el, trecu pe lângă banca lui Janusz, pe care, fără să fie observat – dar tocmai la celălalt capăt – se pregătea să se aşeze o persoană remarcabilă. Janusz îl zări însă de-abia când se instală de-a binelea. Omul purta mari ochelari negri, dar Janusz, cu toate că nu-l mai văzuse de mulţi ani, îl recunoscu pe loc.

Era Marres Chouart.

Nu de mult citise în ziare că savantul francez îşi pierduse soţia, răpusă de o boală iscată de nişte experienţe privind radioactivitatea elementelor. Îl găsi nespus de schimbat; nu-i putuse descifra trăsăturile feţei – fiind în umbră – dar îşi dăduse bine seama că tot chipul parcă

i se ’schimonosise, ori i se chircise. Nu încăpea însă nicio îndoială că era el. Silueta lui, caracteristică, se desprinsese parcă din nefiinţă şi se alăturase acum lui Janusz, ca şi cum numai cu o clipă mai înainte s-ar fi despărţit la Heidelberg.

„Dar heidelberger Teujel” \ zâmbi Janusz.

Zâmbi, dar zâmbetul ăsta se stinse îndată, înecat în noianul gândurilor, căci, iată, în fața lui se rostogolea fluviul îngust cu undele lui de un verde-violet, în timp ce ei, cei doi văduvi, atât de străini unul de celălalt – fugare cunoştințe de cândva – şedeau la extremitățile aceleiaşi bănci şi gândeau, probabil, la acelaşi lucru.

În fața lor, ca de după culise, aluneca un mic „remorqueur” negru, trăgând un încăpător şlep încărcat până-n vârf cu marfă şi acoperit cu o prelată. Ultimele licăriri ale serii de octombrie se răsfrângeau cu un slab reflex pe pereții smoliți ai şlepului, pe prelata lui aurie ca şi pe brâul stacojiu zugrăvit pe proră. Remorcherul care pilota şlepul scoase un şuierat ascuțit, lansând un abur alb şi pe loc coşul i se aplecă în jos, de parcă s-ar fi înclinat în fața podului ce se apropia. Janusz tresări. Ca de fiecare dată şuieratul ăsta ascuțit trezea în el implicații şi fiori îndepărtați. Când tresări, profesorul se întoarse şi-l privi cu atenție.

— Bună seara, zise Janusz, fără a se apropia şi fără a-i întinde mâna savantului, bună seara, domnule profesor; văd însă că nu mă recunoaş-

’ Diavolul din Heidelberg (germ.).

Teți. Sunt Myszyriski, prietenul Haniei Daws, Ne-am întâlnit ultima dată la Heidelberg.

Marres Chouart, de asemenea, nu se clinti din loc. Urmărea, pare-se cu toată atenția şlepul negru ce dispărea sub pod; nu-şi mai întoarse privirea, a doua oară, spre Janusz. Întâlnirea îi era absolut indiferentă.

— Bună seara, domnule, doamna Daws mi-a vorbit nu de mult despre dumneavoastră, răspunse el încet. Acum este la Paris, locuieşte la hotelul „Ritz” * Duceți-vă la ea. E foarte nefericită.

— Ca de obicei, surâse Janusz.

— *Elle joue toujours une grande amoureuse*6, zise Marres

---

6 Ii place să pozeze în mare îndrăgostită (fr.).

Chouart, de data asta cu jale în glas şi întorcându-şi îndata fața spre Janusz, întrebă: E adevărat că sunteți văduv?

— Da, e adevărat; de trei ani.

— Soția mea a răposat acum două luni.

— Se pare că a fost victima cercetărilor ştiințifice.

— Nu s-a stabilit încă în mod cert, dar totul pare a demonstra că de fapt aşa a fost.

— E nespus de trist ca cercetări ştiințifice atât de importante pentru omenire să se soldeze cu astfel de urmări, făcu Janusz pe un ton destul de sentențios.

— Oh, nu se ştie, ntf se ştie deloc, exclamă Marres Chouart, devenit subit violent, cum obişnuia altădată, în trecut şi, ridicându-se de la locul lui şi apropiiftdu-se de Janusz continuă: iar dumneata să nu acuzi niciodată ştiința. De fapt, noi nu ştim nimic, noi ne aflăm la poalele unui munte înalt. Şi dumneata, deodată, acuzi ştiința de moartea cuiva, aproape că-i împuți un asasinat, ceea ce nu are niciun rost.

— Oricum, domnule profesor, dumneata te aperi cu atâta înfocare. Chiar cu prea multă. Eu consider – şi pentru întâia oară spun acest lucru, pe care n-am cutezat să mi-l mărturisesc nici mie însumi – eu consider, repet, că situația este imposibilă. Voi savanții cercetați, studiați, dezintegrați, realizați sinteze, descoperiți elemente radioactive ba, ceva mai mult, produceți radioactivitate pe cale artificială… şi ce folos aveți din toate astea? Nu sunteți în stare să descoperiți leacul morții. Iar omul, omul normal, ca dumneata şi ca mine – doar mai tânăr – moare. Pur şi simplu moare. Cel mai rău lucru pentru mine este neputința de a îndepărta răul atunci, imediat după moarte. Medicul iese din odaie şi-ți spune: soția dumneavoastră a murit. Cum aşa? A murit!… Trebuie să facem ceva, să găsim leacul, să injectăm ceva, să tăiem ceva. Iar nu aşa: a murit pur şi simplu şi gata… Şi cu copilul la fel. Nu poate trăi fiindcă are circulația sângelui defectuoasă; are o deficiență la inimă, nu va putea trăi! Cum aşa? Cum nu va putea trăi? Atunci ce rost mai are ştiința? Nu-i în stare să repare nici circulația sângelui? Un fleac ca ăsta! Iar în tabela elementelor au descoperit ceea ce lipsea, numai pe baza… pe

baza cărui lucru, domnule profesor?

— Ştiinţa nu-i în stare să vindece nici guturaiul, iar dumneata vrei, nici mai mult şi nici mai puţin, să împiedice moartea?

— Atunci care-i folosul ei? Şi, ce însemnează ştiinţa? Omul trebuie să trăiască. Şi soţia trebuie să trăiască, deoarece soţul ei… o iubeşte.

Copilul trebuie să trăiască, fiindcă omul vrea să aibă copii. Dumneata ai copii, domnule profesor?

— Nu.

Un alt şlep, pe de-a-ntregul cenuşiu alunecă tras de o barcă neagră cu motor. De data asta şuiera gros, avea glas de sirenă şi Janusz nu mai simţi fiorul. Nu-şi mai reaminti călătoriile de odinioară, din vremea copilăriei, când era încă la Mankowka. Dar… tot timpul cât şlepul trecu prin faţa lui tăcu, îndreptându-şi trupul de parcă ar fi primit o defilare. De la micul restaurant de pe mal ajungeau până la ei sunetele marşului din *Aida.*

— Verdi ăsta are mare succes, rosti rar Marres Chouart.

— Înţeleg, continuă Janusz, aprinzându-se dintr-odată şi tot mai mult, eu înţeleg, dumneata, domnule profesor, te eschivezi de la un răspuns.

Decorul scenic al acestei convorbiri era atât de neobişnuit, încât Janusz nu mai avea simţul realităţii. Nici lucirile violete ale Senei, nici vaporaşele care treceau asemenea parcă unor decoruri obişnuite nu aveau dimensiuni concrete. Aspectul acesta ireal al realităţii îi înlesnea lui Janusz putinţa de a vorbi, de a se elibera, ca în vis, de toate implicaţiile jenante. Şi deodată, fără să-şi dea seama, îl cuprindea o disperare omenească, obişnuită, privind propria lui viaţă.

Şi totuşi… şuierul micii nave-pilot era pătrunzător.

— O, îmi reamintesc de convorbirile noastre de la Heidelberg, spuse deodată şi repede Marres Chouart, oarecum mai conscedent în disputa angajată. Nu trebuie să acuzi ştiinţa pe nedrept. Lasă-mă pe mine să ştiu unde, în ce punct poate ea fi supusă unei acuzări. Dumneata filosofezi ca Hegel şi ca toţi ceilalţi nemţi, cum le spune… Alfred Weber? Nu? Aici

trebuie cugetat ceva mai precis.

— Dar chiar dumneata, domnule profesor, cugeți acum altfel. Şi bănuiesc că ți s-a făcut deodată dor… dacă nu chiar de Hegel, în orice caz de Platon şi de nemuritorul său vizitiu care-i mâna carul cu trei armăsari.

— Nu, asta nu, protestă savantul.

— Dumneata singur ai spus, observă Janusz, că nu cunoaştem dimensiunea întreagă a lucrurilor pe care le cercetăm. Nu cunoaştem dimensiunile întregi ale ştiinței şi ale posibilităților ei, care, de altfel, se înmulțesc, zi de zi, cu viteza înmulțirii bacteriilor. Suntem, aşadar, pur şi simplu – recunoaşte şi dumneata – precum discipolii vrăjitorului, incapabili să mai vâre îndărăt în butoi spiritele invocate.

— Comparația asta e foarte primitivă şi banală, articulă Marres Chouart, cu mult mai calm. Convorbirea asta a lor, de la extremitățile aceleiaşi bănci – căci, deşi şedeau acum unul L.ngă altul, se aflau totuşi pe poziții diametral opuse

— Era un fel de dublu monolog. Fiecare perora aşa ca şi cum s-ar fi eliberat dintr-o constrângere grea şi îndelungată.

— Da, recunosc. Dar, aşa văd eu lucrurile, oftă Janusz.

— Trebuie să te sileşti să fii mai obiectiv.

— Nu pot.

— Eşti încă tânăr.

— Tinerețea noastră este amenințată de foarte vechi aventuri.

— Ce anume vrei să spui?

— Că viețile noastre nu sunt terminale – şi că până la urmă va trebui să răspundem la o anumită întrebare.

— De-abia în fața lucrurilor supreme…

— Sau, tocmai prin sfârşitul nostru. Consider că moartea unui bărbat este întotdeauna un răspuns la o mare întrebare din domeniul lui Faust. Moartea unei femei însă nu constituie niciun răspuns, iar moartea unui copil este ceva lipsit de orice sens. 9

— Ar fi bine să te duci la doamna Daws.; Poate că dumneata o vei putea opri la marginea hotarului. Ea, e foarte aproape de sfârşit…;

— De ce?

— De ce? Tocmai pentru ceea ce ai spus dumneata acum câteva clipe. Pentru că moartea unei femei nu constituie un răspuns la nicio întrebare.

— Da, dar aş vrea să-mi spui dumneata, domnule profesor, dacă ai fost cu adevărat în stare să găseşti răspuns în viață măcar la o singură întrebare?

— Fireşte că nu, continuă Marres Chouart de-abia după câteva clipe, fireşte că n-am răspuns la nicio întrebare. Dar dumneata nici nu-ți poți imagina ce fel de întrebări îmi pun eu. Dumneata eşti la curent cu starea ştiinței actuale? trecu el subit la un alt ton.

— Da unde, eu nu sunt om de ştiință.

— Deci dumneata nu te poți orienta până la ce punct a ajuns ştiința în clipa asta. Şi nici nu poți şti care au fost întrebările mele. Dar… acum trebuie să plec.

— Profesore, te rog nu pleca aşa.

Marres Chouart, deşi voia să plece, nu se mişca însă din loc; se vede că-l apucase un soi de amorțeală. Dinspre micul restaurant răsunau iarăşi alte melodii. Desigur, proprietarul era un admirator al operelor lui Verdi şi se vedea că şi uşa birtului nu era închisă, căci cântecul răzbătea acum cât se poate de dar. Era duetul din actul al doilea al *Tra. Via. Tei,* unde o strălucită soprană broda o suplă coloratură pe cuvântul „sacrifizio”, în timp ce frumosul bariton se adresa nefericitei Violetta liniştitor, cu convingere dar şi cu oarecare satisfacție. „Piangi, piangi, exclama el, în şoaptă, ori cu o melodramatică me*zza voce, p*iangi, piangi.” Plângi, hai plângi, femeie, o îndemnă el, plânge-ți soarta; cu cât vei plânge mai mult, cu atât mă voi bucura eu mai tare.

Marres Chouart se emoționă.

— Auzi, domnule, zise el. Iată, asta-i *Traviata,* sau, cum îi spunem noi, *Daina cu camelii.* Chintesența secolului al XIX-lea. Baritonul cere acestei curtezane să renunț la fiul său, la Alfred. Şi ea renunță la Alfred. De ce? Pentru că sora lui Alfred nu se poate mărita cu un om bogat, cu un viconte. Căci vicontele nu o putea lua de nevastă câtă vreme fratele ei trăia

cu o curtezană cum e Violetta. E ceva, destul de complicat, dar nu chiar într-atâta cât ți se pare dumitale. Doi tineri ce se iubesc trebuie să se despartă, fiindcă domnişorica aia vrea să se mărite cu un marchiz, pentru bani, fireşte. Iată problemele secolului al XIX-lea.

— Ale noastre sunt puțin mai altele.

— Nici nu-ți închipui dumneata cât sunt de altele.

— Văd că-mi împuți, azi, o desăvârşită necunoaştere a lumii.

— Căci nimeni nu şi-o poate închipui. In-: S țelegi, domnule? Nimeni. Doar noi singuri mai 1 ştiam câteceva, dar şi astea…

— Cum e cu astea? întrebă Janusz în-l tr-aiurea.

— Uite, vezi dumneata, *Trciviata* asta… Pe 1 lume, fiecare lucru înseamnează ceva. Şi atunci, j *Traviata* a însemnat şi ea ceva. Suntem o socie-l tate liniştită, avem trasată direcția dezvoltării. 1 Păşim pe calea progresului. Calea progresului so-'i cial, economic; ne îmbogățim, ne maturizăm… \ Sora lui Alfred trebuie să se mărite cu marchi zul ei… în fața lor calea era dreaptă şi lumi noasă, fără niciun fel de complicații. Vor mai j fi poate ceva războaie, dar aşa cum au fost şi 1 cele ale lui Napoleon al III-lea în Italia. Iar ma rile idei vor triumfa. Da, poate fi oare o idee 1 mai mare decât ideea unificării Italiei? Ce lucru frumos, splendid, unitar. Şi câtă linişte, ca la expoziția din Paris. Ce-i drept, războiul cu prui sacii a fost cam altfel, cam alarmant… Şi CoI muna aceea… hm, hm… apoi însă n-a mai fost niciun război…

— Cum, niciun război? se miră Janusz.

— Eu vorbesc de atunci când a fost cântată i *Traviata.* „Piangi, piangi!”, făcu el o strâmbă1 tură de turbare adresată baritonului care cânta. J În clipa aceea cântecul se auzi ceva mai slab, se vede treaba că închiseseră uşa birtului.

— Dar, în sfârşit, războiul a izbucnit! exclamă \ Janusz.

— N-are nicio importanță, sau, să zicem că are o importanță relativă. Dar că a sosit din Varşovia aia, a dumitale…

— Cine? întrebă Janusz.

Marres Chouart stătea în picioare – în fața lui Janusz care

şedea pe bancă – întinzându-i o mână, cu cealaltă scoţându-şi ochelarii. Din umbră Janusz observă că ochii savantului sunt parcă suferinzi. Nu cuteză să-l întrebe ce i s-a întâmplat.

— Vrei să mai stai cu mine de vorbă? întrebă profesorul. Acum, într-adevăr, n-am timp.

— Chiar foarte mult, zise Myszynski sincer.

— Atunci ne putem întâlni poimâine, la patru. Şi-i dădu adresa unei mici cafenele nu departe de bulevardul Saint-Michel.

Aflând că Hania locuia la Ritz, Janusz porni într-acolo, după-amiază. În holul splendid, plin de covoare de culoare deschisă şi de obiecte aurite, totul – obiectele aurite ca şi cristalurile ce sclipeau – îi făcu impresia unui film de prost gust. În dosul unui contoar, tot atât de sclipitor, şedea faimosul portar.

— *Bonjour, monsieur le comte*7, îl salută el, deşi Janusz se afla întâia oară în acest templu.

— *Est-ce que madame Daws n'a change de nom?* întrebă Janusz amabil.

— *Pas pour le moment,* răspunse politicos monsieur Jacques. *Uappartement non plus. Elle habite au premier…* Janusz îl rugă s-o anunţe că domnul Myszynski se află în hol. Monsieur Jacques obţinu legătura pe loc.

— *Madame, monsieur le comte Myszynski est en bas… Non, madame, le comte… ne me corrigez pas, madame, ce n'est pas le prince My*-l *szecki, c'est le comte Myszynski…*8

Janusz îi şoptise numele, iar monsieur Jac-' ques îl repetase impecabil:

— *Oui, madame, monsieur Janusz… ah, je suis bien content.*9

---

7 Bună ziua, domnule conte (fr.).

8 Doamnă, domnul conte Myszynski e aici, jos... Nu doamnă, contele... nu mă corectaţi, doamnă, nu-i prinţul Myszecki, e contele Myszynski (fr.).

9 Da, doamnă, domnul Janusz... ah, sînt foarte mulţumit (fr).

— *Madame dit qu'elle sera heureuse de vous recevoir*10, se adresă portarul lui Janusz, care porni încet, pe jos, spre etajul întâi. Grosimea covorului de pe scări irita ca şi culoarea lui, pretutindeni cu nuanțe crem şi roz. La cotitura scărilor erau fotolii roz şi lămpi cu abajururi imense, de pe care atârnau ca nişte lacrimi mărgele.

Bătu la uşa albă, imensă, lucioasă, lăcuită, pe care era indicat numărul mic şi de aur.

— Come în11, răsună chiar din spatele uşii.

Deschise şi se izbi, pur şi simplu, de Hania.

/ Se aruncă la gât şi începu să turuie ceva fără nicio legătură, în toate limbile deodată; broşa de briliante i se agăță de haine şi, neputându-i desprinde acul din reverul vestonului, arunca peste el mânecile imense, roz, ce-i atârnau până-n josul „robe de cha? nbre"-ul ei de atlas. Nu era însă chip s-o vadă toată, aşa cum arăta ea în întregime.

— Şi apartamentul ăsta îngrozitor, zise Hania dându-se înapoi cu doi paşi, totul este aici roz; de aceea trebuie să mă îmbrac şi eu tot în roz, culoarea care însă nu mă prinde şi pe care, pur şi simplu, o detest.

Într-adevăr, „apartamentul44 de la Ritz era înspăimântător. Camere imense, înalte şi mobilă albă lăcuită, căptuşită cu material roz, având țesut în desen păsări albe. Janusz cercetă fotoliile, abajururile cu franjuri şi „frumoasele1* perdele, dense. Se temea să se uite la Hania.

— De ce nu locuieşti la tine, în *rue* de Lubeck? grăi el. Era prima întrebare.

— În *rue de Lubeck?* în acel mic palat... Ce-aş face acolo singură?

— Dar domnişoara Silberstein?

— Ți-ai amintit de ea! Domnişoara Silberstein – timpuri apuse; de atunci am mai avut cel puțin cincisprezece secretare şi zece acompaniatoare...

---

10 Doamna spune că este fericită să primească (fr.).

11 Poftiţi (engl.).

— Şi acum?
— Acum n-am niciuna. Am sărăcit.
— Adevărat?
— Da, aşa-i. Nici n-ai idee cât am pierdut în ultimul timp. Fără să mai vorbesc de criză. Dar după criză situația s-a îmbunătățit. Acum, acțiunile au scăzut din nou, îngrozitor.
— Ce vorbeşti? Crezusem că s-au urcat…
— Numai cele de armament.
— Şi tu n-ai acțiuni de armament? Nu ții aşa ceva?
— Am avut câteva „Creusot Schneider44, dar când am aflat că „el44 în timpul războiului a vândut tunuri ambelor părți… m-am descotorosit de ele.
— Ai un fel ciudat de a te exprima despre o societate de acțiuni, denumind-o: el, spuse Janusz aşezându-se pe un fotoliu roz şi continuând să privească draperiile, tot roz, de catifea.
— Fiindcă mi-l imaginez întotdeauna pe bătrânul Creusot ca pe un motan travestit, cu ochelari, cu cizme de şapte mile şi care într-o uriaşă casă de fier blindată ține în mână toate acțiunile… pe care le distribuie personal. E mai bine să priveşti aşa toate lucrurile astea îngrozitoare şi să-ți închipui că tunurile se află chiar în băn-J cile lor, că ei le văd… Fiindcă, altfel, să faci' comerț cu ele pe nevăzute e ceva şi mai înspăimântător.
Ridicându-şi ochii spre Hania, Janusz constata o ruină totală: două zbârcituri se prelungeau atât de dezagreabil de la nas până la colțurile buzelor, dar… îndeosebi gitul, bătrân şi mototolit.
„Ce vârstă ar putea să aibă? gândi el. Ea, oricum, nu-i o femeie bătrână.” Şi, repede, începu să socotească în minte: „La Odesa, să tot fi avut vreo douăzeci de ani, aşa că acum are circa patruzeci.” Sorel însă arăta mai tânără la optzeci de ani.
„Polonezele astea îmbătrânesc întotdeauna aşa de repede”, îşi mai zise el în gând.
O văzuse pe Hania doar nu de mult, la acel ultim concert de la Filarmonică, unde cântase Elfbietka. Era cu câțiva ani în urmă, dar doamna Daws arăta atunci foarte frumoasă.

— Cânți? întrebă Janusz, imprudent.

Hania se opri în mijlocul imensului salon, la o oarecare distanță de Janusz.

„Ah, nu, gândi el, încă e foarte frumoasă”

Hania încetase să mai fie o făptură măruntă, ca lucrată în filigran, devenind o femeie mare, splendidă, pe care atlasul roz o prindea foarte bine (era cu totul neadevărat că nu o prindea culoarea roz). Ritz şi-ar fi putut căptuşi mobila oricum după gustul lui, în orice culoare (deşi culoarea roz era aleasă ca femeile mai vârstnice să arate şi mai frumos în iluminația de seară). Ilania nu s-ar fi îmbrăcat în atlasuri de culoarea piersicii, dacă nu i-ar fi stat bine. Privind-o, uitându-se aşa la Hania, Janusz înțelese că ruina se aciuase nu în zbârciturile feței, nu în faldurile gâtului, ci pătrunsese în ochii ei. Din mari, expresivi, deveniseră mici, sau poate numai şterşi şi foarte neliniştiți. Ruina nu era exterioară, trupească, ci interioară; era ruina întregii ei vieți.

— Cânți? repetă Janusz întrebarea.

— Nu mă gândesc acum la cântat, zise Hania, răcind un gest de resemnare. Bei ceva? — şi sună lacheul. După gest Janusz înțelese că înU’-adevăr nu se mai gândeşte acum la cântat.

— Elibietka aia scârboasă, vorbi apoi Hania, împingând măsuța spre Janusz. Faptul acesta ca şi gesturile ei mărunte, mersul ei de ici-colo prin cameră, mişcarea mobilelor din loc în loc, trădau că nu fusese niciodată o doamnă adevărată, purtarea ei fiind potrivită pentru o locuință de portar, sau mai degrabă pentru o izbă țărănească, scundă şi afumată. Părea chiar un lucru de neînțeles că nu şterge cu şorțul mobilele împinse. Dar, n-avea nici şorț.

— Scârboasa aia de Elibietka, repetă ea, m-a dus de nas atâția ani, m-a luat cu ea prin toată Europa şi prin toată America, de colo până colo, ca să asist la triumful ei şi să plătesc mereu pentru lecții, câte cincizeci de dolari pe oră… Pe oră?… Uneori niciun sfert de ceas n-a cântat cu mine. Ea ştia perfect de bine că totul era în zadar, dar îi era comod să mă afişeze pe mine în alaiul ei. La recepții îmi cerea să îmbrac

nişte toalete aşa de grozave, încât intrarea să aibă cât mai mult efect… A fost un lucru foarte urât din partea ei.

— Acum ce face? N-am de mult nicio ştire.

— Stă la Londra cu scârba aia de Rubinstein al ei. Mare scofală, n-am ce zice. În definitiv, totul se termină pe lumea asta – şi vocea ei se termină. Înțelegi? Se termină, se termină, se termină, repetă Hania triumfătoare, învârtindu-se prin încăpere, deşi spun unii că ar fi obținut un *„engagement”*, pentru anul viitor, la Metropolitan Opera House. Ce-i drept, acolo cântă acum numai vocile în agonie.

Un adolescent obraznic, nespus de frumos, în veston alb apăru în cameră, uitându-se semnificativ şi fără întrerupere la *„madame.”*

— Ce vrei să bei? întrebă ea.

— Bucuros, un ceai, răspunse Janusz.

— Altceva mai tare, nu? Whisky? Porto?

— Nu, nu, ceai.

— Bine. Iar pentru mine whisky, se adresă ea băiatului.

Frumosul cățeluş se înclină țeapăn şi dispăru.

— Ce spui? făcu Hania. Ai văzut cum s-a uitat ăla la mine? Ai văzut? I-am plăcut.

Janusz zâmbi trist.

— Poate că tocmai are de plătit zilele acestea rata la mobilă, sau se însoară. Ce spui?

— Ah, eşti nesuferit, zise Hania. Întotdeauna trebuie să strici totul cu cinismul tău.

— Nu-i cinism, Hania, e doar cunoaşterea vieții.

— Şi ce-i mai prost e că ai dreptate. Chiar el mi-a spus că se însoară.

Janusz râse mai tărişor.

— Ah, Hania, Hania, zise el.

Pe un platou de argint imens sosi ceaiul servit într-o cantitate extrem de modestă, cu două „fosturi” miniaturale înfăşurate în şervețele. Frumosul băiat turnă whisky din sticlă într-un păhărel, pe care îl vărsă apoi într-un pahar mare, umplut pe jumătate cu gheață.

— Aici *se zgârcesc la toate, suspină Hania, în America,

când omul plăteşte, are tot ce doreşte. Iar aici... şi făcu un gest de repulsie.

Frumuşelul ieşi nonşalant.

— Dar, ia spune-mi, de ce stai tu aici?

— Unde vrei să stau? New York-ul îmi sta în gât...

— Şi soțul tău?

— Am divorțat.

— Admirabil, se bucură Janusz.

— Ce să fac? Stau aici, stau, se mânie Hania subit, trebuie să stau, sunt în proces cu asociatul meu. Totul pentru banii ăia. El m-a escrocat groaznic.

— Cine el?

— Cine? Dumarc. Asociatul meu. După cum ştii, am înființat aici o mică fabrică de parfumuri. El fabrica, marfa o trimetea la New York

— Parțial prin contrabandă, căci impozitele m-ar fi nimicit – iar eu o vindeam.

— Vai de mine, Hania, zise Janusz, uitându-se la mâinile ei frumoase, împodobite cu splendide perle cenuşii. Dar smaragde nu mai porți? întrebă el apucând-o de mână.

— Le-am vândut. Închipuieste-ți, le-am vândut!

— De ce?

— Uite, nu le mai puteam suferi. Şi-apoi, aveam nevoie de bani pentru proces. Căci, închipuieşte-ți, Dufour ăla...

— Care Dufour?

— Nu, Dumarc, numele astea franțuzeşti le încurc rău de tot.

Janusz observă nu numai că Hania nu s-a dezbărat de accentul ei provincial, pe care şi-l însuşise la Odesa – şi după care cu greu ar fi putut cineva recunoaşte că era originară din Varşovia – dar, începuse chiar să vorbească cu mult mai stricat, cu vădite influențe ruseşti.

— Îndură-te, întrebă el, de ce vorbeşti acum cu accent rusesc?

— Ah, Doamne dragă, zise ea, mereu mă întrerupi cu întrebări stupide. Eu îți vorbesc de lucruri atât de importante, iar tu mă întrebi de accent. Desigur, aşa este, deoarece

prințesele și contesele alea mi-au intrat în sânge și nu mă mai pot scăpa de ele.

— Te tapează de bani?

— Mă descotorosesc cât pot, dar nu întotdeauna reușesc. Sunt atât de nefericite, o, Doamne! atât de nefericite…

Janusz dădu din umeri.

— Așa că închipuiește-ți, Dufour ori Dumarc ăla, sau cum i-o mai fi zicând, fabrica parfumurile cu banii mei și o parte mi le trimetea mie, iar o altă parte și le oprea, le vindea aici, le trimetea la Viena sau la Frankfurt. Și tocmai prietena mea, prințesa Sahovskaia l-a prins cu mâța-n sac.

Janusz n-o mai recunoștea pe Hania cea de odinioară. După câteva înghițituri de whisky, obraji-i fură invadați de pete de roșeață și se porni să povestească cu atâta însuflețire despre faptele franțuzului ăluia, ca și cum de ele ar fi depins soarta lumii.

Janusz, încercând să-i stăvilească valul elocvenței, o întrebă:

— Draga mea, ai tu oare nevoie într-adevăr de făbricuța asta?

Hania se opri la jumătatea cuvântului și pe loc se ridică, cu gura deschisă. Își aplecă apoi capul într-o parte și căzu pe gânduri.

— Bine, dar ce-aș face eu dacă n-aș avea făbricuța asta? Acum, parfumurile astea sunt toată viața mea. Și vezi tu, mizerabilul ăla de Duroc, imaginează-ți vrea să facă bani pe spinarea mea, pune la cale tot felul de mici afaceri dosnice și, uite, de aici smulge – Hania arătă cu mâna sub inimă – îmi smulge bani mulți, nu glumă.

Punându-și din nou palma pe mâna Haniei, Janusz îi zise:

— Judecă și tu; e sigur că nu poți rivaliza cu marile firme de parfumuri; oricum, nu poți avea decât o foarte mică negustorie ori o mică șmecherie. Și ce poate realiza acel Duroc, Dufour sau Ducul? E vorba doar de sume mărunte, iar pe piețele mondiale vor rămâne firește doar firmele mari care-și pot permite reclame pe pagini întregi din *Vogue*…

— Oh! și noi am avut reclame splendide. Știi ce-mi trăsnește

prin cap? Să-l fotografiem pe micuțul ăla, care ne-a servit aici ceaiul, în cămaşă şi pălărie. Ce părere ai, cum îi va sta mai bine: în canotier sau cu panama?

— Dar, Hania, cine mai poartă acum panama?

— Da, ai dreptate. La Odesa, în zilele de arşiță, Kalikst se îmbrăca în civil; purta totdeauna pălărie panama, din pai foarte subțire, împletit…

Subțire de tot…

Deodată, se opri din vorbă, amuți şi se uită undeva într-o parte. Poate că zărise acolo panamaua cu care Kalikst umblase prin Odesa.

— Ştii, erau la modă ghetele cu bombeuri puțin răsucite de semănau cu nişte câini şi le spunea „hanana”…

— A fost, zâmbi Janusz, dar mai de mult, eram şi eu pe atunci un băiat mai răsărit.

— Erai copil frumos?

— O, nu. În fotografii eram tare urât. Şi mă îmbrăcam groaznic.

— Şi vom face, spuse Hania după un moment de gândire, un anunț al parfumurilor noastre cu fotografia lui. El n-o să pretindă prea mulți bani, iar reclama o să fie splendidă… E doar atât de frumos… şi, observând că Janusz nu o ascultă, se mai gândi puțin şi-i zise, pe un ton mai cordial, mai cald: Vrei ceai?

— Te rog.

Turnând, se aşeză mai aproape de el. Când ceaşca fu plină, lăsă deodată ibricul şi, apucându-l de mână, îi zise blând:

— Te rog să mă ierți Janusz, ție ți-a murit soția, iar eu îți pălăvrăgesc despre parfumurile mele.

Janusz se posomori.

„Numai asta nu, numai asta nu, gândi el; de n-ar începe să vorbească de lucrurile astea îngrozitoare. Numai de n-ar începe să se înduioşeze, căci nu mă voi putea stăpâni.”

— Draga mea, zise el, cu capul înclinat, uitându-se la ea, să nu mai vorbim de asta. Prefer, desigur, să conversez despre parfumuri.

Hania râse, jenată.

— Iartă-mă, şopti ea nespus de omenoasă.

Şi după o clipă – pe un alt ton, fără însuflețire şi amănunțit, deşi oarecum mai monoton, începu să-i povestească despre toate potlogăriile lui Dumarc, despre porcii care se învârtesc prin tribunalele franceze şi despre nervii, sănătatea şi banii cheltuiți în lupta nu numai cu necinstitul ei asociat, dar şi, de asemenea, cu avocații.

Janusz asculta cu cea mai mare amabilitate, dar nu era în stare să-şi mascheze plictiseala; Hania se uită la el cu tristețe, perplexitate şi la urmă încetă să mai vorbească. Se dădu înapoi cu un pas şi îşi încreți sprâncenele. Privirea ei reaminti lui Janusz ochii cercetători cu care Hania se uitase la el, cu ani în urmă, după ce-i cântase aria din *Tosca.* În clipa asta nu lipsea decât privirea ironică a domnişoarei Silberstein. Hania părea îngrijorată.

— Dacă vrei, putem ieşi undeva diseară. Vrei? Să cinăm undeva, să bem şampanie? Ce zici, vrei? Ce-i drept, sunt invitată la dineu, la Peggy Guggenheim, dar pot să fac o migrenă… Să mergem în Montmartre…

Janusz zâmbi palid.

— Nu, mulțumesc. Astea nu mă mai amuză acum.

Hania se întristă.

— Nu te amuză, o, Doamne! zise ea mişcată şi deodată, cu toată bunătatea pe care o ascundea undeva acolo, în fundul sufletului ei, adăugă: Da, da… acum…

Şi se uită la Janusz pieziş şi cu oarecare sfială, ca şi cum s-ar fi temut că l-a jignit.

Janusz rezistă şi de data asta.

— Atunci, de ce-ai mai venit la Paris? întrebă doamna Daws cu un glas mai tare şi mai gros, străbătut de un accent nespus de provincial.

Perplex, Janusz îşi încrucişă mâinile.

— Nu ştiu. Deşi, acum ştiu. Ca să te văd pe tine. Am vrut foarte mult să te văd.

Hania deschise ochii largi.

— Vezi. Bine-ai făcut că ai venit. Deşi ar fi trebuit să mă previi. Dar nu face nimic. Aşa-i omul, umblă, tot umblă prin

lume şi-i singur cuc, fiindcă, chiar nu are pe nimeni… Şi-apoi dintr-odată, aşa din senin… moare…

Janusz îşi sprijini capul pe canapea şi închise ochii.

— Dintr-odată, repetă el, tocmai asta e. Aşa din senin, moare…

— Şi… nu ştie niciodată când va muri. Cam aşa… între prânz şi cină.

— Intre prânz şi cină, murmură Janusz.

Apoi, deschise ochii, îşi desprinse capul de pe canapea şi zise limpede dar cu un vizibil efort:

— Ariadna a pierit şi ea la Roma.

Hania dădu din cap.

— Ştiu, am citit. Îngrozitor.

— Şi îți mulțumesc foarte mult pentru bani, i-ai trimis imediat.

— Da, banii…

— Da, ştii să faci gesturi largi. Dar au sosit prea târziu.

— Cum adică?

— Au fost buni pentru înmormântare…

— La Roma?

— La cimitirul protestant. Cunoşti locul?

— Cel mai frumos din Roma. Aş vrea să fiu şi eu îngropată acolo.

— Din păcate, nu vei putea. Eşti catolică.

— Tocmai.

— Dar despre Edgar ai aflat?

— Nu.

— E grav bolnav. Tuberculoză la gât. A constatat-o un profesor din Roma…

— Să fie sigur? În astfel de cazuri te poți înşela.

— Nu ştiu. Aşa i s-a spus Ariadnei.

— Dar la drept vorbind, ce face Edgar? întrebă Hania ca şi cum de-abia acum şi-ar fi reamintit de existența acestui om.

— Edgar? E profesor la Conservator. Dă lecții de ştiința armoniei unor capete încuiate. Mickewicz la Kowno de asemenea medita diferite

.. Glăvățâne din Zmudz.”

— Trebuie că se simte groaznic în rolul ăsta, el, un om atât de ales.

Janusz zâmbi.

— Şi în adevăr se simte îngrozitor. Numai că eu aş spune mai de grabă: un atât de mare muzician…

— Poate că aş putea să-l ajut? Cum de a ajuns la Roma?

— A făcut ceva economii. Şi a venit…

— Lucrările lui sunt cântate atât de rar…

— Compune şi foarte puțin. Ai putea să-l lansezi; cât de cât. Dă-ți osteneala.

— Merită oare?

— Poate, în sensul că arta adevărată îşi va găsi întotdeauna o cale de afirmare. Mai ştiu şi eu… Ariadna spunea…

Aici se întrerupse; nu-şi termină fraza.

— Ah, Ariadna, ce întâmplare groaznică. De ce venise ea la Roma?

— Nişte treburi mânăstireşti.

— S-a sfârşit dintr-odată?…

— A murit într-o clipă. Nu s-a chinuit.

— Dar Zosia? S-a chinuit?

— Foarte; doctorul nu era acolo…

— Iar copilul?

— A murit după câteva luni… Avea inima anormală.

Hania se ridică de pe scaun şi porni să se mişte prin cameră.

— Vezi – şi se opri brusc în fața lui Janusz

— Nu trebuia să pleci din Heidelberg. Ți-am. Spus chiar să rămâi.

— Şi eu ți-am spus că vrei să ajungi contesă poloneză cu dolari americani.

Hania făcu un gest de disperare.

— Ah, dolarii ăştia. Sacu-i pe fund. Şi-apoi, ce se va întâmpla cu mine?

— Nu te mai poți mărita?

— Ba da, dar nu cu milioane.

— De, dacă altfel nu se poate.

— De ce n-ai rămas? Am vrut să te salvez.

— Omul nu poate fi scutit de propria lui soartă. E ceva

banal. Dar, înțelege, asta stă în om. Eu însumi am declanşat totul. Eu trebuia să mă însor cu Zosia.

— N-ai iubit-o?

— Ba da, am iubit-o. Dar, oarecum, într-altfel.

— Uite, vezi. Când e într-altfel, înseamnează că n-ai iubit-o.

— Trebuie să plec. Desigur, tu va trebui să te îmbraci pentru recepția de la familia Guggenheim.

— La naiba cu ei, cu Guggenheimii ăştia.

Stacojie la obraz, stătea în fața lui tulburată, bătrână şi totuşi frumoasă. „Vai, cât a fost de frumoasă!" îşi mărturisi Janusz în gând.

Dar, deodată, Hania căzu în genunchi în fața fotoliului, îşi ascunse fața în palmă şi, rezemându-se de pernă, începu să plângă încet, cu hohote. Janusz rămase câteva clipe nemişcat şi, strâmbându-şi capul, se uită la femeia care plângea ca la un lucru foarte interesant. După ce trecu primul şoc, o apucă de mână.

— Aşteaptă, zise el, n-ai de ce. *Samo priidiot*12, cum spun ruşii. Vei avea ochii roşii la recepție.

Hania făcu un gest de nepăsare.

— Şi-apoi chelnerul acela micuț? N-o să te mai „soarbă din ochi." Hania îşi scoase din mînecă batista şi îşi şterse fața.

— Nu pe mine mă mănâncă el din ochi, ci perlele mele.

— Tocmai de-aia. Nu merită să plângi, Hanna
Wolska.

— Desigur că nu merită. Pentru ce? Femeie bătrână, fiică de paznic, curvă varşoviană – şi să plângă? Domnul conte îşi va râde de mine…

— Eşti o proastă, rosti Janusz, lasă melodrama. Ştii bine şi tu că eşti o mare doamnă poloneză.

O ridică cu forța de pe covor şi o sărută pe amândoi obrajii, încă umezi. Apoi îşi luă rămas bun.

— Servus, Hanna. Mâine plec la Varşovia.

Hania mai plânse înăbuşit încă un timp.

---

[12] Va veni de la sine (rus.).

— Întotdeauna faci tu la fel; unu-doi – şi pleci; apoi însă regreţi.

— Nu regret niciodată nimic, grăi Janusz rece.

Adieu.

Şi, fără să se mai uite înapoi ieşi.

Fireşte, n-a plecat a doua zi. Îşi dăduse doar întâlnire cu Chouart în ceainăria de lângă *boulevard* St.

— Michel şi apoi, în mania lui de a vizita locurile unde mai „fusese”, ardea să viziteze micul hotel în care locuise cândva, locuinţa (îngrozitoare!) a Ariadnei din Auteuil, ca şi împrejurimile „St. Paul”, unde locuise Janek Wiewi6rski.

Acum, găzduit fiind într-un mic hotel din *rue* Monsieur le Prince, putea destul de uşor să găsească mica ceainărie despre care îi vorbise Marres Chouart. Era situată la încrucişarea a două străzi ce dădeau în bulevardul St.

— Michel şi era toată cu pereţii de sticlă, ca o lanternă. Plină de studente şi studenţi, plină de zarvă şi mişcare, se mâncau aici prăjituri în picioare, lângă tejghea şi se bea un ceai foarte bun, prin colţuri. Pentru ceaiul ăsta veneau şi englezi şi chinezi, iar uneori mai intra grăbit tare şi câte un student căutind o franzelă pentru o improvizată primire într-una din mansardele din împrejurimi, după care, cât mai repede, pleca din ceainărie gesticulând cu franzela imensă înti’-o mână, iar în cealaltă cu o plasă transparentă, plină de portocale şi banane.

Janusz se cam miră că Marres Chouart alesese pentru întâlnirea lor un loc atât de frecventat, dar nu avu timp să adâncească acest lucru, fiindcă, intrând în ceainărie, zărise pe o canapea roşie, din fund, figura chircită a „profesorului cu ochelari negri44. Era încă zi şi la lumina care venea din stradă Janusz putu constata cât de palid era marele savant. De altfel, nimic nu-i indica vreo urmă de măreţie: un omuleţ mărunt, cu mizeră aparenţă, ce-l salută destul de cordial

— Deşi distrat – pe Janusz, iar pe masă, alături de el, câteva cărţi şi hârtii.

— Trebuie să recunosc, îi zise el lui Janusz după ce comandă ceaiul, că mă bucur foarte mult pentru întâlnirea’

noastră. Atât de rar poți sta de vorbă cu cineva aici la Paris.

— Asta, râse Janusz, îmi face impresia unui amuzant paradox.

/

— Ba nu, ba nu, se indignă profesorul, gândeşte-te numai cât de ocupați sunt aici toți oamenii. Nimeni nu va sta să asculte un profesor bătrân în cafeneaua asta. Fireşte că îl ascultă în aulă şi, trebuie să recunosc, cu foarte multă atenție. În auditoriu. Trebuie să spun însă că am poftă să vorbesc de altceva la cafenea decât la cursurile universitare.

— Ce fel de dublă contabilitate e asta? întrebă Janusz, care, deşi agitat, era mai degrabă în bună dispoziție. În orice caz se simțea altfel acum în cafenea decât ieri în interiorul roz de la Ritz. Marres Chouart se uită câteva clipe la el, ca şi cum şi-ar fi reamintit de trăsăturile lui şi apoi dădu din cap: „Aşteaptă, aşteptă, vom vedea ce ai să-mi mai spui44.

— *Vous avez tres bonne mine,* grăi el ca şi cum şi-ar fi mărturisit decepția sau regretul că tipul ce-l întâlnise ieri seară pe malul Senei n-avea aerul unui om salvat de la înec.

Auzindu-l, Janusz se miră. Remarca asta i se păru chiar nepotrivită. Fireşte, se simțea admirabil cu sănătatea.

— Nu trebuie să iei textual cele spuse ieri seară când ne-am întrerupt conversația, continuă Chouart, – nu textual… Dacă nu ea, Curie însuşi ar fi făcut-o. Sau poate chiar ea, soția lui, acolo, la voi la Varşovia. De altfel, descoperirea ar fi venit de la sine; ştiința se afla doar chiar în fața uşii ei – era de-ajuns o uşoară atingere şi uşa s-ar fi deschis singură.

Janusz îşi plecă fruntea, tot amestecând cu lingurița zahărul din ceai. Nu prea înțelegea el ce vroia să spună savantul. În plus – recunoscu în sinea lui – era încă atât de stăpânit de întâlnirea de ieri seară cu Hania şi atât de furtunos i se încolăciseră gândurile (nedomolite nici după o dimineață întreagă petrecută în Luvru) încât nu avea, propriu-zis, nicio poziție față de cele spuse de Marres Chouart. De altfel, tot aşa i se întâmplase şi la Heidelberg, atunci când profesorul abordind problemele cele mai generale lui, de pildă, îi venise

pofta să se gândească la femei. Ce-l poate interesa pe el toată ştiința asta, de care zâmbea în silă.

— Dumneata ai vrea oare să dezvălui acestor tineri ceea ce gândesc eu cu adevărat? monologa Marres în continuare. Poftim, priveşte, ei sunt aceiaşi în'*sala de cursuri ca şi în ceainăria asta. De aceea îmi place atât de mult să vin aici. Înțelegi, domnule? Ei sunt aceiaşi. Se prezintă bine, sunt politicoşi, beau ceai. Fireşte, există şi altfel de tineri… dar aceştia nu vin nici la cursurile mele şi nici în cafeneaua asta. Ei merg la întrunirile „Croix de Feu”13… iar acolo lucrurile nu se mai prezintă la fel de frumos.

— De ce, domnule profesor, nu poți fi sincer dumneata cu ei? întrebă din nou Janusz cu naivitate.

Marres dădu din umeri.

— Am vorbit aseară despre ştiință. Dumneata desigur înțelegi că un om aşa cum sî-nt eu trebuie să cunoască prea multe lucruri.

— Prea multe? Din ştiință?

— Cu greu ar putea cineva hotărî limitele ştiinței. Ştiința închisă, de cabinet, ştiința pentru ştiință – astăzi nu mai există.

— Da, desigur… ştiința trebuie să fie pentru om…

Marres Chouart chicoti şi-l apucă pe Janusz de mână.

— Pentru om, zise el, pentru om. Tu ştii ce-au vrut ei de la mine, acolo, la Heidelberg? Acum zece ani? în minunatul Heidelberg, printre codrii de castani? Tu ştii?…

Janusz nu fu deloc surprins că Marres Chouart îl tutuia. Profesorul îl considera drept un discipol al său. De altfel, tot un fel de discipol al marelui savant se considera şi Janusz.

— Mi-am închipuit încă de-atunci, zise el, chiar am râs cu Horst de acest lucru – că vor scoate din dumneata toate secretele.

— Cu Horst? Doar tocmai pe Horst îl foloseau ei în scopurile lor. Numai că eu nu aveam ce sa le spun. Eu şi astăzi n-am

---

13 *Crucile de joc,* organizaţie a foştilor combatanţi francezi, fondată în 1927.

niciun fel de secrete, n-aş putea să-i trădez lui Hitler niciun fel de prescripţiuni, nu i-aş putea vinde niciun fel de planuri – pentru că nu le cunos'c, nu le am. Eu aş putea să trădez un singur secret. Însă ei nu l-ar putea înţelege. Precum iezuitul acela care a vândut la cărţi cel mai mare secret al Bisericii – că purgatorul nu există – la fel şi eu, aş putea să trădez cel mai mare secret al ştiinţei – despre care nu pot ţine cursuri la Sorbona – dar despre care pot vorbi într-o ceainărie veselă ca asta. Fiindcă aici şi aşa n-o să mă creadă nimeni. Nici dumneata, domnule, nu mă vei crede!

— Ce fel de secret? întrebă Janusz. Voise să pună întrebarea asta la modul ironic, dar observă cu uimire că a pus-o cu glasul tremurând. Ce secret? repetă el, deoarece Marres tăcu o clipă, cercetându-şi ceaşca, întocmai ca o ghicicitoare drojdia cafelei.

— Foarte simplu, zise în sfârşit profesorul, cel mai simplu din câte pot fi. Dar… irevocabil. Anume: omenirea a alunecat pe o pantă funestă.

— Nu înţeleg, mărturisi Janusz, deşi cuvintele lui Marres îl uimiră şi-l înspăimântară. A alunecat pe o pantă funestă? Când?

— Tocmai! strigă deodată Marres Chouart, cu un glas atât de ascuţit, încât vecinii întorseseră capul spre el. Tocmai, asta e. Dacă aş şti! Când? Să fie de vină oare Renaşterea cu Leonardo al ei? Sau, mai târziu, poate veacul al optsprezecelea, cu raţionalismul lui? Sau, poate vina e chiar a vremii de-acum? Sigur însă este: din clipa în care Rutherford a dezagregat atomul. Dacă aş fi un creştin practicant, aş spune că omul a pătruns tainele creaţiei şi astfel de lucruri nimeni nu le poate face nepedepsit.

— Cum înţelegi dumneata lucrul ăsta? cuteză Janusz să întrebe, numai aşa ca să spună ceva, fiindcă tot ce auzise până atunci de la Marres, îl făcuse să simtă cum îl trec fiorii şi în acelaşi timp un fel de regret la gândul că el însuşi se preocupă mereu de alte lucruri.

— Iată ceea ce consideră ei la mine pesimism ştiinţific. O denumire nespus de nepotrivită. Nu-i vorba de niciun

pesimism ştiinţific. Nu un element al cugetării mele subminează viaţa şi se opune cercetărilor ştiinţifice. Nu. Este pur şi simplu o convingere, o profundă convingere că direcţia eforturilor pe care le face gândirea umană – printre care şi efortul meu – direcţia asta a tuturor eforturilor alunecă pe o pantă funestă.

— Ce înseamnează însă „pantă funestă41?

— O pantă vătămătoare omului, pur şi simplu.

— Sub aspect moral?

— Nu, câtuşi de puţin! Material, cât se poate de material. Pe o pantă vătămătoare vieţii omului pe pământ.

— Vieţii?

— Da! întregul efort al cugetului omenesc iinde spre sinucidere.

— Vai, profesore!

— Îţi voi explica îndată, făcu Marres Chouart liniştit, dând pe gât restul de ceai din ceaşcă.

Janusz oftă.

— Înţelegi dumneata; asta e în clipa de faţă impresia mea personală, desigur însă nu se poate spune că ea n-ar corespunde realităţii obiective. Resimt bine lucrul ăsta şi sunt profund convins, până în adâncul conştiinţei mele, că intrăm în perioada consecinţelor direcţiei astea, aleasă cu secole în urmă. Poate în perioada Renaşterii şi umaniştilor, poate în perioada lui Leonardo… Leonardo fiind cea mai mare cotitură în istoria omenirii, preciză el ca între paranteze. Direcţia asta reprezintă istoria frumoasă şi mai puţin frumoasă a efortului european, acel crescendo uriaş… consecinţă a Renaşterii, a veacului al optsprezecelea, a invenţiilor secolului al nouăsprezecelea şi a urmărilor lui ulterioare din secolul al douăzecelea.

— Domnule profesor, dumneata vorbeşti despre istoria ştiinţei, interveni Janusz, ca şi cum ar fi ceva cu totul distinct, rupt de tot restul. Şi doar lucrurile astea sunt legate în modul cel mai strâns de problemele dezvoltării economice, de colonialism, de capitalism, de problemele politice… de revoluţii… Marres Chouart sări sus pe scaun şi se uită la

interlocutorul lui ca o pasăre înainte de luptă.

— Ce vorbe sunt astea, domnule? Fiecare copil le cunoaşte, dar cele mai importante sunt experiențele, experiențele… viața practică, aşa cum se desfăşoai'ă zi de zi. Şi vei recunoaşte că ultimele experiențe trăite de noi în anii două zeci, treizeci sau patruzeci – reprezintă ceva… Ne aflăm însă în pragul unor noi evenimente, iar ele vor fi o demascare fățişă a unor lucruri abjecte… Doar ăia de la Heidelberg nu de dragul ochilor mei frumoşi au vrut să afle ceva de la mine. Ştii ce voiau ei?

— Îmi închipui, dar nu sunt sigur.

— Şi nu numai germanii. Ai noştri, de asemenea. Ei ar vrea să afle cum, dintr-o lovitură… unu-doi… poți distruge oraşe, popoare, civilizații…

— Dacă vor distruge totul, atunci cum vor trăi?

— Asta-i întrebarea! Iar ştiința ştie deja ceva… ştie ceva pe tema asta…

— Gaze?

— Gaze? Da, evident, şi gazele. Socot că Hitler va folosi gazele în războiul cel mai apropiat.

— Dumneata crezi în război?

— Omule, unde trăieşti? Oare toți oamenii din Polonia sunt atât de naivi ca tine?

Janusz se revoltă.

— Dumneata numeşti asta naivitate?

— Dar cum vrei să-i spun? Războiul este inevitabil.

— De ce?

— Priveşte cum l-am înarmat.

— Pe cine?

— Pe cine? Pe Hitler!… Doar noi l-am înarmat; toți suntem vinovați de acest lucru, eu, dumneata, Laval, Daladier sau cum s-or mai numi polişinelii noştri… Chamberlain… Roosevelt… cu toții l-am înarmat… prin chiar indiferența noastră.

— Este el oare puternic? întrebă Janusz.

— Are o credință şi n-are scrupule, ceea ce înseamnă foarte mult. Probabil va folosi gaze. Dar gazele sunt doar o idilă în comparație cu altele. Ți-am spus doar că totul vine din cauza

femeii care a descins aici din Varşovia. Ai auzit desigur de fărâma aceea de uraniu… îți aduci aminte de şura aceea unde au prelucrat acele vagoane, vagoane de uraniu? Ce nevoie aveau de acest lucru? Nici ei nu ştiau ce fac. De altfel, lucrul nu are nicio legătură directă. Dar uraniul…

Marres Chouart căzu pe gânduri şi din nou examină fundul ceştii, acum goală, ca şi cum ar fi urmărit acolo un aparat complicat, de precizie.

— Uite, vezi, tot secretul ar putea să stea în uraniu.

— De ce?

— Noi ştim că el zace deja în uraniu, oftă el, numai că încă nu ştim cum să procedăm. Tocmai lucrul ăsta au vrut ei să-l afle. Nu, ei nu ştiau încă atunci ce este uraniul… cu zece ani în urmă… Acum însă ei ştiu. Şi acum va începe cursa…

— Ce fel de cursă? Janusz devenise puțin cam nerăbdător şi pentru motivul că, în conversație, el se limitase doar să întrerupă monologul savantului francez cu întrebări destul de naive. De fapt, nu credea în realitatea chestiunilor abordate de Chouart, față de care păstra o atitudine de indiferență, verificată într-un mod foarte simplu şi egoist: când te doare prea tare degetul, nu te mai sinchiseşti de grindina ce cade pe ogoare! Omenirea, de altfel, îi părea demnă de milă şi totodată predestinată suferinței. „Adică distrugerii?” îşi puse el subit întrebarea asta, chiar în momentul când – cu indiferență – îl întrebase: „Ce cursă?” În clipa aceea simți din nou cum îl trec fiorii. Gândind aşa, era şi mai adânc frământat de cuvintele lui Marres: „Toți l-am înarmat pe Hitler prin indiferența noastră.44 Şi fără să mai aştepte răspunsul acestuia, adăugă, spre a se linişti pe sine însuşi:

— Oricum, război nu va fi. Celălalt a fost mult prea îrâgrozitor. L-am văzut…

— Ascultă ce-ți spun: a fost doar o idilă – şi din nou omulețul ăsta cărunt şi mărunt se ridică pe scaun şi cu o mişcare violentă aruncă ochelarii. Janusz zări în jurul ochilor pleoapele înroşite de parcă le-ar fi ros nişte viermişori ce făcuseră în ele mii de găuri mărunte şi albe.

— Îți aminteşti ce vă spuneam la Heidelberg? Ție, şi Haniei,

poate şi lui Horst… *a propos,* ai fost la Hania?

— Da, am fost.

— Şi, ce-i nou?

— A spus că-şi caută un bărbat…

— Eşti răutăcios. Şi inutil, fiind o femeie tare sărmană. Ar trebui să te mai duci la ea.

Janusz recunoscu în sinea lui că francezul avea dreptate.

— Nu pot, zise el.

Marres îşi puse ochelarii şi, aşezându-se mai bine pe scaun, cercetă pe Janusz ca şi cum l-ar fi văzut pentru întâia oară.

— Cum adică? Eşti chiar atât de egoist?

Janusz dădu din umeri.

— Da. Sunt un egoist îngrozitor. Dar dumneata, domnule profesor, ştii bine că omul nu poate înceta să fie ceea ce este.

— Nu-i aşa. De ce? Se schimbă ele elementele şi omul nu poate? Fireşte că poate.

— Eu însă am impresia că nu. Eu, în orice caz, nu intenționez să-mi schimb firea.

— Deci firea ta e egoismul?

— Aşa mi se pare.

— Ai făcut din asta un cult? Barres?14 *Le culte du moi?*

— Nu, n-am făcut un cult. Dar la doamna

Daws tot n-am să mă mai duc.

— Bine, bine. Spune-mi, îți aminteşti ce v-am spus la Heidelberg?

— Atâtea lucruri am auzit de la dumneata.

— Da, aşa-i. Printre altele v-am spus un lucru important. Repetam cuvintele lui Pierre Curie. Fireşte, imprecis, dar privind faptul – relevat de el – că dacă unele date ştiințifice ajung în mâini rele… pot fi de folos în dauna omenirii…

— Asta-i poanta despre care ai vorbit?

— Eu pot spune însă şi mai mult. Învățatul trebuie să fie prudent în formularea judecăților lui. Şi Curie era prudent. A

---

14 *Maurice Barres* (1862-1923), scriitor francez, ideolog al reacţiunii imperialiste. In *Cultul eului* a propovăduit naţionalismul şovin.

zis „în dauna44 omenirii. Sunt şi eu prudent. Eu formulez concluziile mele cu cea mai mare prudență. Nu numai în fața auditorului de la Sorbona. Dar şi aici. În convorbirea cu tine, tânărul meu prieten.

— Tânăr, repetă Janusz ironic.

— Eu trebuie însă să spun: pot fi folosite spre pierzania omenirii…

— Oricum omenirea trebuie să ajungă la sfârşitul ei.

— Da! Dar cum ştiu ce fel de sfârşit! Mai de mult se vorbea despre stingerea soarelui, des pre secarea oceanelor şi mai ştiu eu despre câte şi mai câte nerozii – am vrut să spun câte ipoteze, se corectă Marres Chouart pe sine însuşi. Acum însă ştiu cum: ca în *Biblie,* ca în *Apocalips.* În focul general, în dezintegrarea în atomi a tot ce există şi în dispersarea atomilor. Înțelegi: atomilor.

— Mai mult sau mai puțin, dar înțeleg.

— Înțelegi oare ce crimă a fost dezintegrarea atomului? Ştiința a trebuit s-o comită. Pornise în direcția asta. Era deci silită s-o facă, precum studentul acela din *Crimă şi pedeapsă* care a trebuit s-o ucidă pe bătrână. Ştiința mergea în direcția asta pornind de la filosoful acela naiv care i-a dat denumirea: *a-tomos* – care nu poate fi separat, adică nedespărțit. Iar noi l-am împărțit… Din clipa aceea se ştie cum va pieri lumea.

— Poate că-i mai bine aşa, grăi Janusz.

— Cum mai bine? Doar nu se ştie când va pieri lumea. Nu se ştie în ce clipă o să-i vină în cap unui nebun să arunce…

— Ce? întrebă Janusz, cuprins de o spaimă subită.

— Bomba. Bomba atomică. Spre acest finit se îndreaptă lumea. Iată care-i obiectivul laboratoarelor din America, Germania, Norvegia. Iată ce au vrut să afle de la mine: bomba, bomba atomică. Vine apoi un dement şi o aruncă…

— Şi ce? Ce dacă…?

— Lumea şi pământul au existat ele milioane de ani, ca să ajungă la acest final? Trebuie să mă ierți dacă – într-o astfel de convorbire – mă aprind şi gândirea fnea nu mai poate fi precisă, dacă încetez să mai cântăresc cuvintele. Aşadar omenirea a existat pe pământul ăsta atîtea milioane de ani,

pentru ca să ajungă – drept unic țel – să se distrugă pe sine însăşi? Nu e cea mai stupidă sinucidere?

— Sinuciderea este uneori singura salvare.

— Vai, ce nerozii sentimentale spui. Deasupra lumii întregi atârnă sabia lui Damokles.

— Mă uimesc nespus de mult spusele dumitale, domnule profesor, zise Janusz deplin liniştit, doar se ştie că omenirea trebuie să piară. Şi dumneata trebuie să mori, şi eu, şi toți aceşti studenți – care fac un atât de mare zgomot aici

— Vor fi într-o zi cadavre. Oare nu este acelaşi lucru dacă tot vor deveni, într-o zi, cenuşă, fum…

— Însă cu toții împreună!

— Chiar şi aşa. Moartea este inevitabilă.

— Dumneata, domnule, nu te gândeşti, izbucni Marres Chouart, ca şi cum prin acest „domnule” ar fi vrut să-l îndepărteze pe Janusz de lângă el ca şi de la confesiunile lui – că vor dispărea nu numai oamenii; va dispărea întregul patrimoniu al omenirii: catedrale, tablouri, cărți…

— Ba chiar şi toată ştiința, a cărei ispravă va fi tocmai toate astea, adăugă Janusz, zâmbind.

— Ştii, domnule, ce a spus unul din savanții noştri? Uite, el a grăit aşa: Mijloacele noi, procurate de ştiință, măresc atât posibilitățile pe care societatea le aşteaptă de la ele, cât şi riscul acelora pe care nu le aştepată! Vezi dumneata, riscul. Deşi societatea nu le aşteaptă, există totuşi forțe care le aşteaptă… le aşteaptă… îți spun eu, le aşteaptă… ca pe o mare surpriză!

— Ştiința adică, dintr-o forță utilă dar supusă, se transformă într-una diriguitoare, suprapusă.

E oare posibil ca lucrul ăsta să ducă la catastrofă? Platon visa un stat guvernat de învățați.

— Ce fel de învățați?

— Învățați nobili.

— Oh, Doamne, se tângui din nou, cu un glas ascuțit, Marres Chouart, dar e ştiut că din punct de vedere etic ştiința este neutră, ea putând merge în orice direcție. Se spune că savanții n-ar putea fi cumpărați, că ei urmăresc numai binele

ştiinţei. Nu-i adevărat. Pot merge în orice direcţie şi la urmă vor face *tabula rasa…*

— Acţiunea omenească, munca omenească, creaţia omului – toate astea trebuie să-şi lase urmele.

— Nimic, *rien,* zise Marres Chouart şi, cu un gest de nivelare lovi o ceaşcă goală, care, din fericire, căzu pe canapea.

Janusz puse ceaşca pe masă.

— Vezi, nu s-a spart, zise el zâmbind.

Marres nu reţinu însă aluzia.

— Acţiunea omenească! se strâmbă el ironic. Acţiunea omenească! Aici nu poate ajuta nicio acţiune.

— Dar conştiinţa asta este un lucru îngrozitor – protestă Janusz – dacă o astfel de conştiinţă va pătrunde mai adânc în masele omeneşti…

— Ce va fi? Vor înceta să se căsăpească? Să-şi pregătească armele lor? Să gândească la putere, la putere, la putere…

— Dacă conştiinţa asta va pătrunde în cercurile tineretului, toate eforturile vor eşua. Tinerii vor respinge armele…

— Şi crezi că nu se va găsi un dement să arunce bomba? Măcar din curiozitate, să-i vadă consecinţele posibile. În prezent nu se poate conta pe o acţiune raţională din partea oamenilor. Omenirea a înnebunit, deoarece are în mână putinţa acestei nebunii…

— Mă înspăimântaţi, domnule, grăi Janusz pe un ton destul de rece. Conversaţia începuse să-l plictisească şi, pe deasupra, îl irita faptul că bătrânul vorbea atât de tare, încât cei de la mesele vecine îl ascultau, toată cafeneaua uitându-se la el care era, de altfel, desigur bine cunoscut aici.

— Acţiunea umană, fornăi încă Marres. Consider că nu credinţa în acţiunea umană, ci mai degrabă acţiunea care o maschează ar putea fi, pentru un timp oarecare, un paleativ al maladiei ăsteia fundamentale a omenirii…

— Dumneata consideri oare pe Hitler ca fiind acţiunea asta care maschează?

— Nu, nu! El e singurul care acţionează serios; el crede că încă există.

— Iar noi nu existăm? întrebă Janusz cu o subită

curiozitate.

— Dar tu cum vrei? Tot ce facem noi acum este doar ceva „simulat**, un „surogat”. Indiferent dacă-i război, pace, poem ori simfonie. Totul e un soi de simulacru al acțiunii. Umbra războiului, a păcii, a versului, a simfoniei – o umbră repetată pe ecranul lumii. Un dans în fața oglinzii, căci dansul ăsta nu mai înseamnează nimic.

— La ce bun să ne mai gândim la aşa ceva?

— Fireşte, ar fi cea mai bună metodă. Totuşi, tu vorbeşti de acțiunea omenească, de creația care lasă o brazdă vie în materia lumii. Secole întregi omul a făcut aşa, căutând fie uitarea, fie lămurirea inexistenței lui individuale. Şi neantul ăsta individual a jinduit întotdeauna să lase urme, măcar un mormânt la cimitir, acoperit cu o lespede durabilă, cât mai durabilă – ca să fie o urmă. Moartea! După moartea asta, mai rămânea totuşi ceva: *Non omnis moriar!* Iar acum, înțelegi care-i deosebirea?: *omnis, omnis moriar.* Şi chiar dacă în clipa de față, în războiul pe care-l pregăteşte Hitler, nu s-a întâmplat încă nimic asemănător… singur gândul că o astfel de posibilitate există, poate strica totul, poate distruge tocmai dorința de a crea o putință măcar de salvare a întregit omeniri, din care şi aşa nu va mai rămâne nimic…

Şi, deodată, bătrânul Marres Chouart zâmbi cu voluptate şi se uită la Janusz oarecum ştrengăreşte. Apoi înmuindu-şi glasul până la o şoaptă de copil, asemenea unei doici care-şi adoarme micuțul, începu să repete de câteva ori la rând

— Pe când Janusz tăcea – următoarea strofă:

Le vieux monde pleure encore

// etait şi doux, şi joii (…)

Que de choses bonnes pour Ies antiquaires Depuis depuis la guerre.

Înaintenant tout est enorme Et îl me semble que la paix Sera aussi monstrueuse que la guerre O, temps de la tyrannie Democratique Beau temps cu îl jaudra s’aimer Ies uns Ies

*autres Et n'etre aime de personne…*15

— Apollinaire, adăugă el cu un zâmbet semnificativ, terminând recitarea asta monotonă, ascultată cu inima strânsă de Myszynski.

— E singurul lucru ce aş vrea să rămână printre altele. Dar… e imposibil, continuă el surâzând trist şi căutând, parcă o justificare. Apoi îşi puse mâna pe mâna lui Janusz.

— Dar tu ce-ai vrea să salvezi?

Janusz, care şedea cu capul aplecat, oarecum posomorit copilăreşte, cu privirea pironită într-un punct şi jucându-se maşinal cu o hârtiuță, răspunse:

— Muzica.

— A! poate că scapă. Muzica-i un joc al cifrelor. Al unor proporții cifrice; astfel de proporții se pot salva…

— Numărul, există oare în mod obiectiv? Nu este el o formulă a rațiunii noastre imperfecte?

— Ce tot aiurezi? zise Marres Chouart dând din umeri. Numărul? Desigur, el există în afara noastră, dincolo de lumea noastră… pot să-ți dau cuvântul de onoare că-i aşa.

Şi deodată se ridică şi porni să-şi ia rămas bun.

Janusz îi dădu mâna fără să zică un cuvânt. Nu-şi fixară măcar o nouă întâlnire. Janusz nu preciză când şi încotro pleacă. Îşi spuseră doar incert:

Şi îmi face impresia că pacea
Va fi tot atât de monstruoasă ca şi războiul
O, timpuri ale tiraniei
Democratice,
Timpuri frumoase, când va trebui să ne iubim unii pe alții şi nimeni nu va fi iţjbit de cineva… (fr.).

— *Au revoir.*

Ieşind din ceainăria străvezie Janusz rămase câtva timp pe trotuar. Ploua şi mirosea a cas-l tane coapte la sobița din

---

15 Lumea veche plînge încă

Atît de blajină, atît de frumoasă (...) Cîte obiecte bune pentru anticari de la război de la război încoace.

Acum totul este nemărginit

colțul străzii. Neonii l se aprindeau în perspectiva cețoasă a bulevar1 dului. Viața fremăta în jur. Vizavi de ceainărie. Văzu firma hotelului „Suez”.

„Pe atunci nu exista neonul”, își zise Janusz în gând. I

Merse în jos de-a lungul bulevardului şi intră s în metrou. Călători foarte departe, până la Au-; teuil, coborî la Muette. Fără greutate găsi blocul mare – acum fără aspect „contemporan” şi j întrucâtva semănând cu clădirile în stilul secesiunii – în care locuise Ariadna odinioară.

Stătu în fața acestei clădiri vreo jumătate de ’

oră, apoi se reîntoarse în *rue* Monsieur le Prince i şi, fără să mănânce ceva, se culcă nespus de j devreme.

în

\

În vis văzu Burgos-ul şi tunurile spaniole.

CAPITOLUL NOUA

CVARTETUL ÎN RE MINOR

I

Hotelul-pensiune din Menton. La care trăsese Edgar Szyller în februarie 1938, nu era mare iar în zilele acelea era încă pustiu. Din pietrişul uscat al grădiniței din fața vilei se înălțau doi arbuşti verzi de laur şi direct pe nisip stăteau doi mandarini scunzi, ale căror fructe necoapte aveau culoarea smaragdului. Dincolo de vilă se întindea grădina, care se ridica pieziş în sus, țeapănă şi încă prea puțin înflorită. De-abia când Edgar intră în cameră observă că în fața ferestrei creştea o creangă mare de mimoză, acoperită toată de un puf galben; mireasma florilor pătrundea în interior prin fereastra deschisă. Odaia, situată la etajul doi, avea un balcon mic şi din ferestre se vedea în depărtare marea, în ziua aceea nespus de albastră, ca safirul.

Era pe la amiază; odaia – chiar mare în raport cu cele obişnuite prin partea locului – părea luminoasă, iar tapetul pereților ei de o nuanță gălbuie repeta nişte picățele albe alternând cu fructe de dafin, într-un chip destul de obositor. Edgar aruncă pledul, care îi încărca mâna şi, cu oarecare nelinişte, mai degrabă cu neîncredere privi patul. Mare,

„franțuzesc” şi aşezat în mijlocul odăii, se lăfăia oarecum neruşinat şi provocator. Edgar nu-şi dădea seama de ce îl interesa mobila aceea cu aspect de lăcaş al voluptății şi totodată al unui catafalc. De asemenea, fără să-şi dea seama, puse pălăria pe pat; scoțându-şi însă paltonul şi atârnându-l cu greutate în cuier, observă repede amănuntul şi-şi luă pălăria de pe pat. Era una din superstițiile italiene – în care credea mai mult decât în altele – că pălăria pusă pe pat aduce nenorocire. Mişcarea violentă cu care apucă pălăria dădu subit naştere unui şuvoi de năduşeală de-a lungul spinării. Edgar se simțea foarte obosit. Noaptea petrecută în vagon, între Paris şi Menton, îi epuizase, probabil, şi restul forțelor. Se aşeză pe o canapea mică de lângă fereastră, apoi se întinse puțin. În urechi păstra încă vuietul vagonului, dar de asemenea şi un altfel de vuiet, ce-l auzea în ritmul pulsului. Închise ochii şi zări imagini din Provence perindându-se de-a lungul fluviului Rhone, lucru ce-l făcu să se simtă foarte bine. Nu avea niciun fel de suferință, în afara vuietului aceluia uşor ce-l purta parcă undeva, plutind într-o barcă şi fremătând puțin, ca valurile mării sau ca tremolo-ul viorilor din concertul lui Chopin. Nu voia să deschidă ochii, ca să nu vadă desenul tapetului, picățelele albe şi fructele de dafin ce se repetau la infinit. O clipă îşi concentră auzul asupra vuietului călătoriei şi fu fericit că nu se mai gândeşte la lucrul acesta.

Îndată însă deschise ochii şi prin fereastră văzu brâul albastru al mării şi îşi dădu seama, dureros, de singurătatea lui. Gâtul nu-l mai durea, dar când tuşea şi voia să-şi înghită saliva simțea o îngrozitoare duritate a laringelui. De altfel îşi simțea laringele în permanență; cevci se aciuase acolo, ceva ce nu mai fusese nicicând înainte.

Câteva persoane îl conduseseră la gara din Paris, dar la Menton nu era nimeni. Scoase biletul cu adresa doctorului: „de la 4—6”, citi el. Mai avea încă destul timp. Sună. Veni un băiat scund, de vreo şaptesprezece ani, grăsun şi cu ochi negri. Îl rugă să-i aducă dejunul în cameră. Ceasul de pe falsul şemineu din colțul odăii arăta ora douăsprezece şi jumătate. Soarele lucea foarte puternic, deşi nu dogorea deloc, iar

mimoza îşi răspândea mireasma cu care el încă nu se obişnuise. Văzduhul avea acea răceală „interioară44, neplăcută, străvezie, a primăverii din sudul Europei şi era tot atât de înțepenit ca şi arbuştii ce creşteau direct din pietriş.

„Va fi greu44, gândi Edgar răscolindu-şi trusa. Deschise un flacon cu dop de argint, îşi turnă apă de Colonia în palmă şi-şi frecă nasul şi urechile. Mirosul ei puternic izgoni momentan mireasma mimozei. Apa de Colonia însă se evaporă, iar mimoza rămase. O mireasmă amară, funebră.

Servi dejunul – sărac şi incolor –, puțin vin într-o carafă mică, peşte alb, o bucată de carne cenuşie cu mazăre, fără gust. Încercă să mănânce, dar răscoli doar bucatele în farfurie, ducând din când în când, distrat, câte o bucățică la gură. Se tot uita, neîncetat, la fâşia de mare ce se vedea prin fereastră şi îi reamintea Odesa. Mâncă cu mare greutate. Duritatfe laringelui ca şi rigiditatea ce o simțea în gât constituiau piedicile. Cu peştele a mai mers oarecum, dar carnea n-o putu înghiți şi, după ce mestecă bucata, trebui s-o arunce. Cu un bob de mazăre se înecă aşa de tare, încât avu impresia că se sufocă şi moare. Lăsă furculița şi se culcă pe canapea. Broboane numeroase de sudoare îi acoperiră tot corpul. Se hotărî să cheme doctorul. Sună, apăru; acelaşi băiat şi-l rugă să telefoneze după doctor, explicându-i că vorbeşte cu greutate. De altfel „garsonul” pricepuse – se vede singur – din moment ce la toate explicațiile lui Edgar, neînțelese de el, repetase continuu:

— *Pardon, monsieur! Comment monsieur?*

Edgar se cam impacientă. Băiatul telefonă doctorului şi-i spuse despre ce e vorba; apoi plecă. Cu toată prezența asta ce-l plictisea, după plecarea băiatului se simți grozav de stingher, cu mult mai mult decât înainte.

În tinerețe Edgar citise *Moartea lui Ivan Ilici* de Tolstoi, aşa că ştia de mult că întotdeauna omul moare singur şi că cea mai stingheră dinj tre solitudini era aceea din fața morții. Dar una e să ştii şi altceva să simți. De altfel încă şi acum, ca orice muritor, Edgar nu era în stare

— Cu tot ceea ce simțea şi cu tot ceea ce ştia

— Să-şi ducă la capăt gândurile despre moarte. Nu putea să gândească fără niciun fel de în\ conjur că venise aici cu adevărat ca să moară. Ştia că medicii din Paris îl expediaseră la Menton, tocmai fiindcă întotdeauna ei îşi dau silința să-i îndepărteze pe pacienții incurabili cât mai în afara sferei lor de acțiune. Ştia că tuberculoza la gât este ceva definitiv, văzuse – cu prilejul! şederilor lui anterioare în sanatorii – pe mulți dintre „colegii" lui şi cunoştea toate simptomele bolii, la alții. Dar ceea ce vedea la alții, la sine căpăta trăsături speciale, de neînțeles. Această îngrozitoare solitudine tolstoiană nu se poate concepe cu propria rațiune.

Îndată după dejun se hotărî să iasă o clipă, să cumpere – din strada comercială apropiată hârtie de scrisori, fiindcă uitase o cutie întreagă la hotelul din Paris. Una din trăsăturile stării lui actuale era neputința, nespus de mare, de a se hotărî să facă ceva. Se cruci el însuşi de faptul că-i venise aşa de uşor să iasă după hârtie, cugetând că în adevăr ținea mult să scrie o scrisoare, pentru a nu pierde şi legătura asta cu oamenii, singura ce-i mai rămăsese. Nu ştia de altfel, cui vrea să scrie. Alo îl cam necăjea cu apucăturile lui doctrinare, iar Janusz era atât de departe de tot ceea ce viețuia şi gândea el în clipa aceea.

Cei câțiva paşi de la hotel până la papetărie îl obosiră foarte tare. Nu plimbarea în sine, cât mişcarea oamenilor de pe stradă. Şi nu o oboseală fizică, ci una morală, privind la meridionalii francezi aşa de iuți în mişcări şi mai ales la fetele ce treceau destul de repede pe lângă el, depăşindu-l. Mişcările, ca şi forma şoldurilor, îl iritau. Încercă să-şi închipuie cum va fi lumea asta fără el. Copiii, cei ce se jucau pe trotuare, vor creşte, femeile vor îmbătrâni şi vor muri. „Sunt curios să ştiu dacă băiețelul acela cu bluză de pânză bleumarin va fi fericit! Dar, se consolă el, nu voi afla nici chiar de-aş trăi o sută de ani. Şi, în general, ce rost au reflecțiile astea sentimentale asupra fericirii?" îndată după întoarcerea la hotel apăru doctorul. Din nou Edgar avu mari dificultăți să-i explice ce vrea. Doctorul îl cunoştea, îi ştia boala. Aşadar nu se miră prea mult de întoarcerea lui Edgar la hotel; se mulțumi să dea din

cap. Însă, aproape că nu mai auzea nimic din ceea ce-i spunea în şoaptă şi-i mărturisi chiar că vorbise mai bine cu un an în urmă. Pe Edgar, lucrul ăsta îl nelinişti. „Ştiu doar că starea mea e cu mult mai rea decât acum un an; ce nevoie are să-mi repete asemenea lucruri?”

Doctorul plecă, prescriindu-i pastile, prafuri, injecții reconfortante – pe care urma să i le facă felcerul de la spital – şi, în sfârşit, îl sfătui să împrumute pentru câtva timp un aparat de radio şi-i dădu chiar adresa magazinului de unde se putea închiria.

— În momentul de față lucrați la ceva? mai întrebă el.

Lui Edgar îi veniră în minte colile de hârtie conținând schițele cântecelor pe care le adusese cu el, dar… cu mâna făcu un gest de renunțare.

Îi

A doua zi băiatul care-i aducea dejunul rezolvă chestiunea aparatului de radio. Edgar, cu toate prafurile luate, dormi rău, se sculă târziu şi se bărbieri cu mare greutate. Băiatul – se numea Joseph – manifesta un deosebit interes față de soarta compozitorului. Datorită lui fu adusă cutia mare de lemn de palisandru şi aşezată lângă patul lui Edgar, în partea dreaptă a pernelor, în partea stângă fiind noptiera. Pe la amiază – aproximativ douăzeci şi patru de ore de la sosirea lui Edgar la hotelul „Mimoza” – i-aduseră o telegramă de la Elzbietka, datată New York, la urcarea pe vaporul „Quen Mary”, pe care Elzbietka urma să plutească până la Southampton. O aşteptau la Londra concertele şi recitalurile la B.B.C. Până şi ştirea îi fu cu totul indiferentă; o primi aşa ca pe un lucru îndepărtat, ca un ecou al timpurilor apuse.

Priveliştea mării îi tot reamintea de Odesa şi, fără să vrea, îşi afunda gândurile în vremea aceea. Adormea târziu, avea un somn de plumb şi se trezea anevoie, cam amorțit şi greoi. O clipă mai târziu îi treceau prin fața ochilor imagini din copilărie. Deşi nu era un om bătrân, Edgar îşi considera vârsta ca o povară a bătrîneții. Faptele de mult petrecute i se păreau ca întâmplate ieri şi în acelaşi timp ca aparținând unui trecut de mult stins. Primele lui amintiri muzicale erau legate de

Odesa. În zadar răsfoia el programele de radio pentru a găsi undeva executarea măcar a unor fragmente din *Norma,* cea dintâi operă auzită împreună cu Elzbietka. Părinții – deja wagnerieni şi admiratori ai muzicii ruse – detestau aspectul convențional, italienesc al acestei opere, care totuşi îi încânta. Întorşi acasă repetau scene din *Norma* şi Elzunia îşi dovedea pentru prima oară talentul fredonând ca şi cântăreața italiană aria *Casta diva,* cu mezza voce.

Acum, când îşi reamintea aceste prime impresii muzicale, Edgar se regăsea cu adevărat. Atunci ele îl emoționaseră atât de mult, cum nimic nu l-a mai emoționat mai târziu. Anii de şcoală îl îndepărtaseră de muzică; scria mult, dar tot mai puțin îi plăcea să asculte. Prospețimea impresiilor era tot mai redusă, muzica rămânea oarecum în afară, iar notele – pe care le pricepea perfect de bine – nu-l pătrundeau ci, atingându-i doar epiderma, se răsfrângeau îndărăt ca o ploaie de electroni, fără a-i micşora indiferența. Creația proprie îl apăra ca un scut împotriva creației altora – şi chiar muzica veche, cea mai îndrăgită şi mai frumoasă, îl lăsa : într-o stare de călduță indiferență.

Nu putea suferi radioul. Nu suporta sunetele j lui deformate, străine, uneori în altă tonalitate (Edgar avea un auz absolut) şi atât de puțin emotive. Pentru a asculta cu atenție concertul lui Vivaldi, Edgar trebuia să-şi imagineze o întreagă natură moartă, ca la Picasso: tăietura în formă de „S” de pe fața viorii, mâna dreaptă strângând arcuşul, degetele agile ale mâinii stângi i alunecând – ca şi cele ale zeului – pe lăuta vrăjită, capul violonistului aplecat pe braț, acolo ’ unde obrazul proaspăt bărbierit e despărțit de instrumentul de mahon doar printr-o batistă de j mătase brodată... Când aceleaşi sunete ieşeau din cutia radio-ului – întrerupte de şuierături şi 1 de tot felul de „paraziți” – ele constituiau doar ’j o supărătoare învălmăşeală. Neavând însă ceva mai bun de făcut, Edgar se obişnui, treptat, şi j cu muzica radiofonică, ascultând-o întins pe canapea.

Urmară zile friguroase cu vânt puternic, şi-l năpădi pe de o parte vuietul mării, iar pe de \ alta, variatele sunete ce veneau

nu se ştie de – unde, din vreo depărtare necunoscută, ori chiar din spaţiu şi care trâmbiţau toate cifrele lui Pitagora.

Uneori, îşi imagina muzica precum un mare, ecran alb pe care rula filmul acestor cifre, cu coloanele lor mari ce se tot alcătuiau şi se tot; prăbuşeau, prin desimea semnelor lor negre împletind figuri geometrice şi creându-se astfel ar; monii ce reveneau necontenit. Chiar cu ochii închişi vedea cum coloanele lor se înălţau şi apoi se prăvăleau. Dacă cineva ar fi putut filma jocul ăsta matematic, ca un corespondent al funcţiei muzicale şi dacă aceasta ar fi putut să fie transmisă pe ecran, s-ar fi putut înţelege esenţa muzicii de dincolo de timp. Oare, nu în chipul ăsta concepeau anticii muzica sferelor?

În realitate însă Edgar se demasca în faţa propriului lui cuget, asemenea gânduri însemnând doar o fugă de spaima – pământească – a morţii, prin ticluirea, pentru el însuşi, a unei lumi imaginare, în care măcar parţial ar fi putut supravieţui. Izgoni deci repede toate născocirile astea iluzorii şi începu, în deplină singurătate, să-şi ia rămas bun de la toate locurile, larg răspândite pe glob şi care, după părerea lui, conţineau o părticică măcar, din nemuritorul frumos. Îşi reaminti de casele şi interioarele ce-l atrăseseră într-un fel sau în altul. În primul rând îşi reaminti de casa din Odesa. Şi de îndată

i se păru că-i simţea mirosul ce domnea acolo, că aude chiar scârţâitul pardoselii coridorului ce ducea la odaia lui. Deschizând însă ochii văzu că ziua se înnourase, că soarele asfinţea, iar marea din albastră devenise cenuşie ca oţelul. Orele treceau pe nesimţite. Îi apăru apoi o altă amintire, o altă imagine: ’peisajul Toscanei, drapat în falduri cenuşii, iar el şezând pe deal, lângă biserica din Cellola. Doi chiparoşi creşteau în apropiere şi dincolo de ei, ca într-o ramă, se întindea priveliştea aceea nesfârşită, romantică şi nespus de tristă. Doi boi albi, cu coârnele răsucite larg şi cu ciucuri roşii pe frunte, păşeau încet pe drumul dintre chiparoşi. I se întipărise acea clipă pentru toată viaţa. Acum, dându-şi seama că peisajul ăsta nu-l va mai vedea niciodată, că l-a pierdut pentru totdeauna, că nu există forţă pe lume care să i-l poată

arăta, din nou, în veşmântul cenuşiu al primăverii – simți că a şi murit, puțin câte puțin. Ştiu, astfel, că nemurirea frumosului este doar o iluzie. „Deci, la ce bun eu şi muzica mea?”… îşi şopti el şi pronunțând aceste cuvinte simți că-l înțeapă gâtul. Trupul îl chema la ordine; începu deci să fie atent la cele ce se petreceau în trupul lui. Zăcea pe canapea, aproape fără nicio altă durere. Era însă foarte slăbit şi-şi da seama de procesul ce se desfăşura în răstimp în el: o insuficiență în plămâni şi un oarecare ferment. Nu tuşea deloc, dar ştia bine că acolo se întâmplă ceva, că ceva freamătă întocmai ca stupii în care zeloasele albine lipesc ceara mortală. Îşi reaminti clipa când simțise prima împunsătură în gât, de altfel uşoară, clipă ce pâlpâia încă în mintea lui, mai tare însă decât oricare alta din viață. O senzație de ceva rigid, o atingere uşoară, o durere ca o pişcătură de ac şi, imediat, acea siguranță – nu presimțire, nu presupunere, ci siguranță – că este chiar semnul aşteptat, primul semn al ultimului mesaj.

Tocmai atunci Elzbieta cânta şi, în mod excepțional, nu el o acompania, ci o asculta doar. Sora lui cânta *Les donneurs des serenades,* un excelent pianist imita sunetele mandolinei, în timp ce el ştia că soarta-şi dăduse verdictul, că de-acum înainte va avea în față lungi ore, zile, chiar săptămâni în care va trebui să simuleze că nu ştie nimic, că nu se teme de moarte, că nu regretă nici chiparoşii, nici boii, nici munții albaştri ai Toscanei. Va trebui, dimpotrivă, să mănânce, să vorbească, să umble, să compună… Nu. Nu va mai compune. La ce bun?

Şi… în general pentru ce tx-ebuie să compună?

A scris ceea ce a vrut şi cum a vrut – fără a urma vreo modă, fără a ceda în fața societății care-i cerea cu totul altceva. Dar de-abia acum la Menton, întins pe o galbenă canapea, văzu limpede că ceea ce crease erau doar nişte fragmente mărunte, împrăştiate boabe de mărgean dintr-un colier ce nu exista şi pe care nu-l văzuse nici măcar cu ochii imaginației. Tot ceea ce crease i se părea aşa de searbăd, de neînsemnat, de fără importanță. E însă posibil să creezi, individual, ceva important? Ce-ar spune oare Janusz despre lucrul acesta? Era

ciudat, dar în cursul meditațiilor lui, alături de atâtea peisaje şi sunete, nu-i apăruseră deloc fețe omeneşti, cu toate că atâtea se perindaseră – şi încă foarte alături de el – în cursul relativ scurtei lui existențe.

Abia acum se gândise la Janusz – care credea, însă, în putința omului de a crea ceva – şi… zâmbi. Janusz! Dragul de el! Da, numai pe el ar fi vrut să-l mai vadă. Pe el şi pe Elzbieta!

Da! Şi anume, chipul Elzbietkăi, dar nu pe cel de acum, al cântăreței care devine tot mai slabă şi mai bătrână ca înfățişare. Nu pe soția unui bancher de la Londra, ci pe Elzbietka aceea care sosise atunci seara târziu la Odesa şi care-i cântase *Verborgenheit.*

Radio-ul transmitea nu numai muzică; putea deci să asculte şi discursuri. Din lumea îndepărtată – străină, necunoscută şi de care-l despărțea deja procesul descompunerii – soseau sunete neînțelese. Un singur lucru pricepea din ele: că sunt împotriva jocurilor lui cu cifrele, că nu iau cunoştință şi nu acordă nicio atenție vieții lui şi întregului ei conținut. Fusese rupt de lume întotdeauna, acum însă nu o mai înțelegea deloc şi nici nu mai voia s-o înțeleagă.

— Mor împreună cu secolul al nouăsprezecelea, îşi mărturisi el într-o zi, zâmbind.

Ni

Urmară apoi zile frumoase, însorite. E drept că la umbră era cam răcoare, prin soare însă omul se putea mişca. Pe la amiază Edgar se urnea din pat şi între inhalațiile pe care i le făcea o soră trimisă de doctor şi micul dejun făcea câte o mică plimbare. Într-o zi vremea se făcuse atât de frumoasă şi un brâu de cinerarii, de o nuanță uşor violetă, se întindea de pe deal prin mijlocul oraşului până la țărmul mării – deasupra căruia plutea o delicată mireasmă de migdale ce-i amintea zilele de Paşte de la Odesa şi masa încărcată cu cozonaci – încât Edgar ieşi chiar şi după-amiaza. Se simțea ceva mai înviorat şi îşi târşâi picioarele tocmai până la țărm, unde, dincolo de balustrada de fier se aflau nişte pietre roşcate – de la care începea marea atât de nemişcată de parcă nu era aievea.

Şi aşa cum stătea, îngândurat, treceau pe lângă el femei, mai tinere ori mai vârstnice, pe care, fără să le privească, le simțea prezența şi le auzea paşii – ca de vată – cu picioarele lor goale. Apăruse atunci pentru întâia oară -moda mersului fără ciorapi. Nu simțise nicicând mai viu scurgerea vieții în afara orbitei lui, viață care, pentru el, nici nu exista. Lumea sentimentelor lor nu va ajunge niciodată lumea lui, fiind pentru el doar nişte fantome ale vieții trecute.

Se preumblau, se ascundeau prin aleile de palmieri de pe țărm, se aşezau lângă răzoarele de cinerarii şi-l priveau indiferente, ca şi cum nici nu l-ar fi văzut. Iar Edgar gândea că el n-are pentru ele niciun farmec.

O fetişcană micuță, măruntică, ținând de mînecă un tinerel scund, în haine noi şi cu pălărie gri, îi spuse ceva, întorcându-şi capul de la Edgar. Acesta văzu însă bine că are gâtul şi linia obrazului frumoase, că era brunetă, slăbuță, dar plină de suplețea proprie tinereții. Băiatul, trecând şi el pe lângă Edgar, îl salută; abia atunci îl recunoscu: era Joseph, băiatul de la hotel.

Seara, aducându-i cina în cameră, Joseph porni, neîntrebat, să-i povestească despre fata cu care-l văzuse, poveste complicată, fiindcă în afara micuței cu care se plimbase mai exista şi o *„fiancee”* ce locuia la Nâmes. La început, Edgar îi ascultă povestirea cam indispus, apoi însă, observând forța şi sentimentul puse de el, se simți fără să vrea mişcat de peripețiile băiatului ăstuia ce se pricepea să vorbească cu atâta vigoare şi înflăcărare de dragostea lui. În scurtă vreme Edgar învăță să distingă între Genevieve şi Lucette, iar când li se adăugă şi Germaine, îşi dădu seama că aventurile amoroase ale lui Joseph îl antrenează şi pe el, tot mai mult, în viața vie, care până atunci se scursese pe alături, neobservată, incoloră. Lucrurile – care aparent încetaseră să mai existe pentru el – reînviară într-o ființă străină, dar tânără, renăscură aşa cum o nouă iarbă creşte iarăşi după cositul terminat acum câteva zile. În luminoşii ochi ai tânărului om de serviciu se oglindeau făpturile unor femei tinere, vii, ce-şi împlineau viața, ursite poate să ajungă anii

unei bătrâneți înaintate. Se convinse că agonizanta viață din el renăştea în altă parte, mai exuberantă şi mai îmbelşugată. N-avusese niciodată – pe cât putea să-şi aducă aminte din tinerețe – trei amante în acelaşi timp. Şi având de-abia şaptesprezece ani Joseph se înflăcăra pur şi simplu când vorbea de femeile lui.

Edgar nu cunoştea oraşul Nâmes unde locuia Lucetta, dar când băiatul pleca, lăsându-l pradă insomniei şi meditațiilor, îşi imagina ulicioarele lui tăcute şi necunoscute, păşi pe trotuarele lui pustii, unde mirosea a violete şi scorțişoară, cultivate acolo – cum se spunea – pe întinse câmpii. Lucette lucra la o modistă – întocmai ca într-unul din romanele provinciale. Exista chiar şi un *„gargon boucher”* – cu mult mai vârstnic decât Joseph şi având o situație sigură

— Dornic să se însoare cu Lucette, care însă nu-l voia. Exista dar acolo – în acel Nâmes misterios, unde Edgar nu va ajunge niciodată – o viață înăbuşită, fremătătoare, care nu-i va observa dispariția, căreia el nu-i va transmite nimic. Meditând asupra acestui Nâmes, Edgar – în miez de noapte – luă în mână o coală de hârtie de muzică şi schiță un soi de cântec, pe jumătate serenadă, pe jumătate cântec de leagăn, scriindu-i el însuşi cuvintele, fără vreo legătură între ele. Nu termină de altfel schița, micile note ce însemnau melodia părându-i-se mult prea plăpânde în raport cu violetele locului şi cu sentimentul dolofanului Joseph.

„Despre lucrul ăsta nu voi şti nimic, îşi zise el în gând, şi poate, în general, n-am ştiut niciodată.”

Fuma acum țigară după țigară, fără întrerupere, deşi n-avea voie să fumeze decât cinci până la zece pe zi, dar… rezolvase chestiunea printr-un gest de nepăsare. Nu merită! Spre seară simțea o şi mai acută durere la laringe; nu mai putea să vorbească deloc. Joseph venea acum mai des, de cum avea o clipă liberă. Treburile lui se complicaseră brusc. Germaine aflase de existența rivalei Genevieve şi amenința că dacă o va întâlni cu Joseph o va bate pe stradă, fața de toată lumea. Joseph se sperie de amenințare; ar fi putut să-şi piardă slujba. Seara târziu, când Edgar ațipise deja, auzi pe jos, din

bucătărie, un zgomot asurzitor de vase şi de voci amestecate. Oameni de serviciu erau puţini în hotel şi munceau pe capete toată ziua. Încă pe la orele unsprezece seara, Joseph se grăbea să dea o fugă la Genevieve sau la Germaine; se întorcea la hotel la orele şase dimineaţa, când se apuca de măturat holul şi scările.

Involuntar – numai ca să se poată gândi la ceva – Edgar îşi reaminti toate amorurile lui şi i se păru ciudat că pune atâţ de puţină pasiune în astfel de lucruri. De ce? Îi veni în minte doamna Gorţev din Odesa, o femeie din înalta societate, splendidă, frumoasă, bună. Deşi foarte limitată, putea să asculte ore întregi muzica lui. Se gândi apoi la Marysia Bilinska.

Cum nu se ştia cât de gravă-i era starea, nimeni nu-i scria, iar el, lipsit de putere, se tot îndemna, voia să-şi ia adio de la unul sau de la altul, dar, la drept vorbind, nu prea ştia de la cine să-şi ia rămas-bun, toţi fiindu-i mai degrabă indiferenţi. Şi se întreba dacă indiferenţa era urmarea boalei, ori ţinea chiar de caracterul lui?

Meditaţiile astea se prelungeau nopţi şi zile şi aveau, în oarecare măsură, aspectul unor vfziuni febri’e. I se perindau. Imagini de demult: revoluţia din Odesa, casa din Lowicz, conacul din Puste Lqki şi odăiţa de pe Warecka. Sau nişte peisaje disparate, fără vreo legătură cu ceva: o privelişte din Berchtesgaden, două spaniole mergând pe măgăruşi pe şoseaua de lângă Pampeluna, ori grădiniţa hotelului din Paris unde stase de vorbă ultima dată cu Alo. Apoi, iarăşi gânduri concrete, uimitor de limpezi şi nespus de sumbre. Dacă ar fi putut s-o ia de la început… totul ar fi fost altfel, întinerit. Îşi aminti ziua când, la Odesa, a discutat despre muzică cu Spychala, acesta afirmând că el nu creează, ci… născoceşte! Totul – din cap? Nu, desigur, nu. Era doar un compozitor tradiţionalist şi numai el singur ştia cât datoreşte compozitorilor ruşi Arenski, Ceaikovski… Apoi, în perioada naţională, legătura cu Moniuszko… Poate, puţin cam artificială? Oricum însă exista. Nu, nu, nu era o muzică născocită.

Evocarea asta a muzicii auzită odini-oară – saturată deja de elemente dobândite, însuşite – îi reaminti cum într-o zi îl condusese pe Alo, încă băiețandru, la *Pan Twardowski* de Pozycki, a cărui muzică proaspătă, simplă, deşi puțin cam strânsă de pretutindeni, îi plăcuse, iar pe micuțul Alo îl încântase. La sfârşitul spectacolului era acolo o scenă orientală: fantastica împărăție a iubirii plină de soare, de strălucire, de cântec. Decorurile lui Drabik declanşaseră unele instincte ce dormitau undeva în fundul sufletului lui şi, deodată, aici în teatru, intens şi veridic, suspină după o astfel de împărăție orientală, cu orice preț şi, asemenea lui Twardowski, ar fi vrut să ajungă până acolo, deşi ştia bine că nu există. Una din balerinele ce dansau în scena asta i se păru cu adevărat frumoasă, acoperită cum era cu un voal subțire ce-i înfăşură trupul zvelt. Atunci îi veni în minte că ar putea iubi pătimaş, puternic, până la moarte. Şi timp de un sfert de oră i se păru că ar putea să petreacă cu dansatoarea aceea o zi întreagă în împărăția din Orient, iar amintirea acelei zile i-ar fi ajuns până la sfârşitul vieții. O pereche de orchestrante cântau o melodie dulceagă, banală, în timp ce prima balerină – pe care ar fi putut s-o îndrăgească – zbura printre cuțite, iar frumosul ei partener, cu torsul gol, o ținea în brațe pe un pat larg. Senzualitatea scenei îl ruşină pe micuțul Alo care, cu urechile înroşite, îşi îndreptă privirile, perplexe, spre Edgar, căruia însă banala imagine îi dezvălui, pe loc, cele mai îndepărtate perspective ale iubirii… Cortina căzu, farmecul se spulberă, urmară alte tablouri ale baletului indigen şi Edgar încetă să mai creadă că s-ar putea îndrăgosti de o dansatoare, sau de vreo altă femeie, oricare ar fi ea.

Încercă să-şi aprindă o țigară. Era noapte plină. De câteva zile ploua şi peste tot era umed; chibriturile franțuzeşti – şi aşa nu prea grozave – se umezeau, de-abia pâlpâiau. „Dacă chibritul! ăsta nu se va stinge, ci va arde cu o flacără vie, voi trăi”, îşi zise el. Chibritul dădu însă doar o micuță flacără albastră care, în loc să crească, se chirci tot mai mult şi dispăru. Din el rămase doar capătul carbonizat. În întuneric… Edgar zâmbi.

Alo către Edgar:

Varşovia, 12 martie 1938

Dragul meu,

De mult mă tot îndemn să-ți scriu, dar de fiecare dată mi-a răsărit o piedică. Şi acum sunt foarte prins, căci, în sfârşit, am învins rezistența mamei, care mi-a făgăduit să frecventez Academia. Deocamdată, fireşte, facultativ; suntem doar la mijlocul anului. Pentru mine este pe de o parte, o nespus de mare bucurie, iar pe de alta, după cum singur îți imaginezi, o mare decepție. Întotdeauna, am visat, cum bine ştii, să urmez o şcoală de arte frumoase, părându-mi-se că oricum ştiu ceva, că desenele mele – pentru care ai binevoit să mă lauzi – exprimă ceva, sunt ceva. Dar să începi – cum fac eu acum – cu desenarea unui model, suportând observațiile colegilor şi corectările profesorului el însuşi pictor bun şi cutezător, dar care-mi pretinde o precizie clasică – lucrul ăsta reprezintă un mare chin ce mă face să scrâşnesc din dinți. Nu vreau să le arăt ce simt, iar, întors acasă, mă apuc să desenez pentru mine; dar, de-abia atunci îmi dau seama că tot ce fac e treabă de diletant şi nu prea ştiu ce va fi mai târziu. Mă gândesc mult la acest lucru, deşi ştii bine că nu duce la nimic. Mama este acum într-o pasă proastă, merge în toate diminețile la biserică şi n-o văd decât seara, la masă. Lui Kazio Spychala i s-a propus postul de ministru la Copenhaga, dar a refuzat, iar mama a fost, după cât se pare, necăjită şi chiar mâhnită din cauza asta, spunând necontenit că i-a stricat lui Kazio.

Viața şi cariera, dar fără a trage vreun fel de concluzii. Ca o consolare m-am înscris la lecțiile de box ale lui Karbowski şi nici nu-ți închipui ce bine îmi fac încleştările astea cu mingea sau cu Karbowski însuşi. Încă foarte tânăr, mai ales când e dezbrăcat, părul lui cărunt este mai degrabă o podoabă. Mă întorc acasă cu muşchii foarte dureroşi, în schimb dorm buştean şi mănânc la dejun patru ouă moi şi o grămadă de mezeluri. Doamna Royska i-a trimis din Puste Lki domnişoarei Tekla gâşte tinere, iar domnişoara Tekla fireşte că nu dă nimănui nicio bucățică, păstrându-le toate pentru mine.

În timpul micului dejun şade întotdeauna alături şi,

înduioşată, cu ochii înlăcrimați, urmăreşte cum înfulec tot ce-i pe masă. La începutul lui aprilie urmează să plec la Polesie, la cocoşi de munte, dar încă de pe aoum proiectez să mă duc la Henryk, la vânătoare de sitari. Nu țin atâta la vânătoare, cât să merg la țară. Tu ştii cât de mult îmi plac cele dintâi zile ale primăverii, îndeosebi în Polesie, sumedenia aceea de păsări, ca şi primele frunze de pe copaci. Nu de mult am desenat un stol de rațe zburând sus pe cer şi mi-am dat silința să redau cât mai bine spațiile, dar mi se pare că n-am reuşit. Mama susține că păsările sunt splendide şi că pur şi simplu îți vine să tragi cu puşca în ele. L-am desenat şi pe Karbowski – vreo douăzeci de schițe – în poziții de boxer, fiind greu de găsit un model mai bun, la noi la Academie pozând tot felul de pseudoatleți rahitici, care ar face în poză o foarte proastă impresie. În privința asta nimic nu-i de făcut, oricât te-ai căzni. În fiecare desen al lui Karbowski există ceva im portant, insesizabil, ceva ce se poate vedea şi la Mantegni sau la Guys. Dar, evident, să nu-ți închipui că mă compar cu Mantegni; vorbesc doar despre ceea ce aş dori să exprim, dacă, fireşte, lucrul ar fi posibil. Mă înspăimântă îndeosebi neputința artistului, lipsa tocmai a ceea ce el ar vrea să exprime mai mult şi mai mult. Îmi lipseşte tehnica şi de aceea aş vrea să desenez, să desenez cât de mult. Henryk s-a logodit cu micuța Potocka, iar nunta va fi în iunie, la ei la țară; cred că mă vor invita, dar nu ştiu dacă mă voi duce, mama considerând că n-am nevoie de un frac nou; cel vechi este însă ros la tivuri, e ca o scurtă sportivă. Se aude că la Varşovia se va coiistrui o hală acoperită pentru tenis; nu ştiu de unde vor lua bani pentru aşa ceva şi sunt curios dacă va fi tot aşa de frumoasă ca aia din Stockholm, unde joacă regele Gustav. *A propos,* vărul lui Henryk s-a căsătorit cu prințesa Eugenia Grecka, o persoană foarte amabilă şi frumoasă – după cum se spune –, numai că este puțin şchioapă şi are sânge evreiesc în vine, ca şi vărul lui Henryk. Vestea a produs mare vâlvă în cercurile frecventate de mama. Şi pentru mine se gândesc la o soție extraordinară, dar nu reflectez la aşa ceva; deocamdată, vreau să pictez şi să desenez. Din Polesie cred că voi aduce o mulțime de desene şi

aş dori să-ți trimit ceva frumos. Nu de mult au cântat Simfonia ta la Filarmonică, dar nu m-am putut duce, fiindcă a trebuit să merg cu mama la Ambasada italiană, la dineu. De altfel, a fost foarte plăcut; am întâlnit acolo pe Ola Golşbkowa cu soțul! După cum vezi, italienii îşi aleg societatea într-un mod foarte felurit. Spychala a fost de asemenea şi el, iar după masă a stat de vorbă cu Golqbkowa... *on revient toujours*...16

La tine ce noutăți? Scrii ceva? Cred că aerul blând al Rivierei îți va face bine. Mama a aflat că-ți scriu şi mi-a spus să-ți transmit salutările ei cordiale şi să te întreb cum o duci cu sănătatea. În aprilie ea se gândeşte să plece în străinătate, numai că nu ştie încă unde, la Florența sau pe Riviera. Cred că o să vă întâlniți undeva. Din cauza Academiei, precum şi din cauza vânătorilor, eu trebuie să rămân în Polonia. Poate la toamnă voi pleca în Tirol, la o vânătoare de cerbi.

Deocamdată te îmbrățişez din inimă şi te rog să-mi trimiți veşti.

*Yours truly*17, *Alo Bilinski*

P. S. Duminică am fost la unchiul Janusz la Komorow. Mă tem că a devenit maniac incurabil şi că nimic nu-l mai poate salva. Nu iese din sfera chestiunilor legate de ferma lui. Are o viață foarte grea – pe cât se pare. A promis să-ți scrie în curând. Foloseşte un limbaj foarte înalt. Nu-l înțeleg.14

Zâmbind, Edgar puse scrisoarea pe şemineu. La radio tocmai se transmitea o melodie sentimentală şi compozitorul gândi că Alo ar fi dansat bucuros tangoul ăsta – cu una din colegele lui de la Academie – fără vreo altă grijă decât a unui costum care să n-aibă tivul tocit. Şi încă ceva: rareori şezuse el timp mai îndelung la Varşovia, dar scrisoarea îi amintea atât de bine atmosfera anumitor cercuri varşoviene, încât Edgar se regăsea, dintr-o dată, în ambianța saloanelor mai mari şi mai mici ale Marysiei Biliriska de pe Bracka, în acel mic şi vechi palat de la marginea oraşului – care păstrase în sine întreaga

---

16 Revenim întotdeauna... (fr.)

17 Al tău, sincer (engl.).

atmosferă şi obiceiuri de curte veche

— Ascuns de o altă clădire, impozantă, ale cărei venituri constituiau principala bază a existenței prințesei Bilinska şi a lui Alo. Zâmbi amintirilor lui; pe Alo îl socotise întotdeauna ca şi cum i-ar fi fost fiu şi, deşi o cunoscuse pe Bilinska după naşterea lui Alo, nu-şi putea totuşi reține sentimentele ce purta acestui băiat. Atunci când mergea cu el la concerte şi la teatru, îşi reamintea el, Alo avea reacții inteligente, arăt'ând totodată şi un soi de dispreț pentru anturaj, pentru actorii sau balerinii care se produceau, considerându-i drept pleavă. Chiar se cam ruşina când Edgar se saluta cu artişti cunoscuți şi se uita urât la balerinele care uneori îl sărutau pe băiat pe obraz sau pe creştet. Haneczka – balerina ce dansase în stil oriental în *Pan Twardowski,* de care Edgar fusese pentru o clipă încântat, iar apoi îi devenise câtva timp o povară plictisitoare – îl săruta întotdeauna pe Alo „pe botişor", cum spunea ea, apucându-i obrazul cu mâna ei albă şi mare. Edgar era însă gelos, nu de Haneczka, ci de Alo, fiindcă voia să-l iubească ca pe un fiu! Punând scrisoarea la o parte, zâmbi. „Fiul meu ar fi putut fi oare tot aşa? De ce nu? Capacitatea de a lua viața în serios degenerează; tata a fost inginer, eu compozitor, iar fiul meu ar fi putut să fie, ca Alo, o ființă uşuratică şi neînfrânată. Talent la pictură – nu încape îndoială – are, dar educația lui… ce să mai vorbim! Marysia Bilinska a fost şi a rămas incorijibilă!"

Zâmbi – şi din nou îi jucară prin fața ochilor peisaje şi interioare în care apăreau Alo şi Janusz. „Mă tem că a ajuns un maniac incurabil." Acum Janusz era singurul om pe care Edgar ar fi vrut să-l vadă. Oare singurul?

v

Edgar către Janusz:

„Menlon, 19 martie 1938

Dragă Janusz,

Iată, îți scriu. Am citit scrisoarea lui Alo care-mi spune că te-a văzut la Komorow şi că l-ai anunțat că-mi vei scrie. N-am primit însă nimic; de altfel nu mi-ai scris deloc de când mă aflu aici, la Menton, adică de o lună de zile. Până la urmă,

nemaiputând aştepta veştile tale, m-am hotărât să-ți scriu eu şi încă într-o chestiune destul de importantă. La drept vorbind doream să previn pe cineva din țară, pe cineva apropiat, că lucrurile merg prost cu sănătatea mea, pe fiecare zi ce trece pierzând tot mai mult puterile şi simțind limpede lucrul ăsta. Acum nu mă mai ridic nici din pat, sau mă târăsc în pijama doar până la canapea, ducând-o aşa într-o stare de jumătate somnolență, jumătate trezie. Mâncarea restaurantului aproape n-o mai pot înghiți, deoarece gâtlejul încetează treptat să mai funcționeze. Socot, deşi doctorul nu mi-a spus nimic, că e o chestiune de două până la patru săptămâni. Evident, tot ce am va reveni Elzbietei. Drepturile de autor, obiectele, cărțile etc.

— Nu-i cine ştie ce! Dar, aş vrea foarte mult

— Şi pe tine să te înştiințez despre asta – ca puținele lucruri mărunte: suveniruri, ace de cravată, butoni, inelul cu smaragd păstrat în seiful de la P.K.O. Din Varşovia, să fie date lui Alo Bilinski, nepotul tău. Nu vreau să-ți ascund că duc cu mine în cealaltă lume o amintire destul de amară despre globul ăsta pământesc şi că dacă n-ar exista făpturi – aşa cum este sora ta – n-ar prea merita să trăieşti. Alo ar fi putut să fie fiul meu şi-mi place să mă gândesc la el ca la propriul meu fecior. Putea să fie uşuratic, snob, cu orizont artistic nu prea valoros şi totuşi l-aş fi iubit – desigur, zic puțin iubit – l-aş fi adorat de-ar fi fost fiul meu.

21 martie

Am întrerupt scrisoarea alaltăieri şi n-am mai putut să mă apuc ieri de scris; sunt atât de neputincios şi pe deasupra sufăr de o groaznică slăbire a voinței. Pentru orice nimic mă hotărăsc cu atâta greutate şi trebuie să înfrâng mii de rezistențe. Ca să iau tocul în mână folosesc, conştient, tot felul de şiretlicuri şi artificii. Dar, să ştii, nu boala fizică e cauza şi tocmai asta mă sleieşte. Nici nu poate fi vorba, fireşte, de vreo creație; am luat cu mine unele texte; nu pot însă să mă transpun în altă stare de spirit, străină, nu pot să mă birui, pentru a scrie câteva măsuri măcar. De fapt aş fi vrut să mai scriu un singur cântec, ceva ce ar fi fost o despărțire, dar şi o

afirmare a lumei ăştia – orice s-ar zice – frumoasă. Doar câteva măsuri; însă, puternice. N-am ce-i face; desigur, nu voi mai apuca să-l scriu, nu voi exprima ceea ce nu se poate exprima, cu toate că în clipa asta sufletul mi-e iar plin de el până peste cap, dar… fără a putea şi chiar fără a vrea, să-l las să se prelingă precum o lacrimă. Uite, Spychala mi-a spus cândva că toată muzica mea este „născocită” şi acum, de departe, oarecum de pe celălalt mal, încep să bănuiesc că Spychala – cu tot felul lui primitiv de a gândi – avea dreptate, ori poate numai incidental a avut dreptate. Cel mai mare cusur al muzicii mele este că-i „născocită11, că nu-i născută direct din pământ. De altfel, nici nu prea ştiu din ce pământ s-ar fi putut zămisli! Din stepele Odesei; din romanticul peisaj de la Odemberg; din viile ținutului Provence? În orice caz, nu din pământul polonez, pe care nu l-am cunoscut. Tot citesc din *Faust* şi îmi închipui cum s-ar fi necăjit bietul tata văzându-mă că stau mereu aplecat asupra lui Goethe, tata, căruia nu-i plăcea deloc să descopere în sine ori în mine. Urme, necum trăsături germane. Şi tocmai acum îmi dau seama, deodată, că am o mulțime din trăsăturile astea, cum se vede mai ales din credința mea în valorile metafizice ale artei. E adevărat, toate astea-s de modă veche, înapoiate; dar ce să-i fac? Cred! Iar omul – nu-i aşa? — trebuie să aibă o credință.

În sfârşit, nu prea mă descurc în toată arta asta a mea. Cum este oare? Valorează ea ceva? Poate doar *Cvartetul în re minor…*

Mi-a scris Alo că mi-a fost cântată la Filarmonică *Simfonia,* dar ei (Marysia) n-au putut merge fiindcă au avut un dineu la ambasada italiană. De fapt ce este «simfonia mea»? Doar

«o muzică de concert pentru coarde». Nimic mai mult. De altfel, nici Fitelberg n-a anunțat introducerea ei în repertoriu.

Mă apuc din nou de scrisoare; au mai trecut câteva zile. Am întrerupt-o şi n-am putut reveni la ea, deşi nu m-a împiedicat nimic. N-am fost nici la plimbare, deşi primăvara se face tot mai frumoasă. Joseph – un tânăr servitor cam ridicol – îmi povesteşte zilnic amorurile lui. Cu toată mulțimea iubitelor ce are, am impresia că, în sinea lui, n-are decât o singură

dragoste, ce seamănă leit cu sentimentele lui Cherubin din *Nunta lui Figaro.* În situația mea disperată (căci este disperată) povestirile lui Joseph sunt o vizibilă consolare. În primul rând simt că undeva, în afara mea, este, există sentimentul iubirii – sentiment mai puternic, mai zguduitor decât toate sentimentele încercate cândva. Iar faptul că totul continuă să existe – cu toate că eu mor – îmi dă curaj din plin, în fața acestui ultim pas ce trebuie să-l fac, peste o clipă, dar cu toată demnitatea umană de care mă simt în stare.

Totul devine acum relativ, dragă Janusz. Mă vei crede oare că nu de mult am ascultat cu lacrimi în ochi dansurile din *Walpurgisnacht* de Gounod? Anume, pentru bunul motiv că mi-am amintit de vremea când mergeam cu tata la Opera din Odesa, deşi pe Gounod nu l-am putut suporta o viață întreagă. La fel se întâmplă şi cu dragostea. Probabil, toată viața am numit dragoste cu totul altceva decât Joseph... Dar poate că numai mi s-a părut? Oare de ce nu m-am îndrăgostit, cu adevărat, de sora ta? Dacă tot ceea ce am simțit ar fi fost cu adevărat, n-aş mai fi fost în clipa asta atât de stingher. Toate sentimentele noastre nu sunt, oare, sentimente iluzorii? Ce părere ai?

S-au scurs din nou câteva ore şi noi gânduri mi-au trecut prin minte. Am impresia uneori că totul curge – curge... că nimic nu vrea să se oprească măcar pentru o clipă – deşi, la drept vorbind, n-aş prea vrea ca vreuna din clipele astea să se oprească, toate fiind la fel de searbăde şi față de niciuna nu mi-ar veni să exclam: *«Verweile doch, du bist so schon /»*[18]. Aş fi vrut să-ți mai scriu ceva despre Marysia, dar ce anume? Nu-mi mai reamintesc! Desigur, nimic rău! Despre mine, poate numai lucruri rele. Şi nici chiar aşa – mai degrabă stranii. Uite, am impresia că de-a lungul anilor mi-am tot colorat dragostea în propriii mei ochi, mărturisindu-mi că am iubit mai mult decât era în realitate. Trebuia doar să dăm un oarecare sens existenței noastre. Am putea deci spune că am

---

18 Mai rămîi, eşti atît de frumoasă ! (germ.).

avut o mare dragoste în viață…

Şi-acum, repet încă o dată tot ce-am spus despre Alo. Când am fost la Varşovia în ultimul an (lipseai, erai în Spania), m-am împrietenit cu el, mult mai mult decât înainte când, fiind mic, îl conduceam la Operă. Acum este un adevărat bărbat. Este frumos, deşi frumusețea lui e cam comună. Peste o săptămână sau două aştept aici sosirea Elzbietei. Mi-a scris soțul ei; ea, după sosirea de la New York la Londra, nemaiavând timp să scrie nici măcar câteva vorbe. Am impresia, din păcate, că acum trebuie să lupte puțin pentru menținerea faimei, printr-o intensă viață de societate – vizite, recepții; artistele mai tinere, mai bune (deşi poate fi oare o cântăreață mai bună decât Elzunia de odinioară? îți aminteşti?) se produc oriunde. Ea nu vrea însă să cedeze. Continuă să cânte, a avut din nou un mare succes în rolul Gildei şi în acela din *Traviata* la Covent-Garden. A cântat de asemenea şi în Albert-hall, dar sala n-a fost prea plină.

Aşadar, Janusz, grăbeşte-te cu răspunsul; s-ar putea să nu mă mai găsească. E amuzant, nu? când îți spui în gând: am încetat să mai exist! Cum adică? De ce? Cum vine asta? — aşa exclama odinioară şi Jozio Royski…

La revedere, îți strâng mâna.

Edgar”

Janusz către Edgar:

Komorow, 25 martie 1938

Dragă Edgar,

M-am bucurat grozav de scrisoarea ta şi, recunosc, te-am invidiat că eşti la Sud, că ai parte de puțin soare şi de o altă climă decât vânturile, frigul şi dezghețul de la noi, de care m-am săturat până-n gât. Iartă-mă că mi-am ieşit din fire, dar, îți spun sincer, uneori clima noastră nu mai poate fi suportată – şi nici oamenii. E grea, e foarte grea viața asta, dragul meu, mai ales când ai renunțat la ceea ce ai îndrăgit şi te-ai apucat de o îndeletnicire neomenească, pur şi simplu; dar, n-ai ce face, trebuie să rămâi aici, lângă pământul ăsta unde strămo-, şii au avut imprudența să se statornicească. Acum nu mai avem ce face, trebuie s-o ducem şi într-un fel s-o scoatem la

capăt. Am trecut prin clipe groaznice, în străini, iar acum, acasă, după ce m-am întors dintr-o îndelungată călătorie, gospodăresc cum mă pricep. Uneori, îmi vine însă să drăcuiesc… oh, iartă-mă, dragul meu, era din nou să-mi ies din fire. Exagerezi, socot, cu starea sănătății tale; nouă, care te-am văzut întotdeauna într-o bună, excelentă dispoziție, nu prea ne vine să credem că-i adevărat ce ne scrii; am impresia că totu-i doar o zdruncinare a nervilor tăi; de-aici şi deprimarea şi toată tristețea de care ne povesteşti. Şi la Roma te plângeai mereu, dar apoi te-ai simțit bine. Totuşi, după ultima ta epistolă, i-am scris Elzbietei să-şi grăbească venirea la Menton, deşi ştiu prea bine că angajamentele ei londoneze o reclamă mereu în Anglia şi că întreruperea concertelor sezonului ar implica multe pagube, ceea ce l-ar face pe domnul Rubinstein să se strâmbe îngrozitor. Revenind la muzica ta, cred că nu fără motiv ai întrerupt fraza după cuvintele *«Cvartet în re minor».* Socot chiar că dacă n-ai fi scris nimic altceva, ai fi rămas totuşi un creator de primă însemnătate pentru Europa şi mai ales pentru Polonia. S-a înrădăcinat părerea

— Şi eu mi-o însuşesc – că, în bună tradiție, tu faci legătura cu Moniuszko şi că simplitatea ta se raportează la cea a lui Moniuszko, aşa precum simplitatea lui Poulenc la cea a lui Gounod, căruia îşi doreşte să-i semene. Opinia mea este însă că aceste chestiuni sunt secundare, fără importanță. Se prea poate ca legătura ta cu Moniuszko să fie cu desăvârşire eronată, sau implicația asta să nu existe deloc. În schimb însă *Cvartetul în re minor* există, ca ceva ce s-a născut din adâncurile spiritului nostru şi care nu poate fi explicat nici prin înrâurirea lui Arenski şi nici a lui Milhaud. Da, există, într-adevăr, un *Trio în re minor* de Arenski, pe care l-am ascultat cândva cu Hania Evans la Paris şi există acolo o *Pastorală* nespus de pito-l rească – la care țin atât de mult – dar ea nu se poate compara nici chiar pe departe cu creația ta. Să ştii că poți scrie şi vorbi tot ce-ți place despre cosmopolitismul sau europenismul muzW cii tale, însă *Cvartetul* tău *în re minor* este necontestabil, atât de puternic legat de Polonia, j de satul nostru – de altfel tu însuți ai vorbit!

despre lucrul ăsta – încât, ca să mă exprim aşa, ’ este cum nu se poate mai perfect autohton/ Cândva mi-ai spus că partea a doua a acestui cvartet – acel *lento quasi una canzona* – s-a i născut în plină vară, la sud, pe când locuiai în Arkadia, lângă Nieborow. După cum ştii, cunosc Arkadia; am fost acolo îndată după sosirea mea în Polonia şi țin minte aspectul acestui parc, * poate puțin cam straniu, dar nespus de propriii specific al nostru. Am trăit câteva clipe acolo I

— Despre care îți voi povesti poate mai târziu!

— Dar dacă în parcul ăsta ți-a venit să scrii (cel spun eu să scrii), să creezi acel *lento quasi una* 1 *canzona,* prin asta compoziția ta s-a împletit de-. I plin cu peisajul polonez, cu mediul înconjură-l tor, cu tot ceea ce constituie viața noastră de 1 aici. Trăim acum o primăvară rea, răcoarea şi fi vântul ei sunt însă crescute oarecum împreună 1 cu firele verzi ale cerealelor abia răsărite şi încă 1 neînspicate. Desigur, tu eşti înconjurat de flori... a Să-ți scriu ceva şi despre mine? Ce aş putea 1 să-ți spun. Mica mea gospodărie merge aşa-şi1 aşa, pe econom a trebuit să-l alung... dar nu l despre asta e vorba. Aş fi vrut să-ți povestesc 1 mersul ei în mijlocul celorlalte treburi, la câte întrebări am găsit deja răspunsuri, câte probleme j am soluționat, câte lucruri am lămurit. Pot să-ți spun că în privința asta am rămas întru totul acelaşi om care a sunat într-o bună zi din toamna anului 1917 la uşa locuinței voastre din Odesa. Mă uimeşte doar un singur lucru; timp de douăzeci de ani, lungi şi lați, omul ăsta nu numai că nu s-a schimbat, dar nu şi-a schimbat nici măcar întrebările care-l chinuiau, rămase mereu nerezolvate, ori nerezolvabile. Datorită Ariadnei şi lui Volodia, am crezut atunci în revoluția rusă şi am pornit să colaborez cu ei. Ariadna a trădat însă cauza, iar între mine şi Volodia înțelegerea devenind tot mai anevoie, ne-am îndepărtat unul de celălalt. Eu ştiu bine ce ar spune acum Volodia de toate întrebările şi stările mele de spirit, căci doar şi atunci eram pentru el, întotdeauna, numai un «*kaiuşciisia*

dvorianin»[19], iar încercările mele de a cunoaşte adevărul m-au îndepărtat atât de mult de el, încât am ajuns în ochii lui un fel de fascist. Chiar după Spania. Desigur, chestiunile astea nu te interesează, ele fiind atât de îndepărtate de ceea ce gândeşti, de clipele pe care le trăieşti tu acum. Şi de mine sunt ele, de asemenea, îndepărtate, de la moartea Ariadnei fiind, în mod ciudat, dezmoştenit de tot ceea ce fusese frumos pe lumea asta. Ferma, creşterea porcilor şi pătlăgelelor roşii poţi să-ţi închipui că nu prea favorizează lectura poeziilor lui Blok, rămase pentru mine, întotdeauna, ceva cât se poate de important şi de esenţial, aşa cum le declama Ariadna acum douăzeci şi patru de ani. Sper, dragul meu, că vei trăi; eu, sunt deja mort între morţi. Poate fi oare socotită vie sora mea, osificată în şablonul ei de înaltă societate şi chînuindu-l pe sărmanul Alo? Nu de mult, el a fost la mine; este, ştiu bine, superficial şi snob, dar ţin mult la el; este singurul bun pe care-l mai am în lume în afară de viitoarea mea bătrâneţe. Sunt un om sfârşit – ca toată generaţia mea! Am venit aici zdruncinaţi deja prin pierderea rădăcinilor, dar, oricum, s-ar putea să ne înrădăcinăm şi în timpurile noi. De Alo voi avea întotdeauna grijă şi, dacă va fi nevoie, voi face tot ce doreşti; s-ar putea să iasă din el ceva, acum fiind foarte sincer preocupat de Academia de Arte Frumoase, Kazio Spychala are un aspect mumificat în M.A.E.-ul lui. Se spune că ar fi prima persoană după Beck în Minister şi se bucură de încrederea deplină a ministrului. Îşi petrec împreună nopţile de insomnie. Şi ce-ar putea să i-o alunge e uşor de imaginat! Eu sunt

— Recunosc – cu mult mai neliniştit decât toţi ai noştri de aici, dar tu ştii că sunt ipohondru. Spychala – şi lucrul nu mă miră – continuă să fie fidel surorii mele, amândoi fiind nişte mumii uscate în «prejudecăţi». Sub învelişul fardului, pudrei şi veşmintelor, e tare greu să descoperi în ei nişte oameni vii. Aş vrea să-i scutur bine de tot, să le urlu în urechi ceva îngrozitor, dar mă tem. Ar putea cineva să mi-o fi luat înainte. Trebuie să

---

[19] Un boier care se căieşte (rus).

ne oprim la simple intenții, fiindcă, la drept vorbind, niciodată nu știi când cobim ceva, ori când cerem ajutor diavolului din infern. Vezi așadar cum se deapănă zilnic și din greu viața mea, din care poezia a fost alungată.. Tot ceea ce a fost în tinerețe viața mea – zace acum la pământ, nemeritând nici măcar o lumânare. Sărmana mea Ariadna m-a învățat mai mult decât toate cărțile lumii, inclusiv cartea ce zace la căpătâiul patului meu, stingher, din fermă. Să renunți la viață însemnează să o învingi – și, poate, chiar să o posedezi din nou… Sper să ne mai -vedem, am împlinit doar patruzeci de ani!

Dragul meu, dragul meu, zilele acestea va fi interpretat la Varșovia *Cvartetul* tău *în re minor;* scrii că ai radio, ascultă neapărat emisiunea din Varșovia, fiindcă el trebuie să fie la noi și de noi cântat, pentru a-și căpăta sensul cel adevărat. Este glasul pământului natal.

Al tău *Jaiiusz Myszynski*”

VI

Scrisoarea asta nu-i prilejui lui Edgar nici ironie, nici liniște, ca scrisoarea lui Alo. Știa, perfect de bine, că tot ceea ce scrisese Janusz avea un țel anumit; totul îi dădea acest caracter, zi de zi, din clipa când epistola fusese scrisă și până la recitirea ei. Iar el o recitea zilnic, ca pe *Tatăl nostru.* Nu avea nimic altceva de făcut dar, cum obosea, o traversa fragmentar, dimineața, la amiază, seara. Încerca să ghicească tot ceea ce Janusz închisese printre rânduri și mai ales ceea ce însemna fraza despre osificarea Marysiei și a lui Kazio. Involuntar, atribuise o altă semnificație acestei fraze… Uneori, când era mai limpede, își spunea că nu erau acolo niciun fel de lucruri ascunse, că Janusz voise să scrie ceea ce a scris și că nu trebuie căutat nimic printre rânduri. Era gândul simplu ce-l avea Janusz pentru Edgar – un gând din cealaltă parte a marelui hotar ce-i putea despărți oricând, care-i și despărțea în clipa aceea. Janusz era încă în întregime prins de lume, printre treburi și gânduri ce i se păreau rupte de viață, dar despre care numai Edgar știa cât de mult sunt împletite cu viața. Pentru Janusz, oricum, exista cotidianul, și influența lui

asupra gospodăriei, şi amintirile Spaniei, şi prânzul, şi suvenirul concret, real al Ariadnei – în timp ce pentru Edgar totul se contopea într-un amestec fără sens, desfăşurat undeva în dosul peretelui, al peretelui străveziu dar rece. Pe Riviera timpul devenise frumos şi plantele începuseră să înflorească din belşug; Joseph povestea despre femeile lui de dincolo de perete („el nu vorbea de dragoste – *jaire l'amour* însemna cu totul altceva”, îşi spunea Edgar în gând); perete de dincolo de care venea în fiecare zi şi doctorul cu întrebarea: *„Comment ga va?”,* ordonând doar să-i fie schimbate injecțiile, ori să i se dea bolnavului alte prafuri, după care Edgar avea mereu o fărâmă de speranță, o umbră a umbrei de speranță că-i va descoperi o oarecare îmbunătățire, dar medicul nu spunea aşa ceva şi trecea de cealaltă parte a peretelui de sticlă, cu expresia feței aparent surâzândă, franțuzească, de fapt însă înspăimântător de nepromițătoare. Viața se desfăşura dincolo de perete şi numai pârâiaşul radio-ului, doar el revărsa puțină realitate în odăița asta de coşmar, al cărei tapet de hârtie galbenă reproducea fructul dafinului. Existența asta, sunetele astea erau socotite de Edgar drept singurele lucruri adevărate, din moment ce numai ele reuşeau să ajungă până la el, străbătând peretele – vrăjit – de sticlă, al tăcerii şi agoniei.

Şi iată că într-o zi de pe la jumătatea lui aprilie, auzi *Cvartetul în re minor.* Nu de la Varşovia, ci din Cracovia – pe toate posturile poloneze de radio, îl prevenise printr-o carte poştală un vechi cunoscut, directorul muzical al Radiodifuziunii polone. Deşi totul îi era indiferent, totuşi simți încă de dimineață un oarecare trac, iar termometrul, care marca în permanență cam 38°, arăta acum vreo două linii în plus, ceea ce putea fi considerat drept un lucru normal. Edgar nu mai ascultase *Cvartetul* de vreo zece ani, de la serata dată de Hania Evans, când, foarte obosit, îi fusese aproape cu neputință să-şi concentreze atenția. Orchestranții francezi îşi dăduseră silința să scoată ceva din cvartetul ăsta, dar după cum nu fuseseră în stare să sublinieze pătrimea a treia din trio-ul scherzo-ului – construită după modelul mazurcii – tot

aşa şi în alte părţi nu fuseseră în stare să redea accentele cele mai importante, cele ce constituiau însăşi esenţa lucrării. Edgar scrisese cvartetul la Varşovia, la Lowicz, la organistul Jarzyria, în societatea Helenei, tema andante venindu-i în minte la Arkadia, într-o după-amiază de august, pe când şedea pe o bancă din marginea parcului, de unde se vedeau ogoarele proaspăt cosite. Stogurile rămăseseră pe loc, gospodarii cei buni grăbind însă aratul spaţiului dintre ele, iar amestecul ăsta de pământ desfundat pentru toamnă, cu stogurile de vară ce străjuiau încă în picioare, dădeau un farmec deosebit acestui modest peisaj în care o fetiţă străbătea câmpul. Aerul nu prea cald şi nespus de luminos, cu un cer de culoarea intensă a safirului, era înviorat de un vânt uşor şi răcoritor, iar fetiţa, într-un costum de Lowicz, decolorat, mergea cântând. Cânta fără legătură directă cu cele ce-i treceau prin cap. Cântecul ei simplu şi cam monoton trezea în Edgar unele întrebări, ce nu semănau cu ceea ce auzea, dar nici cu ceea ce intenţiona el să introducă în locul acelui andante atât de uimitor atunci, prin caracterul lui străin de propria-i personalitate şi, ar fi putut spune, chiar banal. Îndată după ce-l termină i se păruse, în adevăr, un lucru de mântuială, foarte deosebit de toată muzica scrisă de el, dar, în acelaşi timp sigur că-i una din lucrările ce se va bucura de cea mai largă popularitate.

Când răsunară primele acorduri ale cvartetului inima lui Edgar bătu mai viu, mai puternic şi, aşezându-se pe canapea, mai comod, simţi o înmuiere a gâtului care-i dădu o destul de mare uşurare. Cvartetul venea de departe, n-avea parcă niciun caracter concret şi abia după ce se obişnui, treptat, înţelese Edgar că-i chiar muzica lui. Mai întâi muzicanţii începură într-un ritm prea rapid – aşa i se păru cel puţin lui Edgar – ce-i estompa conturul general. Treptat ei luară avânt, arcuşurile căpătară căldură, iar Edgar, nemairecunoscându-şi opera, avu impresia că ei o execută foarte bine. Şi, aplecându-şi capul obosit, dădu gândurilor drum liber, fără să mai urmărească diferitele faze ale instrumentelor – pe care le cunoştea atât de bine –, fără să se mai gândească la sonorităţile paralele, la

imitații, la contrapunctul linear şi lăsând peisajele să i se perinde liber prin minte. Deodată, zări o pajişte verde, tocmai dincolo de Arkadia, iar în iarba deasă un mic „ochi” de apă, adâncă, un iaz, pe ale cărui maluri creştea un zăvoi des de sălcii roşii, printre care se înălțau tufe întregi de zmeuriş. Florile lor zvelte se avântau asemenea unor pasagii de viori şi violine, în timp ce violoncelul răsuna în nota lui joasă, ca o apă neagră, însă străvezie. Dar vioara a doua? Ea îşi ridica tiptil capul, atingând uşor strunele – pe ici, pe colo – precum libelulele albastre în zborul lor deasupra apei negre.

Urmă apoi scherzo-ul la mijloc, cu mazurca.

1 Se imputase că prin mazurca asta vrea să sublinieze în mod deosebit legătura cu tradiția moniuszkiană, deşi el nici nu se gândise măcar la aşa ceva. De unde până unde Moniuszko aici? Ca melodie, scherzo-ul ăsta reamintea poate puțin *Torcătoarea* lui Moniuszko, dar ce deosebire ca armonie! În timp ce la Moniuszko era primitivă, în compoziția lui Edgar prima mai ales armonia complexă, complicată, ce se deosebea atât de mult de canoanele seculare, păşind pe o cale proprie, primejdioasă. Acordurile astea le auzea oarecum laolaltă, amestecate într-un aluat auriu, neputându-le nicicum distinge unele de celelalte în audierea lor simultană. Scherzo-ul, la el, se desfăcea în fibre, în felurite elemente, fragmente mici ce dădeau impresia că se închistează în ele însele. O părticică doar i se părea că-i un soi de mozaic ce se destrăma asemenea hântiilor dintr-un caleidoscop, fără a forma însă un tot. Cu toate astea, ritmul lor îl captiva, îl antrena avântat, îl ridica într-o lume de acum mulți ani în urmă, reamintindu-i odaia organistului din Lowicz, acea încăpere scundă, dar imensă şi cu un pian lung, cafeniu, al firmei Krall şi Zajdler, în care ciocănelele albe şi roşii săltau hazliu. Rysio, dragul de Rysio, cânta di minețile la pianul ăsta – şezând întreg în soare

— Sonatinele lui Dussek. Bătrânului nu-i venise să creadă – cum îi spunea Edgar – că Dussek fusese ceh, că numele lui adevărat era simplu „Dusek”. Ritmul de tarantelă al uneia din aceste sonatine răsuna uneori şi în lucrările lui Edgar

— După cum mirosul acelei camere, mirosul de igrasie, naftalină şi instrumente vechi revenea

. Uneori, atât de insistent şi expresiv în amintirea lui, încât parcă-l strângea' ceva în piept.

Sosi în sfârşit şi acel andante, indicat pe manuscris ca *Lento assai, quasi unu canzona* \ dar căruia toți îi spuneau pe scurt „andante". „Andante" din cvartetul lui Edgar! Marysia Bilinska pronunța expresiile astea cu un accent deosebit, de parcă lucrarea ar fi conținut lucruri care o înflăcărau şi care totodată constituia ceva de „m*auvais genre".* [20]Edgar se obişnuise cu noua terminologie, numind, el însuşi, melodia asta, cântată acum des în Polonia, ea singură, fără celelalte fragmente ale cvartetului: „andantele meu". Alo afirma că o auzise interpretată de orchestra lui Melodyst într-una din cafenele, ceea ce n-ar fi fost nimic neobişnuit, câtă vreme la Geneva, pe Quai Mont Blanc, Edgar o auzise şi el într-o zi cu ploaie măruntă, aşa cum fusese executat – acel „L*ento quasi una canzona"* – între Pr*imăvara l*ui Grieg şi Fr*iilingsrauschen-ul lu*i Sindling, de către o orchestră zisă „de salon"...

Acum, Edgar se temea să-i mai asculte sunetele. Dar... veniră ele însele iar şi chiar într-o formă admirabilă – discretă, camerală, arcuşurile preluând melodia unele de la altele – şi nemaiavând nimic strident în modul cum sunau fagoții şi clarineții acum, în transcrierea de la Geneva. Se temea însă să o asculte mai ales după scrisoarea lui Janusz, care-i anunțase că în ea vibrează „glasul pământului tău", ca şi după imaginea câmpiei de lângă Arkadia, pe jumătate arată, ce-i reapăruse – fiindu-i adânc întipărită în minte – chiar când se pregătise să o asculte. Gândea că melodia va fi împovărată de balastul unor sentimente, sau în general de sentimente pe care el nu le simțise nici sub cea mai uşoară foi'mă în momentul compunerii. Melodia sosi implacabil, intonată cu mare simplitate de Dubiska şi trecu atât de firesc prin toate instrumentele, încât Edgar nici nu bagă de seamă când şi cum

---

[20] Un gen impropriu (fr.).

începu partea din mijloc, „lenta14. Totul fu atât de simplu şi de cunoscut, încât Edgar nu o auzi din exterior, ci ca şi cum ar fi fost chiar în sinea lui, din interior, întocmai aşa cum auzise partea asta a cvartetului atunci când nu fusese încă scrisă, când, plin de ea până peste margini, şedea în aleea de salcâmi retezați dintre parcul Arkadiei şi câmpia Lowicz. Abia când răsunară trilurile şi tremolurile dulci, deşi înalte, ale părții a doua, vibră ceva şi în Edgar. Acum se avântă a doua temă, legănată, lăsându-se în jos, după trei note înalte şi clătinându-se uşor în apă, precum rotocoalele, iscate în ochiul negru al iazului, de afundarea undiței.

Înainte de a se lămuri în toată volbura asta, Edgar simți că melodia, căzând de sus, se legăna monoton şi, revenind de unde plecase, îl leagă parcă de ceva. De ce? De cine? Nu ştia. Îi lega inima! Pătrundea undeva în străfunduri, de unde făcea să izbucnească, din nou, un glas de mult neauzit. Acum, se reîntorsese prima melodie, *„quasi canzona*ânsă de data asta roiul tremolurilor şi trilurilor coborau tot mai jos pe strune şi deveneau aripile fâlfâinde ale amurgului. Şi-i veniră în minte cuvintele lui Janusz: scrisoarea-i din partea tuturor? Cine-i trimitea salutările lor prin glasul propriului său prieten? Aşadar e adevărat că artistul care creează nu este stingher; alături de el, pretutindeni „în eter” există voci care-i sunt apropiate, care sunt împreună cu el, îl iubesc, cred în el?

„Nu, e imposibil14, gândi el şi-şi închise ochii. Iar melodia – melodia aceea din Arkadia – îi iscodi multe alte gânduri, ’ tot atât de stinghere, poate, ca şi el, risipite peste tot pământul.

— Sunt, sunt cu voi, repetă el, ca şi cum li s-ar fi dăruit tuturor şi simți cum îl iau cu ei, pentru totdeauna al lor, cum îl cuprindeau într-o îmbrățişare de dureroasă iubire, tot mai strâns, pe măsură ce melodia se pierdea cu încetul, tot mai încet, tot mai lent, trecând de la un instrument la altul.

Iar în momentul când tema „cântecului” apăru pentru ultima oară, de astă dată numai ca un micuț fragment dispărut imediat şi pentru totdeauna, Edgar nu mai auzi decât un singur lucru: „melodia nu este originală!” Fireşte că îi venise în cap acolo, în Arkadia – sub influența cântecului

fetiței ce trecea pe câmpul proaspăt arat – dar nucleul ei, înmlădierea şi avintarea cu o cvartă mai sus, izvorau din aria cântată odinioară de Elzunia în chiar ziua sosirii ei la

Odesa şi care era prima frază din *Verborgenheit* de Brahms, a acelei melodii de mult uitate şi consacrate unei iubiri fericite, deşi tăinuite.

VII

Se simțea foarte rău şi vorbea tot mai greu. Dar, în oceanul acela de indiferență aproape totală față de lume şi de evenimentele ei – ce-l cuprindea ca un val luminos şi cald – îi mai rămăsese încă putința de a citi. Radio-ul îi provoca dureri şi-i regretă muzica, de parcă n-ar fi exprimat nimic. În schimb ultima scenă din *Faust* – muzicală în întreaga ei concepție – îi răsuna întocmai ca un cvartet sau cvintet nespus de muzical şi – cum ni4 putem imagina

— De pur. Îl citea întotdeauna din aceeaşi cărticică, odinioară lângă el, pe plaja de la Odesa şi pe care Spychala o răsfoise cu nerăbdare. Singura deosebire era că acum Edgar o deschidea tot mai des la a doua jumătate, unde găsea lucruri care – necitite sau nebăgate în seamă – pătrundeau abia acum în conştiința lui.

Compoziția ultimei scene, conceperea picturală a imaginii teatrale („acum poate cinematografice?” – gândea Edgar), muzica gândului şi a cuvântului, care devenea o dantelă subtilă, ultima cortină ce ne desparte de eternitate – i se păreau ceva suprapământesc. „Aşa avea să fie, îşi spunea Edgar în gând, precum şi Goethe şi-o visase, aşa a vrut să fie scena asta.” îl înspăimânta perfecțiunea realizării, ca şi depărtarea la care se găseau lucrările lui de felul ăsta de a crea:

Vergonne mir, ihn zu belchren Noch blendet ihn dez neue Tag (…)

Komm! Lebe dich zu hohern Sphăren Wenn er dich ahnet, jolgt er nach.[21]

---

[21] La ce bun veşnic să creăm ? (germ).

În cuvintele astea descoperea el rezolvarea obişnuitei idile dintre Faust şi Margareta, dar nu o rezolvare metafizică – fiindcă nu asta îl interesa – ci un fel de proiecție în infinit, poate nu un infinit exterior, obiectiv, ci un soi de perspective interioare care înlătură cenuşiul lucrurilor de rând, de pe ceea ce numise de atâtea ori în viață iubire… şi iubire nu fusese! Oare se gândise el atunci la Helena? Nu! Nu la ea, în mod deosebit; nici chiar cvartetul şi lectura lui *Faust* nu-i treziseră imaginea ei concretă; îi simțise însă prezența alături de el, chiar fără să-şi dea seama că se gândeşt'e la ea. Esența de acid acetic fusese o chestiune mult prea vulgară, pentru ca gândul la ea să poată colora ultima scenă celestă din poemul lui Goethe, scenă țesută din nouri şi fresce italiene şi în care găsea o confirmare a veşnicului lui *„streben".*

„Gerettet ist das cdle Glied Dar Geistervuelt vom Bosen:
Wer immer strebend sich bemuhț,
Den Konnen wir (Engel) er losen"22

1 Îngăduie-mi a-l sfătui încă-l orbeşte noua zi (…)
Vino! Ridică-te la sfere mai înalte!
Te va simți, te va urma (germ.).
(citat din *Faust* de Goethe).

2 A lumii spiritelor nobilă verigă Salvată e de rău:
Cine se osteneşte mereu năzuind
Pe acela noi (îngeri) îl putem mântui! (germ.).

Erlosen – cuvânt vechi şi neînțeles. *Erlosen*

— A salva. De ce? De viață? Dar viața i se părea în acea „ultimă clipă pustie şi rea" cel mai prețios lucru, de care nu trebuie să fii salvat, ci numai lipsit. Şi tot ce trebuia să fie era, ca în. Cuvintele lui Mefistofeles, un lucru de acum inexistent.

„Was soli uns denn das ew'ge Schafjen?" 1

Ce ne poate da creația veşnică atunci când totul e trecător?

„Die Uhr steht still (…) Sie schweigt wie
Mitternacht." 2

---

22 Orologiul a amuţit (...) Palpită ca-n miez de noapte (germ.).

Şi doar a amuțit – ştia acest lucru – a amuțit pe veci; se simțea însă creat ca Linceus şi voia să-şi cânte cântecul „de pe turnul cel mai înalt”, ca străjer al vieții, nu al morții.

„Zum Sehen geboren Zum Schauen beştelit,
Dem Turme geschworen/
Gefălit mir die Welt.
Ich blick în die Ferne,
Ich seh în dar Năh,
De Mond und die Steme,
Den Wald und das Reh,
So seh ich în allen Die ewige Zier,
Und wie mir's gefallen,
Gefall ich auch wir Ihr glucklichen Augen Was je ihr gesehn.
*Es sei, wie es wolte Es war doeh so schon!”*23

Cunoştea pe de rost cântecul ăsta şi-l repeta cu buze mute, simțind o deosebită plăcere când, repetând ultimul vers, punea un profund accent interior pe cuvântul *war: es war doch so schon!* Tot ce a fost frumos – a fost, a trecut...

Dar, nici chiar în ultimele lui clipe n-a respins noțiunea *shaffen,* noțiunea creației. Întreg poemul lui Goethe întărea – i se părea lui – ceea ce dorise să ştie; că tot ce crease, ori măcar *Cvartetul în re minor,* sau cel puțin o parte a acestui *„în modo d'una canzona”* – va învinge moartea şi va rămâne, aici, când el nu va mai fi. Gândul că cineva, în viitor, va asculta cântecul din Lowicz – care, la drept vorbind, era aria lui Brahms, legată de fericirea tinereții – îl umplea de bucurie şi de linişte. Fusese în stare de un uriaş efort – aproape ultimul – de a scrie să i se imprime pe disc şi să i se trimită acel *„în modo d'una canzona”.*

Cugetase că, ascultându-şi compoziția imprimată, va putea exclama: *Verweile doch, du bist so schon!”* 1 şi să-şi găsească în acea clipă veşnicia... ca Faust.

Citind însă, e. U atâta zel, finalul celui „de-al doilea *Faust”* şi revenind mereu asupra acestei lecturi, Edgar, spre marea lui uimire, observă că tot aşteptând chemarea lui Faust: *„verweile*

---

23 Rămîi, eşti atît de frumoasă ! (germ.).

doch, du bist so schon!" alunecase peste tot ce fusese până atunci şi – fie că nu băgase de seamă, fie că nu voise (ceea ce e mai sigur) – nu meditase asupra scenei cu Lemurii. Acum însă o înțelesese pe deplin şi, odată pătrunsă, nu mai putu ațipi până la sfârşitul acelei nopți. Faust orb îi chemă pe Lemuri să lucreze la opera menită să aducă omenirii fericirea. De aici se vede că opera lui (executată cu mâinile Lemurilor) nu va pieri timp de milioane de ani, acesta fiind glasul lui cel mai înalt, clipa cea mai sublimă din viață. Dar Faust e orb. Nu vede că Lemurii se ocupă nu de săparea canalului ce urmează să aducă omenirii fericirea, ci o groapă mică şi puțin adâncă pentru Faust, cântând cântecul groparului shakesperian.

„Man spricht…

*Von keinem Graben, doch vom Grab"*24

spunea Mefisto, dar aşa ca Faust să nu-l audă. Şi Faust – fără să-l audă – rosteşte ultimul lui monolog despre fericirea omenirii, opreşte în loc ultima clipă – „verweile doch, du bist so schon" – şi… moare. Lui Edgar îi veni însă în minte gândul cumplit că Mefisto, spunându-şi cuvintele *„halblaut"* – aproape cu glas tare – orbul de Faust le putuse auzi şi se prefăcuse numai că nu le aude. Poate că – monologând despre veşnicia faptelor şi despre strălucirea istoriei – el, chiar ştia că i se sapă propria lui groapă… „O, Doamne, cugetă Edgar în acea noapte (gând ce-i deveni o imensă povară), noi credem că Lemurii ne eternizează faptele, iar ei nu fac decât să ne sape groapa.u

Cuvintele monologului îi produseră o îngrozitoare senzație:

„Das ist dar Weisheit letzter Schluss:

*Nur dar verdient sich Freiheit wie das Leben Dar täglich sie erobern muss*25

Cuvintele însoțite de sunetul giganticelor lucrări pentru fericirea omenirii răsunară precum alămurile, dar scrâşnetul

---

24 Nu se vorbeşte...

De mort, ci de mormînt (germ.).

25 Munca te face liber (germ.).

târnacoapelor ce muşcau groapa le făceau să pară înspăimântătoare.

Adormind, auzi zgomotul cazmalelor cu care Lemurii scormoneau pământul, construind edificiul închinat muzicii celei neadevărate, crunte. Şi-n timp ce scheletul de fier izbit de uneltele acestei gloate îngrozitoare, conduse de Mefisto, se transformau într-un soi de clădiri suprapuse: *„Freiheit tăglich erobern muss”,* mârâiau Lemurii care, tot săltând şi strâmbându-se, continuau săpatul unor gropi, unor şanţuri cenuşii, unde aveau să fie aruncaţi o sumedenie de fauşti, până chiar şi faustul ce purta numele Edgar. Deasupra acestora se ridicau versetele lui Goethe asemenea unor schele cu scări, unor coloane ale muzicii matematizate, la care visase Szyller,

1 E a înţelepciunii ultimă concluzie:

Ca viaţa, numai acela îşi câştigă libertatea ce zilnic trebuie s-o cucerească… (germ.).

Iar din toate versurile părţii a doua din *Faust* se înalţă un uriaş schelet ce purta inscripţia:

„Arbeit macht frei.” 1

— Dar asta ce mai înseamnă? strigă Edgar, trezindu-se.

Care-i raportul dintre opera lui şi istorie? Ce a simţit Faust în clipa morţii? A auzit Faust cuvintele lui Mefisto – şi s-a prefăcut chiar faţă de el însuşi? Edgar, oare, şi el se preface? Da, se preface că-i simte pe toţi aceia ce stau alături de el „în eter” – că nu-i singur, singur pentru veşnicie şi cu viaţă încheiată. Viaţa care a zămislit o operă zadarnică

— Ştiind însă bine că lucrul ăsta-i doar o prefăcătorie. Nimic nu poate dura o veşnicie. Din lucrările lui nimic nu va renaşte după veacuri. Lemurii nu vor săpa lăcaş pentru fericirea omenirii, ci doar o groapă mică, îngustă, singuratecă, ţărănească.

VIII

A doua zi sosi din Londra Elzbietka, pe care nu o mai văzuse de un an şi jumătate. Găsindu-l atât de schimbat, nu-şi putu stăpâni emoţia. Totuşi, Edgar îi zâmbi şi-i arătă gâtul: nu mai avea glas; apoi, îi scrise câteva cuvinte de bucurie.

De altfel, revenindu-şi repede, Elzbietka vorbea într-uria. Se vedea bine că se asigurase din punct de vedere financiar, aranjându-şi asemenea unei Cleo de Merode sau Cavalieri, o sursă de venituri. Deschisese deocamdată o parfumerie franceză la Londra, ceea ce însemna că nu prea putea conta pe bancherul ei Rubinstein. Invingându-şi primul şoc printr-un zâmbet, Edgar se uită acum cu spaimă la Elzunia şi-i ascultă înfricoşat povestirile. Atunci, la Odesa, îşi aducea el aminte, vorbise cu vioiciune de Opera din Viena şi despre Jeritza, iar acum trebuiră să vină la ordinea zilei toate cancanurile din New York şi Londra. În cele ce relata nu mai exista nicio picătură măcar din farmecul de odinioară. Elzunia se schimbase. Nu avea aspectul unei bătrâne, dar îmbătrânea în aşa chip, încât, fără a se schimba în aparență, înceta să mai fie frumoasă. Cât de cât gimnastica şi masajul îi mențînuseră silueta, dar fața – chiar acoperită de fard – se schimbase făcând-o de nerecunoscut, iar zâmbetul ce-i înflorea odinioară, firesc, pe buze, era acum convențional, reamintind – fără să vrea – toate zâmbetele cu care fusese nevoită să se facă plăcută de mii şi mii de spectatori. Numai ochii – convecşi, străvezii, nu prea expresivi dar de o puritate stranie – erau aceiaşi.

Ultima oară Edgar o văzuse la Varşovia, relativ nu de mult; în clipa de față însă cugetul lui era atât de plin de prezența Elzbietei de odinioară, din Odesa, încât, poate prea crud, nu-i scăpa niciuna din schimbările survenite în răstimp. Cu toată grija ce purta aspectului, siluetei ei, Elzbietei îi plăcea să mănânce bine. Pe loc, odaia lui Edgar – Elzunia avea camera ei la celălalt capăt al hotelului – se umplu de portocale, banane, cutii americane cu *toniat juice,* iar Joseph aducea la dejun, ca şi la prânz, platouri încărcate cu vârf. Îndată începu şi freamătul din jurul unei mari cântărețe; e drept că nimeni nu intra în odaia lui Edgar – ca să nu-l obosească –, dar Elzbietka era mereu chemată afară. Revenea apoi oarecum jenată; cu mândrie însă în gesturi şi în ochi povestea despre toate persoanele care-i solicitaseră fiecare altceva. Directorul operei din Monte Carlo dorea să cânte o singură dată în *Tosca* sau în

Thais, ceea ce însă nu-i permitea contractul cu Covent Garden. Cineva o rugase să participe la un concert de binefacere pentru un anumit scop, dar ea refuzase invocând boala fratelui. În sfârşit, aflându-i sosirea, diferite „prietene44, marchize şi contese risipite pe întreg litoralul, la Nice, Napoules, Monaco şi Juan-les-Pins, veneau cu şoferii, căţeii şi splendizii lor lachei, îşi făceau cu toţii apariţia la hotel. Joseph pierdea mult din farmec, încetând să se mai confeseze lui „monsieur Edgar14; era tot foarte supus, dar uneori ceva mai rigid. Toate astea îl mâhneau pe Edgar. Nu se mai scula din pat, nu mai avea putere nici pentru a-şi arăta mâhnirea, deşi îi era nespus de neplăcut când Elzbietka îl lăsa singur, mergând la oaspeţii ori la clienţii ei.

Îi era dor de ea, voia să se întoarcă în odaie, dar nu aşa cum ieşise cu o clipă mai înainte, ci aşa cum şi-o reamintea, odinioară, pe când Jozio Royski era îndrăgostit de ea, iar Ola lua lecţii de canto cu ea. Ce-ar fi fost dacă Jozio Royski ar fi trăit? Tocmai se împlineau douăzeci de ani

— În aprilie – de când pierise. Dacă ar fi trăit ar fi fost acum un domn în puterea vârstei, la patruzeci de ani, desigur ar fi fost unul din soţii Elisabethei Shiller, de mult divorţat şi gospodărind la ferma din Puste Lşki, unde doamna Ewelina îi ridicase în parc un mauzoleu. Aşa, a rămas însă pentru totdeauna băiatul acela drăguţ, timid, îmbrăcat într-un „french” de culoare închisă – cum se spunea pe atunci acestui veşmint – a rămas pe veci tânărul îndrăgostit de Elzbietka. Acum Edgar regreta că nu murise el undeva la Odesa, părăsind lumea ca tânăr compozitor talentat, cu mult mai multe speranţe legate de el decât ceea ce rămânea de pe urma lui.

Îşi reaminti încă o dată de *Cvartetul în re~ minor* auzit recent, lucrare în care toţi văd cu mult mai mult decât însuşi autorul. E just oare? Oare i se poate imputa unui artist ceea ce el n-a intenţionat să spună? Doar e dar că un creator nu ştie niciodată ce a creat. Poate fi deci adevărat că în cvartet a fost cuprins – după expresia patetică a lui Janusz – „glasul pământului.” Noţiunea de glas al pământului poate are în

realitate un corespondent? S-ar putea ca, totuşi, cuvintele astea ale lui Janusz să exprime ceva?

De ce atunci Elibietka nu l-a confirmat? A întrebat-o doar: „Ai auzit de mult *Cvartetul meu în re-minor?”*, iar ea a răspuns cu o singură vorbă: „De mult”! Şi astfel s-a sfârşit convorbirea lor despre cvartet.

La drept vorbind, se cam obişnuise, după câtva timp, cu desele ieşiri din odaie ale Elzbietei, care era undeva pe-aproape, aşa că putea să intre în orice clipă şi să-şi înceapă iarăşi povestirile. Ori de câte ori nu se găsea în odaia lui, galbenă, ea-i devenea şi mai apropiată şi mai dragă, fiindcă şi-o închipuia pe cea de odinioară; Elzunia înceta să mai fie soția unui bancher din Londra în stare de îmbătrânire. Uita bârfelile ce circulau în jurul ei şi chiar sunetul glasului ei de azi, care, cu trecerea anilor, se mai îngroşase. Îşi amintea doar de farmecul ochilor ei albaştri, privindu-l mai înainte de a începe fiecare cântec şi de rezonanța pură, înaltă a glasului când începea *Die schone Miillerin* sau sextetul din *Meistersânger.* Auzindu-i paşii pe coridor mai înainte de a intra în odaie, îşi închipuia că va apărea Elzbietka de atunci în acelaşi costum vienez gri, cu fusta lungă şi cu o bască lunguiață sau cu o pălărie neagră imensă cu pene. Iar când intra în odaie, închidea pentru o clipă ochii, pentru a păstra încă sub pleoape imaginea veche, iar nu pe sora asta nouă, splendidă, grasă, cu perle mari cât mazărea rostogolite pe impozantul ei bust.

În scurtă vreme se obişnui şi cu noul aspect al Eliuniei; chiar imaginea asta nouă îi ajunse plăcută. Prezența ei îl umplea de fericire şi linişte, cu toate că nu mai era în stare să le exprime. Nu putea vorbi, iar scrierea, în acea clipă, a unor cuvinte de bucurie şi fericire i se părea ceva nespus de potrivit. Poate doar privirea lui – urmărind-o cum se mişca prin cameră – reflecta ceva din marea, din această supremă fericire, căci Elibietka, băgând de seamă că ochii-i radiază, i-o spuse. El zâmbi şi-i scrise în carnetul ce-i servea drept mijloc de comunicare:

.. Fiindcă mă uit la tine.”

într-adevăr, înțelesese că fericirea e chiar în privirea cu care cauți la ființa iubită şi că, spre a fi fericit, trebuie să ai la cine să te uiți.

În liniştea asta atât de mare, de definitivă, ce se revărsase în zilele acelea, pricepu cel mai important lucru: viața lui nu trecuse fără iubire; pricepu că din timpurile cele mai îndepărtate de care-şi putea aduce aminte, o iubise pe sora lui Elzbietka şi că tot ce a făcut pentru ea făcuse, înțelegând lucrul acesta vru să-i explice şi ei tot ce i-a legat atâția ani de-a rândul şi scrise în carnețel:

„Numai pe tine te-am iubit.44

Citindu-i cuvintele, Elzbietka râse însă neglijent şi-i spuse:

— Vorbă să fie.

Ființa vie, care trăieşte, nu înțelege că cel ce moare nu mai glumeşte şi nici nu aruncă vorbele în vânt. Elzbietka nu pricepuse că în fraza.: „Numai pe tine te-am iubit” fiecare cuvânt tăinuia adevăruri deosebit de mari, de însemnate. Seara, pe când făcea ordine pe măsuța de lângă Edgar şi-l aşeză să doarmă, ea rupse foaia aceea din carnet şi o aruncă la coş. Puse apoi carnetul cu o filă curată lângă’ buchetul de anemone ce-i adusese chiar în ziua aceea, iar pe carnet doar creionul, ca şi cum şi-ar fi îndemnat fratele să mai scrie ceva. N-a înțeles de ce Edgar s-a uitat la carnet cu atâta durere, iar la ea cu atâta regret. Prin privirea asta, gândi ea, el vrea să-i dea de ştire că suferă, că se teme de apropiata plecare, în timp ce vroia să-i spună doar: am trăit numai prin tine, tu însă n-ai ştiut şi nici nu vei şti. N-am ştiut nici eu, dar acum ştiu: am trăit numai prin tine şi pe nimeni altul n-am iubit.

Cu oarecare silă, Elzbietka îl sărută pe frunte, spunându-i noapte-bună. Fruntea lui era rece şi acoperită cu broboane mărunte de sudoare. Ea nu-i spusese că în fiecare seară, după ce-l aşeza să doarmă, pleca în oraş – din Londra sosindu-i Rolls Royce-ul cu chipeşul şi bine hrănitul ei şofer –, fie la spectacolul de balet din Monte Carlo, fie la cazino sau la cină la vreuna din splendidele ei „prietene.44 Edgar însă bănuia, fiindcă nu dormea nopțile şi uneori auzea cum, scârțâind uşor pe pietriş, un automobil mare se oprea în fața vilei.

Dar… în noaptea asta nu fu neliniştit deloc. Ştia că va veni târziu la el, după ce se va întoarce, îşi va arunca privirea prin odaie, în toaleta ei din lame de argint şi cu blană de iepuri albi. Şi mai ştia că se va preface că doarme.

Până să vină însă, pândea sunetul molcom al automobilului de dincolo de fereastră şi urmărea, printr-o deschizătură a grelei draperii, luciul alb al lunii pline, gândindu-se că el nu se va mai îmbrăca niciodată, că nicicând nu-şi va mai pune o haină obişnuită, omenească – gând ce-i era de nesuportat. Îşi reamintea cu plăcere atingerea materialului rece al unei cămăşi scumpe, ca şi netezirea postavului negru al smokingului, precum îşi reamintea toate mişcările îmbrăcatului albiturilor de corp şi al costumului, fără a putea înțelege cum de cuprind ele atât de mult din viața asta dragă ce-l părăsea.

„Cu îmbrăcămintea este acelaşi lucru ca şi cu Lomza44, îşi spuse el (nu se ştie de ce). Cu doi ani în urmă fusese la concertul din Lomza, al unei violoniste, cu Artur, fiind primit acolo aşa cum sunt primiți artiştii într-un mic orăşel, conduşi la locurile de plimbare şi de privelişte. Şi iată – îşi dădu el seama – niciodată nu va mai merge la Lomza; lucru ce-l cam emoționă.

Apoi, inima se porni însă să-i bată tot mai dureros şi tot mai rar. De la lucrurile mari trecând la cele zilnice, iar de la cele zilnice la cele mai mărunte, începu să se întrebe: cum îi bate inima? Bate ea oare ritmic? începu să-şi urmărească şi broboanele de sudoare ce i se rostogoleau pe spinare: sunt ele oare mai numeroase decât ieri la aceeaşi oră? Şi, în sfârşit… foamea ce resimțea, o poate oare potoli cu o singură1 pastilă de mentă? Gura lui îndurerată şi încleştată o va mai putea oare suge?

Broboanele de sudoare alunecau de-a lungul întregului trup, şi pe măsură ce-l cuprindea amorțeala provocată de injecția somniferă, broboanele astea se transformau în note, aşezându-se curgător într-o melodie veche… poate melodia din cântecul lui Brahms, sau poate într-un cântec' şi mai vechi… pe care-l cânta „înflorită cu liliac” Maşka în fața prispei

roşii a unei case străine – din îndepărtata lui copilărie.

Şi melodia aceea începu să-i răsune în urechi şi apoi să se transforme într-un fel de dungi concrete, argintii – de parcă erau țesute chiar din rochia argintie a Elzbietei – şi, laolaltă, melodia, culoarea şi starea lui de spirit se amestecară într-o ceață albă, strălucitoare, în care părea că se simte bine. Totul dură însă puțin.

Se trezi pe loc. Şi văzu că argintul tot era doar lumina lunii, revărsată în odaie. Auzi freamătul uşor al cauciucurilor automobilului oprindu-se în fața hotelului şi îşi dădu seama că Elzbietka se întoarce de la cazino. După o clipă auzi foşnetul unor paşi uşori şi chiar şoapte, la intrare. Elzbietka nu era singură. Uşa se deschise încet. Închise ochii şi-şi dădu silința să nu se mişte, deşi tocmai atunci simți dureroasa contractare a laringelui înțepenit.

— *Il dort* 1, şopti Elzbietka.

Uşa se închise. Paşii se îndepărtară. Edgar deschise cu greutate pleoapele, grele ca nişte lespezi.

În viața lui nu va mai fi nimic. Nici dragoste, nici muzică, nici chiar gânduri despre fericire; prost ce e! – nu va mai fi niciun gând. Dar… este încă viu, încă simte ca un om, încă doreşte să privească frumosul. Cu un efort uriaş se sprijini în coate şi se uită prin odaie. Văpaia albă a lunii pline puncta încă deschizătura draperiei, luminând mereu alte şi alte obiecte de pe măsuța de noapte: postamentul de argint al lămpii, carnetul alb cu creionul ce părea acum verde, în sfârşit vasul rotund şi în el buchetul de anemone – ieşeau pe rând din umbră, căpătând învelişuri argintii. Când luna inundă cu lumina ei anemonele, Edgar deschise ochii şi mai larg. Floarea asta atât de frumoasă ca formă, cii cununa ei de stamine mărunte şi în mijlocul lor cu o pată de puf, i se păru ceva cu totul minunat în razele lunii. O clipă, o privi cu admirație. Şi, deodată, se simți plin de gratitudine față de Dumnezeu sau de soartă că-i fusese dat, mai înainte de a muri, să apuce clipa în care priveliştea unei simple flori – floarea morții – îi străbate sufletul cotropit de o astfel de admirație… Şi simți un fel de ascuțiş lung înfigându-se adânc, adânc, în chiar fundul

agitatei lui inimi.

CAPITOLUL ZECE

VARA FRUMOASA

I

Trupul neînsuflețit al lui Edgar zăcu în subsolul capelei din Menton mai mult de un an, până în luna mai a anului următor. Se temeau să-l înmormânteze şi să-i transporte sicriul în acele timpuri aşa de tulburi. Aşteptară să treacă evenimentele de la Miinehen şi din Zaolzie (în Cehoslovacia), stabilind înmormântarea pentru ziua de 6 mai 1939, tocmai a doua zi după discursul lui Beck ținut în Seim şi care, în ultimă analiză, însemna – deşi nimeni nu voia să creadă aşa ceva – război.

Întreaga societate varşoviană se întâlni în ziua aceea la biserica Sf. Cruci. Deşi Bilinska spusese lui Alo că era ultima recepție a Varşoviei „vechi”, asta fu doar o impresie a ei, la ceremonie participând mult tineret din şcoli şi de la Conservator… elita” aproape pierzându-se în haosul uriaşei biserici, gemând de lume. Sus, la cor, răsuna o muzică cu totul necorespunzătoare. Malski, apărut din senin lângă catafalc – şi abia văzându-se din spatele unei imense grămezi de flori depuse lângă sicriu – îşi arătă nemulțumirea fățiş, mişcându-şi brațele.

— E cu putință aşa ceva? spuse el aproape cu glas tare, trebuie să se cânte *quasi una canzona.*

O persoană mărunțică, îmbrăcată în negru: bătrâna doamnă Gdanska – Wiktorek murise şi el nu de mult – stătea în spate.

— Ce muzician a mai fost şi ăsta, zise şi ea cu glas tare, când Artur se întoarse spre ea. Malski făcu însă un gest de dezaprobare, lăsând mâna în jos şi-i ceru să păstreze tăcerea.

În anul când Edgar fusese depus în capela din Menton, murise şi bătrânul Szyller, aşa că familia era reprezentată acum la înmormântare numai de mamă şi de Elzbietka.

Mai era de față şi o verişoară, doamna Kazia, ce-şi tot clătina capul a jale.

În veşminte de mare doliu, şedeau pe scaune, chiar în fața

catafalcului, trei femei. Erau acolo mai multe scaune, dar nimeni nu cuteza să se considere că face parte din familie. Numai Ola, obosită de treburile casnice (Antek se pregătea să plece la armată) şi, ca şi cum ar fi retrăit din nou clipele morţii lui Edgar, se aşezase pe unul din scaunele de la margine. Rămase aşa tot timpul slujbei religioase, cu trupul drept şi fără a-şi opri lacrimile ce i se prelingeau pe obraji. Fiii ei, înalţi şi zvelţi, negri ca nişte ţigani, şedeau nu departe şi îşi făceau semne cu coatele ori de câte ori apărea vreo personalitate mai simandicoasă.

În prima bancă din stânga era Marysia Bilinska, îmbrăcată şi ea în negru, cu singura deosebire că pe pălărie purta un buchețel de violete. Prima bancă din dreapta era rezervată reprezentanţilor guvernului; acolo şedea cineva din partea Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, iar când începu serviciul religios apăru şi Kazimierz Spychala, într-un pardesiu negru şi cu o pălărie tare în mână. Bilinska, al cărei loc era tocmai în faţa lui Spychala, îl privea atentă; Spychala se înclină indiferent, iar ea-i răspunse printr-o uşoară mişcare a capului, gest observat de cei de faţă.

Alo, lângă banca mamă-si, dar puţin mai la spate, îi vedea profilul sculptural, pălăria cu voal şi buchețelul de violete. În timpul slujbei mamă-sa scoase din poşetă o carte groasă de rugăciuni legată în fildeş şi în catifea violetă – în armonie cu buchețelul ei de la pălărie – şi începu să citească, aplecându-şi capul în partea stângă. Lucrul ăsta îl cam impacienta pe Alo care o examina însă cu duioşie, constatând că în ultimul timp îmbătrânise. Reţinuse salutul ei rece adresat lui Spychala, ca şi cum un capitol nou s-ar fi deschis în faţa ei. „Să se fi terminat oare totul?” îşi spuse el în gând.

Cu aproape un an în urmă Alo devenise major şi mamă-sa îi trecuse întreaga administraţie a averii moştenite de la bunică sa. Alo nici nu ştiuse cât de mare este averea asta. În decursul celor câţiva ani de la moartea prinţesei Anna, mamă-sa nu luase nimic pentru sine, plătise datoriile şi zestrea contesei Caserta, ba chiar mărise veniturile fiului printr-o gospodărire foarte prudentă şi pricepută. Alo fu surprins.

— Altfel ar fi stat lucrurile dacă ar fi gospodărit contesa Caserta, zise Szuszkiewicz.

— Dar de ce să fi gospodărit mătuşi-mea?

— Pentru că prinţesa Anna pusese condiţia ca, în cazul căsătoriei prinţesei Maria, contesa Caserta să devină tutoarea dumneavoastră, răspunse Szuszkiewicz pe un ton bombastic, accentuând toate titlurile pe nerăsuflate.

— Cum adică, mama n-ar fi putut să se căsătorească?

— Ba ar fi putut, dar n-a vrut.

— Eu sunt însă major de un an, zise Alo. Szuszkiewicz, fără să răspundă ceva, se îmbufnă, mişcându-şi mustăcioarele albe.

Convorbirea avusese loc cu câteva zile în urmă. Acum, Alo cerceta atent chipul mamei sale, care se ruga. „Prin urmare, de un an de zile s-ar fi putut mărita cu Spychala – şi nu s-a măritat, zise el în gând. Deci, între ei s-a terminat! Dar cum?”

Vru să-l întrebe pe domnul Szuszkiewicz; nu cuteză însă. Îl văzuse în faţă, nu departe de doamna Szyllerowa şi de Elzbietka, ocupat cu urmărirea nepotului lui Adas Przebija Lşncki, care, jucând rolul de maestru de ceremonii – până să pornească alaiul – punea în ordine delegaţiile cu coroane, pe tinerii elevi ai Conservatorului cu decoi’aţiile, fiind nerăbdător că nu-i vede pe dricari. Aceştia, oameni cu experienţă şi cunoscând orânduiala înmormântărilor, şedeau ascunşi prin colţurile bisericii, aşteptând să bată şi ora slujbei lor funebre. Alo observă mişcările celor doi şi, o clipă, se amuză.

„Pe ăştia va trebui să-i desenez într-o zi”, îşi propuse el în gând.

Cu o jumătate, de pas înaintea lui Alo, în partea dreaptă, stătea Hubert Hube. Erau acum nedespărţiţi. Hubert, nespus de elegant în pardesiul lui de primăvară cu o croială însă necunoscută la Varşovia, avea capul acoperit cu bucle naturale, ce i se încolăceau a la lord Byron. Biliriski era mândru de prietenul lui şi se bucura de aspectul lui neobişnuit, ele bravura, independenţa şi toate calităţile bărbăteşti ale acestuia şi care-i cam lipseau lui Alo. Prietenia lor data, de asemenea, cam de vreun an, de pe vremea când

scrisese lui Edgar. Vânătoarea despre care pomenise atunci în scrisoare, fusese unul din evenimentele memorabile în cronica vânătorească a vremii. La vânătoarea asta plecase Alo în societatea bătrânului domn Hube, care îl invitase pe terenurile Societății Polesiene, administrate de el. Hube însuşi îl inițiase în taina uimitoare a vânatului cocoşilor de munte, ca şi în toate secretele „cântatului” cocoşesc. Când ciripeşte, când cântă înfundat, când „şlefuieşte44, când aude, când surzeşte… Când îl conduse însă pe Alo la locul de pândă, acesta putu să constate că nici Hube nu prea aude cântecul şi că speriase pasărea! La înapoiere, bătrânul ajuns înaintea lui Alo la casa paznicului silvic, se împuşcă, lăsând doar un bilet cu următoarele cuvinte: „întrucât nu mai sunt bun de nimic…” În afara emoției prin care trecuse din pricina accidentului, Alo mai trebui să-l înştiințeze personal, despre moartea tatălui pe Hubert, pentru care lovitura era nespus de grea. Speriatul cocoşului de munte fusese poate ultima picătură, dar poate şi un pretext. Acum, la fabrica „Splonka” rămăsese, singur şi triumfător, domnul Zloty.

Alo îl căută din ochi prin mulțime, considerând că, deşi domnul Zloty nu recunoştea muzica lui Szyller, totuşi nu putea lipsi de la o înmormântare la care venise toată Varşovia.44 Îl descoperi în mijlocul naosului – nici la dreapta, nici la stânga – aşa ca fiecare să-l poată vedea. Lângă el, nemişcat, un brunet foarte simpatic, cu părul ondulat, de statură mijlocie. Alo îl întâlnise, din când în când, la manifestații artistice. Era Bronek Zloty.

„Ce întorsătură ciudată iau uneori lucrurile”, îşi mărturisi Alo în gând şi încercă să se convinga dacă Hubert l-a văzut pe domnul Zloty şi dacă se vor saluta. Ştia că domnul Zloty voia să pună mâna pe tot numerarul rămas la bătrân, sub pretextul presiunii făcute de „Fabrique Naționale.44 Nu văzu dacă Hubert şi Zloty s-au salutat, în schimb observă cum Bronek îl părăsi la un moment dat pe tatăl său şi se apropie de Hubert. Se salutară, strângându-şi puternic mâinile şi Bronek îi spuse câteva cuvinte la ureche; Hubert zâmbi trist şi în clipa aceea fu atât de fermecător, încât Alo suspină: „Sărmana

Tatarska.44

Bronek nu reveni lângă tatăl său, rămânând lângă Hubert până la sfârşitul slujbei religioase şi formând cu el un contrast ciudat, cu capul lui aspru, creț, ca de capră.

„Dragă Doamne, îşi zise Alo în gând, şi el învață tot la Academie! 44

îşi reaminti că-l văzuse pe Bronek în aulă, el studiază însă cu un alt profesor, iar colegii spuneau că-i nespus de capabil şi de sever cu el însuşi.

Bilinska, observând că Alo este atât de distrat, se aplecă şi-i dădu cartea de rugăciuni deschisă, indicându-i cu degetul mănuşii negre rugăciunea. Cartea era în limba franceză. Alo îşi aruncă o privire.

„Rugăciune pentru sufletul prietenului.44

Citi câteva fraze din cartea parfumată şi, impacientat, i-o restitui mamei sale. Se uită apoi la sicriu, pe al cărui capac negru era un buchet enorm de trandafiri stacojii al căror parfum avu impresia că ajungea până la el.

„Pot oare să-l numesc pe Edgar prieten?” se întrebă Alo în gând. Şi îndată îşi reaminti de ultima scrisoare trimisă… Ce era în scrisoarea asta? O mulțime de lucruri scrise numai ca să facă impresia unui tânăr uşuratic. În primul rând fraza că n-a putut merge la executarea simfoniei lui Edgar, pentru că a trebuit să meargă la ambasada italiană, la dineu. Cu toate că acesta era adevărul, ştia de altfel că atunci nu se cântase simfonia lui Edgar; voia însă să apară în ochii lui ca un om nespus’ de „distrat.” Deşi trecuse chiar un an şi câteva luni de atunci, Alo îşi dădu seama că astăzi n-ar fi scris o astfel de scrisoare. Fu cuprins chiar de păreri de rău. Edgar – despre care ştia că în ultimul timp fusese nespus de singur – se stinsese având despre el, despre cugetul şi inima lui, o impresie foarte neplăcută. Se mai uită la sicriu. „Dacă mă vede acum, ştie desigur că, în fond, sunt altfel41. Totodată însă simți că, chiar dacă l-ar fi putut vedea în clipa aceea, lui Edgar i-ar fi fost indiferent totul.

Îşi îndreptă privirea spre mamă-sa. Continua să citească din carte, numai că acum îşi ridicase voalul şi-şi pusese

ochelarii. Ochelari obişnuiți, într-o ramă neagră căreia îi făcea o atât de mare reclamă revista *Illustration.* Citea cartea franceză de rugăciuni cu nişte ochelari groşi şi clătina – parcă – puțin capul, fie din pioşenie, fie ca să vadă mai loine. Deodată, i se păru că se apropie cu paşi grăbiți de bătrânețe. „Câți ani o fi având mama?” se întrebă el în gând. Niciodată nu-şi pusese întrebarea asta. „Sunt, aşadar, un pierde vară, cugetă el. Nici nu era nevoie să mă mai prefac, căci într-adevăr, ăsta sunt; îngrozitor. Iar mama: bătrână, obosită de atâția ani într-o situație echivocă44. Ştia că Szyller fusese îndrăgostit de ea. Cu tot respectul ce-l purta vechilor moravuri, nu înțelesese, totuşi, deloc, de ce – atunci când domnişoara Biesiadowska îi mărturisise lucrul ăsta, prințesa Anna spusese că preferabil era să se mărite cu Spychala decât cu Szyller. Szyller era doar un mare compozitor şi poate că, însurat cu mamă-sa, n-ar mai fi trebuit să-şi câştige existența şi totul ar fi mers mai bine. N-ar mai fi avut necazul anilor acelora când preda câte zece ore zilnic la şcoală, locuind într-o cameră „la cineva44 pe strada Warecka, cu ferestre ce dădeau spre curte, fără niciun orizont. N-ar mai fi trebuit să fugă mereu în depărtări, uneori în Elveția, alteori la Roma sau la Menton. Şi… încercă un sentiment de compătimire adâncă pentru Edgar.

„Dar… nu face nimic, cugetă el, în schimb a fost un om mare. Copiii vor învăța la şcoală despre el.”

Janusz, care şedea foarte departe, într-una din bănci şi nu văzuse în jurul lui pe nimeni dintre cunoscuți, era lipsit până şi de consolarea asta. În minte îi veniră cuvintele lui Marres Chouart despre lucrările lui Edgar, rămase ca cifre abstracte, ca relații posibile printre alte numeroase combinații de cifre. Ele nu-i apăreau însă sub forma unor îngeri consolatori ci, dimpotrivă, uşor şi le-ar fi putut închipui drept nişte trâmbițe ce cheamă la judecata de apoi, căci doar e ştiut că după aceea trâmbițele se vor prăbuşi şi ele

— Că tot restul de altfel – în praf şi pulbere.

*Dies irae, dies illa Solvet mundum în javilla.*26

Toate astea erau însă numai un joc al imaginației, pe care nu era în stare să-l simtă şi cu atât mai puțin să-l înțeleagă. „Cât trăiesc, îşi spuse el în gând, trebuie să mă agăț de formele vieții şi să cuget cu categoriile ce-mi sunt accesibile, altfel nu-s în stare.” Ştia că la câțiva paşi de el stă Jadwiga, care nu voise să se aşeze alături de el pe bancă. Dar… era acolo. Acum, regreta nespus de mult că nu-i mărturisise totul lui Edgar. Atunci, la Roma, avusese un prilej atât de bun, iar acum ştia bine că nu are pe nimeni în lume căruia să-i fi putut încredința măcar o părticică de adevăr, după cum simțea, de asemenea, că, dacă le-ar fi spus toate lui Edgar, el însuşi şi-ar fi înțeles mai bine viața. Era foarte mulțumit că o înmormântase pe Zosia la Sochaczew, iar pe Malwinka lângă mamă-sa. Biserica asta de aici, oficială, imensă, nu-i spunea nimic, precum însăşi muzica aceea nefirească bubuind teatral în balconul corului, nesincer şi cu totul necorespunzătoare atmosferei acelei clipe, nu amintea prin nimic muzica sătească a bisericilor vieții lui de fiecare zi. „M-am rupt de toate astea”, cugetă el. I

În naos, alături şi foarte aproape de el stătea un om bătrân. Scund, ce plângea amarnic. LacriI mile îi veneau de la sine, prin nimic oprite şi fără niciun zgomot pe nas, ori geamăt. Doar capul şi-l mişca în amândouă laturile, la dreapta şi la stânga, ca şi cum ar fi vrut să-şi nege întreaga lui viață, să-l nege pe Domnul-Dumnezeu ; ce trona sus, în jilț, deasupra catapetesmei, ară1 tind cu un deget amenințător spre mărunta lui făptură. „Nu, nu, părea că-i spune, nu, DoamneDumnezeule, pentru o lume atât de cruntă nu există împăcare. Spuneți ce vă place, cântați tot ce vreți, îngerilor, dar nu există, nu există împăciuire.” Lacrimi mari, străvezii, şiruiau una după alta din ochii lui, iar mişcarea capului, în semn de negare, le făceau să se rostogolească la dreapta şi la stânga. În cele din urmă scoase din buzunar o batistă mare,

---

26 In ziua mîniei, în clipa răzbunării, Omenirea se va nărui în cenuşă (lat.).

curată şi, ca şi cum şi-ar fi şters lacrimile, îşi acoperi cu ea fața întreagă, rămânând aşa câteva clipe, slujba fiind aproape de sfârşit.

Janusz îşi reaminti că-l văzuse cândva pe omul acesta la Edgar. Era organistul de undeva din Lowicz, al cărui nepot, cocoşat, avea un deosebit talent muzical – Janusz ştia lucrul acesta – de care Edgar se îngrijise la timpul său, iar când micuțul era în agonie, se dusese la căpătâiul lui în mare grabă. Vai! şi organistul avea o fiică… despre ea pomenise Edgar o dată la Roma. Janusz ținea minte fiecare cuvințel al lui Edgar din timpul şederii lor la Roma; nu-şi amintea nici de ce spusese Ariadna (care au fost ultimele ei cuvinte?), nici de ceea ce el însuşi vorbise, ci numai de cuvintele lui Edgar. Apoi, nici nu s-au mai văzut. Janusz plecase la Paris şi pe urmă se închisese în Komorow. Medicii îi prescriseseră lui Edgar „Sudul." Într-adevăr, nu mai era nimic de făcut? în viața unui astfel de om totul e însă important, chiar prelungirea vieții cu o săptămână… cu două… Poate că mai avea vreo idee muzicală? Dar nu, de vreo câțiva ani el nu mai scrisese nimic. După *Şeherezada* a compus doar preludii, iar apoi… ce a mai scris? Nici nu-şi mai amintea… câteva lucruri mărunte şi o lucrare foarte importantă… dar… nu-şi mai aducea aminte nici de ea. Îşi reamintea doar de *Şeherezada.* I le va reaminti Ola; o va întreba după înmormântare.

Ola continua să rămână dreaptă, țeapănă, ceea ce nu însemna însă că nu vede ce se petrece în jurul ei. Simțea că băieții – care stăteau undeva prin apropiere – nu se comportă cum ar fi trebuit în atât de grave împrejurări, din direcția aceea ajungând până la ea unele şoapte 3 dar nu-şi întorcea capul. De asemenea şi în fața ei avea loc o scenă nepotrivită. Adas PrzebijaLşncki, stând chiar lângă sicriu, pe partea dreaptă, îndrepta din când în când coroanele aşezate! acolo, întorcea panglicile pentru a li se vedea inscripțiile, ori lua în primire, solemn, coroanele şi jerbele ce continuau să fie aduse. Ceva mai aproape de Ola, bătrânul Szuszkiewicz încerca zadarnic, prin semne, să atragă atenția nepotului asupra lui. Ola înțelesese că Adas se preface, pur şi simplu, că nu-i vede

semnele lui Szuszkiewicz, iar treaba asta o cam amuză. Încetă să mai plângă, înceta să mai asculte muzica şi, în sfârşit, observă cum Szuszkiewicz, nemaiținând cont de nimic, se îndreptă spre sicriu, chiar lângă locut marcat de nişte sfeşnice înalte şi negre, se încurcă în panglicile şi sârmele ce spânzurau de pe coroanele funerare şi, apucându-l pe Adas de mână, îşi atinse în sfârşit țelul: îl sili să-i acorde atenție.

Nu se mulțumi însă numai cu atât. Temându-se – se vede – că Adas îi va scăpa din nou, îl aduse delicat de mână, de lângă candelabre lângă el, chiar în fața Olei. Tot ținându-l strâns de mânecă, se aplecă la urechea lui şi-n şoapte dramatice îl chestionă:

— Ce se întâmplă cu tine? De ce nu poți fi văzut nicăieri?

Adas, contrariat, răspunse:

— Ți-ai ales şi dumneata, unchiule, locul potrivit să-mi pui întrebări. Sunt ocupat şi gata.

— Cu ce eşti ocupat?

Adas arătă catafalcul, fără să rostească vreun cuvânt.

— Dar înmormântarea nu-i în fiecare zi. Nu te-am văzut de atâta timp.

Tânărul Lțncki dădu din umeri.

— Se pare că te însori. Aşa spune lumea.

— Cel puțin, nu lângă sicriu, zise Adas.

Tocmai atunci un băiețaş timid aduse o coroană de două ori mai mare decât el şi, neştiind ce să facă, se opri la o parte. Adas PrzebijaLencki sări repede, luă coroana din brațele băiatului, îi făcu din cap, un semn poruncitor să-l ajute să aşeze coroana şi, executând operația asta, desprinse acul ce reținea ruloul unei panglici violete şi-i dădu drumul netezind mătasea pe care, cu litere de aur mari era scris: „Marelui Profesor – din partea şcolii de muzică «Wladyslaw Zelenski».”

Adas citi inscripția cu atenție de parcă era cel mai interesant papirus şi nu mai reveni la Szuszkiewicz, care rămăsese lângă Ola. În clipa aceea se auziră nişte sunete minunate din balconul corului, iar Ola încetă să se mai preocupe de ceea ce se petrecea în jurul ei.

Un cvartet („Oare cu Dubiska?” – se întrebă ea, în gând)

porni să cânte acel *„lento quasi una canzona*dorit de toată lumea şi care însemna, în acelaşi timp, că serviciul divin se terminase şi că urma pauza, întotdeauna grea la înmormântări, dintre „misă” şi partea finală. La semnalul aşteptat, dricarii ieşiră din colţurile de unde anterior Adas încercase fără succes să-i mişte. În timp ce de sus se răspândeau undele liniştitoare ale melodiei minunate şi line din

¡ ale-afară, dricarii se strecurară prin mulţimea celor adunaţi şi, încet, se strânseră în jurul sicriului, ca nişte păsări negre, gata la porunca conducătorului lor ascuns să apuce coroanele şi mânerele de metal ale sicriului.

Pe măsură ce melodia, atât de simplă şi de pătrunzătoare, se tot înălţa peste capetele celor de faţă, pe măsură ce oamenii în uniforme negre şi cu tricornuri pe cap acopereau cu umbra lor luminile ce fumegau în jurul sicriului, apărea deasupra tuturor, deasupra oamenilor, deasupra florilor, deasupra catafalcului – insesizabilă, inimaginabilă, transpusă parcă la alte dimensiuni, ;

— Fiinţa artistului. Edgar Szyller nu mai zăcea în sicriu, nu pe el îl îngropau aici pe aripile muzicii – ce avea să dureze peste oameni până la sfârşitul lor, într-un fel sau altul – ci el se înălţa şi plutea spre lumina ce venea din vitraliile albastre ale bisericii.

Prezenţa mortului în biserică fu simţită de toţi, cu excepţia unui singur om: Spychala. Nici prea muzical nu era şi nici nu ştia ce cântă ceiin balconul corului. De altfel nu asculta mu-’ zica aceea, care acţiona asupra lui oarecum numai în exterior; de asemenea nu se gândea la salutul rece al Mariei, deşi nu o văzuse de două zile. La serviciul divin întârziase, deoarece stătuse la Minister de vorbă cu Beck, care se inteJ resa, cu aviditate, de ecourile discursului lui. Nu erau nici prea multe şi nici prea concrete. 1 Spychala nu se îndoia că Beck crede că războiul este inevitabil. Citi lucrul ăsta în ochii minis’ trului, în care moţăia acea expresie ce se vede’J la fiinţele bolnave incurabil, ori la cele amenin ţaţe cu arestarea. Spychala voia

oarecum să-i insufle o credință mai puternică şi începuse să-i vorbească de garanțiile engleze. Dar tocmai aici \ o nimerise prost de tot. Ministrul se înfuriase şi-i spusese foarte sever:

— Nu poți fi funcționar superior al Ministerului Afacerilor Externe dacă crezi în garanțiile engleze.

Spychala amuțise. Se gândea însă neîntrerupt la lucrul ăsta şi la drept vorbind aici nu prea ştia bine unde se află. De-abia treptat muzica lină şi tăcerea concentrată ce se lăsase în bise rică, subit şi direct, făcură să apară în fața ochilor talazurile albastre ale Mării Negre, arşița, plaja cu cabina roşie de baie de lângă vila familiei Szyller din Odesa, culoarea azurie a copertei volumaşului de poezii germane – lăsat pe cearceaful cu dungi chiar lângă mâna lui Edgar –, în sfârşit profilul însuşi al lui Szyller puțin aplecat, cu mâna ridicată şi cu o veşnică țigară, ca şi convorbirea din care reieşea limpede că nu putuseră în niciun chip să se înțeleagă. Spychala se stăpâni, îşi contractă trăsăturile şi-şi roti privirile în jur. Chiar lângă el, pe partea stângă, stăteau doi tineri înalți, îmbrăcați la fel, cu părul negru, iar ceva mai departe, pe unul din scaunele neocupate de la margine: Ola.

Căută la făptura ei dreaptă, la capul ei ridicat şi observă lacrimile ce i se prelingeau din ochi.

„Cum a mai cântat ea atunci aria *Verborgenheit*gândi Spychala o clipă şi apoi, din nou, gândul îi reveni la garanțiile engleze.

Ascultând *„lento quasi una canzona”* Ola nu se gândea la Edgar, ci la fiii ei. Îşi reaminti că în ultima ei scrisoare (la Menton nu-i mai scrisese şi apoi regretase foarte mult faptul acesta)

îi făcuse o descriere a lor, deşi el n-ar fi putut s; i se intereseze de ei. Îi scrisese însă aşa ca unui prieten, iar acum nu va mai avea cuifl scrie, nici despre copii şi nici aşa, în general.

Ola se tot întreba de ce oare este ea atât de neliniştită de soarta fiilor! Antek, chemat la oştire, pleca poimâine. Dar război, oricum, nu va fi. Va fi o vară frumoasă, vor pleca la Puste Lşki. Dar de ce Franek nu vrea să meargă la mare? Dar

ei, fiii ei! Sigur e că pe ei nu-i amenință nimic şi nu trebuie să se neliniştească de soarta lor. Nu se vor îmbolnăvi de tuberculoză, ca sărmanul Edgar. Sunt puternici, înalți,» bruni şi destul de prost crescuți, lucru care o mâhnea pe răposata mătuşa Michasia (Ola, cindj se gândea la mama ei, folosea expresiile copiilor, ! care-i spuneau „mătuşa Michasia”). Fără să-i î privească, le simțea prezența, în spatele ei, şi ştia de pe acum cum vor povesti la masă în-j mormântarea „unchiului41 Edgar. Antek era atâtl de neastâmpărat şi desigur va râde de violetele! de pe pălăria Mariei Bilinska, ca şi de mina eil evlavioasă, în timp ce Andrzej doar va zâmbiI uşor, de mulțumire, aşa cum numai el este înl stare s-o facă. Băieții n-o puteau suferi pe Ma-i rysia Bilinska. De ce?

Pe deasupra ei cunoşteau şi trădarea comisă de Hub-huby, care trecuse întreaga lui prietenie şi dragoste asupra fiului Mariei. Băieții mai erau indignați şi fiindcă – se pare – el spu-j sese cuiva că Antek şi Andrzej sunt prea copilă-i roşi. Antek răspunsese semnificativ: „Desigur, ! noi suntem prea copilăroşi pentru el”, şi privise destul de ciudat la Andrzej. Ola nu înțelegea1

— De loc – despre ce e vorba, dar, desigur căi se ascundea ceva la mijloc. Nu pricepea ce rosti au ciorovăielile astea şi nici atragerea, cu forța, a unor prieteni de la unii la alții. „De ce nu poate fi prieten şi cu Alo şi cu voi?” întrebase ea. Şi de ce sunt atât de neliniştită de soarta lor?

Muzica încetă, începu serviciul funebru. Deabia acum observă Ola că doamna Royska se ivise lângă doamna Szyllerowa, ajutând-o să se î’idice când preotul ieşi cu patrafirul şi citi repede rugăciunile funerare, răspunsurile fiind date de un organist bătrân cu o voce îngrozitoare. Apoi, adresându-se celor de față, preotul zise: „Pentru sufletul răposatului Edgar Michal vă rog să spuneți *Tatăl nostru* şi *Odihnă veşnică…* şi abia acum aflară cu toții că Edgar avusese încă un nume: Michal, pe care nici chiar Elzbietka nu-l ştia.

Apoi, corbii cei negri se repeziră asupra catafalcului şi, cu o dexteritate neobişnuită, mutară unde trebuia marile sfeşnice, suflând din mers asupra feştilelor pentru a le stinge, ridicară

coroanele rânduind oamenii ce aveau să le poarte şi, tuşind uşor, scoaseră placa de tablă – bătută pe sicriu – cu numele răposatului şi apucară crucifixul aşezat la căpătâi. Adas Przebija-Lşncki, luând de pe sicriu marele buchet de trandafiri roşii, provocă o mică scenă. Văzându-l cu buchetul în mâini Elzunia îi făcu semn, chemându-l; el însă nu înțelese despre ce este vorba şi, în sfârşit, când se apropie de ea, ținând florile în brațe, Elzbietka încercă să smulgă una din jerbă, dar nu reuşi decât să se înțepe, căci tulpina nu cedă. Vrând s-o ajute, Adas scoase (lintr-un buzunar lateral un briceag între plăselele căruia se prinsese o sfoară la capătul căreia ieşi din buzunar un revolver destul de mare, care căzu pe covor, cu zgomot, la picioarele lui Lşncki. Tânărul, roşu ca o sfeclă, se aplecă după revolver şi – cu o mână ținând buchetul – vârî repede, cu cealaltă, arma în buzunarul de la spate. Elzbietka trase de floare, gest prin care; scutură buchetul ținut de Adas doar cu o mână ’j buchetul căzu. Adas îl ridică, tăie floarea pej jumătate ruptă cu briceagul şi i-o oferi. Elzbieta îşi trase voaleta de pe față şi, toată în veşminte de doliu, făcu vreo câțiva paşi cu floarea roşie în mână. Fără voaletă, se putu vedea că-i foarte palidă, că nu-i fardată şi că în general e îmbătrânită. Înaintă direct spre Spychala, ’ care – neputând merge din lipsă de timp la cimitir – o salută aici şi-i transmise condo— leanțe în numele Ministerului Afacerilor Externe. Elzbietka ridică spre el ochii, pe deasupra trandafirului roşu, fără a-l recunoaşte. Timp de

0 clipă lui Spychala i se păru că Elzbietka simulează doar că nu-l recunoaşte; trebui dar să-i amintească:

— Sunt Spychala, spuse el.

— Dumneata, domnule, l-ai cunoscut, şopti! Elzbietka. Ce om neobişnuit a fost!

Spychala exprimă formula de condoleanțe.

Între timp sicriul, triplu şi desigur foarte greu, fu ridicat şi înainta clătinându-se inegal, deasupra capetelor celor adunați, purtat de dricarii cei negri, ajutați „de formă” de unii dintriolegii şi de muzicienii varşovieni. Preotul, intonând: *„În*

paradisum deducant te angeli” păşi repede înainte pe covorul stacojiu şi se opri aş1 teptând la intrarea principală, unde crucea argintie lucea deja lângă capul prelatului. Sicriul era j urmat de doamna Szyllerowa, sprijinită, contrar j obiceiului, de doamna Royska. De cealaltă parte i se repezise domnul Szuszkiewicz, umflându-se în pene şi călcând în contratimp, cu paşii mărunţi ai picioruşelor lui micuţe. Urma Elzbietka – ea însăşi mărunţică şi toată în zăbranic negru – păşind pe covorul stacojiu, în mână cu trandafirul cel roşu şi cu capul înălţat în sus, oarecum cufundată în ascultarea unei muzici auzită numai de ea. Ştiau cu toţii că joacă ultima scenă din *Amurgul zeilor,* că urmează năsălia ce-l purta pe Siegfried şi că nimeni nu Vroia – oferindu-i braţul – să-i strice efectul.

În apropiere, Ola privea cu oarecare uimire la femeia asta îmbătrânită ce mergea ca la teatru, cu trandafirul ei roşu, reamintindu-şi glasul ei dulce când, demonstrându-i saltul cvartei, cântase aria *Verborgenheit.* „Cât de minunată fusese femeia asta!” recunoscu Ola, în gând.

La acelaşi lucru se gândea şi Spychala, reamintindu-şi acelaşi cântec, pe care, de nu-l ţinea prea bine minte din punct de vedere muzical, în schimb se îmbina, în cugetul lui, cu arşiţa, mişcarea… şi războiul. Tot gândindu-se aşa la vechea scenă de lângă pian, acolo, la Odesa, dădu, pe neaşteptate de privirea Olei. I se înclină în tăcere.

În urma Elzbietkăi, ca şi în faţa sicriului, curgeau trandafirii purpurii, jerbe de liliac şi de irişi. Era sezonul florilor… Florile acopereau totul. Mulţimea, pornind şi ea, doamna Gdariska se găsi din nou alături de Malsâd.

— Wiktorek ţinea atât de mult la el, repeta ea.

Malski nu se mai putu stăpâni.

— Vai, doamnă, nu înţelegeţi? aproape că-i strigă el, deşi îşi dădea silinţa să vorbească în şoaptă, şi se opri în faţa zăbranicului doamnei Gdanska în aşa fel încât, pentru o clipă, împiedică mişcarea mulţimii. Dumneavoastră nu pricepeţi? El a fost cel mai mare artist polonez de o sută de ani încoace! A fost un geniu! lai’ dumneavoastră tot spuneţi că Wiktorek ţinuse la el atât de mult!

Doamna Gdanska îşi împreună mâinile.

— Domnule Arturek, nu striga aşa, îl implora ea. Geniu, negeniu, el n-a fost însă feciorul meu.

— N-aveți, doamnă, simțul măsurii nici de doi bani, zise Malski şi încercă să se îndepărteze de Gdanska, ceea ce nu-i reuşi pentru moment.

Când însă la cimitirul Powzki sicriul lui Edgar fu depus în groapa zidită, Malski – izbucnind într-un plâns ascuțit şi căutând, în jur Vreun reazem – simți cum nişte brațe mici şi mânuțe mărunte îl îmbrățişează. Plânse cu hohote, cât putu el de mult, la pieptul bun al mamei Gdanska şi apoi, după înmormântare, se întoarseră la Lodz chiar împreună.

Îl

Conducerea lui Antek la gară – pleca la oştire

— Fu plină de voioşie. Băieții îşi rugară părinții să nu-i însoțească. De la mama sa, Antek îşi luă rămas bun acasă, iar de la tatăl său – la cofetărie. În schimb, la gara Gdarisk veniră, foarte amabili, Hub-huby şi Alo, însoțiți de două actrițe: Basia Budna şi Marysia Tatarska. Acum, Basia era aproape o vedetă, cânta în cabarete şi, când apăru la gară într-un costum bleumarin şi cu capul gol, lumea îşi întoarse ochii după ea, fiind cunoscută de toată Varşovia. Marysia ocupa o poziție cu mult mai modestă, cânta la teatrul „Motanul şi Salutul44, care, cu toate ambițiile lui literare, îşi cam pierduse din faimă, în ultimul timp. Wyczerowna îmbătrânea tot mai tare şi era plină de răutate, iar Gorbal devenise un bețivan incurabil, pe care nu puteai fi sigur niciodată că vine sau nu la spectacol. Dublura lui se plictisea întrebând în fiecare seară dacă să se grimeze sau ba?

Alo se învârtea acum în jurul teatrului, intrase în grația lui Malik, căruia îi ajuta în atelier. Desena la el şi la Academie, unde Malik nu de mult preluase catedra de decoruri teatrale. Actrițele mai vârstnice se simțeau întinerite în societatea imberbilor; în plus, Alo mai avea nefericitul lui titlu şi relații aristocratice, iar Hubert punga plină.

La gară era îmbulzeală şi o voioşie generală. O mulțime de tineri plecau, ca şi Antek, fiind chemați la oaste. Atunci nu era

încă vorba de vreo mobilizare, fiind chemați individual doar specialiştii din diferite domenii. Cu toată medicina lui, Antek era radiotelegrafist – în general lucra la transmisiuni – aşa că fusese chemat undeva la Ostrow Mazowiecki, Lomza, chiar lângă frontiera cu Prusia răsăriteană… Plecau cu toții în direcția aceea, dar până unde erau valabile biletele lor de tren, gratuite, nu ştia nimeni, iar Antek, cu o expresie gravă pe față „nu vorbea nimic despre asta”.

Cei doi băieți Golqbek se simțiră puțin jenați de prezența actrițelor. Antek se îmbrăcase ca la o excursie în Tatra, iar Andrzej, în pantaloni scurți şi cu picioarele goale, bronzate dar şi foarte păroase, făcea impresia unui băiat de şaisprezece ani. Când le salută pe actrițe – se înroşi. Hubert, cu cârlionții lui, făcea impresia că vine direct de la un bal mascat. Dar şi el, şi mai ales Basia – foarte sigură de sine – dădură îndată întâlnirii un caracter de amuzament, de ceva neverosimil, de ceva ce semăna cu un carnaval de primăvară. Basia râdea şi cânta, iar când cineva dintre călătorii vagonului de clasa a treia, în fața căruia staționa, începu să cânte din muzicuță, îl apucă de brațe pe Antek şi începu să danseze cu el, conducându-l de parcă ea ar fi fost dansator. Antek se îmbujoră, dar căpătă o expresie atât de minunată, încât Marysia nu se mai putu stăpâni.

— Ar fi mare păcat dacă ostaşul nostru ar fi ucis, exclamă ea, adresându-se colegei.

Basia se opri din dansul ei deşănțat şi, fără să-i dea drumul lui Antek, se uită lung de jos în sus la fața lui bronzată, frumoasă.

— Dar… pe el nu-l vor ucide, zise ea, căci nu va fi război.

Şi, deodată, fața ei deveni gravă. Desprinse de pe costum o garoafă albă, imensă, şi i-o oferi lui Anton.

— Cum aşa, nu aveți mai multe flori pentru ostaşi? întrebă Hubert.

— Nu avem. De unde le-am fi putut lua?

— Gata, s-a făcut, îl trimit pe Piotr în oraş după flori.

Piotr stătea chiar lângă el şi, zâmbind, se uita la Hubert al lui.

— Poţi face drumul până în centru şi înapoi în zece minute?
— Şi de ce să nu-l fac? răspunse şoferul.
— Dă-i drumul. Un buchet de flori de la florăria cea mai apropiată. De care o fi, trandafiri, garoafe… dar grăbeşte-te, trenul pleacă peste douăsprezece minute.
Piotr se repezi, ca un tinerel, îmbulzindu-se prin mulțime.
Basia îi dădu drumul lui Antek.
Omul care cântase din muzicuță se aplecă peste fereastră.
— Şi de ce nu mai dansați, domnişoară, când eu cânt atât de frumos? întrebă el.
— Oamenii se uită urât, răspunse Basia, şovăind.
— Războiul e un lucru serios, adăugă Marysia.
— Eh, zise omul cu muzicuța, nu ne lăsăm! Ce, noi suntem chiar atât de prăpădiți? Şi din nou cântă la muzicuță un *Kracoviak* săltăreț.
Antek şi Andrzej se uitară, nesigur, unul la celălalt.
— Dar tu, Hubert? Tu nu mergi la oştire?
— Nu mi-a sosit încă sorocul. Pe Alexandru al nostru nu l-au luat încă în primire, răspunse Hubert. Prin ce minune? Nu ştiu…
— Am scutire, răspunse Alo serios şi se lovi pe piept, la portofel, ca şi cum ar fi vrut să arate hârtia.
— Desigur prin… exclamă Basia, dar la timp îşi muşcă limba şi nu pronunță numele, care aici ar fi răsunat foarte nepotrivit.
Folosindu-se de golul de o clipă, Andrzej se apropie de Antek.
— Antek, să-mi scrii, zise el cu glasul lui cel mai gros, care întotdeauna era semnul emoției.
Anton îl luă deodată de braț şi îl trase de o parte.
— Ascultă, Endrek – întotdeauna îi spunea aşa – salută-l pe tata din partea mea. Ştii… în prăvălie era atâta lume… încât nici măcar nu l-am sărutat…
— Pe mână? întrebă Andrzej.
— Ei, vorbeşti şi tu… pe mână… Nu, mă, aşa, în general, nu l-am sărutat. Salută-l tu în locul meu. Spune-i că regret.
— Cum să-i spun aşa ceva?

— Cum… Obişnuit…
— Mai bine scrie-i tu.
— Cum să-i scriu? Poate omul să scrie despre astfel de lucruri? j
— Părinţilor?
— Ştiu că întotdeauna ai fost răzgâiat.
— Las-o-ncolo, Antek; asta-i o prostie.
În clipa aceea se înapoie Piotr cu o imensă' jerbă de garoafe roşii.
— Vai, Doamne, ce repede, făcu Marysia.
— Aici, pe Muranow, nu departe, este o fiorărie, preciză Piotr. Am cumpărat toate garoafele.
Basia luă repede florile şi începu să le împartă celor care plecau. Din toate ferestrele! vagonului, lângă care staţionau, se întinseră mâini multe.
— Vai, doamnă, dar dumneavoastră nu plecaţi în armată, strigă Basia adresându-se unei femei; vârstnice, corpolente, care îşi întinsese şi ea mâi-' nile după flori.
— Ce, strică? Dă-i o floare, zise Hubert.
— Dacă va fi război, cine va şti care-i soldat şi care nu-i…
Femeia râse. Avea o faţă grasă, lată.
— Voi fi şi eu soldat, şi încă cum, strigă ea. 1
Basia îi dădu trei garoafe.
— Duduie, duduie, dar mie? strigă omul cu muzicuţa.
— Daţi-mi şi mie, domnişoară!
— Doar v-am dat trei garoafe, domnule, se t indignă Basia şi se uită încruntată. Omul erihipeş, dar cu apucături grosolane.
— Mi le-au luat colegii, vrea fiecare să aibă o amintire de la dumneata, domnişoară.
— Vă rog, urcaţi, strigă conductorul.
Antek sări pe scară.
Basia ridică restul de flori spre el, agitândule: Hubert – pe neaşteptate emoţionat – îl strânse de mână, iar Marysia strigă:
— Întoarce-te victorios!
Alo – care era atât de înalt încât acoperea pe Anton în întregime şi pe toţi ceilalţi – îşi agită mâinile peste capetele acelora ce staţionau pe peron. Se vedea bine că Antek caută

din ochi pe Andrzej, dar nu-l găsea, frate-su stând mai la o parte, dincolo de toți ceilalți. Trenul se puse încet în mişcare şi numeroase mâini de la toate ferestrele făceau semne de rămas-bun, unele din ele chiar cu garoafe roşii. Andrzej zări pe Antek abia când trenul se depărtase puțin. Simți însă că-l strânge ceva de gât şi repede, fără să-şi ia rămas bun şi fără să mai aştepte ca trenul să dispară dincolo de pod, ieşi din gară, sări într-un tramvai care tocmai trecea şi plecă spre casă.

Alo şi Hubert îl căutară în jur, dar el nu mai era pe acolo.

— Domnul Andrzej a fugit, spuse Piotr.

— Ciudat băiat, rosti Marysia Tatarska. Îi plăcuse foarte mult silueta lui Andrzej, zveltă, juvenilă.

Tinerii conduseră domnişoarele la teatru. Avea loc repetiția generală a *Electrei* de Hoffmannsthal. Apoi reveniră la locuința lui Hubert de pe strada Gornoslaska, unde acesta ducea o viață extrem de ciudată. Alo nu mai ieşise din locuința prietenului din momentul în care fusese nevoit să-i aducă vestea atât de groaznică. Din ziua aceea Hubert se îndârji şi-şi zise: Nu mă las! Şi, încleştându-şi dinții, era ocupat de difhineață până seara fie cu tot felul de treburi; fie cu diferite distracții. Alo nu mai văzuse nimic asemănător. Şi nu numai el, dar nici chiar bătrânul Szuszkiewicz care (cunoscând destule exemple de tineri în plină desfăşurare şi plini de un scepticism bătrânesc față de astfel de treburi) nu putea totuşi pricepe, cum de-i Hubert în stare să le facă pe toate.

Prin tribunal Hubert efectuă, înainte de termen, punerea lui în deplinătatea drepturilor patrimoniale deoarece, neavând niciun fel de rude apropiate sau mai îndepărtate, nu se putea conta pe nicio tutelă. La vârsta de optsprezece ani deveni proprietar, cu drepturi depline, asupra averii moştenite, asupra participării la fabrica „Splonka44 şi asupra unei părți a societății în comandită, ceea ce îl împovăra cu foarte mari răspunderi. Totodată, din chiar clipa morții tată-; lui, începu lupta cu domnul Zloty. Din fericire, datorită bunelor relații cu Piotr – încă din fra-; gedă copilărie – ştia ce vorbesc oamenii în fabrică, care-i atitudinea muncitorilor față de Zloty, cum administrează domnul Seweryn la Targowek şi, în general,

cum stau lucrurile. Nu l-au speriat deloc amenințările lui Zloty şi nici cuvântul acela înfricoşător: „belgienii44. Îndată după actul de la tribunal – cu privire la exer— citarea drepturilor lui depline asupra averii – făcu o călătorie în Belgia, căzu de acord cu „Fabrique Naționale44 (deşi, fireşte, l-au cam jecmănit cu prilejul acestor pertractări) şi numai după un an de la participarea lui la şedințele direcției societății şi fabricii, ajunse la o astfel de situație, încât domnul Zloty se apuca cu mâinile de păr ori de câte ori cineva îi pomenea de Hubert.

Oh, ce necaz am eu cu băiatul ăsta, cât sânge rău îmi face, se plânse într-o zi domnul Zloty chiar soției, mai ales că public nu se putea opune politicii lui Hubert, care tindea la asanarea financiară a întreprinderii.

Bronek pricepuse că lui taică-su nu-i place ’când cineva vorbeşte despre tânărul Hubert şi ridica, neîncetat, tema asta la masa de prânz (la cină nu era niciodată acasă), vorbind mereu de prietenia ce există între Alo Biliriski şi Hubert.

— Vai, tu-i tot dai zor cu conții ăştia, grăia doamna Zloty, adresându-se fiului. Conții ştiu să picteze! adăugă ea semnificativ. Ei au bani!

Bronek se uită zâmbind la mamă-sa.

— Dar ce, evreii nu ştiu să picteze? răspunse el sărutându-i mâna. Dumneata, mamă, de ce nu porți perucă? o întrebă el. Te-aş fi iubit, mamă, şi mai mult dacă ai fi purtat perucă…

— Încetează! Mănâncă! se răsti domnul Zloty.

În fond, Bronek îşi iubea foarte mult mama, deşi îi plăcea s-o tot tachineze. Iar pe ea, sărmana, o năpădeau de-a binelea lacrimile de câte ori trebuia să mărturisească unei vecine sau cunoştințe că feciorul ei învață ca să devină pictor. Bronek făcuse câteva desene foarte bune, înfățişând capul mamei-sale şi lucrase cu un puternic sentiment de dragoste. Dar doamna Zloty, privindu-le, dădea din oap cu tristețe.

— Da, seamănă, seamănă. Dar fotografia seamănă şi mai bine. Şi ce folos vei avea din toate astea?

Hubert îl urmărea pe Zloty să nu-l înşele. Dar, fireşte, nu avea experiența necesară. Zloty se pregătea să plece acum, singur, în străinătate şi Hubert se cam temea de călătoria

asta. Şi tocmai lucrul ăsta forma tema convorbirii dintre cei doi prieteni, când se găsiră în imensa locuință pustie a lui Hubert şi când Piotrowa, singura femeie din casă, le servi prânzul.

— Am impresia, spuse Alo, că nu vei putea s-o scoți la capăt cu Zloty. În primul rând, tu judeci *gentlemarilike* şi nu poți prevedea niciodată unde-l poate duce felul lui diabolic de a raționa.

— Ştii că-l am în buzunar?

— De ce?

— A furnizat armament pentru Spania.

Alo râse.

— Lucrul ăsta nu-i un secret pentru guvern. Mamă-mea ar putea chiar să dea ceva amănunte în chestiune. Chiar şi unchiul Janusz.

— Oricum, lui i-e frică de mine.

— Eu te sfătuiesc, până nu-i prea târziu, să vinzi participările la cele două afaceri…

— Şi cine le va cumpăra?

— Cum cine? Zloty! Asta-i unicul lui vis.

— Cred că nu se cade.

— Şi uite cum. Eu cumpăr de la tine atât hârtiile Societății, cât şi cele ale fabricii „Splonka”… şi apoi le vând lui Zloty.

— Iar el o să-ți dea o nimica toată.

— Ție da, dar mie nu. Îl vom întreba îndată pe Adas, dacă aş putea să am… hai, spune, la cât evaluezi tu totul?

— Oh, la o sumă foarte mare.

— Două milioane?

— Nu, mai puțin, cu mult mai puțin.

— Un milion două sute?

— Cam aşa ceva… Trebuie întrebat Szuszkiewicz. Dar pripit mai eşti tu, Alo…

— Cum? Eu, pripit? Nu, dragul meu, eu vreau să te ajut şi mai ales să te smulg din toate angaralele astea. Îți rămâne moşia Rotoczna. Vei putea să-ți plăteşti datoriile ce apasă asupra ei şi te vei apuca s-o gospodăreşti. Se pare că-i o moşie foarte frumoasă.

— Să vii la vară acolo, ai să vezi…

— Szuszkiewicz îmi ține toți banii în hârtii de valoare. Deci, eşti de acord? îi voi telefona.

Alo se apropie de telefon. Piotrowa era însă indignată.

— Vă rog, poftiți la masă, prințe. Se răceşte mâncarea.

Biliriski însă deja făcuse numărul.

— Tu eşti, Adas? Ce faci, eşti la masă? Mănânci? Şi eu sunt la masă. Ascultă, am nevoie de o informație. Aş vrea să ştiu, ce sumă putem obține acum dacă vindem hârtiile de valoare… Cum? Au scăzut până la jumătate, desigur, dar oricum pot fi vândute. Cred că da. De ce eşti atât de tulburat?… N-ai dormit? Uite, am nevoie, cât mai urgent, de o sumă foarte mare. De ce? Vreau să cumpăr o fabrică. Nu râde, vorbesc serios. Hârtiile nu sunt bune la nimic. Hai, informează-te. Mâine… bine, bine… află dacă se poate obține… un milion şi ceva… Fireşte, e foarte mult. Dar tu crezi, că 50 la sută din participările uneia din cele mai mari fabrici din Varşovia este puțin? Ce fabrică? Nu e treaba ta. Află mâine la bursă; apoi, spune-i unchiului tău. EL va rămâne tablou, fireşte, dar n-am ce-i face… şi acum, te salut şi-ți urez sănătate. La revedere. Mâine îți voi telefona la aceeaşi oră…

Pe la două…

Cu un gest larg Alo lăsă receptorul şi reveni la masă. Hubert începu să râdă.

— Îmi place nespus de mult, Alo, când Iaci pe omul grozav şi energic. Cineva ar putea crede…

Alo zâmbi trist.

— N-ai încredere în energia mea. Iar eu sunt de părere că am destulă. Şi poate nu atât energie, cât putere de a rezista pe poziție. Am multă răbdare… ceea ce-i foarte bine.

— Posibil. Mai bine aşa decât frământarea mea, cu orice prilej. La ce bun? zise Hubert şi căzu, pe neaşteptate, pe gânduri.

— Tocmai asta îți spun şi eu. Ce folos ai din agitația ta?

— Nici eu nu ştiu. Spre a dovedi tatei că nu-s un neisprăvit, aşa cum îşi închipuia el. Numai că, din păcate, nu am nicio certitudine că mă vede… şi că-şi dă seama că nu-s un

prăpădit...

— L-ai iubit pe tatăl tău?

— Ştii bine. Nu am pe nimeni, absolut pe nimeni. El a fost singura mea rudă. Nu ştiu de ce şi cum, dar aşa a fost. Şi tocmai asta este pentru mine cel mai rău lucru. Cum a putut el să facă aşa ceva? Oare nu s-a gândit că mă lasă singur? Şi biletul acela: „pentru că nu mai sunt bun la nimic.. Şi faptul că în biletul acela nu există niciun cuvânt, nici măcar o literă... despre mine. Unde era biletul?

— Ți-am spus de-atâtea ori. Alături de el, pe bancă...

— Fiindcă îmi pun întotdeauna întrebarea: poate n-a putut scrie până la capăt? Poate a vrut să mai adauge ceva? Să scrie... Hubert...

Alo se uită la prietenul lui.

— Dă-i pace, zise el, s-a comis... şi pace.

— Fireşte, e o nerozie să te sinucizi fiindcă ai speriat un cocoş de munte, ori ți-a slăbit auzul!... Nu mai poți vâna cocoşi de munte, poți însă vâna mistreți... e un lucru de la sine înțeles. Am impresia că acel cocoş de munte pe care l-a speriat a fost doar o picătură într-un ocean, ceva ce a făcut ca paharul să fie prea plin şi să se verse. Tata avea în el un fel de amărăciune, o avariție, ceva ce-l făcea să fie la cuțite cu toată viața... se uita chiorâş la orice... Marysia

Tatarska spunea...

— Ai întrebat-o pe Marysia despre tatăl tău?

— De ce să n-o întreb? Ea n-a ascuns câtuşi de puțin față de mine legătura cu tata. O ştiam de mult... Mi-o spusese Piotr. El a avut multă grijă de educația mea, trebuie să recunosc... dar ce era de făcut... din moment ce...

— Şi Marysia ce ți-a spus?

— Regret mult că tata nu s-a căsătorit cu Marysia. Aş fi avut cel puțin o mamă vitregă drăguță, aş fi putut să muncesc pentru ea.

— Ai fi trăit cu propria ta mamă vitregă.

Hubert se uită atent la Alo.

— Nu-i chiar atât de îngrozitor, răspunse el.

Câteva clipe mâncară în tăcere.

— Marysia mi-a spus că în ultimul timp tata era foarte trist şi repeta mereu: sunt sătul de toate astea.

Alo, punându-şi mâna pe mâna lui Hubert – pe care acesta o ținea pe masă – se uită la el, atent.

— Măi, Hubert, grăi el, mi-ai vorbit despre toate astea de atâtea ori! De ce, acum, ți le aminteşti din nou? Sunt doar întâmplări vechi, a trecut un an de atunci. Între timp s-au schimbat atâtea lucruri…

Hubert căzu pe gânduri. Nimeni n-ar mai fi putut recunoaşte, în el, pe tânărul plin de voioşie, sigur de sine.

— Fiindcă gândesc că-i un lucru extrem de îngrozitor să-ți scurtezi singur viața; pentru aşa ceva trebuie să-ți doreşti din străfunduri… moartea.

— Cred că înmormântarea lui Edgar ți-a insuflat starea asta de spirit. Ce rost mai are să meargă omul la înmormântări…

— Aşa-i, şi eu mi-am pus întrebarea asta. De ce m-am dus acolo? Am făcut-o pentru Antek şi Andrzej. Şi, de fapt, pentru doamna Ola Golabek. E singura femeie de care m-aş putea îndrăgosti…

— Tocmai asta e. Şi îți reaminteşti mereu de cealaltă chestiune. Să ştii că nu vei mai afla nimic.

— Nu, recunoscu Hubert.

După câteva clipe Alo începu din nou.

— Fiindcă oamenii se împuşcă din motive atât de diferite… Aş vrea să ştiu…

Tocmai atunci sună telefonul. Alo rămase singur în sufragerie, lângă ceaşca de cafea goală. Prin fereastră se uită la copacii înmuguriți din grădina Seimului, cu gândul necontenit la Edgar. Îi venea aşa de greu să se obişnuiască cu ideea că nu mai există, să recunoască – în sinea lui

— Că-l indusese în eroare. Dar… poate că nu-l indusese în eroare? Poate că într-adevăr e un fante de salon? Poate că într-adevăr l-a amuzat mai mult noul frac şi dineul de la ambasada italiană decât…

Hubert reveni.

— Ce se-aude?

— A telefonat Basia. A văzut repetiția cu *Electra.* A insistat

mult să mergem. Se pare că Wyczerowna este admirabilă…

— Care *Electră?* întrebă Alo.

— Electra lui Hoffmannsthal. O *Electră* germană. Va trebui să mergem. Ai timp mâine?

— Am, fireşte. Putem merge.

— Va fi şi Basia.

— Nu, Basia are premieră astăzi.

— Aha. Şi decorurile, tot de Malik.

— Nu i-ai ajutat tu însuşi să le picteze?

— Nu, n-am făcut nimic pentru *Electra,* ci pentru *Meşterul şi ucenicul.*

— Da! Şi aşa le joacă în aceeaşi seară.

— Ciudată combinație.

— Va fi un fel de „beneficiu4* pentru Wyczerowna. Ea o viață întreagă a făcut pe Electra. Vrea şi acum să-şi joace rolul. Numai că acum sistemul „beneficiilor44 nu mai există, aşa că i se vor înmâna, pe tăcute, toate încasările spectacolului de mâine. Iar Gorbal joacă în *Meşterul şi ucenicul.*

— De unde le ştii tu toate astea?

— De fapt, ar trebui să le ştii tu. Ce mai băiat amuzant eşti… doar tu lucrezi la teatru.

— Lucrez, lucrez – e mult spus. Mă învârt şi eu în jurul lui Malik.

— În jurul lui Malik, ca în jurul lui Malik, dar tu te învârți în jurul Mariei Tatarska.

— Ea, fir-ar să fie, e straşnic de frumoasă, mărturisi Alo, îngândurat.

— Nu chiar atât, făcu Hubert, zâmbind ironic.

— Hubert, mă trădezi? tună Alo, răspunzând acestui zâmbet.

— În orice caz nu eu, râse cu hohote Hubert.

Cel mult, te poate trăda Marysia.

— Eşti un ştrengar, strigă Alo şi începu să-l boxeze în timp ce Hubert se rostogolea pe canapea.

— O, ajunge, dă-mi pace, grăi el râzând, aşa, imediat după masă, nici nu-i sănătos.

— Am să-ți dau eu ție pace, rosti Alo, tu ştii doar că o

iubesc.

— Halal iubire! conchise Hubert strâmbându-şi gura dispreţuitor.

Alo îl răsturnă pe canapea şi-l frământă în morişca pumnilor lui. Sună însă, iarăşi, telefonul.

— Ce mai balamuc şi cu telefonul ăsta, spuse Hubert, ridicându-se. Apucă receptorul şi zise: Alo! dar îl coborî pe loc…

— Domnul Szuszkiewicz întreabă dacă eşti la mine.

Alo merse în hol, luă receptorul din mâna prietenului, dar de-abia răspunse:

— Da, eu sunt, că şi lăsă să-i scape receptorul pe măsuţă, uitându-se la Hubert înspăimântat.

— Doamne sfinte, şopti el, Adas PrzebijaLşneki s-a împuşcat.

Iii

Sala teatrului în care urma să aibă loc aşazisul „beneficiu” sau jubileu al actriţei Wyczerowna era incomodă. În plus, scaunele aveau un scârţâit ce nu înceta decât atunci când publicul înmărmurea într-o pioasă concentrare. Din clipa însă în care atenţia publicului era mai puţin încordată, sala scârţâia tocmai ca o uşă neunsă.

În momentul când luminile se stinseră iar cortina urma să fie trasă pentru spectacolul *Electra,* se lăsă în sală o adâncă linişte. Băieţii şedeau împreună: Alo, Hubert şi Bronek Zloty. Cu o clipă mai înainte ascultaseră mişcaţi relatarea lui Alo despre sinuciderea lui Adas Przebija-Lşncki se sinucisese îndată după telefonul lui Alo; fireşte, era în legătură cu banii lui Bilinski, de care Adam dispunea – din încredinţarea lui Szuszkiewicz – cu totală mână liberă. Alo nu verificase încă nimic, era însă convins că rămăsese cu desăvârşire lefter.

— Maică-mea a gospodărit în mod exemplar averea, pentru ca un astfel de pierde -vară…

Domnul Szuszkiewicz apăruse pe Bracka palid, aproape mort, pentru întâia oară neputând să se explice în faţa prinţesei Maria şi a lui Alo. Alo încercă un sentiment de profundă compătimire pentru omul bătrân, care ducea acum

cu greu povara anilor, repetând doar câteva vorbe:

— I-am spus să vină la mine, i-am spus…

Prințesa era furioasă, aspră, dârză. Acoperea pe nefericitul Szuszkiewicz cu o grindină de reproşuri. Fiul ei încercă să o liniştească.

— Lasă, mamă, zise el, lasă, mamă…

— Ce-mi tot spui „lasă, mamă”! Tu nu ştii ce este sărăcia, n-ai ştiut niciodată. Şi acum, într-adevăr, nu-mi pot închipui ce va fi mâine…

Bătrânul Szuszkiewicz scoase nişte hârtiuțe şi creioane, le puse pe masă, vru să calculeze ceva, dar totul i se răvăşi, îşi pierdu şirul ideilor, apoi îşi rătăci creionul şi la urmă chiar hârtia. Alo îl apucă de mână.

— Dragă domnule Waclaw, zise el, linişteşte-te, totul se va aranja.

— Voi da tot, tot ce am, mă jur pe Dumnezeu, voi restitui totul, rosti bătrânul uitându-se la prințesă cu nişte ochi de câine.

— Ai înnebunit, omule? Dumneata ştii bine la ce sumă se ridică averea fiului meu, îi răspunse Marysia. Scoase şi ea din poşetă nişte hârtii, îşi puse ochelarii cu ramă neagră şi începu şi ea să socotească…

Toate astea le povesti Alo prietenilor.

— A fost ceva îngrozitor, pur şi simplu îngrozitor, mărturisi el.

— Şi finalul? întrebă Bronek.

Tocmai atunci însă se stinseră luminile şi se auzi gongul.

Tăcură. Alo aştepta să vadă efectul ce-l vor produce decorurile lui Malik. Bronek – care-l poreclise „canapea bătrână” – nu se aştepta să vadă cine ştie ce. Pentru Hubert cea mai plăcută clipă era atunci când sala se întuneca liuzul primului gong, când între primul şi aioilea gong urma momentul acela de tăcere şişteptare, aşteptare urmată întotdeauna de o de1 cepție – căci, deodată, vedem pe scenă persoaniine cunoscute ce se prefac că sunt altcineva şi 1 că nu au nimic comun cu spectatorii din sală. Şi ştia doar bine că, îndată, în prima scenă chiar, ; va apărea Marysia Tatarska, pe

care şi-o putea închipui perfect de bine la el acasă în pat, dar nu era în stare, câtuşi de puţin, să şi-o imagineze în rolul prinţesei argolide, moştenitoare j regală, fiica lui Agamemnon şi a Clitemnestrei, ! pe jumătate primitivă, pe jumătate rafinată. Zâmbi puţin la gândul că o va vedea, aici, pe bătrână Wyczerowna simulând o tânără fecioară. Greacă, iar pe Marysia, tocmai pe ea, acoperindu-şi minunaţii ei sâni cu respingătorul „chiton", sau cum i s-o mai fi spunând. 1

Scena se lumină pe încetul, rămânând totuşiumbră. Începu voroava „servitorimii", aşa cum în general, pretutindeni şi întotdeauna, încep dramele. Femeile de casă adunate la fântână povestesc, cu accent tipic varşovian, cât este de mâhnită sărmana Electra, cât este de rea cu ea Clitemnestra şi că „să vedeţi, Oreste se va întoarce, se va întoarce Oreste…"

Şi iată, deodată, răsărind din umbră Electra

— Wyczerowna. Sala întreagă se mişcă, toate scaunele scârţâiră şi apoi urmă o tăcere mormântală. La drept vorbind nu înţelegea nimeni despre ce este vorba, dar, la apariţia acestei femei bătrâne – care, câtuşi de puţin şi prin nimic nu-şi masca bătrâneţea, cu un mare smoc al propriului ei păr lăsat pe frunte, iar pe spate atârnându-i toată coama părului până la brâu – înmărmuriră inimile tuturor. Înţeleseră că pe scenă se petrece ceva. Ea – călcând simplu pe tălpile-i mari şi nevăzând, în realitate, nimic în faţa ei din cauza unei accentuate miopii, a întunericului de pe scenă precum şi fiindcă păşea nu pe podelele de lemn ale micului teatru din Powisle, ci chiar pe lespezile de piatră ale palatului din Argos – ieşi în avanscenă şi, făcând un gest mărunt şi iute spre pământ cu mâna stângă, schimbă toate aceste mici actriţe în nişte adevărate slujitoare greceşti care, executându-i porunca, dispărură într-o deplină linişte. Şi tocmai atunci Hubert văzu uimit că fata aceea frumoasă, fata aceea pură şi cu ochii pironiţi pe chipul protagonistei, singura care mai rămăsese lângă fântână era chiar Marysia Tatarska.

Electra pronunţă primele cuvinte după o lungă pauză cu un glas coborât, dar atât de firesc de parcă ar fi întrebat-o pe sora ei cât e ceasul. Şi… la această primă chemare, răsună din nou,

în sală, o scârţâitură uşoară. Hubert îşi aruncă ochii spre prietenii şi spectatorii din acelaşi rând; toţi erau aplecaţi înainte, ca şi cum ar fi vrut să răspundă Electrei: a bătut ora opt tocmai acum; aţi şi început spectacolul.

Porni însă să vorbească şi Chrisotemis. Lui Hubert nu-i venea să-şi creadă urechilor. De obicei Marysia era destul de prost crescută, iar uneori, când se certa fără niciun motiv, el îi spunea: „Cum poţi tu să fii actriţă, cu o voce atât de plată şi cu un fel de a te exprima atât de specific mahalalei varşoviene!” Acum, aici pe scenă, cuvintele îi curgeau ca nişte perle. Hubert văzu cum, fascinată, Chrisotemis nu-şi lua ochii de la Electra şi cum îi răspundea, profund convinsă, că în faţă are nu pe actriţa poreclită „Wycierowna14 1, – de circa cincizeci de ani (şi încă toţi bisecţi – cum spunea Cherubin Kolyszko) – ci, într-adevăr, pe nefericita fiică a lui Agamemnon, ce voia să răzbune moartea tatălui ei.

Când Halina Wyczerowna deschise gura, când, după prima întrebare urmară celelalte replici, publicul uită şi vârsta şi aspectul exterior al actriţei. Ochii ei negri, imenşi, scânteiau prin părul despletit, palmele ei mari se înălţară sus, ieşind din mânecile zdrenţuite ale hlamidei pocăinţei. Spectatorii îi sorbeau cu toţi cuvintele, precum sorbeau şi cuvintele Chrisotemisei, devenită deodată nepământesc de frumoasă, de eterică. Iar când, la un moment dat al dialogului, Electra o luă pe genunchi pe soră-sa, ţinând-o cu gestica aceea jalnică a Maicii îndurerate şi povestinîn loc de „Wyczerowna” – joc de cuvinte intraductibil, de la verbul *iL’ycierzc* – a şterge, ? uza (prin frecare).

Du-i despre trupul lui Agamemnon sfârtecat cu pumnalul, despre tatăl ucis, Hubert căută mâna lui Bronek – care şedea alături – şi i-o strânse cu putere.

Chrisotemis nu voia însă să-şi ucidă mama. Atunci apăru Clitemnestra – cu toată parada sclipitoare a nestematelor regale, sunând din lănţişoarele de aur ce-i atârnau pe braţe, zornăind la brâu şi la gleznele picioarelor – dar faţă de care Electra făcea din nou impresia, deşi în zdrenţe, că-i o adevărată fiică de rege. Hubert şi Alo se ţineau de mână,

simțind cum acțiunea de pe scenă îi fascinează cu totul. Nu-şi dădeau seama deloc ce se petrece cu ei în timp ce ea vorbea, se răzvrătea, blestema – rămânând necontenit splendidă. Aplecați spre scaune, sorbeau cu ochii ființa asta nemaipomenită, care era cineva, făcea ceva, determina pe scenă, în fal, a lor, o acțiune pe care ei n-o înțelegeau cu adevărat, care le depăşea rațiunea.

Dar nu numai marea actriță trezea în ei neobişnuiți fiori. Eterna poveste a lui Oreste – despre ea auziseră câte ceva la şcoală unde, fireşte, învățaseră – acționa aici, asupra lor, cu farmecul ei arhaic, impunător. Lumea apusă, veche, se deschidea în fața lor ca un impresionant decor, cu o imensă perspectivă a adâncurilor din clipa în care scena se ilumină puțin. Invariabilitatea naturii umane, care iubeşte şi urăşte în aceleaşi forme, de mii de ani, fără să ştie încotro o va duce iubirea şi ura asta, omenirea însetată de dreptate şi în neputință de a o realiza – iată ceea ce zgudui, într-adevăr, simțămintele celor trei tineri, care numai cu câteva clipe mai înainte se preocupau de treburile lor zilnice, obişnuite.

Se pierdea până şi senzația trecerii timpului. Din când în când, doar, pe neaşteptate, străbă tea deasupra sălii un fior, ori scârțâitul scaunelor. Oamenii îşi dădeau silința să nu respire. Şi, deodată, sosi vestea că Oreste nu mai trăieşte. Hubert tresări întocmai ca la ştirea sinuciderii lui Adas.

— Nu-i cu putință, îşi şopti el.

Iar Wyczerowna, acum, dezgropa de sub pietre spada. În avanscenă, la drepta, se înghemuise ca o cățea, ca o fiară şi scormonea, scormonea cu unghiile în pământ, rupea piatra, ca să poată scoate de acolo spada însângerată a î’ăzbunării. Cu mâna stângă îşi tot alunga părul ce-i cădea în ochi, iar gestul ăsta – ce amintea zilnica şi obişnuita funcție de ridicare a păhărelului de vodcă la gură – căpăta aici o altă semnificație, vorbea altceva, devenea un gest al teatrului.

Apăru apoi Oreste. Alo nu ştia dacă-i Elyszek ori Mietek. Pur şi simplu era Oreste. De altfel, nu se uită la el; îi văzu doar sclipirea radiantă, uimitoare a ochilor şi zâmbetul neaşteptat de pur, feciorelnic, al Wyczerownei, care-l saluta. Cu aceeaşi

puritate, cu o puritate neclintită îi dădu – din moment ce trebuia – spada dezgropată de sub altar şi-i porunci să ucidă. Iar ea aştepta, ca o fiară nerăbdătoare, să vadă sângele verdictului împlinindu-se.

Urmă apoi țipătul îngrozitor din dosul scenei, după care răsunară în sală câteva strigăte uşoare. Electra căzu la pământ; treptat, începu să se' ridice, crescând în sus, devenind tot mai înaltă; pe buze-i flutura un zâmbet angelic; se înălța de parcă urma să-şi ia zborul şi, deodată, pomi să danseze în jurul altarului. Făcu trei paşi, da…

Astfel de paşi, încât Hubert ar fi putut să jure că aude chiar muzica, acompaniamentul ce-i însoțea, în salturi ritmice, jucăuşe, pătimaşe. Trăsăturile i se luminară de un zâmbet triumfal; Justiția se înfăptuise! Şi… se prăbuşi ca un spic retezat. Totul se sfârşise.

Urmară câteva clipe de tăcere, apoi izbucniră aplauzele. Băieții însă nu aplaudară; şedeau lipiți de scaune, ca bătuți în cuie şi nu scoteau o vorbă.

Bronek se uită la ceas:

— A durat o oră şi un sfert. Nici n-am băgat de seamă cum a trecut timpul.

— Te duci în culise? îl întrebă Hubert pe Alo.

— Pentru ce?

— La Marysia.

— Nu, nu mă duc. Şi ştii ceva? Nu mai sunt dispus să rămân la *Meşterul şi ucenicul.* Ce idee să joace piesele astea două, una după alta.

— Ce vrei, joacă Gorbal.

— Admirabil. Dar… îl voi vedea altădată. Hai să plecăm.

— Unde?

— Bronek, mergi?

— Să mâncăm ceva, undeva. Acum nu-i lume, spuse Alo. Vom merge apoi să facem o plimbare lungă.

— De acord. După o porție ca asta trebuie să ne liniştim.

— Porția asta a fost însă straşnică, grăi Bronek când ieşiră pe stradă.

Noaptea era caldă, cu lună. În văzduh plana parcă o ceață

albastră. Mei seră pe malul Vistulei, apoi porniră în sus pe Tamka; cerul de dea supra lor era tot cu stele şi cu lună – nespus de banal şi… aproape nenatural.

— Eu, în locul lui Malik, aş da un alt orizont, grăi Alo.

— Cu stele? întrebă Bronek.

— Poate, chiar cu stele, zâmbi Bilinski.

Restaurantul „Simon” era la ora aceea aproape pustiu. În sălile verzui luceau mesele acoperite cu fețe de masă albe, scrobite, imaculate.

Băieții se aşezară în fund, la o masă lunguiață, astfel încât şezură unul lângă altul. Priveau de parcă aşteptau ceva.

— Să nu râdeți, zise deodată Bronek cu glasul lui catifelat, uimitor, de bas (vorbea în aşa fel de parcă şi-ar fi reținut zâmbetul), să nu ridezi, dar sunt pentru întâia oară în restaurantul ăsta. În general, nu frecventez restaurantele, deci nu ştiu cum trebuie să te comporți în situația asta. Şi, ce-i mai important, este că n-am niciun ban, aşa că va trebui să plătiți şi pentru mine.

— Ce spuneți, băieți? strigă, ca de obicei puțin prea tare Hubert, scuturându-şi părul cârlionțat a la Byron. Alo va plăti pentru noi. Ultima cină a ultimului vlăstar din neamul Bilinski-lor.

Alo zâmbi blajin.

— Puteți mânca – nu duc încă lipsă.

— Şi bea? întrebă Hubert.

— Nu. Numai mânca. Cel mult bere.

Chelnerul se apropie de masa lor.

— Eu nu mănânc carne, zise Bronek, serios.

— Poftim treabă. Atunci ce? Legume?

— Avem sparanghel, interveni chelnerul.

— Atunci, fie sparanghel. Bine? întrebă Alo, văzând că Bronek trece prin chinurile timidității.

— Bine, consimți Zâoty.

Chelnerul porni repede spre bucătărie. În prealabil, nu uită să pună pe masă o carafă cu vodcă frapată.

— Bei? chestionă Alo pe Bronek.

— De, cu voi omul poate merge şi la spânzurătoare,

răspunse Bronek cu gura pe jumătate, zâmbind; şi Alo turnă tuturor câte un păhărel mare.

— Hai, spune, întrebă Hubert, cum vei putea trăi acum? Din ce?

— Mai ştiu şi eu? Mama se sfătuieşte azi cu domnul Szuszkiewicz, vor găsi ei o soluție. Presupun că seara asta o vor petrece discutând problema.

— Crezi că a luat toate hârtiile de valoare?

— Bănuiesc că da.

— Însemnează că nu vei mai avea niciun sfanț?

— De-ar păți aşa ceva babacul meu, oftă Bronek, cu o astfel de mână încât ceilalți doi izbucniră în hohote de râs.

— În definitiv, nu-i tot ce mi-a lăsat bunica, rosti Alo, mai sunt şi alte bunuri, ca, de pildă, casa de pe Bracka…

— Sunt tot ale tale?… întrebă Bronek.

— Ale cui vrei să fie? Casa, terenuri în Varşovia şi la Potkowa Lesna… Pot fi transformate îndată în bani, astea merg ca apa… Domnul Szuszkiewicz mi le-a înşirat o jumătate de zi când „le-am luat” în stăpânire.

— Vorbeşti cu oarecare indiferență despre averea ta, grăi Hubert pe un tort cam acru. Eu am o evidență precisă a bunurilor mele.

Dând din umeri Bronek zise:

— Cel mai bine e să n-ai nimic.

Hubert se indignă.

— Nu asta e deviza tatălui tău.

— Din păcate, zâmbi din nou Bronek şi &e uită la Hubert, ca şi cum s-ar fi făcut vinovat de ceva.

Hubert avu un sentiment de regret. Chelnerul servi gustările. Delicioase. La vederea lor Bronek se înroşi.

Hubert ridică păhărelul:

— Pentru succesul tău, Bronek.

Bronek privi la Hubert cu gratitudine.

— Mulțumesc.

De asemenea Alo se uită la ei, ducând păhărelul la gură.

— Ai dreptate, Bronek, Hubert este un tip fain.

— Se pare doar că-şi cam abandonează prietenii. Mi s-a

plâns Andrzej Goiqbek.

— De! E un copil, spune şi tu. Subit, Hubert se înduioşă: Poftim ce să mă fac eu cu aşa oameni. Nişte nepricepuţi…

— N-ai dreptate, spuse Alo.

— Bine, nu sunt nepricepuţi. Dar… nu ştiu cum să le spun. Aşa, nişte copilaşi ai mămichii…

— Mai degrabă ai tăticului, interveni Bronek.

— Pentru motivul că Andrzej iubeşte pe tată-su, unii îndată şi vorbesc că… zise Alo.

Hubert se indignă.

— Pardon – şi eu mi-am iubit tatăl.

Alo reveni la prima temă a conversaţiei.

— Şi uite ce-a făcut, a luat hârtiile, le-a vindut, cu banii şi-a făcut de cap. Dar hârtiile astea nu erau întreaga mea avere, pot trăi şi fără ele. În general, eu pot trăi şi fără bani… iar el, aşa, deodată, s-a împuşcat. E ceva îngrozitor.

— Unde s-a sinucis?

— În locuinţa lui, o cameră pe strada Sniadecki. Îndată după ce a primit telefonul meu.

— Dar de unde a avut revolverul?

— Îndată, îndată, spuse Alo. Îţi. Aminteşti, Hubert, când ai telefonat la Bracka şi ţi-am spus să vii imediat? Când a fost asta? Joia trecută, nu-i aşa?

— Da, mi se pare că a fost joi.

— Imaginaţi-vă, Adas a fost atunci la mine şi mi-a arătat arma lui. Un „parabellumu de lux. Dar, oarecum ciudat… se juca cu revolverul ăsta în mână… Deodată, eu am avut o senzaţie ciudată. Pur şi simplu mi-a fost teamă de el, zise Alo destul de amuzat şi lăsându-şi mâinile în jos: Naiba ştie ce-i poate trăsni prin cap unui astfel de tip. Avea ochii ciudaţi – plini de scântei – care nu-mi plăceau. Omul ăsta nu-mi plăcea, în general. Când Hubert a telefonat, i-am spus: Vino imediat.

— Iar el ce-a făcut?

— Şi-a luat rămas-bun şi a ieşit.

— Crezi că a vrut să te ucidă?

— Da.

— Pentru ce?

— Poate că ar fi putut să pretexteze ceva. Că şi-a pierdut stăpânirea de sine, că eu am pierdut… mai ştiu eu ce?

— Am impresia că toate astea sunt doar închipuirile tale.

Atunci intră în restaurant şi Malik care – înăuntru nemaifiind nimeni – văzuse pe băieți de departe şi se apropie de masa lor.

— V-am văzut la teatru! Bine ați făcut că ați plecat după *Electra.* Nici eu n-am putut rezista. Ce rost poate să aibă un astfel de amestec? *Electra* şi *Meşterul şi ucenicul?*

— Pentru public.

— Părerea mea-i că publicul a fost încântat tocmai de *Electra.* Ați văzut? Ați văzut? Grozavă artistă… Dar la ce bun să vă vorbesc eu despre spectacol când, desigur că tot despre el vorbiți şi voi.

Băieții se uitară unul la altul, zâmbind uşor.

— Nemaipomenit, cu totul excepțional, exclamă Malik cu emfază, aşezându-se pe scaun, la masa lor. Nici nu poate fi definit, e ceva extrateatral.

Băieții, fiecare separat, începură să se uite în farfurie, Bronek – de altfel – cu o mână destul de nefericită, fiindcă avea în față o piramidă de sparanghel fierbinte, pe jumătate verde (pe listă scria „a *l'italienne").* Cuvintele lui Mahk cam jenau pe băieți.

— Decorurile dumneavoastră sunt foarte reuşite, zise Alo, despicând totdeodată deliciosul lui *cdtelette de volaille,* din care untul țâşnise drept pe Hubert.

— Ce faci! strigă acesta, vai de costumul meu!

— Aşa şi trebuie să fie, ripostă Alo râzând, semn că-i un *cdtelette de volaille* clasic.

— Nu mă pricep la treburile astea, răspunse Hubert, ştiu doar că l-am îmbrăcat azi pentru întâia oară. Iar tu, nici măcar nu l-ai remarcat…

— Da, îqtr-adevăr, e un costum foarte frumos, recunoscu Alo cu indiferență.

— În schimb, eu m-am uitat tot timpul la el, şopti Bronek cu vădită jenă. Nu pricepeam de ce arăți atât de bine astăzi.

Mietek se apropie şi el de masă. La spatele lui, spre marea

lor spaimă, zăriră chipul rotund al lui Walerek Royski. Abia după ce văzură fața lui Mietek cam alburie, ca ştearsă după machiaj, înțeleseră că el jucase rolul lui Oreste. Walerek îi ieşi în față şi dădu mâna cu toți.

— Spune-mi, atacă el deodată şi cu asprime pe Malik, ce înseamnează punerea în scenă a piesei ăştia? Ştii oare cine-i domnul Hoffmannsthal? Hugo „von" Hoffmannsthal? E fiul unui rabin din Viena.

— Tu însă stii cine a fost Eschil? întrebă

Malik.

— Proastă glumă. Eu aş vrea doar să ştiu. Continuă Walerek stând în picioare şi cu trupul aplecat peste masă, cine alcătuieşte repertoriul? De unde până unde curentul ăsta? Să fie Gorbal? Ori Wyczerowna? Sau chiar tu, pictoraşul meu cel drag?

— Se vedea bine că Walery era băut.

— Justiție! Justiție! Cât de diferită mai e justiția asta în lume!

Walerek vru să ia loc la masa lor şi-l invită, cu un gest larg, pe intimidatul Mietek (care şi el era puțin cam amețit).

— Nu te aşeza aici, îi zise Malik. Neliniştit. Hai la altă masă. Aici nu mă simt bine, după emoția de astă-seară…

— Da, a fost splendidă, adăugă Mietek, aşa într-o doară.

— Cine, Marysia? întrebă Walery făcând pe prostul.

— Aici, domnii ăştia tineri conversează despre cotlete şi postavuri; cât de puțin sensibil e tineretul de azi, mai zise Malik, făcând cu capul un semn vecinilor şi mutându-se cu Mietek la altă masă.

Băieții îşi înăbuşiră chicotul, plătiră pe loc şi ieşiră, salutând ostentativ pe Malik. Walerek nu le răspunse la salut.

Fără să se înțeleagă între ei, ori să-şi fi spus vreun cuvânt, începură să coboare pe strada Karowa, una dintre cele mai ciudate străzi ale Varşoviei. Construită odinioară, melcul ăsta – pe care nu circula nimeni – avea nişte viraje bune doar pentru echipajele cu cai, automobilul nesimțindu-se la largul lui – iar arcadele te făceau să te gândeşti la un decor.

Alo, Hubert şi Bronek coborâră încet sub arcade, unde era

întunecat şi cald, caldarâmul exalându-şi dogoarea, în timp ce betonul încălzit încinsese tot aerul. Erau puţine felinare, iar lumina lunii nu prea pătrundea aici, sau poate că luna însăşi, pentru moment, se ascunsese în nori. Într-un cuvânt, era destul de întuneric şi de straniu.

— Aici, pe strada asta cu formă de melc, trebuia să se joace *Electra,* zise Bronek, î'ntrerupând, o singură dată, tăcerea.

Au mers apoi în josul străzii până la Vistula, paşii răsunându-le pe caldarâm, fiindcă, deşi nu era încă prea târziu, era aci un pustiu desăvirşit. Se apropiară de apă şi se aşezară pe malul ei înalt, de piatră. În faţa lor aveau întinderea larg deschisă a undelor între cele două maii şalupe ce serveau drept debarcader. Luminile de sus erau însă, de acum, stinse şi bătrânii dulăi dormeau rezemându-se strâns de mal, aşa cum se odihnesc uneori animalele în grajd. Apa tălăzuia uşor la mal, izbind pereţii de lemn ai debarcaderului, unde se întindeau lanţuri şi frânghii. Doar o mică întindere de' apă era cu desăvârşire liberă, neagră, umbrită şi în rostogolire, ca şi cum în locul acesta substanţa fluidă ar fi fost mai densă. Nivelul apei era înalt. De abia undeva, spre cartierul Praga, se puteau vedea cum ies din apă nişte rămăşiţe zdrenţuite, argintate de luciul razelor de lună. Lângă mal era întuneric.

Băieţii se aşezară alături, unul lângă altul, fiindcă începea să se cam lase frig; câtva timp nu scoaseră o vorbă.

Ca de obicei, cel ce începu să vorbească fu Alo, pe tonul lui cuminte, liniştit. Necăjindu-l, Hubert îi spunea că vorbeşte pe nas.

— Malik ăsta e un idiot, le zise el. La ce oare vă gândiţi voi tot timpul?

— La *Electra,* răspunse Hubert, fără şovăială.

— Şi eu la fel, zise Bronek, oftând.

— Eu nu mă gândesc atât la *Electra,* grăi Alo, cât la conţinutul piesei. La justiţie… mai bine zis la inaccesibilitatea justiţiei. La drept vorbind… că omul nu poate fi just…

— Ce tot aiurezi? se indignă Hubert.

— Tu nu crezi că-i aşa? Bine, ascultă însă: Electra îl îndeamnă pe Oreste, el îşi ucide mama… şi, ce-a fost mai

departe? Aşadar fapta asta nu era justă…

— Până la urmă Eschil găseşte soluția.

— Ştiu, cu ajutorul globilor oculari negri. Dar globii ăştia oculari nu rezolvă problema. Fapta rămâne. Şi-a ucis mama şi basta… Mie, mi-au ucis pe tata… Iar eu ce-am de făcut în cazul ăsta? Să mă răzbun pe bolşevici? N-ar avea niciun rost! Omul care l-a ucis pe tata nu poate fi identificat, iar cel ce i-a poruncit să-l ucidă – şi mai puțin…

— Eu m-am gândit la altceva, rosti Hubert, foarte rar şi pe un ton meditativ ce i se potrivea aşa de puțin, încât Bronek se uită la el mirat, în lumina lunii, după ce ochiul se mai obişnuia cu întunericul, Hubert făcu o mutră misterioasă, de parcă ar fi fost schița unui pictor foarte bun.

— Constantin Guys, numi Bronek cu jumătate de glas pe desenatorul lui preferat. Va trebui să te desenez cândva? adăugă el cu glas tare.

Hubert se indignă.

— Mulțumesc. Modelele tale trebuie să se dezbrace întotdeauna până la piele.

— Pe tine te voi desena îmbrăcat.

— Dă-ne pace, continuă Hubert, eu m-am gândit la altceva. Cu totul la altceva. Există o poveste despre Electra şi Oreste, în care e vorba de relele consecințe ale războiului troian, de îndatoririle… grelele îndatoriri căzute pe capul acestor doi… E groaznic să fii silit să ucizi… astfel. Uite, dacă aş afla de pildă că pe tata l-a ucis Marysia Tatarska…

În clipa aceea Alo inspiră aer aşa de parcă s-ar fi mirat ori înspăimântat. Şi-l apucă pe Hubert de mână, spunându-i:

— De unde ştii că n-a fost Marysia Tatarska? Hubert îşi retrase mâna.

— Să nu faci din mine un Hamlet! Cu aşa ceva nu mă poți induce în eroare. Eu m-am gândit însă la cu totul altceva. Şi, oarecum, fără vreo legătură cu spectacolul ăsta…

— Eu, de asemenea, tot fără vreo legătură cu spectacolul, zise Alo, căci uite, să-ți spun drept, mă simt ca şi cum Wyczerowna m-ar fi apucat de gât, ca pe o sticlă de vin şi m-ar fi scuturat tare de tot, amestecând totul în mine până ce la

suprafață mi se limpeziră o mulțime de lucruri.

— Mă veți. Lăsa în sfârşit să vă spun şi eu ceva? grăi Hubert, pierzându-şi răbdarea.

Pe lângă mal trecu un polițist.

— Ce-i cu dumneavoastră, domnilor, de stați aici? le zise el pe un ton amenințător.

Băieții îşi întoarseră capul şi văzură silueta polițistului pe chiar fundalul Varşoviei iluminată undeva, mai departe.

— Şedem şi noi de vorbă, domnule sergent. Fiți pe pace, suntem studenți, oameni de treabă, strigă Hubert; dar cum fraza asta ultimă o spuse cu fața spre fluviu, ecoul ei se scurse pe apă, se izbi de peretele de lemn al debarcaderului şi răsună din nou ca dintr-un butoi: „Suntem oameni de treabă”.

Polițistul se urni din loc cu paşi rari, apăsați.

— Bine, bine, spuse el la plecare, numai să nu faceți vreun pocinog.

Din dialogul ăsta, din ecoul scurs pe apă, din paşii apăsați ai polițistului emana un soi de linişte adâncă. Bronek îşi întinse mădularele şi se întinse pe mal.

— Suntem oameni de treabă, repetă el şi… mai tăcură câteva clipe.

Se vede că norii dispăruseră de pe fața lunii, căci apa deveni mai luminoasă. Nu apa de lângă mal, care continua să fie neagră şi densă, ci apa de mai departe, care părea aşa ca şi cum brâul argintiu de sub malul dinspre cartierul Praga s-ar fi topit în Vistula şi încet-încet i-ar fi iluminat undele, dându-le propria lui culoare. Prin mijloc trecu o barcă mică, uşoară – în care nu se vedea vâslaşul – dar i se auzea zgomotul slab al vâslelor, precum ecoul unei insecte acvatice.

— Dar noi oare suntem, în general, oameni? mai întrebă Bronek, fără să-i răspundă cineva.

— Uite, continuă Zloty după o clipă, fără să se adreseze în mod special cuiva, uneori văd obiectele, de pildă şalupele, barca, podul de departe, nu aşa cum sunt ele, ci aşa cum aş vrea eu să le pictez. Iar a picta înseamnă să le despici, să le deschizi uşița, spre a vedea ce se ascunde acolo, în ele. N-ai să vezi niciodată ce se ascunde înăuntrul lor, dar ele „te invită” –

cum spune Proust – te invită să le deschizi. Lucrul ăsta îl numesc eu: pictură. Aş vrea în el să mă realizez, să mă exprim oarecum concret şi atunci, de-abia, să mă simt om.

— Eu cuget că aş putea să mă realizez în ceva concret, ca Electra, într-un lucru pe care l-aş înfăptui. De pildă, preciză Hubert, în dezgroparea spadei. Ştii de ce m-a enervat atât de cumplit scena dezgropării spadei? — treabă făcută, de altfel, ca de un săpător de meserie, pentru că mi s-a părut că pe măsură ce săpa, pe măsură ce dezvelea spada, ea devenea dintr-o bestie, dintr-o fiară, aş spune dintr-o femeie bătrână – o ființă omenească. Oricine putea crede că are douăzeci de ani, că se schimbă în om: se naşte. De parcă am fi asistat chiar la actul naşterii. Atunci a devenit realitate. Tot astfel aş vrea şi eu să devin o realitate.

Alo tuşi scurt.

— Ce ai spus? întrebă el din nou foarte nazal şi „aristocratic"*, cum îl califica Hubert. Trebuie neapărat să te transformi în ființă concretă, reală? Altfel nu poți trăi?...

— Plictiseală, răspunse Hubert.

— Deveniți ființe concrete, cât vă place, dar lăsați-mă să spun şi eu o vorbă, mi-ați între rupt fraza la jumătate şi apoi ați început baletul păunilor: care-i mai frumos, care-i mai înțelept. Iar acum Hub-huby ne spune limpede: plict. Iseală? Cât de frumoase-s toate astea, cât de superbe...

— Dă-ne voie, nu va dura mult.

— Priveşte apa, priveşte apa, repetă Bronek fără sens şi oarecum către sine, culcat însă pe spate, căutând la cerul imens, la stelele ce deveniseră aşa de palide în fața strălucirii lunii.

— Dar de ce nu va dura mult?

— Fiindcă, uite – şi asta am vrut s-o spun chiar de la început – fiecare generație se ridică precum un val, are o sarcină de îndeplinit, o portiță de deschis – cum spune pictorul ăla mărunt – după care coboară, se împuținează, se pierde în nisip şi nu-şi mai îndeplineşte sarcinile. Tocmai ca la mare, talazul se înalță – şi, pleosc! se prăvăleşte jos, căci țărmul e neted şi întins, aici este doar plaja. Electra nu s-a dus

însă la plajă. S-a ridicat pe spinarea valului – şi a plesnit acolo, ca un balon de săpun. Şi lucrul ăsta, tocmai el, e atât de frumos. N-a supravieţuit. N-aş vrea s-o văd dormind în Argos, umblând cu cheile prin palat până la cămara Atrizilor, în care ard acum doar lumini slabe, nu ca altădată. Ah, cât aş vrea de mult să nu supravieţuiesc…

Hubert se înduioşase şi chiar numai după monologul ăsta se putea vedea, limpede, că vodca băută la „Simon” acţiona încă asupra lui, în oarecare măsură.

— Ah, tu, om slab, gemu Bronek, cu basul lui cel mai de jos şi cu o mişcare a buzelor de parcă ar fi vrut să-şi reţină zâmbetul. Tu nu eşti nici industriaş, nici vânător.

— Vânător sunt eu, interveni Alo.

— Atunci – sportiv…

— Grozav sportiv, nu ştiu nici măcar să înot, zise Hubert.

— Atunci doar poet, pur şi simplu. Uite, nici n-am bănuit că eşti în stare să perorezi atâta.

Hubert se întinsese, de asemenea, pe spate şi privea cerul.

— Ce noapte scurtă, rosti Alo, gânditor. La răsărit începe să se lumineze.

— Ar trebui să ne şi încălzim, uite, s-a lăsat răcoarea, strigă Hubert.

Şi, deodată, înainte ca ceilalţi să-şi dea seama, Hubert aruncă de pe el frumosul lui costum şi-şi scoase albiturile. Mirat, Bronek se uită la el: trupul lui Hubert făcea impresia unei nuci fără coajă, zdravănă şi îndesată, puţin prea matur pentru anii lui. Hubert se dădu înapoi, îşi făcu vânt şi cu toată forţa se zvârli în Vistula.

— Doamne! şi nici nu ştie să înoate, îşi aminti deodată Bronek.

— Nu ştie să înoate? făcu Alo calm. E cel mai bun înotător din câţi cunosc. A glumit cu tine.

De jos, din apa rece se putea auzi un fornăit. O pată de spumă – de culoare deschisă – înainta prin golf între debarcadere.

— Dar, uite, într-adevăr apar zorile, continuă Bronek, e timpul să mergem la culcare. Ce-o fi spunând mama?

— Astăzi nu merg la culcare, declară Alo, am o întâlnire cu Szuszkiewicz la bancă şi apoi trebuie să mă duc la înmormântarea idiotului ăluia.

— Cum poate cineva să se sinucidă având viaţa în faţă, se minună Bronek, cu glasul lui profund şi cu toată convingerea, continuând însă să stea lungit pe spate şi să privească la stele.

În casa din Bracka se luase obiceiul ca masa de dimineaţă să fie servită în „sufrageria cea mică" situată nu la primul etaj, ci jos, chiar lângă hol, o cameră cam întunecată – ferestrele ei dând spre un colţ al curţii – şi aranjată de Marysia Bilinska într-un stil puţin mai rustic. Marea faţă de masă din pânză „bască" în dungi roşii şi albastre, ca şi toată mobila din lemn de culoare deschisă n-o luminau prea mult, fosta sufragerie a oamenilor de serviciu continuând să aibă aspectul de dependinţă.

— Nu-i bună nici pentru lachei, dădea din umeri domnişoara Tekla privind-o, darămite pentru coconaşi.

Trebui totuşi să cedeze voinţei prinţesei.

— Am rămas atât de puţini, zicea aceasta, încât pentru trei persoane sufrageria cea mare *c'est tellement morne* 1.

Într-adevăr, acum erau numai Bilinska, Alo şi domnişoara Biesiadowska.

În ziua aceea, pe la orele nouă şi jumătate, în sufrageria mică se întâlniră doamna Szuszkiewiczowa şi domnişoara Tekla. Bilinska nu coborâse încă, iar Alo plecase cu domnul Szuszkiewicz la bancă.

Cele două femei – care beau cafeaua şezând faţă în faţă, cu trupul aplecat peste faţa de masă cu dungi roşii şi albastre – nu se prea simpatizau. Relaţiile dintre ele se înrăutăţiseră şi mai mult când domnişoara Potelos, la o vârstă atât de târzie, îşi schimbase starea civilă de fată bătrână, temă pe care domnişoara Tekla devenea întotdeauna furioasă.

— Fată bătrână şi-i arde de dragoste…

Acum însă le făcuse să stea la aceeaşi masă o grijă comună, precum şi sentimentul de bucurie – caracteristic femeilor vârstnice şi poate chiar tuturor oamenilor – că viaţa nu curge numai pe neprevăzutul făgaş stabilit şi că tot se mai întâmplă

câte ceva. Ca şi cum pentru a se „întâmpla ceva” era neapărat nevoie de sinuciderea unui om tânăr şi de prăpădirea unei mari părți din averea prințesei Anna. Aşa că de data asta domnişoara Tekla şi doamna Szuszkiewiczowa îşi împărțeau în şoaptă informațiile, cu o bunăvoință vizibilă, ba chiar cu reciprocă simpatie.

— Soțul meu – accentua întotdeauna cuvintele astea față de domnişoara Tekla, ca şi față de toți ceilalți – soțul meu de mult presimțea năpasta; pur şi simplu Adam nu mai voia să stea de vorbă cu el.

— Dacă presimțise ceva, era dator s-o avertizeze pe prințesă, îşi mărturisi părerea domnişoara Tekla.

— Cum putea să azvârle aşa bănuieli asupra nepotului? Adam îi era doar ca un adevărat fiu.

— Şi… crezi că n-a mai rămas nimic în seif?

— Dacă ar fi rămas ceva, surâse amar doamna Szuszkiewicz, nu s-ar fi sinucis. Nu-i aşa?

Oftând, domnişoara Tekla mormăi pe nas:

— Şi bătrânul Hube… Un obicei păgân…

— Am impresia, continuă fosta domnişoară Potelos, că ideea i-a sugerat-o chiar sinuciderea lui Hube. Asta, dragă domnişoară, e *comme la peste* 1, se molipseşte unul de la altul şi aşa… merge înainte.

Doamna Szuszkiewiczowa zâmbi.

— Nu găsesc nimic vesel în asta, constată domnişoara Tekla pe un ton aspru.

Dar… se îmblânzi pe loc, înghiți o mare sorbitură de cafea şi o pofti pe doamna Szuszkiewiczowa să-i guste „cornulețele”.

Era, de altfel, o masă îmbelşugată: coşulețe pline cu diferite feluri de pâine, cornuri, pesmeți. Nu lipsea nici mierea, nici magiunul de prune, toate date bătrânului Stanislaw din cămară personal de domnişoara Tekla.

Intră şi Bilinska într-o rochie de dimineață, de culoare deschisă. În plină zi de primăvară, la lumina soarelui, i se vedeau tare de tot ridurile subțiri, ce-i schimbau în bună măsură chipul.

Neliniştită, căută la cele două femei ce şedeau la masă, față

în faţă – temându-se că se ceartă. Zâmbetele de pe feţele lor îmbunate o liniştiră. Se aşeză şi cu un glas cam şovăitor ceru cafea. Era mişcată, sincer, de cele întâmplate, deşi sinceritatea lipsea obişnuit din mai toate gesturile ei.

— Şi ce părere ai dumneata? o întrebă pe Szuszkiewiczowa.

— Era de aşteptat, răspunse franţuzoaica. Când cineva este atât de neprevăzător ca soţul meu…

— Neprevăzător? Nu este adjectivul pe care l-aş folosi când e vorba de domnul Waclaw, accentuă Bilinska, punând zahăr în cafea şi observând, abia acum, telegrama din faţa farfuriei ei. Încruntă sprâncenele; o deschise, totuşi calmă.

— E de la domnul Kazimierz, preciză domnişoara Tekla.

— Are unele greutăţi cu familia aia a lui? chestionă bătrână domnişoară, cu o profundă indiferenţă în glas, ba chiar cu dispreţ.

— Ah, da! E într-adevăr o familie nefericită. Nu ştie câtuşi de puţin să se gospodărească.

În clipa aceea răsunară paşi: intrară Alo şi domnul Szuszkiewicz. După o noapte de nesomn Alo arăta îngrozitor şi mamă-sa îşi închipuia că era din cauza pierderii averii.

Fără să spună vreun cuvânt de salut, domnii se opriră în faţa mesei şi Alo, scoţând dintr-un buzunar lateral un inel mare de aur înnegrit, cu un smaragd imens, îl aruncă pe masă spunând:

— *C'est tout.* 1

— Ce-i asta? întrebă domnişoara Tekla.

— Inelul pe care mi l-a lăsat moştenire Edgar Szyller.

Domnişoara Tekla luă inelul în mână şi – ca şi cum asta ar fi fost lucrul cel mai important

— Începu să examineze din toate poziţiile piatra splendidă, de un verde închis, având gravat un verset din *Coran* în caractere arabe.

— A luat tot? întrebă prinţesa.

— Din păcate, tot, rosti Szuszkiewicz, luând loc la masă, destul de indiferent, deşi pe faţa lui se citea limpede cât îl tulburaseră cele întimplate. Alo, în schimb, era atât de calm, încât atrase luarea aminte a mamei sale care-l exa' mina

atentă. Aşezându-se la masă ceru cafea.

Domnişoara Biesiadowska i-o turnă pe loc, alegându-i de deasupra smântâna cea mai groasă.

— Îmi pare că nu te-au impresionat deloc cele întâmplate, i se adresă Bilinska pe un ton glacial.

— Şi ce-aş fi avut de făcut? răspunse imediat şi destul de brutal Alo, pierzându-şi răbdarea.

— Doamna prinţesă – socoti Szuszkiewicz că trebuia să intervină – este foarte afectată de cele întâmplate. Doamna prinţesă ne-a predat nouă acum un an averea într-o ordine perfectă…

— „Nouă”? îl întrerupse Bilinska, violent. În orice caz nu dumitale şi nici nepotului dumitale.

Alo, la rândul lui, căută uimit spre maică-sa: n-o văzuse nicicând atât de tulburată, dar… îşi sorbi mai departe, cu poftă, cafeaua.

— Şi acum ce va mai fi?! întrebă Bilinska pe Szuszkiewicz. În ultimul timp am avut şi eu unele pierderi.

Alo îşi aţinti urechea, în timp ce Szuszkiewicz îşi aşeză mâinile lui scurte şi grăsune pe masă.

— Doamnă prinţesă, zise el, s-ar putea transforma în bani diferite alte părţi ale averii. De pildă, terenurile din Wilga, pe Vistula…

Alo îşi ungea cu unt corn după corn, după noaptea nedormită fiindu-i tare foame.

— Ieri seară unde-ai fost? îl întrebă aspru maică-sa.

— La teatru.

Alo văzu bine cum domnişoara Tekla aruncă două sau trei uitături pline de uimire şi dezaprobare spre prinţesa care nu se mai putea stăpâni.

— Cu cine? adăugă aceasta.

— Cu nişte prieteni, răspunse Alo ungând încă un corn cu unt, de data asta demonstrativ.

Szuszkiewicz oftă.

— Teatrul l-a pierdut pe Adam, făcu el impreunindu-şi din nou mâinile.

Alo, nespus de uimit, preciză:

— N-am auzit ca Adam să fi frecventat teatrul.

— L-a frecventat, l-a frecventat, confirmă repede Szuszkiewiczowa.

— Se pare însă că a fost victima localurilor de noapte şi a femeilor uşoare, continua Alo.

— *Quelle expression!* rosti Biliriska, cu dezgust.

— Pentru astfel de lucruri n-ar fi cheltuit el sute de mii sau milioane, interveni domnişoara Tekla, strângând masa. Cel mai rău lucru a fost amenajarea unui grajd cu cai de curse, ceva, ce înghite mulți bani. Am văzut şi eu destule în viața mea.

Alo râse.

— Când vrei, poți cheltui pentru orice fleacuri.

— Nu milioane!

— Chiar milioane! Nu ştiți, domnişoară Tekla, că doamnelor noastre le plac briliantele; uneori chiar şi vilele. Astea costă puțin?

— Tocmai, asta-i, grăi Bilinska, uitându-se semnificativ la fiu-su. Nu-mi place deloc anturajul tău.

— Îmi pare foarte rău.

— Aseară a fost oare şi tânărul Hube cu dumneata, prințe? întrebă Szuszkiewicz.

Alo, impacientat, scutură cu şervețelul basc firimiturile de pe masă.

— E treaba dumitale, domnule Szuszkiewicz?

Întrebă el.

— Alo! îi atrase atenția mama.

— Nu deloc, răspunse Szuszkiewicz, aş vrea doar să te întreb, prințe, despre ce i-ai vorbit lui Adas, la telefon, ultima dată?

Alo înmărmuri pe loc şi-i aruncă lui Szuszkiewicz o privire ciudată, de uimire şi parcă de spaimă.

— Impresia mea-i că micul Hube are o foarte rea influență asupra ta, adăugă Bilinska.

— Dumneata oare nu cunoşti conținutul con. Vorbirii telefonice? întrebă Alo.

— Ba da, îl cunosc, răspunse Szuszkiewicz pe un ton foarte

serios şi privind ca un balaur pe tânărul Bilinski.

— Atunci, de ce întrebi?

— Aş fi vrut să ştiu, prinţe, de ce ai avut nevoie de o sumă atât de mare şi încă atât de urgent.

— Alo, ce însemnează toate astea? vorbi Bilinska.

Alo simţi nota de nesinceritate a întrebării. Mamă-sa, la curent cu cele întâmplate, încerca acum, împreună cu Szuszkiewicz, să-l impresoare.

— A fost pe jumătate, o glumă. Vroiam să* răscumpăr de la Hube acţiunile la „Societate1* şi partea lui din fabrica „Splonka”.

— De la Hubert?

Alo înţelese tot jocul. Szuszkiewicz dorea să arunce o parte, cel puţin, din răspundere pentru furtul hârtiilor de valoare pe Alo, sens în care încerca s-o influenţeze şi pe mamă-sa.

— Aveam, în definitiv, tot dreptul să fac aşa ceva, fiind deja major, izbucni Alo pe un ton nu tocmai sigur.

— Vai, câtă lipsă de seriozitate! zise, aproape în şoaptă, doamna Szuszkiewiczowa.

— Alo, doar tu ai avut cheile de la seif, exclamă din nou Bilinska.

— Fireşte că le-am avut. Dar de un an şi jumătate nu am mai dat pe-acolo. O singură dată am fost, împreună cu domnul Szuszkiewicz.

— Deci Adas mergea singur acolo?

— Poţi să verifici, mamă. Acolo doar se înregistrează data şi numele vizitatorilor,

— Se pare că fabrica „Splonka” a trecut, în ultimul timp, prin momente grele?

— E o întreagă politică aici, răspunse Alo.

— Politică? A cui? întrebă Szuszkiewicz, luînd tonul categoric al unui judecător de instrucţie.

— Parţial, a lui Zloty…

— A lui Zloty? Pardon, prinţe, dar cine a fost ieri seară la teatru cu dumneata, al treilea rând? îşi continuă Szuszkiewicz ancheta.

— Ce-i asta? exclamă Alo şi se avântă de pe scaun.

Dumneata ştii bine cu cine am fost şi mama ştie de asemenea că aseară am fost la teatru cu Hubert şi cu Bronek Zloty…

— *Comme toujours*27, şopti fosta domnişoară Potelos.

— Nu *comme toujours,* niciun fel de *comme toujours*, căci pe Bronek îl văd foarte rar…

— Frumoasă societate, zise Bilinska.

— Cu răspundere juridică limitată, adăugă Szuszkiewicz, sâsâind.

Alo izbi cu pumnul în masă.

— Nu permit asemenea glume, strigă el şi se înroşi ca o sfeclă. Eu… eu… eu… şi de emoție, de nesomn, de turbare şi de nedreptate se încurcă şi nu mai putu continua.

— Şezi jos, rosti prințesa, calmă.

Alo se aşeză ascultător.

Nu-l indignau manevrele lui Szuszkiewicz, dar era înspăimântat de uşurința cu care maică-sa se lăsa atrasă în jocul lui. În aşa grad n-avea încredere în el încât îşi închipuia posibile lucrurile cele mai rele.

— Dacă mă bănuiți că am irosit eu averea, zise el ridicându-şi pleoapele grele spre maică-sa, atunci de ce şi-a tras Adam un glonț în cap?

— Poate n-a vrut… să tragă în altcineva, rosti Szuszkiewicz, cu multă greutate, examinându-şi atent mâinile ce mototoleau şervetul.

— Ce-ai spus? strigă Alo trăgându-se înapoi pe scaunul care trosni.

— *Mais, mon mari…* 1, zise doamna Szuszkiewiczowa foarte încet, dar dar.

— Banul e ochiul dracului, adăugă Szuszkiewicz.

Alo amuțise.

Abia după câteva clipe putu şopti:

— *Maman,* nu pricep nimic… nu ştiu cum trebuie să reacționez. În clipa aceea se ridică, deodată, domnişoara Tekla. Îşi roti privirile asupra tuturor celor de față şi lovi în

---

27 Ca Qt>?c§i (fr.). 280

masă.

— Ajunge! vorbi ea cu o voce pe care nimeni n-o auzise până atunci în odaie. Aşa vorbea când se adresa oamenilor de serviciu, uneori, în bucătărie.

Toți se uitară la ea. Uimiți.

— Ajunge! repetă domnişoara Biesiadowska. Nu-i permis să aruncați astfel de bănuieli asupra micuțului. Toate vorbele voastre sunt scornituri. Dumneata poți să-ți aperi nepotul cum îți place, domnule Waclaw, poate că dumneata însuți ți-ai vârât mânuțele în treaba asta…

Szuszkiewicz se apucă de tâmple.

— Se prea poate, sau nu se poate. Dumneata ai dreptate, banul e ochiul dracului, dar socot că nu ți-ai pierdut capul în aşa măsură ca să ajungi acolo unde a ajuns nepotul dumitale. Numai că Alo nu trebuie amestecat în toate astea. Eu nu permit. Înțelegi, domnule, nu permit.

— Dar cum ai putea dumneata să nu permiți? zise Szuszkiewiczowa, cu dispreț în glas.

— Pot să nu permit, strigă domnişoara Tekla, cu lacrimi în glas, pot să-l apăr împotriva voastră, zbirilor…

— Domnişoara Tekla, nu te recunosc, rosti Marysia Bilinska şi îşi puse ochelarii, ca şi cum ar fi vrut să se uite mai îndeaproape la persoana pe care o vedea zilnic de dimineață până seara.

— Să-ți retragi cuvintele, domnişoară, grăi Szuszkiewicz, printre dinți.

— Nu! Eu ştiu – şi am martori că dumneata i-ai procurat lui Adas revolverul, tună domnişoara Tekla, de parcă ar fi aruncat o piatră.

— Iesus-Maria! strigă deodată Szuszkiewiczowa, strivită.

— Şi nu ştiu în ce scop i l-ai procurat – continuă domnişoara Biesiadowska, cu un glas pe care era de-acum stăpână – ca să-şi facă el singur seama, sau ca să-l ucidă pe Alo. Dumneata eşti un asasin, domnule Szuszkiewicz, adăugă ea, aşezându-se din nou pe scaun.

— Foloseşti un cuvânt prea greu, madam, ripostă domnul Waclaw, stăpân şi el pe sine.

Marysia rămase nemişcată pe scaun, fără a înțelege ceva. Urmară câteva clipe de tăcere, întrerupte deodată de vocea deplin liniştită a bătrînului.

— Aveți nevoie, doamnă prințesă, chiar acum de numerar pentru întreținerea casei?

Bilinska, dând din umeri, abordă, de asemenea, tonul liniştit al conversației zilnice:

— Eu nu. Poate Alo?

— Deocamdată n-am nevoie, spuse el cu glasul uşor tremurat. Voi avea nevoie de bani atunci când, de regulă, se decupează cupoanele.

— Îmi permiți, prințe, să scot în vânzare terenurile de la Podkowa?

— Aş prefera pe cele din Wilga, de pe Vistula.’

Nu am încredere în afacerea asta.

— Da, aşa-i, ai dreptate, zise Szuszkiewicz calm, şi poate pe cele de la Jaktorow.

— Da, tocmai. M-am gândit şi la ele, confirmă Alo.

Szuszkiewicz se uită la ceas.

— Din păcate, e timpul să mergem, spuse el.

— La ce oră e înmormântarea? întrebă Biliriska.

— La orele Îl 1/2 începe serviciul religios răspunse Szuszkiewicz, făcând o mutră de parcă ar fi fost chiar în biserică.

— E timpul.

Îşi luară rămas bun şi se despărțiră. Alo vru să-şi schimbe costumul şi urcă sus. În fața uşii odăii lui dădu de Tekla. Îi strânse mâna în tăcere.

— De unde ați aflat? o întrebă el.

— O, eu mi-am închipuit imediat, răspunse domnişoara Tekla. E un criminal.

— Eu, n-as spune lucrul ăsta. De unde ați aflat?

— Nu vei spune nimănui?

— Nu.

— De la Hubert. Bătrânul a cumpărat revolverul la „Societate” acum două luni. Hubert a cerut să se verifice numărul. Era acelaşi. Hubert îți este cu adevărat prieten,

adăugă ea.

— Vedeți, domnişoară? rosti Alo triumfător, ducându-se să-şi schimbe costumul.

V

În iulie Malski sosi la Komorow. În neîncetatele lui căutări a unei „locuințe de vară”, îi venise ideea să se adreseze lui Janusz, care nu era prea încântat. Ce putea face? A telegrafiat: „Poftim, te aştept.” Jadwiga primi, de altfel, cu simpatie vestea vizitei.

— Veți avea cel puțin cu cine sta de vorbă, spuse ea când Janusz o înştiință, cu toată prudența, că un domn din Lodz va sosi la Komorow, să se odihnească câteva săptămâni.

Deocamdată însă nu atât Janus avea cui vorbi, cât sărmanul Malski. În ultimele luni trecuse prin clipe foarte grele. Nu-l putea ține locului nicio muncă; se tot muta dintr-un post în altul, toate şcolile muzicale din Lodz fiind deja sătule de mobilitatea nervilor lui. Schimba şi locuințele cum putea, până ce se aciuase la urmă în palatul doamnei Gdanska, dar… fireşte, nici aici nu se putuse statornici.

— Acolo, până şi servitorii sunt insuportabili. Imaginează-ți domnule, un tip cu galoane care deschide uşa, vorbind cu dispreț despre stăpânii lui. Anume, spunând despre doamna Gdanska:

bătrână aia țicnită…

Janusz încercă să protesteze:

— Cred că nu vorbeşte aşa şi față de ea?

— Când nu-i de față, şuieră Malski cât putu de tare, se exprimă şi mai grosolan.

Janusz interveni:

— Am impresia că nu numai el îi spune, când doamna Gdanska nu-i de față: bătrână aia țicnită.

— Desigur, se consolă Malski, eu sunt primul.

— Vezi, domnule Artur, zise Janusz, zâmbind.

— Spune şi dumneata, nu-i chiar nebună? Şi totul, din cauza banilor! îți poți imagina ce înseamnează atâta bănet! Şi ştii dumneata unde a plecat ea în vara asta? Unde şi-a ales ea loc de vilegiatură?

— Unde, rogu-te? întreabă Janusz fără interes, dar amuzat.

— La Kolumna. Pricepi, domnule? La Kolumna, lângă Lodz. O stație estivală evreiască. Cincisprezece pini sădiți în nisip şi „vile” de lemn. Spune şi dumneata, doamna Gdanska nu putea pleca altundeva să-şi petreacă vara decât numai la Kolumna?

— Exagerezi, domnule, zise Janusz, am auzit că la Kolumna este o pădure nespus de frumoasă.

— Da! frumoasă! Poate că-i frumoasă… dar un loc ca ăsta e îngrozitor pentru vilegiatură. Şi încă ținea morțiş să plec cu ea. „O localitate climaterică de prima categorie/4 A închiriat acolo o vilă imensă şi a plecat cu automobilul, înso țită de bucătăreasă şi de cățel. Sunt curios să ştiu ce nevoie avea de automobil? în Kolumna…

— Dumneata ai cam schimbat adresele în ultimul timp. Fiecare scrisoare primită era din altă parte.

Malski, pe loc, se făcu palid şi se uită la Janusz cu spaimă. Părul capului lui, rar şi cam roşcat, părea acum şi mai bălai.

— Eu nu ştiu ce-o fi însemnând, zise pe un ton confidențial apropiindu-se de Janusz, dar nu pot rezista.

Se duse din nou în colțul odăii, se opri, căzu pe gânduri, începu să facă în dreapta şi-n stânga câțiva paşi vorbind cu glasul lui acum deplin normal, şuierând doar din când în când.

— Locuința mea, penultima, am închiriat-o într-o după-amiază şi n-am ştiut că ferestrele-i dau spre aeroport. Un aeroport la L6di! Ce nevoie avem noi la Lodz de un aeroport?… Toată dimineața decolau avioane. Dumneata ştii cum decolează avioanele? E ceva groaznic, pur şi simplu groaznic… Cum aş fi putut locui într-un astfel de loc? Bine că bătrână Gdanska m-a luat în palatul ei… de pe Wolezariska. „Îți ofer *„une chambre d'ami”,* mi-a spus. Dar vai de camera asta „de oaspeți”! O cămăruță de şofer la mansardă… îngustă… fără toaletă…

— Dar… era cel puțin linişte? întrebă Janusz.

— Nespus de mare… răspunse Malski şi se opri deodată în fața lui Janusz, zâmbindu-i angelic.

— O linişte infinită. Nici n-ai putea să ți-o imaginezi.

Împovărător era numai găliganul ăla în livrea… în fiecare zi mi-aducea micul dejun la pat şi, imaginează-ți, domnule! avea chef de conversație. Îmi povestea toate bârfele oraşului…

Ah – şi sunt tare anoste, plictisitoare… dar… el le povesteşte. Se opreşte apoi în uşă, într-o postură degajată şi se lamentează că fumez mult. Şi când te gândeşti că în odaia mea nu mătură el, tânărul ăsta atât de trupeş şi de puternic, care odinioară ar fi fost – cum îi spune? — „laufer44

ori „halebardier44?…

— Laufer era una, iar halebardier alta.

— Cazac, cazac, exclamă deodată Malski, aşa cum Arhimede strigase „Eureka.4* Cazac! Da, el ar fi fost cazac. În Ucraina, ați mai avut cazaci?

— Nu, n-am avut, răspunse Janusz, ca să scape de pisălogeala lui Malski. În acelaşi timp îşi reaminti însă de cazacul – cum îl chema oare?

— Care-i adusese Marysiei legăturica cu giuvaieruri. De n-ar fi fost cazacul ăla, n-ar fi fost astăzi! a Komorow.

— Sper că vei avea aici o linişte relativă.

— Da, relativă. Dorm foarte prost, exclamă Malski pe neaşteptate, aproape cu disperare. Şi adăugă apoi confidențial: Mă tem…

Janusz se dădu înapoi în fotoliu.

— De ce?…

— Ah, teama asta, şuieră Artur, mai bine să nu pomenim de ea. Dar… aici, în zori, desigur cântă cocoşul. Nu-i aşa?

— Cocoşii sunt închişi în coteț, iar camera dumitale e spre grădină. Vrei să vezi?

Trecură prin coridor până la camera aceea, ce dădea direct în grădină, la capătul coridorului. Janusz nu mărise casa din Komorow, dar construcția, aşa cum era, o amenajase foarte frumos şi confortabil. De altfel, casa se cam amenajase singură de-a lungul celor optsprezece sau nouăsprezece ani. Odăița „grădinii44, cum îi spunea Zosia, era o cameră de copil, ocupată de

Malwinka în cele câteva luni ale vieții ei. Pentru Janusz era nespus de dureros să găzduiască acum pe altcineva, dar ştia

că trebuie să te pleci – aşa cum le spunea el, întotdeauna – „triumfurilor uşoare ale vieții asupra morții.” Prefera să primească o persoană atât de indiferentă, cum era Malski, întrucât încăperea – mobilată din nou şi în întregime de Jadwiga – nu mai semăna câtuşi de puțin cu fosta cameră de copil. Janusz, care nu mai intrase niciodată în odaia asta, pătrunse acum ca într-o cameră de hotel.

— Oare aici în apropiere nu există vreun aeroport?

Janusz dădu din umeri.

— Dar… şoseaua trece pe aproape?

— Da, e foarte aproape, după ce treci prin aleea asta. De altfel, ai trecut pe ea acum câteva clipe…

— Dar pădurea Kampinoska? mai întrebă Malski, neliniştit, uitându-se pe fereastră la merii cu ramurile lor răsfirate ca nişte brațe întinse în văzduh.

— Nici codrul nu-i departe, se impacientă Janusz.

— Te rog să nu te superi pe mine, scânci Malski, cu vădită părere de rău, dar… sunt atât de neliniştit.

— Război nu va fi, răspunse Janusz cu un glas şters.

— Nu va fi? Sigur nu va fi? se bucură Malski.

— Şi-acum ia-ți în primire camera de musafiri, îl invită Janusz, iar înainte de masă nu uita să faci o plimbare prin grădină.

Grădina era aceeaşi ca atunci când Janusz poposise aici pentru întâia oară. Merii, care înghețaseră. Fuseseră înlocuiți cu alții, aşa ca nici măcar pomii grădinii nu-şi schimbaseră înălțimea. Janusz, oprindu-şi privirile asupra tulpinelor de flox şi de floarea-soarelui – atât de bine cunoscute lui – ca şi asupra aleii ce ducea spie pădure şi socotind că Malski le priveşte şi el cu ochii lui proaspeți, îşi spuse în gând:

„Sunt curios să ştiu cum vede el toate astea/4 Ieşi pe cerdac, unde îl aştepta Ignat, venit din partea lui Fibich şi, după ce-l ascultă, se duse în camera de primire, dar se opri în mijlocul ei, neştiind ce să facă. I se părea că niciodată nu-l invadau atâția morți la Komorow, ca atunci când avea un musafir străin. Chiar când venea Alo, viața toată i se părea inutilă, precum de prisos orice eforturi de a o statornici în

nişte tipare cât de cât acceptabile, ea destrămându-se pur şi simplu printre degete, ca o mătase îndelung stătută.

Merse apoi în camera alăturată, în dormitorul lui – odinioară camera de dormit a Zosiei – şi se uită spre grădină. Totul era neschimbat şi chiar bătrânul stejar mai crescuse şi el în anii scurşi, lucrul nu sărea în ochii nimănui, dat fiind aspectul lui uriaş. Malski ieşise şi el în grădină, niergând pe alee în jos, până către iaz, cu paşi de parcă s-ar fi preumblat într-un parc splendid.

„Face impresia, zâmbi Janusz, că se plimbă chiar prin Kolumna.”

Se înnourase, iar pe fondul cenuşiu al cerului arboretul grădinii căpătase forme parcă mai plastice, după cum creştetul roşcat al lui Malski absorbise toate razele luminii difuze.

Şi tocmai sosirea omului ăsta străin într-o casă stingheră, tocmai apariția mutrei lui strâmbe printre copacii, atât de bine cunoscuți din fiecare zi, îl făcu pe Janusz să-şi dea seama cât de dureroasă şi de neînțeleasă îi era existența.

„Ce însemnează oare toate astea?”

„Oricum însă, tot trebuia să fac ceva pentru omenire, zâmbi el. Măcar pentru Malski; a fost doar elevul lui Edgar.”

„Bine că mi-am adus aminte, trebuie să-i vorbesc despre scrisoarea aceea.”

Şi… ieşi în grădină. Malski şedea pe o bancă, sub stejar, cu o mână de parcă era un canar exotic într-un aluniş din preajmă, imagine ce-l amuza.

— Cum îți place priveliştea?

— E minunat, e ceva… cum să-ți spun? Ceva neaoş polonez.

Cuvântul „neaoş polonez44 îl spuse aşa, ca între ghilimele, ironizându-se pe sine însuşi, dar… îl spuse.

Janusz se aşeză lângă el pe bancă. Cenuşiul închis al cerului lumina oarecum verdele mestecenilor şi nucilor tineri din fața stejarului, ale cărui frunze, toate nemişcate, erau gata parcă să vibreze în orice clipă.

— Ştii ceva? făcu Janusz, bătrânul Jarzyna mi-a spus la înmormântare că are nişte scrisori ale lui Edgar… Desigur,

trimise lui Rysio. Ar trebui să le vedem.

Malski se învioră.

— Da, fireşte. N-am putea pleca chiar acum, pe loc?

— E foarte departe, domnule Artur. Trebuie să pornim dis-de-dimineață.

— Departe? Cât de departe?

— Vreo patruzeci de kilometri.

— Dar dumneata ai automobil, nu-i aşa?

— Am. Dar n-am şofer.

— Îl voi conduce eu, se oferi Malski, cândva am mai condus.

— Nu, aşa ceva nu pot îngădui, ripostă Janusz râzând. Ne poți face de petrecanie şi... gata.

Malski se simți jignit.

— De ce să fac, neapărat, aşa ceva?

Până la urmă conduse maşina domnul Fibich, deşi nu-i prea plăcea să-şi părăsească grădina, mai ales când avea de făcut lucrări urgente în legătură cu culesul zmeurei.

— Culesul zmeurei e oare o lucrare chiar atât de urgentă? se miră Janusz.

— Zmeurei îi place sau să se usuce, sau să cadă, susținu grădinarul.

Bătrânul Jarzyna locuia tot în odaia aceea spațioasă şi scundă, cu pianul galben în colț. Desigur însă, acum, din mărinimia altora, fiindcă nici nu prea vedea şi nici nu prea auzea. De el se îngrijea o fată straşnică, Danusia, pe care mai degrabă ar fi trebuit s-o cheme Jagienka28, atât era de voinică, alergând de colo până colo şi bocănind într-una.

Deşi numai cu greutate te mai puteai înțelege cu bătrânul – care nu prea mai ştia despre ce-i vorba –, totuşi îi recunoscu pe amândoi. Pe Malski îl mângâie – ba pe braț, ba pe genunchi,

— Spunându-i:

— Dumneata ai fost coleg cu Rysio al meu.

Din când în când plângea câte puțin, cu sughițuri.

— Nu mai e nimeni aici, scumpe domnule, nimeni, i se

---

28 Personaj din romanul *Cavalerii teutoni* de H. Sien- kiewicz,

adresă lui Janusz, arătându-i odaa goală. Numai eu singur, ca un cuc. Danusia este fiica paznicului, ori a grădinarului... de dincolo... ştii dumneata... Din Arkadia... Domnul Edgar a cunoscut-o. Era un copil atât de drăguț... Danusia, striga bătrânul când Danusia apăru la orizont, Danusia, vino încoace! Vino la domnii musafiri. Îți mai aminteşti de domnul Edgar? Îți făcea păpuşi din hârtie...

Dând din umeri, Danusia lăsa impresia că tot ce spune bătrânul organist erau lucruri născocite doar de creierul lui, îmbătrânit.

— Eu nu ştiu nimic...

— Îi vei servi pe oaspeți? întrebă din nou organistul.

— Cu ce să-i servesc? Le pot oferi ceai...

— Bine, hai serveşte-i, copila mea... Bătrânul, putură ei să constate, nu-şi mai aducea aminte de scrisori, susținând că nu există niciun fel de scrisori, că Edgar nu-i scrisese lui Rysio niciodată şi că nu-şi aminteşte să fi vorbit cuiva despre scrisorile astea.

— Cum, omule, nu mi-ai vorbit chiar la înmormântarea lui Edgar? întrebă Janusz.

— A, la înmormântare, confirmă bătrânul şi din nou se înduioşă. Da, la înmormântare ți-am spus, domnule, dar nu era vorba de scrisori, ci de o carte poştală...

— Fie şi carte poştală, conveni Malski, dar vrem s-o vedem.

— Au fost note, da, desigur, au fost note... Aici pe pian, notele lui Rysio; şi de-ale domnului Edgar erau... Cum le spunea Rysio? Aha, schițe... Da, erau schițe. Dar Helena le-a arun cat în foc, pe toate. Încă înainte de moarte. Le-a ars, poți să mă crezi, domnule. Ea a spart şi a ars totul. Aşa îi era felul. Nu mă lăsa să pun mâna nici pe aparatul de radio „,

— Bine... dar cartea aia poştală? întrebă Janusz.

Bătrânul însă nu-l mai asculta. Acum îşi adusese aminte de Helena.

— Ştii dumneata, zise el, cât s-a chinuit... Zece zile în cap... Nu putea înghiți nimic, toate măruntaiele trupului ei erau pârjolite... a trebuit să i se facă – să-mi fie cu iertăciune – clizme cu vin şi cu lapte... Oh, Doamne, cât s-a mai chinuit

sărmănica, am stat doar lângă ea ziua şi noaptea… Şi-a răscumpărat, biata de ea, toate păcatele.

Şi începu să-şi caute batista.

— Mi-ai vorbit despre cartea aia poştală, îi reaminti Janusz.

Danusia aduse două pahare cu un ceai tulbure.

— Unde-i cartea aia poştală, Danusia? Îți aminteşti? Aia albastră de la domnul Edgar.

— Vai, bunicule, tot îi dai zor cu domnul Edgar ăsta, se răsti Danusia, punând paharele pe masă.

— Şi când te gândeşti cât de blând copil a fost, se adresă Jarzyna lui Janusz.

— Caută cartea poştală, ți-am arătat-o nu de mult. Aia albastră, lucioasă…

— Am atârnat-o pe perete. Ce, n-aveam voie?

— Bine, copila mea, acum însă ad-o încoace, hai ad-o…

— Voi merge şi eu cu dumneata, se repezi Malski.

Danusia traversă coridorul şi intră într-o odăiță îngustă. Acolo era un pat bun şi o măsuță. Nimic mai mult. Deasupra patului însă, pe un covoraş în dungi din Lowicz era agățată o carte poştală. Danusia o desprinse bosumflată, fără plăcere şi, fără să spună un singur cuvânt, i-o dădu lui Malski, care – rămas în prag – se duse cu ea triumfător în camera cea mare.

— Iat-o, iat-o, şuieră el fluturând-o în mână.

Janusz i-o luă.

Era o carte poştală de un format mai mare decât cel normal. Pe un cer albastru deschis, lucios, era schițată silueta Arcului de Triumf din Paris. Alături, o potcoavă pe care erau prinşi doi trifoi cu patru foi. Împestrițată cu urme de muşte nu-şi pierduse culoarea albastră şi curată, chiar stridentă şi provocătoare, care încadra splendid silueta arcului. Pe cealaltă parte purta adresa scrisă de mâna lui Edgar, iar la stânga. Următoarele cuvinte: „Salutări cordiale vă trimite din Paris Edgar Szyller.14 Atâta tot.

Zâmbind, Janusz restitui cartea poştală, aşa. Murdărită cum era, lui Malski, care o întoarse pe toate fețele.

— Nu are nicio valoare, constată Janusz.

— Cum n-are valoare? se indignă Malski. Dar iscălitura?

— Sunt multe iscălituri de-ale lui Edgar, răspunse Janusz, chiar pe polițele de la croitor.

— Altceva nu mai aveți nimic? întrebă Malski pe Jarzyna cu vizibilă disperare în glas.

— Nu, n-am. N-au fost scrisori. Domnul Edgar venea uneori şi asta de mult, de mult de tot, dar de scris, n-a scris. Poate că Helena a avut ceva scrisori.

Nevoind să atingă chestiunea asta delicată Janusz tăcea.

— Ea a ars nişte hârtii… şi bătrânul se opri privind neputincios la Myszynski.

Janusz mai luă o dată în mână cartea poştală. Prin ce minune Edgar – el care întotdeauna, grijuliu, folosea pentru epistole o hârtie frumoasă, de bună calitate, iar nu cărți poştale ilustrate – cumpărase totuşi o ilustrată atât de îngrozitoare ca s-o trimită la Lowicz? Să nu fi avut oare altceva la îndemână, ori i-o oferise cineva ca o mostră de prost gust? Sau, în peregrinările lui pe Câmpiile Elizee, dase peste vreun nefericit de bătrân ce-l implorase să-i cumpere câteva cărți poştale? Szyller nu pusese data, iar cea de pe ştampila poştei era ştearsă. Nedecolorată pe față, spatele ilustratei era galben: desigur, stătuse mult la soare. Această mică rămăşiță, o ilustrată trimisă de un mort altui mort, nu mai putea atesta nici momentul expedierii ei de Edgar, nici pe acela al primirii ei de Rysio. Era poate deja bolnav? Era mesajul unui frate către celălalt frate: frate în boală, în moarte? Un moment doar din viața omului

— „a unui astfel de om”, cum adăugă Janusz în gând – prăbuşit în nimicnicie?

Malski nu-l înțelegea pe Janusz.

— De, n-avem ce face, zise el deodată, cu glas atât de tare de-l făcu pe Janusz să tresară, va trebui să ne întoarcem plouați, cu această măruntă cucerire. Nu-i aşa, domnule Janusz?

Janusz îl privi indispus şi-i răspunse calm:

— Socot să ne întoarcem chiar fără cucerirea asta.

— Cum aşa? Nu vei lua ilustrata?

— De ce s-o iau?

— Cum de ce? E doar a lui Edgar!

— Nu poate umple niciun gol al biografiei lui. Nu-i măcar datată.

— Avem termenul *ad-quem,* grăi Artur făcând pe savantul.

—” Luați-o, domnilor, luați-o, făcu bătrânul Jarzyna, mişcându-se anevoie în fotoliul lui, nouă la ce ne mai poate folosi?

În prag şi cu o privire sumbră, Danusia asculta târgul, convorbirea privind ilustrata „ei.” Privind-o, Janusz zâmbi şi, apropiindu-se de ea, îi oferi ilustrata.

— Poftim, ia-o dumneata, domnişoară Danusia, atârn-o din nou deasupra patului. Ea provine de la un om’ nespus de mare, care te-a îndrăgit, când aveai trei ani.

Îmbujorată, cu ochii în jos şi smulgând aproape ilustrata din mâna lui Janusz, Danusia făcea o mutră de parcă toți şi-ar fi râs de ea. Şi, întorcându-se pe călcâie, dispăru.. Nu mai apăru până la sfârşitul vizitei, care, de altfel, nu mai dură mult.

— Sunt supărat pe dumneata, domnule Janusz, mărturisi Malski în automobil, ai renunțat la o amintire prețioasă.

— N-am renunțat, răspunse Janusz, am lăsat-o acolo unde trebuie să fie prin chiar firea iucrurilor.

— Vai, niciodată nu putem şti care-i adevărata fire a lucrurilor, se întristă subit Malski, devenind asemenea unei mici şi melancolice maimuțe ce urmăreşte – cu ochii foarte apropiați unul de celălalt – fuga copacilor din drum.

Întorcându-şi fața de la priveliştea asta Janusz porunci:

— Nu atât de repede, domnule Fibich – şi. Gândi că vizita lui Malski este cu adevărat binevenită, fiindcă are cu cine-şi împărți singurătatea.

Totuşi, greu se putea suporta, timp mai îndelungat, un astfel de om, într-o locuință înghesuită. Malski nu putea dormi nopțile şi Janusz auzea cum se frământă şi cum nu se poate obişnui cu noul lui pat. Serile, asculta programai radio – ceea ce era de nesuportat pentru Janusz –, iar dimineața întârzia la micul dejun, fără ca Jadwiga să se plângă de el.

— Cel puțin ai cu cine sta de vorbă. Şi când vorbeşti, are

cine să te asculte…

Ceea ce în realitate însemna că Janusz nu prea asculta cele ce-i spunea chiar ea.

După cum îşi făgăduise lui însuşi, râzând – că-l „va plasa pe Malski într-o perspectivă mai largă” – îşi propuse să meargă împreună la Zakopane, să facă excursii în munți, ceea ce Malski primi fără greutate, mărturisindu-i, nu fără melancolie:

— Eu n-am fost niciodată la Zakopane.

— Şi n-ai văzut niciodată munții?

— Nu, n-am văzut.

— Atunci, mergem.

Plecarea asta la munte se deosebea profund de excursiile de odinioară ale lui Janusz. Cândva, putuse veni aici cu Henryk Antoniewski – astăzi şeful unei regiuni din apropierea frontierei. Acum, putea fi împreună şi cu Artur Malski, care îi era mult mai apropiat, pentru că-l diviniza pe Edgar, iar lui Janusz îi făcea plăcere să ştie că poate să viețuiască un astfel de simțământ, că o astfel de sensibilitate e posibilă în lume, mai ales la noi, unde există întotdeauna atât de puțin entuziasm față de oameni.

Fireşte că în munți totul era acum altfel, trecuse doar destul timp de la memorabila excursie din 1920; oamenii erau alții, poziția față de munți era cu totul alta şi în primul rând însuşi Janusz era altul, reacționând cu totul altfel față de tot ce se petrecea în jurul lui. Nu putea alunga tristețea ce-l cuprindea văzând mulțimea îngrămădită la Krupowki, sau când trebuia să se agite făcând coadă la bilete pentru piscul Kasprowy. Da, pentru că acum, chiar acum urmau să pornească spre Kasprowy cabinele funicularului şi de acolo mai departe; dar, cum „să pornească” din moment ce Malski purta în micuțele lui picioare nişte frumuşele ghetuțe galbene, care se vor face praf îndată, mai înainte chiar de a coborî din Liliowy la cabină? Trecătoarea de la Liliowy, ea însăşi căpătă acum pentru Janusz cu totul alt aspect, din moment ce până la ea se putea ajunge şi „de sus.” Atunci, când drumul venea de jos, printr-un marş monoton dar în acelaşi timp atât de frumos – aveai perspectiva celei mai cuceritoare privelişti: Dolina

Wierchcicha, o vale ce-ți inspiră îngâtndurare şi-ți dă liniştea singurătății.

— E ceva cu totul imposibil, ceva ireal, grăi Malski cu glas tare şi fără să-i pese de uimirea vecinilor când ieşiră pe Kasprowy în fața cabanei. Janusz se obişnuise într-atâta cu Malski, incit cuvintele lui nu numai că nu-l făceau să-şi piardă răbdarea, dar mai mult îl înduioşau.

Pe Malski îl amuza şi-l uimea totul: şi că omul trebuie să se lase pe spate la coborâre, şi că ghetuțele lui galbene alunecă pe costişe, şi că pietrişul se rostogoleşte sub tocurile lui. Necontenit întreba de numele diferitelor piscuri şi mai ales despre locul numit Koscielec Zadni. Nu putea înțelege, deloc, unde se afla piscul ăsta şi unde sunt cele douăsprezece iazuri de la Polskie Stany.

— Eu văd numai două, repeta el, unde sunt însă celelalte zece?

Până la Urmă amuți, fie că obosise, fie că munții nu i se mai păreau atât de frumoşi şi de impunători; destul că merse în tăcere până la cotitura dinspre cărarea ce ducea la Iazul Negru (Czarny Staw). Porniră pe cărarea asta – largă cât un trotuar – şi care numai la sfârşitul ei, ridicându-se în trepte înalte, devenea obositoare. Erau primele zile ale lui august; o vreme splendidă, deşi se pregătea de furtună. Când se urcară pe stânca uriaşă de lângă Iazul Negru, soarele, ridicat sus pe cerul albastru, dogorea tare. Iazul se întindea în fața lor ca un covor, neted, albastru, cu nuanța aceea profundă de safir, pe care o au numai lacurile din Tatra. Mulțimea de turişti oare veneau în direcția asta, pe urmele lor, nu ajunsese încă aici şi domnea o linişte deplină. Uimitoarea panoramă a Iazului Negru, ca şi neobişnuita alcătuire a văii adinei făcură o puternică impresie asupra lui Artur. Oricum, el înțelegea orice lucru frumos făcut.

— Uite un fluture, un fluture! exclamă el.

Fluturele roşu (numai în aparență roşu, fiind doar un fluture obişnuit) zbura deasupra iazului şi, după cum bătea nehotărât din aripi, chiar în văzul drumeților, părea că şovăie: să zboare mai departe ori să se întoarcă. Janusz nu spunea

niciun cuvânt; în fața lui totul se înălța de parcă ar fi fost nişte munți, tot atât de nepătruns şi tot atât de nestăpânit ca viața.

Merseră câteva clipe, trecură peste un prag, ajunseră la locul unde cărarea coteşte spre Granaty şi apoi se întoarseră. Păşind pe lângă locul unde pierise Karlowicz şi privind piatra memorială, Malski se tulbură.

— De ce-or fi cioplit aici o zvastică? întiebă el.

— Âsta-i un semn de-al goraiilor[29]. Se zice că-i foarte vechi…

— Nu-i bine… dacă l-ar vedea germanii…

— Care germani? se răsti Janusz.

Dar Malski nu răspunse, tăcu până la cabană. Janusz nu vroi să intre în cabana Varşoviană zidită, preferind, după un vechi obicei, să-şi bea laptele la Bustrycki. În fața casei lui Bustrycki nu era însă niciun loc liber, aşa că intrară şi se aşezară într-un colț, lângă fereastră, de unde Janusz se uita la oamenii care veneau dinspre Kasprowy.

Se întunecase. De câteva ori se auziră chiar tunete. Deasupra piscului Kozie Wirchy cerul era încă de culoarea safirului; dinspre partea de jos ceva gonea parcă nouri albi şi înalți. Băură lapte băut, iar Malski scoase şi câteva sandviciuri cu brânză şi şuncă luate de la pensiune.

— Trebuie să ai grijă, întotdeauna, de asemenea lucruri când porneşti la drum, zise el sentențios, oferindu-i un sendviei lui Janusz, care, fireşte, nu se gândise la „asemenea lucruri41

Tocmai atunci privirile lui Janusz se opriră asupra unei siluete cunoscute. Printre turiştii ce coborau dinspre piscul Kasprowy distinse pe loc o făptură şi, nu încăpea nicio îndoială: era Andrzej Gotqhek. Alături de el, un tânăr brunet, necunoscut şi o fată. De asemenea, nici cei trei nu găsiră loc la mesele din fața casei şi se aşezară de-a dreptul pe lespezi. Andrzej aşternu foaia de cort şi perna pe care o aşeză pe față. Locul era chiar în fața ferestrei; uşa fiind închisă nu li se

---

[29] Locuitori munteni în jurul localităţii Zakopane.

puteau auzi vorbele. Fata deschise

Fuesacul şi scoase merindele, în timp ce ceilalţi doi tineri despăturiră vechea hartă a lui Zwolinsky, lipită bine pe pânză şi urmăriră traseul pe care aveau să-l străbată. Janusz înţelese din ceea ce arătau cu degetul că se vor îndrepta prin Dolina Panszezyca spre Krzyzna şi-i invidie pentru priveliştea, unică în Tatra, pe care aveau s-o vadă; se uită apoi din nou cu tristeţe la ghetele lui Malski, deja destul de prăpădite, cu tocurile scâlciate şi care, la drept vorbind, nu mai erau bune de nimic. Trebuiau să se reîntoarcă la Zakopane.

Dar, înainte de a ieşi din casa Bustrycki, fură siliţi să aştepte să stea ploaia care, pe neaştep-' tate, pornise să izbească stâncile şi arbuştii pitii, în răstimp, Janusz continuă să privească pe cei trei tineri şi după o clipă îşi dădu seama că fata nu era alta decât Helenka. Socotind în memorie, ea putea avea de-abia treisprezece ani. Era însă dezvoltată, semănând cu bobocul unei flori. Janusz, deşi o văzuse nu de mult, desigur în locuinţa lor de pe strada Czacki, n-o putuse recunoaşte din primul moment.

Spre deosebire de cei doi băieţi ai soţilor Golqbek – foarte bruni, de tipul lui Walerek, de o frumuseţe însă cu mult mai nobilă – Helenka era blondă, ca mama ei, ca Jozio. Tocmai costumul ce-l purta, jumătate bărbătesc, jumătate femeiesc – avea pantaloni, dar părul îi era împletit în două cozi legate cu panglici albastre

— Îi reamintea lui Janusz de tot ceea ce-i încântase copilăria şi adolescenţa. Mişcările reaminteau pe doamna Royska, râdea tocmai ca Ola, dar semăna înainte de orâce şi atât de mult cu Jozio, de parcă i-ar fi fost soră.

„Cum se face că nu mi-am reamintit-o, se minuna Janusz, prefăcându-se că ascultă spusele lui Malski despre *Electra* lui Strauss. Doar, după toate semnele astea, trebuia s-o recunosc chiar ia capătul pământului."

Şi se tot uita la gropiţa ce făcea ori de câte ori râdea, numai la cea de pe partea stângă a obrazului, la culoarea deschisă, bălaie, a părului ei nelucios dar pufos, ca şi la modul cum îşi umfla buzele când le spunea băieţilor ceva neplăcut. Admira

farmecul neobişnuit al feței, ochii ei albaştri ridicați puțin cam oblic în sus şi în jurul cărora se iveau, la fiecare zâmbet, nişte cutişoare atât de drăguțe (ce nu puteau fi încă riduri). Era foarte veselă, dar capricioasă, iar când începu să plouă, scoase câteva țipete şi se putu auzi prin geam cum strigă: „Andrzej, Bronek!” îndată, toți trei se pitulară sub streaşină, chiar lângă fereastră, iar Janusz se retrase, temându-se să nu-l recunoască, deşi apoi îşi mărturisi în gând că, chiar dacă-l vor recunoaşte, se vor preface că nu-l văd, fiindcă un unchi întâlnit într-o excursie este ceva nespus de plicticos.

Acum, fața Helenkăi era cu ceva mai deasupra geamului lângă care şedea, aşa că putea să-i citească pe chipu-i nervos schimbările nespus de vii ale sentimentelor şi pornirilor. Vorbea – ca tot ce făcea – cu o însuflețire imensă, copilărească încă, iar în mişcările şi într-un fel de superioritate cu care-i trata pe băieți, se vădea deplina ei feminitate, atotstăpânitoare.

Şi deodată, în gestul cu care-l dădu la o parte pe frate-su, care o împiedeca să lege rucsacul, ca şi într-o anumită lucire a ochilor văzu nu numai pe Jozio întreg, expediția lui războinică şi grămada verde de lucernă pe care acesta şi-a dat sufletul – ci şi întreaga lui tinerețe.

Fascinat, continua să se uite la fata asta tînără.

„O apariție uimitoare, îşi şopti el, de unde o fi răsărit?”

Malski nu observase nimic. Îi expunea pe larg atitudinea lui față de muzica simfonică a lui Strauss şi de ce îi displăcea *Rosen kavalier.*

— Uite, a stat ploaia, făcu el la un moment dat, putem merge. Să mergem!

— Să mergem, aprobă Janusz ridicându-se în picioare.

Când ieşiră, era umed şi rece, pe cer se mişcau nişte nouri albi zdrențuiți, iar pietrele luceau în soare. Ploaia trecătoare încetase.

Janusz îşi înălță capul, cu ochii la nourii cei albi şi-i veni în minte un vers de demult:

…Deasupra mea zboară spre safirul mării…

Şi în timp ce se apropia de cărarea ce ducea spre Zakopane,

văzu cum cei trei, tineri şi fericiţi, sărind din piatră în piatră înaintau repede urmând semnele roşii în direcţia zmeurişului, spre trecătoarea Krzyzna.

— „Linişteşte-te, îşi spuse Janusz în sinea lui, tu nu vei mai putea niciodată ţine pasul cu ei.”

vi

La început, în celulă erau şaisprezece. Nu de mult fuseseră scoşi şapte. Janek observă că toţi erau delincvenţi de drept comun.

— Astfel, au rămas doar nouă tovarăşi. În largul lui însă, Janek se simţea numai alături de doi tineri. Unul, băiat de vreo douăzeci de ani – cel puţin aşa arăta – se numea Lilek. Ochii lui cenuşii, imenşi, pe faţa brună, încercuiţi acum, în închisoare, de umbre vinete, se uitau la Wiewiorski ca la o icoană. Al doilea, mai vârstnic, Aleksy, trupeş, calm şi cu un zâmbet matur, îi plăcea să pună întrebări principiale, dar cât se poate de încet, ca să nu atragă atenţia unui găligan înalt, costeliv şi răutăcios, pe care, după cât se pare închisoarea îl „corectase11 pe de-a-ntregul şi care lua la vale tot ce spunea Wiewiorski. Wit Nowak – acesta era numele lui – învinovăţea pe toţi aceia care făceau pe „neînduplecaţii41, după cum le spunea el, dând drept pildă pe Wiewiorski, în spinarea căruia arunca dizolvarea partidului comunist. Ştirea despre acordul Ribbentrop-Molotov, pătrunsă, în ultimele zile, nu se ştie cum, până în celula închisorii, provocase râsul lui Wit şi sincera nelinişte a lui Wiewiorski.

Wit Nowak susţinea că „sfinţii neînduplecaţi44 vorbesc ca popii, cu deosebire că preoţii promit raiul în lumea cealaltă, iar Wiewiorski chiar în lumea asta.

— Nu eu făgăduiesc, scumpule, zicea Janek, zâmbind, ci Lenin şi Stalin.

— Şi cardinalul Kakowski, adăuga Nowak răstit.

Janek se arăta împăciuitor. Aşezaţi câteşitrei pe patul tare din colţ – cu Aleksy şi Lilek – vorbeau în şoaptă. Dar şi asta rar, numai în timpul când şedeau împreună în celulă, putând vorbi în largul lor. Acum, buna dispoziţie îl părăsise chiar şi pe Janek şi adesea, în loc să povestească voios, să glumească,

aşa cum îi era felul, şedea mohorât, nemişcat, privind în gol. Râzând de el Wit Nowak întrebă:

— Ce vezi tu, acolo, Janek?

Iar când Wiewiorski nu răspundea, el adăuga:

— Vezi de-acum fericirea veşnică, dispariția oricărei proprietăți. Fii atent, orice proprietate… nimeni nu va mai avea nimic, doar… fericirea va domni în toată lumea.

— Wit, nu-ți bate joc, intervenea Aleksy, luând o poză de parcă ar fi vrut să-l apere pe Wiewiorski.

— Măi, măi, făcea Nowak agresiv, nu-l mai apăra pe conducător. „Conducătorul44 – cum îi spunea el lui Wiewiorski – se va apăra singur.

Dar, în seara când au fost scoşi delincvenții de drept comun, Wit deveni şi el neliniştit. Stând pe patul lui de lemn, trăgea cu urechea.

Deținutul, îndelung închis, învăță să ghicească după cele mai mărunte semne ce se petrece în închisoare. După chiar modul în care este vârâtă cheia în broască, după felul cum sunt deschise zăvoarele, el este în stare să simtă că se petrece ceva neobişnuit. Ghiceşte cu uşurință când au loc execuții, când se aduc noi deținuți, fie cu sentințe recente, fie de la alte închisori. De data asta nu erau nici execuții, nici transporturi noi. Un mare număr de autovehicule se opriseră în fața închisorii – fără să fie trase zăvoarele şi nici deschise porțile – dar nu intrară în curte, ci rămaseră afară. Mai târziu unele din ele plecară. Încă de cu seară mişcarea se întețise în toate coridoarele, unde se deschideau şi se închideau uşile, dar totul atât de încet, ri în somn.

— Cine şi-ar fi putut închipui ca ei să plece, zise, deodată, cu glas tare Wiewiorski.

— Tăcere, tovarăşi, dormiți, strigă plantonul, căci era încă noapte.

— Noaptea de azi nu-i de dormit, şopti Lilek, ca şi cum ar fi vorbit cu el însuşi.

— Lilek, n-auzi? şopti Wiewiorski, ei pleacă.

— Ce înseamnă asta? întrebă Aleksy.

— Mai ştiu şi eu?!

— Linişte, linişte, încercară ceilalţi tovarăşi să-i calmeze.

Wiewiorski, cu capul pe aşternut, nu dormea. Deodată, desigur în zori de zi, automobilele din faţa închisorii se urniră.

La început turui un motor, apoi al doilea şi apoi treptat multe altele şi se putea auzi cum plecară toate.

— Tovarăşi, au luat-o la sănătoasa, zise Wiewiorski, ridicându-se repede din pat, ei fug. Au fugit, au fugit…

Cu toţii se ridicară, la fel de iute, din aşternuturi.

— Oh, tu, prostule, strigă Wit Nowak, ai căpiat de tot, fir-ai să fii. Nu ne laşi să dormim…

— Să dormi într-o astfel de clipă!

Lilek se repezi la uşă plin de avânt.

Dar… şi din alte celule se auzeau zgomote, strigăte, încercări de a sparge zăvoarele. Înţeleseră cu toţii că pe coridoare nu mai există paznici. Larma din celulă se înteţea tot mai mult, încât până şi Wit Nowak nu mai protestă, ci striga împreună cu ceilalţi:

— Deschideţi, deschideţi!

Aleksy, voind să ajungă la fereastră, se urcă în spinarea unuia din deţinuţi, dar nu fu în stare s-o deschidă. Văzu doar deasupra închisorii cerul albastru, senin, al nopţii de toamnă. Se făcea ziuă.

Deodată râsunâ zgomotul unor paşi grăbiţi pe coridor, de undeva din partea de jos se auziră strigăte şi un zornăit ciudat; cineva deschidea celulele, una după alta. Toţi deţinuţii se înghesuiau la uşi, iar când ele fură deschise, căzură unii peste alţii în coridor, aproape răsturnându-l pe cel ce le deschisese. Singur Wiewiorski se opri lângă el. Era un om ’vârstnic, serios, cu barba căruntă.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Janek.

— Au fugit. Ne-au lăsat singuri.

— Cum aşa, au fugit?

— Aşa, au fugit. Au şters-o.

— De ce?

— Ce mai întrebare. Se apropie nemţii.

— Nemţii…

Janek trebui să se sprijine de zidul coridorului, uitându-se

în neştire la omul cel vârstnic.

— Cum aşa, se apropie nemţii? Şi noi nu ne apărăm?

— Ne apărăm... dar se spune că ne-au zdrobit cum nu se poate mai rău.

Lilek alerga înapoi prin coridor, strigând din toată puterea:

— Wiewiorski, unde-i Wiewiorski, Wiewiorski...

— Sunt aici. De ce urli?

În clipa aceea se întrerupse curentul electric.

Se făcu întuneric. Lilek, pe întuneric, puse mâna pe Wiewiorski şi-l ţinea de braţ de parcă-i era frică să nu-l piardă.

— Ştii ceva, tovarăşe, zise el, toate cheile au fost lăsate la intrare, pe masă, cu următoarea însemnare: „Cei ce au rămas sunt toţi comunişti”.

— Ne-au lăsat să fim ucişi.

Janek însă nu-l mai auzea; el repeta doar un singur cuvânt:

— Ne-au zdrobit, zdrobit, zdrobit...

În clădire domnea întunericul, mirosea urât şi era foarte cald. Când se aflară în faţa închisorii fură cuprinşi de răcoarea zorilor şi de o adiere proaspătă, nespus de înviorătoare. Janek simţi ameţeli la cap şi era să se prăbuşească la pământ. Îl sprijini Lilek.

— Ce-i cu dumneata, tovarăşe Jan? întrebă el pe un ton grav.

Nu departe de închisoare trecea şoseaua spre Poznan. Domnea o forfotă intensă. Oameni, autovehicule, cai, treceau în goană mare. Alergând aşa – erau acum numai ei trei: Janek, Lilek şi Aleksy – se izbiră de un civil ce fugea şi el în aceeaşi direcţie.

— Cetăţene, ce se întâmplă? îl întrebă Aleksy.

— Voi de unde veniţi? întrebă omul, neîncrezător.

— Noi suntem deţinuţi politici...

— Poate spioni? rosti celălalt.

— Lăsaţi glumele, făcu Janek foarte energic, spuneţi-ne, domnule, ce se întâmplă. Noi nu ştim nimic, noi venim de la dubă...

— Suntem alungaţi ca nişte câini.

— Dar ăştia de pe şosea?

— Oameni care fug…

— Încotro?

— Încotro apucă, tot înainte, măcar până la Poznan.

— Unde sunt germanii? mai întrebă Aleksy.

— Peste tot, domnule, peste tot. Civilul, în veston de culoare deschisă şi fără şapcă, era, după aparenţă, foarte speriat.

— Cum aşa, peste tot?

— Uite-aşa, peste tot. Au ajuns deja lângă

Varşovia. Capitala se apără.

— Mai repede, Lilek, urlă Janek cu o neaşteptată putere, să zburăm!

Şi începu să fugă înainte, ca şi cum Varşovia ar fi fost la doi paşi.

Atinseră şoseaua pe care treceau căruţe, biciclete, iar din când în când se strecura prin mulţime şi câte un automobil, claxonând puternic. Totul era luminat de razele lunii – era lună plină – care apunea.

Aleksy întoarse faţa spre apus, unde cerul era încă întunecat. Pe fondul lui negru începură să lucească nişte lumini ciudate, fulgerau parcă firmamentul, ca şi cum tot cerul intrat în spasme s-ar fi contractat şi decontractat.

— Priveşte, spuse el lui Lilek.

— Ce-i asta?

— Trag cu tunurile. Astea-s proiectile.

Şi, printre seârţâitul căruţelor şi tropăitul nesfârşit al paşilor pe şosea, pleoscăind fără întrerupere ca un fluviu, străbătea un huruit îndepărtat, monoton.

— Războiul, zise Lilek, inhalând aer, ca şi cum ar fi fost gata să plângă, iată războiul.

— Uite un camion militar! Gol! Săriţi în el! strigă Janek tovarăşilor săi, năpustindu-se spre maşina care se strecura încet. Săriţi! Cetăţeni, spre Poznan? Luaţi-ne spre Poznan! le strigă el.

— Intră, domnule, mergem chiar până la Varşovia îi răspunseră nişte vofei energice, neînfricate.

La lumina lunii zări în autocamion o grămadă de oameni calmi, stăpâni pe ei.

„Feroviari!” gândi el.

Şi întinse mâna lui Lilek şi Aleksy ajutându-i să urce şi ei în autocamion. Apoi se adresă celor ce şedeau la mijloc.

— Vă mulțumesc… tovarăşi.

Autocamionul, izbutind să iasă din înghesuiala şoselei, luă o viteză ceva mai mare, în direcția oraşului Poznan.

— Mergeți la Varşovia? întrebă o voce. Noi ocolim Poznan-ul…

— La Varşovia, răspunse Lilek, în grabă.

— La Varşovia, repetă cu toată hotărârea Janek. În capitală.

VII

Kazimierz Spychala – privind prin fereastra’ deschisă – telefonă la minister; noaptea era; neagră, caldă, iar hăt departe se auzea un huruit, o mişcare nedesluşită, ca şi cum un stol de insecte uriaşe, în rânduri strânse, ar fi înaintat fără răgaz, cu zgomotul ce-l face un cărăbuş; când se izbeşte de geamul unei ferestre închise

— Mărit însă de multe, multe ori.

— Alo!

— Maşina mea e gata?

— Cine vorbeşte?

— Kazimierz Spychala.

— Maşina dumneavoastră, domnule consilier;, a fost luată de doamna ministru.

— Doamna ministru? se miră Kazimierz.

— Da, a avut nevoie de ea.

— Dar… la minister nu mai există altă maşină?

— Nu mai există niciun fel de maşină.

— Dar în birouri cine mai este?

— Nimeni! Sunt doar eu, singur.

— Şi cine eşti dumneata?

— Uşierul Stanislaw Blaszezyk.

Spychala puse receptorul în furcă. Nu există maşină!

— Fir-ar să fie! înjură el. Trecu din nou în dormitor şi aprinse lumina. Pe patul făcut era o valiză mică din piele bună, în care luceau numeroase flacoane şi cutiuțe cu capace de argint.

Spychala se opri în mijlocul odăii şi rămase pe gânduri.
— Au fugit. Au fugit toți.
Sună.
Imediat apăru servitorul. Se părea că cei din bucătărie nu se culcaseră încă. Se opri în prag şi se uită la Kazimierz cu o privire respectuoasă, dar tristă.
— Fă-mi valiza, Wojciech, spuse Kazimierz, ca pentru o „călătorie mică”.
— Mică? întrebă Vojciech, melancolic.
— Ca pentru cea mai mică. Nu se ştie dacă nu va trebui s-o car eu însumi.
— Dar automobilul?
— Nu mai este.
— Nu mai este maşină, repetă Wojciech şi se posomori vizibil, căci pasămi-te îşi legase şi el speranțele de maşina asta.
— Vrei să pleci şi dumneata, Wojciech? întrebă Spychala.
— Toți fug; eu singur ce să fac în Varşovia?
— Da, aşa-i, numai că la minister nu există niciun automobil.
— Dar maşina dumneavoastră, domnule consilier?
— Am împrumutat-o prințesei…
— Aha… oftă Wojciech prelung, neliniştit – şi-acum ce va fi?
— Vom vedea, vom vedea, răspunse Spychala nervos, uitându-se la ceas. E 3,20 după miezul nopții – n-avem de ce să ne grăbim.
— O, părerea mea este că trebuie să ne grăbim şi încă foarte mult, spuse Wojciech, cu o mutră semnificativă.
„Ei, acolo în bucătărie, ştiu mai multe decât ştiu eu”, îşi zise Spychala în gând. Deschise aparatul de radio. Tăcere.
„Totuşi, voi merge la prințesă; poate încă n-a plecat”, cugetă Spychala.
Ieşi pe stradă; undeva, dincolo de Vistula, cerul începuse să se înroşească. Din apă se ridica o undă de răcoare; dinspre apus apărea o lună ciuntită. Pe străzile laterale domnea tăcere. Bîzâitul gânganiilor venea dinspre străzile principale. Ca să ajungă la micul palat al prințesei Bilinska nu trebuia să

traverseze decât Aleje Jerozolimskie. În fața casei din curte era automobilul lui negru încărcat cu valize. Domnişoara Tekla stătea pe scară şi supraveghea încărcarea; după ochi se putea vedea că plânsese. Pe fața ei obosită se înfruntau sclipirile zorilor cu lumina ce pătrundea din holul puternic luminat, oglindind o rază de speranță.

De pe platforma centrală a scărilor se auzi o voce somnoroasă:

— Camuflați lumina, camuflați lumina…

— Cine-i acolo, întrebă domnişoara Tekla, supărată.

— Comandantul Ligii antiaeriene, se auzi vocea din întuneric, camuflați, camuflați!

— Se ivesc doar zorile; îndată va fi ziuă, ripostă domnişoara Biesiadowska, pierzându-şi răbdarea.

— Prințesa este acasă? întrebă Spychala.

— În salon. Împachetează miniaturile, răspunse domnişoara Tekla.

Kazimierz intră înăuntru. În toată casa ardeau lămpile. Totul era luminat *a giorno,* ca în zilele marilor recepții. În hol, Alo şedea pe un scaun, în pardesiu şi pălărie, cu o trusă în mână. Se uita somnoros în fața lui şi fuma. Nu se salutară.

— Unde-i mama? atât doar întrebă Spychala.

Fără niciun cuvânt, îi arătă cu țigara uşa salonului. Spychala intră acolo.

Aici domnea dezordinea. Printre paie şi talaş, printre mobilele mişcate din locul lor stătea neclintită Maria. Zveltă şi înaltă, lui Spychala i se păru că-i cea de odinioară. Din ziua aceea memorabilă, când o văzuse pentru întâia oară şi când stătea tot aşa în mijlocul unei odăi devastate, cu mâinile întinse spre el. Acum nu mai avea însă mâinile întinse.

— Pleacă, Maria, o îndemnă Spychaâa fără vreo introducere. Se apropie zorile. Iar în cursul zilei avioanele bombardează…

Prințesa se uită la el perplexă. În ochii ei albaştri şi mari plutea un regret şi o nedumerire. Se temea nu de avioanele germane, ci de clipa care trebuia să urmeze.

— Pleacă, repetă Spychala.

Maria îşi luă pardesiul şi, cu teamă, se mai uită o dată la Spychala, iar apoi din nou la portretele şi miniaturile ce atârnau pe perete, deasupra canapelei. Nu le mai împachetă.

— Vezi, vezi… grăi ea.

În sfârşit, întinse mâinile spre el, clipă pe care Spychala o aştepta de atâta vreme. Se repezi şi începu să i le sărute ca atunci, în urmă cu douăzeci de ani şi tot ca atunci avu impresia că începe o nouă, o altă epocă a vieţii lui. Că se întâmplă lucruri atât de uriaşe…

— Vezi, vezi, din nou în pribegie, grăi prinţesa.

În clipa aceea intră Alo.

— Mamă, totul e gata, se impacientă el, plecăm!

— Ia miniaturile acelea, spuse prinţesa.

Alo smulse de pe perete cu o singură mişcare

— Precum nişte bobiţe de agrişe de pe o tufă j

— Un şir întreg de miniaturi şi le vârî în buI zunar.

— La revedere, rosti prinţesa adresându-se lui Spychala. Şi, ridicându-şi mâinile în sus, înnodă j pe mica ei pălărie de paie un voal de mătase de culoarea fumului gros. La revedere.

Atâta tot. De-abia când luă loc în automobil, lângă ea aşezându-se somnorosul Alo cu privirile j în vid şi cafenia Mucha – singura care, lătrând, se bucura de călătorie – şi când domnişoara; Tekla le puse la picioare ultimele valize mici şi pledurile, Bilinska se adresă din nou lui Spy chala:

— Kazi, rosti ea vârându-şi mâna în mănuşa cafenie, peste geamul lăsat în jos, poate că, totuşi, pleci cu noi?

— Nu mai e loc, zise Alo cu o voce mohorâtă.

— Nu, nu, dădu din cap Spychala, simţind cum ochii-i sunt inundaţi de un şuvoi de lacrimi, fără să ştie de ce-i atât de emoţionat: regreta ’ oare plecarea sau cruntul ei egoism?

— Oh, Kazi, zise prinţesa, ne *pleurez pas!*30

În clipa aceea şoferul porni motorul şi frumosul „Buick” al lui Spychala se urni uşor din faţa casei, înconjură curtea şi dispăru în deschizătura încă neagră a porţii. Kazimierz privi

---

30 jSfu plînge ! (fr.).

cerul înalt, de deasupra celor patru etaje ale clădirii. Era verde; doar într-o singură parte – roz.

— Numai să nu dea vreun necaz peste ei, şopti domnişoara Tekla, stând alături de Spychala. Acum trebuie să închid totul, adăugă ea mai mult pentru sine.

Plecă. Îl despărţeau de Aleje Jerozolimskie câteva zeci de paşi. Se uită într-acolo. Prin mijlocul străzii înaintau cu un zgomot monoton numeroase vehicule, oameni, căruţe, cai, trăsuri, automobile. Pietonii se agăţau de mânerele, de treptele, de spatele maşinilor. Câţiva soldaţi răniţi, cu bandajele însângerate pe cap, şedeau pe nişte tunuri rătăcite, care – nu se ştie cum şi de undese pomeniseră în viitoarea haosului ăstuia – înaintau, ca un fel de mâncătoare de furnici, cu rituri ameninţătoare. Făpturile palide, somnoroase, ghemuite în automobile, împreună cu câinii, coliviile, lămpile şi palmierii din căruţe formau o haotică natură moartă. Şi totul

— Învăluit într-o lumină roz cenuşie parcă de teatru – se scurgea sub razele ce veneau de dincolo de Vistula. Mai fiecare din refugiaţi îşi înălţa capul, din când în când, privind în spate şi aruncând căutături neliniştite spre cerul dinspre apus, înalt şi încă întunecat.

La colţul dintre Bracka şi Jerozolimskie, la un anumit punct, mulţimea se despărţea în două şuvoaie, lăsând liberă o mică insulă pe care zăcea un cal împuşcat, într-o poză ciudată, cu capul strâmb dat pe spate, cu tus-patru picioarele ridicate în sus şi cu potcoavele mari de pe copite strălucind într-o lumină roz.

Câteva clipe Spychala rămase, pe marginea trotuarului, privind în neştire mulţimea ce se îmbulzea, învălmăşeala cailor şi a vacilor, mişcările mecanice ale oamenilor care, aplecaţi în faţa lor, mergeau uniform, şi mereu înainte, înainte, neştiind ce să facă.

În clipa aceea o mică maşină albastră frâna brusc chiar lângă el, frecându-şi aproape treapta de marginea trotuarului, iar în dosul geamului văzu faţa senină a doamnei Royska.

— Hai, domnule, vino cu mine, dse ea lăsând geamul în jos,

repede, repede, nu putem sta aici.

Fără să stea pe gânduri şi uitându-şi de bagajul „mie” şi „mare” al lui Wojciech, Kazimierz deschise uşiţa automobilului, se aşeză lângă doamna Ewelina şi porniră. Aceleaşi raze rozpalide, fantomatice inundară acum chipul doamnei Royska, iluminându-i părul argintiu şi jenându-i ochii. Automobilul îşi făcea loc cu greu. Pe viaduct, fu puţin mai liber; în cartierul Praga însă dădură, din nou, peste o înghesuială atât de mare, încât înaintau cu o viteză de melc. Amândoi tăceau.

La un moment dat doamna Royska se aplecă. Spre şofer şi-i zise:

— Ludwik, ia-o spre Otwock, poate vom putea. Trece mai uşor.

Într-adevăr, şoseaua asta nefiind aşa aglomerată, micul automobil albastru se putu strecura mai lesne înainte. Dinspre şoseaua Lublinului se auziră primele explozii; se făcea tot mai multă lumină. Ziua năvălea odată cu puternica strălucire a soarelui.

După o oră erau deja la Puste Lqki. Doamna Royska trecu la gospodărie. Spychala, fără să intre în casă, începu, pe dată, să se plimbe prin parc.

Copacii bătrâni, mari, se înălţau în plinătatea forţei şi frumuseţii sub cerul azuriu al dimineţii. Arţari uriaşi acopereau cu coroanele lor verzi mălinii şi călinii cei scunzi, acum plini de fructe negre şi roşii. Între tulpinele lor ridicate sus spre cer domnea liniştea; pe răzoare florile de toamnă împrăştiau o mireasmă târzie, dar şi mai pătrunzătoare. Clipele trăite i se părură, toate, numai un vis. Uneori doar, ajungea până la el un huruit ameninţător de undeva de departe, auzindu-se ca şi cum ar fi căzut bombe. Aici, domnea însă liniştea, frunzele verzi se legănau uşor.

În plimbarea asta prin parcul des şi încă nu verde de tot, îl însoţea mireasma pomenită, dar care nu era nici a primăverii şi nici a florilor. De-abia mai târziu îşi reaminti că era cea mai veche mireasmă de care îşi aducea aminte: mireasma copilăriei – mireasma pământului.

Se vede că undeva, dincolo de parc, oamenii arau pământul – cei din jurul doamnei Royska muncind tot atât de cu zel ca şi ea – iar mirosul pământului umed, reavăn, străbătea ca nişte unde săgetătoare printre trunchiurile impunătoare ale arţarilor şi frasinilor.

Se opri şi, timp de câteva clipe, Spychala cuprinse mireasma în nări. În memorie îi veni casa părintească şi bunicul şi tatăl, amintiri pe care de obicei le dădea la o parte. Şi acum făcu un gest cu mâna, de nepăsare. Se duse apoi îrj faţa casei, unde ultimele flori violete de „ochiul boului”, bătute deja de rugină, se înghesuiau pa un răzor mare ca nişte copii zburdalnici.

În clipa aceea, din ciudata casă de lemn cu)

două cupole mici pe lături, ieşi doamna Royska, !

În mână cu o imensă jerbă de flori de toamnă, pe care cineva se vede că i-o adusese chiar atunci. Zâmbi calmă, uitându-se la Kazimierz.

— Mă duc la mormântul lui Jozio, vino cu mine.

Spychala o urmă în tăcere. Cărarea ce ducea la templul Sibilei fiind destul de îngustă, fu obligat să meargă după doamna Ewelina şi, involuntar, îi admira pasul elastic, calm şi rochia de vară de culoare deschisă, cu care Royska abia prididise să-şi schimbe costumul de voiaj.

„Câţi ani ar putea să aibă?” se întrebă el şi începu să socotească într-un mod destul de com-) plicat.

„De la conversaţia noastră din Odesa au trecut… Doamne, douăzeci şi cinci de ani. Un sfert de veac! Câte nu s-au schimbat în răstimp… Ea. A rămas mereu neschimbată…”

Se vede că şi doamna Royska se gândise la acelaşi lucru căci, după ce, apăsând mijlocul floarei soarelui lucrată în fier forjat, intră în capelă şi după ce depuse jerba de flori violete şi galbene pe marmora roşie a mormântului, zise aşezându-se pe banca semicirculară, lipită de peretele cavoului:

— Îţi reaminteşti, domnule Kazimierz, de con— versaţia noastră de la Odesa?

Fuseseră multe conversaţiile de la Odesa, dar Spychala înţelese îndată că se referea la aceea din iulie 1914, la care se gândise şi el,

— Da! îmi reamintesc, zise el aşezându-se de partea cealaltă a cavoului, tocmai adineaori mi-a venit în minte.

— Atât de ciudate lucruri se întâmplă în viață, continuă doamna Royska, gângăvind un pic, uneori oamenii uită chiar lucrurile importante… iar conversația aceea n-a fost importantă… ba chiar deloc… încheie ea rămânând pe gânduri.

— Atunci am vorbit despre viitorul lui Jozio, preciză Spychala.

— N-aveam altă bătaie de cap, oftă mama.

— Grijile ne-au fost premature. Dar, am fi putut oare prevedea ceva? Eram cufundați în vălmăşagul vremii, nepregătiți pentru ceea ce urma să se întâmple…

— Omul este întotdeauna nepregătit. Oare pentru ceea ce a urmat acum ne-am pregătit?

Spychala nu răspunse; avea urechea încordată. De foarte departe se făcea auzit răsunetul unor detunături înăbuşite.

— Îngrozitor lucru, grăi doamna Royska.

Şi, aplecându-se deasupra cavoului, îndreptă florile depuse aşa ca să nu acopere data gravată pe marmoră: 1898—1918.

— Uneori îmi zic, se adresă ea din nou lui Spychala, poate a fost mai bine… că Jozio a trecut prin toate, încă de atunci, cu un sfert de secol în urmă. O viață scurtă şi apoi moartea – pe câmpul de glorie. În orice caz într-un moment mai glorios, pentru noi, decât azi…

Spychala nu agrea asemenea speculații intelectuale. Cum ar fi fost… dacă ar fi fost altfel… când altfel n-ar fi putut să fie… Şi nici astăzi n-ar fi putut fi altfel… Trebui să recunoască plin de amărăciune:

— Pentru ziua de azi am muncit din greu. Doamna Royska căută la el atentă. Întreaga ei seninătate dispăruse, iar ochii exprimau spaimă, remuşcări şi tulburare.

— Şi dumneata eşti de părerea asta…? şopti ea, gângăvind şi cu buzele tremurânde.

Totul dură însă foarte puțin. Din nou stăpână pe sine, îşi întoarse ochii spre placa de pe mormint. Spychala îi văzu acum frumosul ei profil, cu nasul scurt, aproape cârn şi cu

pufosul ei păr cărunt. Şi simţi deodată aceeaşi tulburare de atunci, de la Odesa, aceeaşi ură faţă de femeia asta, faţă de frumuseţea şi rasa ei, faţă de aerul ei domnesc, insuportabil.

— Dacă ar fi trăit Jozio, ar fi lucrat şi el pentru ziua de azi, spuse el, donnd să-i facă sânge rău doamnei Royska.

Ea însă nu-i sesiză gândul, nu-şi întoarse ochii de la inscripţia de pe marmoră şi chiar, zâmbind blajin, adăugă:

— Tocmai despre asta vorbesc, poate a fost mai bine că a trecut deja prin clipele de dezastru şi glorie…

Cuvintele astea îl făcură pe Spychala să-şi piardă şi mai tare răbdarea.

— Ca să vorbim drept, porni el în aparenţă calm şi fără să se uite la doamna Ewelina, n-a fost cine ştie ce glorie… N-a făcut decât să înceapă acolo ceea ce noi continuăm aici.

— Cum aşa? întrebă speriată doamna Royska.

— Totul s-a desfăşurat nespus de frumos, continuă Spychala, ceva mai accentuat, eu însumi am luat parte, deci ştiu. Ulanii erau arătoşi, cu steguleţe, cu lănci… Toate au fost frumos descrise în America, de un oarecare Boleslawski… poate aţi citit, doamnă?

— Nu, nu – şi pierzându-şi răbdarea, Royska dădea din cap în semn de negare, aşteptând, tot aşteptând să audă cuvintele cele mai importante ce urma să le pronunţe Kazimierz.

— A fost o nebunie. Evident… la Gniewan, la Tywrow, la Kaniow. Au pierit ca muştele. Pentru ce?

— Cum pentru ce? Pentru Polonia.

Spychala râse amar.

— Pentru Polonia! Dar pentru ce fel de Polonie? Domnii noştri prinseseră gustul Ucrainei. Veniturile, atât de mari, ce le aduceau moşiile din Podolia şi Ucraina nu le dădeau şi nici nu le puteau da pămmturile din Polonia autohtonă. Ne venea greu să renunţăm la coloniile astea… Alţii le căutau dincolo de mări şi ţări, pe când aici aveam la îndemână pământuri în care curgea laptele şi mierea.

Doamna Royska tresări.

— Cum adică, pentru asta a pierit Jozio?

— Nu vă aduceţi aminte, doamnă, de Molince? întrebă

Kaadmierz, ironic.

— Vai, domnule Kazimierz, strigă ea cu simplitate, acoperindu-şi fața cu mâinile. Nu-i adevărat.

— Ați ținut mult la Molince?

— Da, am ținut.

— Şi la oameni?

Doamna Royska nu răspunse.

— Vedeți, doamnă, asta a fost realitatea.

— Jozio a pierit, aşadar, degeaba.

— Pentru o Polonie cum am meritat s-o avem. Pentru Polonia pe care noi am făurit-o.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat! Pretutindeni unde s-a vărsat sângele nostru, a fost altă Polonie, adevărată – doamna Royska spunând vorbele astea se ridicase în picioare. El nu s-a gândit la capitalurile voastre, la moşiile voastre…

— La moşiile noastre, o corectă Spychala.

— La moşiile noastre. El nu dorea decât să fie frumos, să fie o viață nouă.

— Dar cum?

— Nu ştiu. Şi doamna Royska se aşeză din nou. Seninătatea îi dispăruse de pe chip.

— Cred că habar n-avea de nimic. A vrut doar să se joace puțin de-a războiul şi aşa… să mişte sabia. L-am văzut.

— Cum era?

— Foarte frumos. Îmi reamintea de un tablou, nu mai ştiu care. Avea chipiul prins tare sub bărbie cu o cureluşă. Mustăcioara de-abia îi mijea. Pe obraji îi înfloreau mereu bujori – şi se stingeau… Doamna Royska închise ochii, îşi îndreptă trupul, sorbind cu lăcomie fiecare cuvânt spus de Spychala în timp ce de sub pleoapele strânse se prelingeau lacrimi.

— Nu-l putem condamna, domnule Kazimierz. Dumneata să nu mai vorbeşti astfel de el. Salvează-l pentru mama lui şi pentru Polonia.

— Îl vom salva pentru legendă. Ce va spune însă istoria de el?

— Istoria-i o culegere de legende. De un fel sau de altul.

Nerăbdător, Spychala se mişcă pe scaun.

— Dumneata ai vrut, domnule, să fie aşa. Convorbirea noastră…

— Am fost un prostănac. Abia mai târziu am înțeles… multe. După ce-am plecat din Odesa.

— Omul învață mereu, rosti doamna Royska, deschizindu-şi larg ochii ce nu mai lăcrimau, iar eu, astăzi, am înțeles multe. În cursul călătoriei noastre, fugind din Varşovia.

Spychala se gârbovi nițel.

— Am fugit din Varşovia, repetă apăsat şi energic doamna Royska. Dumneata înțelegi, domnule Kazio, ce înseamnă cuvintele astea? Am fugit din Varşovia…

— Şi încotro? întrebă Kazimierz cu o voce mult mai calmă.

— Încotro? Până la capătul destinului nostru. Dumneata trebuie să pleci în străinătate…

— Maria a şi plecat acolo, şopti el cât se poate de încet, atât de încet încât nu era sigur dacă Royska l-a auzit sau nu.

Dacă ar fi văzut privirea doamnei Royska, îndreptată spre el – acum, aşa cum întors cu fața într-o parte se uita la inscripția funerară – s-ar fi convins nu numai că i-a auzit cuvintele, dar şi că la auzul lor simțise un fel de profund disoreț pentru Kazimierz.

Tăcură câteva clipe. Apoi doamna Royska îngenunchie şi-i făcu semn lui Kazimierz să îngenunchie lângă ea. Se ruga în şoaptă; curând, începu să grăiască mai tare, la început aşa într-o doară. Pe măsură ce vorbea, glasul îi devenea tot mai puternic şi mai aspru. Puțin mirat, Spychala se uită la doamna Royska ca la o ființă ciudată… ca atunci la Odesa. Şi deodată simți în femeia asta stăpână pe sine şi cu sufletul încuiat stilul entuziast, de odinioară, al tinereții ei. Căci timpul acela, pierdut, de odinioară era încă tinerețe.

— Te rugăm, Jozio, să ne ierți, rostea doamna Ewelina, să ne ierte sfânta ta țărână, risipită, uitată de toți., să ne ieți nu numai pentru că te-am bănuit, că ți-am atribuit intenții şi țeluri înjositoare şi nedemne, neverificate… dar şi pentru că ți-am refuzat gloria morții pentru patrie… ai murit, aşa cum ai gândit că trebuie să mori… şi ai murit în glorie, înțelegi, fiule,

în gloria credinței tale, a încrederii tale, a tinereții tale… Credem, credem – chiar într-o clipă atât de mizerabilă şi de îngrozitoare, de ucigătoare ca cea de azi – că n-ai murit degeaba…

Glasul i se frânse, se aplecă deasupra pietrei şi-şi rezemă capul de florile abia depuse pe mormânt. Spychala, sprijinit pe un singur genunchi, rămase cu desăvârşire pierdut, neputincios şi, la drept vorbind, speriat. Poate şi puțin preocupat. Cuvintele neaşteptate ale doamnei Royska ar fi putut să-i topească răceala interioară… Simți cum inima îi bate tot mai tare.

VIII

Mica unitate de infanterie din care făcea parte Antek Golşbek fusese lăsată ca garnizoană în Lomza, în timp ce restul diviziei, concentrat în jurul oraşului, atacase în direcția Mazuriei. Primele trei zile de septembrie Antek le petrecuse într-o inactivitate insuportabilă, umblând prin cazarmă seara şi dimineața, iar cea mai mare parte a zilei petrecând-o sub bombardamente. Îşi dădea silința să-şi cruțe camarazii şi-i obliga să rămână în adăposturi. El nu putea însă să reziste în adăpost; dimpotrivă, ieşea afară, se urca pe acoperişul grajdului şi de acolo observa, cu binoclul de câmp, incursiunile deasupra oraşului, cazărmii şi satelor învecinate. Avea binoclul ce-l şterpelise lui Hubert în momentul plecării la gară şi cu ajutorul lui putea urmări atacurile chinuitoare ale avioanelor. Simțea că-i puțin pentru un apărător al patriei, dar în situația dată nu putea face mai mult. Cazarma fiind fără nicio apărare, nu-i putea opri pe soldați să nu tragă cu carabinele din când în când – pretextând că trag în avioane, dar de fapt în fereastra lui Dumnezeu.

În ziua a treia spre seară se auziră câteva detunături dinspre nord. Mica unitate din Lomza era lipsită de transmisiuni, de informații, de orice ştiri asupra situației. În foarte scurt timp comunicatele radiofonice deveniră haotice şi neregulate. Spre seară detunăturile s-au apropiat; nu era însă tir de artilerie – aceasta rămăsese undeva la spate, ca şi cum artileria nu s-ar fi mişcat din loc – ci, salve şi împuşcături

singuratice de carabine. Seara, sosind nişte motociclete, se produse învălmăşeală în curtea cazărmii.

— Ieşiţi, ieşiţi, repetau soldaţii prin întuneric. Uzina electrică încetase pur şi simplu să funcţioneze, aşa că nu mai era necesar să se respecte camuflajul.

Antek avea puţină experienţă militară şi nici vorbă de o experienţă de luptă. Fură adunaţi câte patru în rând şi li se porunci să care bobine cu sârmă telefonică. Porniră repede din oraş, îndepărtându-se spre sud, în direcţia Varşoviei. Pasul micii unităţi răsuna ritmic pe şosea; nu era permis nici să vorbească, nici să fumeze. Călcând automat, Antek se legăna încet, lăsându-se pradă unei stări de semi-somn, semitrezie. Cum ieşiră din oraş intrară, îndată, în pădure.

Pădurea, ca orice pădure noaptea, se înălţa deasupra capetelor, drept în sus ca un perete negru, prin care, hăt departe, undeva, se deschidea câte un drum palid-siniliu, luminat de lună. Cu încetul începu să distingă în întuneric feţele camarazilor. Noaptea dădea tuturor o expresie concentrată şi deloc somnoroasă. Lui Anton i se părea că suie cu toţii împreună pe un munte înalt, aşa cum pe timp de noapte, pe întuneric, înaintau pe Zawrat. Se mira doar că grohotişul de sub picioare nu le alunecă, fărâmiţat, la vale.

Din oră în oră se opreau timp de zece minute. Anton punea jos colacul de sârmă şi îşi dezmorţea braţul îndurerat. Şiroaie de sudoare i se prelingeau pe spinare, se răceau şi se transformau în fiori de frig. Apoi, undeva în primele rânduri, răsuna un strigăt înăbuşit, trosnea parcă ceva şi compania se urnea.

Pe la orele trei şi jumătate cineva îl izbi cu cotul în coaste.

— Ce-i, Golbek, dormi…? Te cheamă… Ieşi din rând!

Se pomeni pe marginea şoselei cu încă alţi cinci soldaţi. Un locotenent îi conduse în interiorul pădurii. Pe trei din ei i-a lăsat pe loc cu aparatul, pe ceilalţi i-a dus mai departe printre arbori, prin care pătrundeau petele argintii ale luminii lunare. Cei care l-au urmat pe locotenent trăgeau după ei sârma de telefon, aruncând-o de pe o creangă pe alta.

Plecând, locotenentul le spuse:

— Aşteptați aici, ce aveți de făcut vi se va indica mai târziu.

Le dădu parola şi se topi. Rămaşi în întuneric, îşi împărțiră între ei timpul de veghere asupra aparatului. Antek nu prea înțelese despre ce este vorba. Ațipi.

Când se trezi era lumină. Doi soldați dezbrăcați până la cămaşă şedeau alături şi mâncau pâine neagră. În pădure domnea o tăcere deplină.

— Măi Golqbek, zise unul dintre ei, bălaiul Wilek, n-ai ceva în raniță?

— Ce să am, răspunse Anton frecându-şi ochii, ce aveți şi voi: pâine.

— Uitați-vă la el, un cățeluş varşovian cum e el şi n-are nimic de haleală…

— Noi am crezut că ai ceva bunătăți.

— Patria nu ne dă decât pâine uscată, grăi celălalt, unul mărunt, negricios şi probabil feroviar.

— Bine că muşti din pâine, nu din pământ, spuse Wilek.

— Aşteaptă, aşteaptă! exclamă negriciosul. Dacă vom mai rămâne aici încă puțin timp, vom muşca şi din pământ. Acuşi apare Friț…

— Ce tot vorbeşti? exclamă Antek, revenind cu greu la realitate.

— În noapte, câinii au lătrat dincolo de pădure, în direcția aia, arătă Wilek. Du-te, Golqbek, vezi dacă nu-i ceva acolo. Poate găseşti lapte, sau altceva.

— Da, ai dreptate. Golbek, dă o fugă până acolo!

Golbek nu prea putea „să dea o fugă” – avea picioarele puțin cam roase de bocanci – totuşi porni în direcția indicată de tovarăşii lui. Era devreme, o noapte răcoroasă, dar în văzduh pândea deja căldura. Cantități mari de rouă împovărau frunzele ferigilor înalte, lucind pe tufele dese de merişori şi mure negre. Asprele lor frunze, pe alocuri înroşite, sclipeau ca sticla. Anton încerca o senzație ciudată; tot mergând prin tufele astea ce înveleau pământul pădurii, avu senzația că se trezeşte dintr-un somn foarte agitat. Pe măsură ce înainta, impresia îndeobşte încercată că te afli într-un peisaj cu arborii şi cu vegetația lui – cunoscut încă de demult se transformă

într-o siguranță cumplită că pășește pe locurile de el bătătorite, lucru ce-i grăbea pasul şi, uitându-şi de durerea picioarelor, o lua chiar la goană când printre rarii pini se iveau luminişuri sau poieni. Ieşind la marginea pădurii se opri ca împietrit; trase adânc aer în piept. Imaginea ce văzu îi părea cunoscută şi liniştită. Ogorul de lângă pădure, pe care creşteau tufele dese şi ruginii de cartofi, se lăsa în jos, în formă de evantai, până la brâul alburiu al şoselei ştiute. Dincolo de şosea se înălțau acareturi gospodăreşti şi o casă scundă, dar spațioasă şi curată, din care tocmai ieşise o fată înaltă, cu trupul drept ca o strună.

— Anielcia, Anielcia, Anielcia! strigă Antek, deşi ştia bine că strigătul lui nu putea ajunge la urechile fetei. Se miră chiar de rezonanța vocii ce exprima bucurie şi spaimă în acelaşi timp. Cu câteva clipe mai înainte îşi închipuise că era trezit dintr-un vis, văzuse imagini ştiute, iar acum avea din nou impresia că trăieşte un vis plăcut; visul copilăriei regăsite. Şi se temu ca nu cumva țipătul să-i spulbere visul şi să-i readucă durerea de picioare, senzația de spaimă, ca şi neverosimilul nonsens al războiului.

— Anielcia, Anielcia, repetă el, de data asta cu o voce mai slabă şi, pronunțându-i numele din nou, vroia nu atât să o cheme, cât mai ales.să identifice pentru el imaginea din fața ochilor.

...Casa bunicii nu dispăru; era o pură realitate; dar şi războiul era o realitate: undeva, departe, la răsărit şi la nord, răsunau salvele de artilerie.

Începu să alerge prin câmpul cu cartofi, împiedicându-se, rostogolindu-se ca un iepure şi repetând numele fetei crescute de bunică-sa. Între timp Anielcia ieşise pe poartă, trecuse prin umbra celor doi vişini plantați lângă zaplaz, se oprise pe şosea şi, ferindu-şi ochii de soare, se tot uita când într-o parte, când în cealaltă. Fireşte, nu şi spre câmpul de cartofi. De-abia zgomotul paşilor ostaşului ce alerga şi se tot împiedica îi atrase atenția. Tresări, se sperie şi se pitulă în dosul zaplazului, ca şi cum lucrul ăsita ar fi putut-o salva.

Antek, ajuns la zaplaz, se sprijini de el, răsuflând din greu.

— Anielcia? nu mă recunoşti?

— Antek! strigă ea după o clipă, Doamne sfinte! De unde ai răsărit?

— Sunt în pădure cu camarazii mei!

— Iezus-Maria! Părinţii au plecat acum câteva clipe.

— Care părinţi?

— Care? Ai tăi. Cu Helenka, uite, de vreo zece-cincisprezece minute… cu automobilul. Pe la miezul nopţii au plecat din Varşovia, voiau să ajungă la Puste Lki înaintea zorilor. Dar lui taică-tu i s-a făcut rău şi mătuşa nu i-a lăsat să plece (bitrânei Golşbkowa i se spunea mătuşă) şi aşa, au întârziat. Dacă veneai cu vreo zece minute mai devreme…

— Dar de ce au plecat?

— Cum, nu ştii…? Toţi fug din Varşovia…

— Cum aşa, toţi…

— De, poate că…

— Varşovia nu se va apăra?

— Mai ştiu şi eu? Se zice că pe şoseaua mare se revarsă mulţimi de oameni… Doamna Ola spunea… aici e linişte, e un drum lateral…

— Şi de ce au plecat la Puste Lqki?

— Mai ştiu şi eu? Nu ştiu… aşa, ca să fugă undeva, oamenii se îmbulzesc pe şosele şi aleargă unde văd cu ochii… Pe un evreu din Ostr6w l-au ucis pe şosea… venea în direcţia noastră…

— Bunica doarme? întrebă Antek, doar aşa, ca să spună ceva şi să scape de coşmar. Părinţii au plecat, repeta el, părinţii au plecat…

Îl nelinişte a chestiunea asta, deşi, în definitiv, nu era nimic extraordinar.

— Nu s-a simţit bine tata? întrebă el pe Anielcia, intrând în casă.

— Da. Şi de aceea au tot şovăit. Doamna Ola a vrut să-i facă o injecţie, dar siringa nu prea mergea la fiert. Au plecat prea târziu, în curând vor ajunge pe şoseaua principală, dar nu peste mult vor apărea avioanele…

— Cine-i conducea?

— Taică-tu.
— Cu automobilul cel nou?
— Da, cu autoturismul…
— Doamne sfinte! exclamă Antek, simțind cum i se strânge inima din nou.
— Dar Helenka? mai întrebă el.
— Helenka? Un copil. Era voioasă. Râdea…
— Râdea?
— Mai bine să râdă decât să plângă. Doamna Ola plângea.
Antek se uită la Anielcia.
Stătea în fața lui dreaptă ca o strună. Sânii, ca de adolescentă – şi nu părea deloc să aibă vârsta ei. Antek gândi: „Doar a trecut de treizeci de ani… iar apoi, mustrându-se, adăugă;
Vai, ce gânduri îmi mai trec prin minte… şi chiar într-o astfel de clipă!”
— Dă-mi ceva lapte, se adresă el către Anielka, sau altceva. În pădure mai am doi camarazi.
— Lapte am… răspunse Anielka, şi părinții tăi au lăsat aici nişte conserve…
Bunica zăcea încă în pat. Nu-şi prea dădea bine seama de cele ce se petreceau în jurul ei. Îndată ce Ola şi soțul ei, împreună cu micuța („o cresc de parcă ar fi contesă”!) au apărut şi apoi au dispărut, iată că acum se iveşte şi nepotul ei cel mai vârstnic, frumos şi brunet.
— Oare tu de unde-ai mai răsărit? întrebă ea scoțând mâna de sub vraful amestecat de perne, pături şi plăpumi.
— Mă aflu, bunico, zise Antek, ridicând glasul, deşi bătrâna Gotqbkowa nu era surdă, mă aflu aici în apropiere; s-a întâmplat aşa…
— Ți-ai văzut părinții, mai întrebă ea, gemând.
— Nu, nu i-am văzut.
Primind răspunsul cu indiferență, oftă:
— Dar aici ce se întâmplă? Ce este? Nu înțeleg nimic. Ne bat nemții?
— Nu ştiu, bunico, eu stau în pădure. Cred că da, ne bat…
— Oamenii fug din Varşovia… zise bătrână şi apoi, către

sine, oarecum sarcastic:

— La Puste Lşki, la Puste Laki… şi de ce n-au rămas la mine? într-o casă țărănească e cel mai sigur, dar ei – nu…

Intră Aniela.

— Uite, aici ai două sticle de lapte. În ce le vei duce?

— Dă-mi un coşuleț.

— Soldat cu coşuleț!

— Nu-i treaba ta! Apoi, adăugă cu amărăciune; Eu sunt şi nu prea sunt soldat…

Plecă în sus, de-a dreptul prin câmpul de cartofi, ducând coşulețul cu cele două sticle de lapte şi cu o cutie lucitoare de conserve. Mergând şi împiedicându-se de tulpinile cu frunze ruginite, întoarse deodată capul. Anielcia stătea pe şosea, în fața casei.

— Şi cine o să-ți sape cartofii? îi spuse el din mers, verişoarei.

— Desigur tu, îi strigă ea; cred că nu vei avea ceva mai bun de făcut?

— Deocamdată, cred că nu…

Camarazii îl aşteptau cu nerăbdare.

— Unde-ai dispărut? Ne-am gândit că ai şters-o.

— Aici, în locurile astea, locuieşte bunică-mea, răspunse Antek, punând sticlele în fața camarazilor.

— Ce tot spui!

— Mă jur că-i aşa.

— Te pomeneşti că ai în fiece sat câte o „bunică”?

— Pe cuvânt de onoare, vă spun că e bunica mea, adevărată. Mama tatălui meu.

— Adică Gokțbkowa, făcu Ludwik destupând sticla cu lapte.

— Vino, vino, să-ți arăt ceva, strigă Wilek. Şi, repezindu-se, aruncă, pe jumătate deschisă, cutia de conserve de carne. Îndată vei vedea ceva…

Şi-l trase după el pe Antek, de-a lungul cablului telefonic întins printre crengi. La vreo zece-cincisprezece metri, nu mai mult, firul atârnând pe copaci se termina. Capătul retezat spânzura în voie pe o creangă de pin, iar alături zăcea mosorul cablului.

— Păzeşte firul ăsta, zise Wilek şi în glasul lui vibră o pornire de ciudă şi un râs amar, stai aici şi aşteaptă. Mai ții minte parola? Cheamă prin tubul tău, poate îți va răspunde cineva.

— Nu înțeleg, făcu Antek. Ce însemnează toate astea?

— Însemnează că locotenentul nostru ne-a tras chiulul. Am fi putut rămâne aici până la sfârşitul vieții, fir-ar să fie, iar Fritz-ii, când vor veni, ne vor găsi la post…

— Fir-ar să fie! înjură şi Antek.

— Putem merge la bunica ta, am terminat cu războiul, grăi negriciosul Ludwik.

Rămânând totuşi pe loc băură laptele şi mâncară carnea cu pâine neagră, veche. Huruitul tunurilor se tot apropia, câteşitrei îl auzeau bine, dar niciunul nu atrase atenția camarazilor asupră-i, prefăcându-se că nu-i nimic.. Deasupra pădurii, dar mai departe, se auzea din când în când vâjâitul greu al bombardierelor şi undeva, spre Siedice, cădeau chiar proiectile. Detunăturile surde ale exploziilor se repetau în serii dese, apoi totul amuți.

În cele din urmă merseră la casa bătrânei Golabkowa. Anielka îi salută indiferentă. Şezură tuspatru pe banca şi pe prispa din fața casei. Dinspre sud zgomotele toate încetaseră, iar avioanele se retrăseseră şi ele.

— Şi acum, ce va urma? întrebă Antek.

Începuse deja să se întunece, soarele coborându-se spre asfințit.

— Taică-tu ne-a spus, se adresă Anielka lui Antek, că totul e „kaput”. Wilek se indignă.

— Cum „kaput”? Ce-i „kaput”? într-o saptămână nu poți doar ucide un popor întreg.

În clipa aceea auziră huruitul surd al unui motor şi la o destul de mare înălțime deasupra lor apăru un avion de Vânătoare german. Soarele, în asfințit, se reflecta în elice şi arginta scheletul avionului.

— Uite cât de liniştit zboară şi nu-l atacă nimeni.

— Îl voi ataca eu, grăi negriciosul Ludwik.

Smyilse carabina de pe umăr şi trase în sus, în direcția

avionului. Vru să tragă încă o dată, dar Wilek îl opri.

— Astâmpără-te, nebunule? Vrei să atragi vreun detaşament asupra noastră?

— Crezi că sunt pe-aproape?

— Sunt deja aici, printre noi, răspunse nehotărft, ’Slzak.

Avionul, ca un bondar uriaş, zbura fără să se sinchisească, mai departe, în direcția de unde venea sunetul monoton al bombardierelor, care când creştea, când descreştea.

— Poate nu-i mai bine s-o ducem pe bunică în pivniță? întrebă Anielcia.

— Pentru ce? râse Antek. Ce i se poate întâmpla aici?

— Iar dacă e să i se întâmple ceva, i se poate întâmplă şi în pivniță.

De cum fu pomenit numele bunicii, aceasta şi apăru în prag strigând cu o voce puternică:

— Anielka, Doamne sfinte, fato, n-ai muls vacile de amiază.

Anielka se apucă de cap.

— Lumea se prăbuşeşte, grăi Anton fără să se scoale de pe bancă, iar bunica vrea să nu fie uitate vacile.

— Se prăbuşeşte sau nu, dar e posibil să rămână vacile nemulse?

Anielka se şi repezise cu donița în grajd.

— Şi, desigur, nu le-a dat nici nutreț, se lamentă bătrână Golqbkowa.

— Dacă nu le-ar fi dat nutreț, ar fi mugit.

— Sărman animal, oftă bunica. Apoi se uită în jur la cei trei soldați şi-i întrebă destul de aspru: Dar voi ce meşteriți peaici?

— Am fost părăsiți, lăsați singuri, nu ştim ce să facem, răspunse Ludwik.

— Şi acum – se apropie de ei bunica – stați aşa? Eu socotesc că ori e război, ori nu-i război…

— Uneori, bunico, este aşa, iar alteori altfel. Războiul nu seamănă deloc cu ceea ce ne închipuim noi despre el! Atât doar că oamenii sunt căsăpiți…

— Izbesc şoselele ca pe nişte furnicare, rosti, cu groază, negriciosul Lutek.

— Dar aici, pe aproape, nu-i vreun oraş, bunico? zise

Slşzak.

— Unde să fie? Aici pe-aproape nu sunt oraşe. Cred că se poate merge doar la Siedice. Nici râuri nu-s pe aici. La Bartodzieje era Pilica…

— Ce să facem cu râurile, bunico? râse Anton. Cred că nu ne arde de scaldă şi nici nemții n-o să ne dea răgaz.

— Băieți, ridicați-vă, pornim, făcu Wilek. Şi urnindu-se, pocni din tocuri, ca să-şi dezmorțească picioarele.

— Încotro? spuse Ludwik, în silă.

— Aveți radio, bunico? întrebă Antek.

— Ce-ai spus? Radio? Aş, de unde!

— Nu v-a adus tata unul în dar?

— Tată-tu? Are el atâtea pe cap…

— Şi acum, a fugit…

— Ce era să facă la Varşovia? Să aştepte până ce l-o nimeri un glonț?

— Dar pe şosele? Brrr…

Intre timp Anielka se întoarse de la mulsul vacilor.

— Tu nu pleca, Antek, grăi ea. Vom merge, când se va întuneca, la vecinul nostru. La o distanță de doi kilometri. El are radio.

— Rămâneți şi voi, le spuse Antek.

— Nu, nu. Noi trebuie să plecăm, răspunse Wilek, undeva, tot trebuie să fie ceva armată.

— Numai să fie de-a noastră, mormăi Ludwik, ironic. Observația asta amară nu-i atinse firea. Se mişcă tot vioi, ca de obicei, de parcă ar fi dansat la nunta cuiva. Deşi posomorit, trezea optimism. Deodată îl îmbrățişă pe Antek şi-l sărută.

— Asta în locul verişoarei tale, zise el. Anielka râse.

— Poftim, şi pe mine. Nu mă ruşinez.

Dar Ludwik nu o sărută.

Ieşiră în fața porții, pe şosea. Îşi luară rămas bun, ca în fața unui cinematograf. Wilek şi Ludwik porniră pe şosea, în direcția oraşului Siedice.

— La vrea patru kilometri aveți şoseaua cea mare! le strigă Anielcia din urmă.

— Mulțumim! răspunseră ei întorcând capul şi făcând

semne cu mâna.

Antek şi Aniela rămaseră în fața porții, până ce siluetele celor doi soldați dispărură după prima cotitură. Deasupra păduricii cerul începuse să se întunece.

— Să intrăm în casă, spuse Aniela.

— Şi dă-mi să mănânc ceva, căci mor de foame, oftă Antek.

— Îți voi da o omletă cu cartofi, vino, adăugă ea, focul e de mult aprins sub cuptor.

— Păcat că nu i-ai ospătat şi pe camarazii mei.

— Ei au luat conservele, răspunse Aniela.

Apoi intrară în casă.

Deodată se simțiră parcă mai liberi şi mai voioşi. Şi, ca şi cum le-ar fi căzut o piatră de pe inimă, avură impresia că nu trebuie să-şi mai bată capul cu nimic. Nu se mai auzeau avioanele germane; li se păru că şi războiul s-a îndepărtat, pe undeva. „Poate că nici nu-i adevărat? îşi spunea fiecare din ei în gând, poate că nu există război? Poate că nemții vor face cale-ntoarsă? Se vor duce pe pustii?”

— Aniela, ai puțină vodcă? întrebă Antek.

— Cum, băiețaşule, bei votcă? răspunse „verişoara”.

— Spune, ai?

— Am, dar numai pentru mine…

Băură.

— Ascultă, când mă voi duce mâine la Siedice, mi-ar prinde bine nişte haine civile, spuse Antek. Aici n-aveți aşa ceva?

— Când va ațipi bunica, am să mă uit în cufăr. Trebuie să fie acolo ceva.

— Rămase de la bunic?

— Eh, nu cred. Dar Wladek, când a şters-o, a lăsat totul…

— Care Wladek?

— Cum care? Fratele lui taică-tu.

— Tata n-are niciun frate.

— Nu ți-au vorbit niciodată? Fratele lui Franek – Wladek…

— Aud pentru întâia oară…

— În orice caz, a fost. Dar a fugit. Mai întâi a stat la dubă; apoi, a şters-o. În Rusia.

— Ce vorbeşti? x

— De la el au rămas destule…

Deodată răsună în fața casei huruitul unui motor. Anielcia se uită repede pe fereastră.

— Jezus-Maria, nemții! strigă ea încet. Fugi, Antek!

— Au şi ajuns? întrebă Antek.

— Repede, adăugă Aniela, în spatele casei, în şură. Voi veni îndată acolo.

Antek sări prin fereastra deschisă în dosul casei şi, strecurându-se pe lângă perete, pătrunse grabnic în şură. Acareturile bătrânei Goişbkowa erau construite în pătrat, cuprinzând o curte mică, puțin cam noroioasă, la mijloc cu o grămadă mare de bălegar. Antek pătrunse în şură şi se ascunse într-un colț, în fân. Aici mirosea puternic şi era un aer înăbuşitor. Nu-şi dădea seama de ceea ce se întâmplă. După vreun sfert de oră veni, deschizând uşor uşa, Anielcia.

— Vino, şopti ea.

Dădu la o parte nişte fân şi apăru uşa unui hambar zidit. Anielka o deschise cu şi mai mare prudență.

— Şezi aici, până voi veni din nou.

— Dar ei ce fac?

— Beau lapte.

Închise uşa pe dinafară şi el o auzi cum pune fânul la loc, peste uşă. În ascunzătoare era întuneric şi un aer înăbuşitor. Atinse nişte unelte, dar nu cuteza să se apropie de ele, ca să nu răstoarne ceva.

După câtva timp auzi cum porneşte motorul din fața casei şi avu impresia că maşina se întorcea de unde venise, în direcția opusă localității Siedice.

„În sfârşit, au plecat”, îşi zise în gând.

Dar Anielcia întârzie încă destul timp. Se vede că era târziu noaptea.

Deodată, poarta şurii se deschise încet şi auzi apoi cum Anielcia dă fânul la o parte şi pătrunde prin uşa ascunzătorii.

— Anton, eşti aici? întrebă ea cu glas tare.

— Ce-i?

— Au plecat. S-au întors. Au întrebat dacă n-au venit aici nişte soldați.

— Au fost deci nemți? Nemți cu adevărat?
— De ce te miri aşa?
— Nemții aici? Aici?
— Au spus că în urma lor înaintează forțe mari.
— Cum au vorbit?
— Unul ştia puțin polona.
Anielcia îl atinse pe întuneric.
— Ți-am adus haine şi rufe de corp, din cele lăsate de Wladek. Dezbracă-te.
— Aici?
— Mai bine aici. Bunica nu va şti nimic.
— Bunica nu doarme?
— Oh, ea seamănă cu Marek. S-(a speriat groaznic de nemți.
— Tu mu?
— Ba da, şi eu. Uite, ține.
Antek dezbrăcă vestonul militar.
— Dar ghete? întrebă el.
— Rămâi aşa, în bocanci. Sunt scurți…
— Fie şi-aşa.
— Te-ai dezbrăcat?
— Încă puțin.
— Hai grăbeşte-te.
Antek simți cum Anielka trage cămaşa de pe el; apoi însă îl cuprinse cu brațele, foarte puternic – şi nici nu se mai gândi la îmbrăcat.
— Dă-mi cămaşa, făcu Antek, tremurând, unde o ai?
— Mai aşteaptă puțin, zise Anielka. Şi Antek simți cum îi cuprinde capul şi îi caută gura.
IX
Spychala atinse brațul doamnei Ewelina.
— Vă rog, doamnă, vă rog, zise el.
Doamna Royska îşi înălță capul, dar nu se uită la Spychala.
— Vă rog, doamnă, nu-i acum momentul potrivit, adăugă deodată Spychala, cu glasul grav şi sincer, lăsați acum. În clipa asta trebuie să fim cât mai tari.
— Ştiu, făcu doamna Ewelina, fără să se ridice şi îşi mărturisi totodată, în gând: „Ce voce neobişnuită are

Kazimierz ăsta. Cu totul alta decât acum câteva clipe. Face impresia că acum nu se mai preface.Îl

— Mătuşă, mătuşă! răsună un glas bărbătesc, obişnuit, în spatele lor.

Tresăriră şi se ridicară amândoi. În uşa templului stătea un tânăr înalt, zvelt.

— Ce faceți aici, la unchiul Jozio?

— Andrzej! exclamă doamna Royska. De unde ai răsărit?

Ieşiră afară. Ziua luminoasă, aproape de vară, îi trezi numaidecât. Andrzej Golabek îi sărută doamnei Royska amândouă mâinile. Pe Spychala îl impresionă frumusețea neobişnuită a tânărului. Era îmbrăcat într-un costum pe jumătate militar, de sub veston ieşindu-i gulerul unei cămăşi de mătase ce-i acoperea gâtul brun. Dădea la o parte, cu o mişcare foarte nervoasă un smoc des de păr negru ce-i cădea pe frunte. Pe față, sub un strat de pulbere, apăreau brazdele oboselii, iar încălțămintea îi era groaznic de prăfuită.

— De unde-ai răsărit. Andrzej?

— De la Varşovia, răspunse el cu vocea răguşită, pe jos. Nu chiar tot timpul pe jos, uneori în căruță, dintr-o localitate în altă localitate.

— Vino, eşti desigur flămând, zise doamna Royska renunțând la orice alte întrebări de prisos, hai să mergem.

Porniră spre casă. Doamna Royska mergea în frunte, cu paşi energici, vânjoşi urmată de Andrzej, iar mai la urmă Spychala care, fiind ultimul, văzu cum Andrzej abia de se ținea pe picioare. Observă că şi tocurile ghetelor lui „sportive44, elegante, însă nu prea rezistente, erau de ambele părți tocite, iar flecurile uzate atârnau pe lături.

În tăcere, trecură pe cerdac.

— Vino în sufragerie, zise doamna Royska. Voi porunci îndată să fii servit. Poate vrei lapte rece.

— Şi aşa are el gâtul răguşit, spuse Spychala, mai bine ceva cald.

Andrzej, fără să spună vreun cuvânt, se lără să cadă pe un scaun din jurul mesei rotunde. Doamna Royska ieşi pentru câteva clipe şi se întoarse îndată, luă loc lângă’ Andrzej şi-l

privi în tăcere.

— Dar unde-s ai tăi? întrebă ea după o pauză de câteva clipe.

— Nu ştiu, şopti Andrzej, cu greutate. De patru zile alerg necontenit… — şi spunând vorbele astea buzele i se contractară dureros, ca la un copil mic şi trase cu greu aer în piept.

Spychala, aşezat lângă perete, se uită la faţa prăfuită a tânărului. Fata din casa aduse lapte cald şi pâine. Andrzej bău o înghiţitură de lapte şi rupse o bucăţică de pâine. Dar nu mai putu rezista; deodată, se prăbuşi peste masă şi, ascunzându-şi faţa cu cotul braţului, începu să plângă amar, înăbuşit. De data asta nu mai era plâns de copil.

Fără să se dantească doamna Royska mângâia doar băiatul pe creştet, aruncând o privire lui

Spychala care-şi întoarse capul. După o clipă —

şi fără să-şi ridice fruntea de pe cot – Andrzej scoase cu cealaltă mână o batistă murdară din buzunar şi-şi şterse cu ea ochii şi gura. Treptat, se linişti.

— Mănâncă, mănâncă, îl îndemna doamna Royska, luându-i mâna de pe creştet.

Acum, fata aduse o farfurie mare cu roşii rotunde şi coapte. Andrzej îşi îndreptă trupul – avea faţa umezită de lacrimi şi îndungată de praf

— Căutând lacom la roşii.

— Mănâncă, mănâncă, repetă doamna Royska şi se vedea limpede că emoţia o strângea de gât.

Andrzej luă o roşie, o muşcă precum un măr, sucul i se prelinse de pe buze şi-l şterse cu aceeaşi batistă. După ce mâncă roşia, privi jalnic spre doamna Ewelina.

— A fost groaznic, mătuşă, zise el, n-au vrut să mă primească nicăieri.

— Dar tu ce le-ai cerut? întrebă doamna Royska.

— Le-am cerut să mă primească în armată. M-au trimis de la Ana la Caiafa. M-am dus dintr-un loc într-altul, ca un smintit. Ce-o fi însemnând asta, mătuşă?

— Armata ne e destrămată…

— Cum destrămată? E cu neputinţă… rosti Andrzej şi din nou îi tremurară buzele.

— Nemţii ne-au înfrânt, repetă doamna Ewelina şi căută la Spychala, ca şi cum voind să-i explice tânărului situaţia, l-ar fi luat drept martor al veracităţii cuvintelor ei. La fermă oamenii spuneau că ei ştiu bine că nemţii vor ocupa la noapte orăşelul învecinat, iar Romek susţinea că vor ajunge aici mâine dimineaţă…

— E ceva de neconceput, grăi Andrzej şi mai luă încă o roşie.

Spychala tăcea şi continua să-l privească. Îi urmărea cu atenţie fiecare gest, fiecare cuvânt, înregistrând totul în ochi, ca într-o fotografie imprimată în memoria lui pentru totdeauna. Din prima clipă când Andrzej apăruse la mormântul lui Jozio, când înţelesese cine-i omul acesta tânăr, nu-l mai părăsise gândul – un singur gând

— Că-i feciorul Olei şi că ar fi putut să-i fie fecior.

În capul lui plin de politică, de dragoste pentru Maria, de aspectul vieţii false pe care o trăia, rar se aciuia vreun gând la Ola şi la răul ce i-l făcuse. Presupunea, de altfel, că Ola era fericită cu soţul şi cu copiii ei. Din când în când o văzuse la concerte, pe stradă – locuiau doar în acelaşi oraş. Schimbau, uneori, câteva vorbe, cu indiferenţă însă, la dineul vreunei ambasade. Dar niciodată nu se gândise la fiii Olei, nu-şi închipuise că ei ar fi putut fi feciorii lui, după cum în general nu se gândise niciodată că ar fi putut avea copii şi nici nu dorise aşa ceva.

Când însă văzu pe băiatul ăsta nespus de chipeş şi-l auzi cum plânge de îngrozitor pentru că nemţii ne-au înfrânt, în inima lui crescu o dorinţă imensă, neaşteptată, nesperata dorinţă a unei fericiri adevărate. Ar fi dorit atât de mult să fie Andrzej feciorul lui, să-i poată spune câteva cuvinte nu pe tonul unui bărbat în puterea vârstei, al unui politician străin, ci pe tonul unui tată.

„N-am ce zice, mi-am ales un moment grozav de potrivit, îşi mărturisi el în gând, să doresc fericirea tocmai atunci când lumea se prăbuşeşte. N-ai dormit destul, băiatule, îşi spuse, şi îţi umblă prin cap gărgăuni. Trebuie să te stăpîneşti. Şi să

judeci situația în mod realist. Nemții vor sosi aici la noapte. Trebuie să pleci de aici... Unde?”

Fata din casă chemă pe doamna Royska, parcul fiind plin de căruțele şi caii refugiaților, care în fiecare clipă îi puneau câte o întrebare. Spychala rămase cu Andrzej, între patru ochi. „Sunt curios să aflu dacă ştie ceva de mine?” gândi el ridicându-se de pe scaun şi începând să se preumble prin sufragerie. Pe fereastră se puteau vedea căruțele care soseau. Aduceau răniți. Frontul – dacă putea fi numit astfel – se apropia repede.

— Iar tu ai vrut să lupți? îl întrebă Spychala, pe neaşteptate, oprindu-se chiar lângă Andrzej, pentru a-i putea vedea mai de aproape părul lui des, nespus de negru şi de răvăşit în toate părțile.

— Da, desigur, s-ar fi putut altfel? răspunse tânărul, cu gura plină.

— Şi nu s-a putut, constată Spychala.

— Puteți să-mi spuneți de ce? Puteți înțelege ceva din toate astea?

— Cred că nu înțeleg încă. Ştiu însă că noi am stat pe picioare de lut.

— Ați spus noi, adică cine?

— Statul polonez, înțelegi? N-am fost pregătiți.

— Atunci, de ce au mințit?

Spychala nu răspunse nimic. Cu paşi grei trecu prin cameră şi apoi se aşeză pe acelaşi scaun.

— Cum a fost posibil aşa ceva? De ce au strâns bani pentru carabine? De ce nu ne-au spus adevărul? D3 ce am rămas față-n față cu duşmanul... de ce... de ce... de ce?

. Spychala nu mai asculta lamentațiile şi întrebările lui Andrzej. Îl năpădise ruşinea până la lacrimi şi pumnii i se încleştaseră de mânie. De altfel, îl cuprinse mânia şi împotriva lui însuşi. Inima continuă să-i bată tare. Prinse, în sfârşit, o frază din gura lui Andrzej, care vorbea acum repede şi nervos.

— ... ar fi trebuit să trăim altfel...

Altfel? Dar cum ar fi putut el să trăiască altfel? Din capul locului totul îi definise viața: şi casa, şi legiunile, şi Ministerul

Afacerilor Externe. Şi Maria… Altfel n-ar fi putut trăi, trebuia să trăiască aşa, totul determinase viaţa asta. Nu putuse fi tatăl tânărului ăstuia frumos, înflăcărat, deşi regreta acum destul de mult. Omul poate trăi altfel? E posibil să începi o viaţă nouă acum când ai împlinit deja patruzeci şi cinci de ani? Când totul l-a azvârlit aici, şi Ministerul Afacerilor Externe, şi Maria… Va trebui oare să o ajungă din urmă pe Maria? Trebuie! E datoria lui! Şi se cutremură.

Doamna Royska se întoarse în odaie.

— Aha, ai mâncat, îi spuse ea lui Andrzej, mângâindu-i uşor părul, de altfel se va servi îndată prânzul. Domnule Kazimierz, se adresă ea apoi lui Spychala, socot că soluţia cea mai bună ar fi ca dumneata să pleci pe la miezul nopţii. Îţi dau maşina pe care mi-o vei trimite înapoi din Lwow sau de peste hotare, cum vei vrea. Mai avem ceva benzină. Socot că nu voi mai avea nevoie de automobil. Iar tu, Andrzej, vrei să rămâi la mine?

— Da, mătuşă. Cred că şi părinţii vor veni aici. Aş vrea să-l văd pe tata… e desigur neliniştit din cauza mea. Antek este în armată… dar poate că va putea fi găsit şi el, undeva… eu. Mătuşă, voi rămâne aici.

— Cum doreşti, grăi doamna Royska.

Spychala se aplecă spre Andrzej şi-l cercetă atent.

— Pe tine te aşteaptă o viaţă nouă, spuse el pe neaşteptate.

Mirat, Andrzej căută spre el.

În clipa aceea doamna Royska, privind pe fereastră, exclamă:

— Priviţi, a sosit Ola.

Spychala şi Andrzej, săriră de pe scaune. Într-adevăr, în faţa casei se oprise o căruţă obişnuită, plină de paie, iar din ea coborî Ola. Helenka, cu un batic alb pe cap, sarea nerăbdătoare pe lângă căruţă.

Andrzej exclamă:

— O, Doamne!

Şi se repezi afară.

— Unde-i tăticu? strigă el fără s-o salute pe maică-sa.

Ola înmărmuri pe marginea căruţei.

— Cum? Tata nu-i aici?

Doamna Royska apăru de asemenea în fața casei.

— Mătuşă, strigă Ola, pe când Andrzej o cobora din căruță. Mătuşă! Franek nu-i aici?

— Nu.

— A fost ceva îngrozitor, vorbi Ola şi se lăsă pe un fotoliu de lemn, ce se afla în cerdac. Andrzej stătea lângă ea, înspăimântat.

— Ce-ați făcut cu tata? strigă el. Ce-ați făcut?

Helenka, lângă mamă-sa, tăcea şi ea.

Doamna Royska îşi ridică sprâncenele şi întrebă:

— Ce înseamnează asta, Helenka?

— Mamă, ce-ați făcut cu tăticu?

— Mai degrabă întreabă ce-a făcut el cu noi. Am plecat cu „Buick”-ul cel nou…

— Şi ce s-a întâmplat? Ce? Andrzej o trăgea pe maică-sa de mâneeă precum un copil.

— Am ajuns până la bunica, speram că va merge cu noi. La bunica, tata a avut o criză. I-am făcut o injecție. Dar asta ne-a luat o mulțime de timp. Până ce am fiert siringa…

— Şi-apoi? Criza i-a trecut? Cine a condus maşina?

— El. Tata. Dar când am pornit era deja dimineață.

— Era deja lumină, oftă Helenka.

— Ce imprudență, făcu doamna Ewelina, cu reproş… adresat parcă undeva, în aer.

— Şi ce-a fost? Ce-a fost? tot întreba Andrzej.

— Ce să fie? se impacientă Helenka. Au bombardat. Şi fiori vizibili le scuturară umerii. A fost îngrozitor! adăugă ea.

— Am fugit pe câmp, continuă Ola. Era chiar aproape de Siedice. Iar când ne-am întors din câmpul cu cartofi, automobilul nu mai era…

— Cum nu mai era? se minună nespus de mult Royska.

— Uite-aşa. Nu mai era.

— Au căzut bombe în locul acela? întrebă Andrzej.

Ola mişca din cap, în semn de negație.

— Nu! Bombele au căzut undeva, departe, explică Helenka.

— Şi-apoi, ce s-a mai întâmplat? grăi Royska.

— Automobilul a plecat, spuse” micuța, începând să plângă.

— Linişteşte-te! strigă Andrzej. Asta ne mai lipsea.

— Cât eşti de rău, i se adresă mamă-sa. Doamna Royska mângâie pe Helenka.

— Am avut chiar impresia, de departe, din câmpul de cartofi, că automobilul pornise – mărturisi Ola – dar mi-am zis în gând că-i un lucru imposibil. Franio era cu mult prea aproape de automobil. Se retrăsese în şanț, iar nouă ne spusese să fugim spre câmpul cu cartofi... Bombardarea şoselei a durat mult...

Helenka, în brațele doamnei Ewelina, se cutremura.

— Ne-am gândit aşadar că a venit încoace. Voiam să ajungem la Puste Lşki, înțelegi – şi Ola întinse mâna spre Andrzej, dar acesta nu i-o luă.

— A rămas poate în Siedice, spuse doamna Royska.

— Tot valul de oameni se scurgea prin Siedice, răspunse Ola, şi cum drumul spre Puste

Lki era mai liber, am închiriat o căruță de la un fierar, ştii, acolo, lângă cruce. Şi, iată-ne...

— Ar fi trebuit să-l aşteptați pe tata în acelaşi loc, strigă Andrzej mânios, măcar până seara.

— N-avea niciun rost, automobilul doar plecase, răspunse Helenka, întorcându-şi ochii înlăcrămați spre Andrzej şi uitându-se la el din brațele doamnei Royska. Am văzut chiar eu, adăugă ea.

— Ai văzut?

— Am văzut. Tăticu s-a urcat şi maşina a pornit.

— Singur?

— Nu, cu câțiva domni. Am strigat, dar eram prea departe...

— Ce istorie ciudată – şi doamnei Royska i se împletici rău limba la ouvântul „ciudată44. Dar, poftiți în odaie. N-aveți bagaj?

— Nu, şopti Ola.

— Ce mai poveste, făcu doamna Royska, înfiorată. E greu, dar ce putem face? Poftiți în odaie. Să vă spălați. Îndată va fi gata prânzul.

Doamna Royska, preocupată de dispariția lui Franciszek Golqbek, nu-şi mai dădu seama de scena ce avea să urmeze.

Ola, sprijinită de braţul lui Andrzej intră în antreu şi se opri la cuier, scoţându-şi de pe cap pălăria de pânză înfăşurată în voaletă. Andrzej o ajută pe mamă-sa să-şi scoată pardesiul. Ola păşi apoi din nou spre doamna Royska, care intră în cerdac împreună cu Helenka, plânsă. Doamna Royska zise:

— Helenka a crescut. E o domnişoară mare… Observă însă că Ola înmărmurise, cu gura pe jumătate deschisă. Într-un colţ al antreului stătea Spychala, slab, înalt. În umbra coridorului părea cu mult mai tânăr decât era, făcea chiar impresia unui bărbat tânăr. Se înclină adânc în faţa Olei, care rămase încremenită. De-abia după câteva clipe întinse braţul şi-i dădu mâna. El îi sărută vârful degetelor, fără să zică vreun cuvânt. Andrzej, în spatele maică-sii, asista uimit la scena asta. În aparenţă banală, ea făcea impresia unui lucru excepţional, ce se petrecea în afara limitelor normale. Dar… în clipa aceea totul era în afara limitelor normale.

După o jumătate de oră, când oamenii casei şi cei veniţi se adunară în jurul mesei, erau, aproape toţi, stăpâni pe sine, iar conversaţia decurse în mod obişnuit. Numai Andrzej nu lua parte, se tot uita la fereastră, în tăcere, iar când pe drumul de dincolo de parc trecea vreun automobil, se ridica şi se apropia de fereastră. Lucru ce se întâmplase de vreo două ori în cursul prânzului. Masa a fost întru totul obişnuită. Ola întrebă de Walerek, oare nu de mult fusese la Siedice cu Klima şi cu micuţa Ziunia, dar de la începutul războiului mamă-sa nu mai primise nicio ştire de la el.

După masă trecură în salon, la cafea. Doamna Royska ţinea mult ca formele convieţuirii de fiecare zi să nu fie întru nimic schimbate. Aşa înţelegea ea cuvintele lui Kazimierz spuse în capela mortuară: „Tocmai acum nu e cu putinţă”.

Au deschis aparatul de radio, dar Varşovia tăcea. Andrzej începu să caute ceva pe toată scala. Curentul fiind slab, nu se prea putea prinde vreun post, ci numai zgomote nedesluşite.

La un moment dat însă răsună o voce aspră de femeie, vorbind în limba bielorusă. Crainica, probabil din Minsk, dicta altor posturi sau redacţiilor de ziare ultimele ştiri. Informaţiile erau destinate tiparului, deoarece crainica dădea ortografic

denumirile străine mai dificile literă cu literă, menționând cu grijă punctuația. Pe Andrzej îl izbi îndeosebi cuvântul *„koşca”* (virgulă) – pronunțat de crainică cu desfătare *„kuoşka.*” Glasul crainicei răsuna dârz şi părea foarte ânsuflețit.

„Guvernul republicii polone, anunța femeia necunoscută, a părăsit astăzi teritoriul țării sale *(kuoşka”),* plecând prin localitatea Zaleszezyki (Z de la Zoia, A de la Alexandru, L de la Ludmila etc.) – în România.

…Comandantul suprem al armatei poloneze, mareşalul Rydz-Smigly (un întreg şir de nume) şi-a părăsit de asemenea armata şi a plecat pe urma preşedintelui Moscicki şi a guvernului în regatul României…

Ciripind mai departe, crainica rosti cu glas deosebit de gingaş:

„Statul polonez se poate spune *(kuoşka!)* că a încetat să existe…Îl

Andrzej nu prea înțelegea – postul emițând ân limba bielorusă. Văzu doar că mamă-sa îngălbeni… O apucă de mână.

— Mamă, mamă, ce-a zis? Ce-a zis?

Ola îi explică:

— A spus că statul polonez a încetat să existe.

— Nu-i adevărat – Andrzej îşi smulse mâna din mâna mame-si şi se repezi în direcția lui Spychala –, nu-i adevărat.

— Ea aşa a spus.

— Dar nu-i adevărat, exclamă Andrzej, de data asta printre lacrimi şi, apropiindu-se de’ Spychala, ridică amândouă mâinile, cu pumnii strânşi, în sus strigând cu glas tare:

— Dumneata… voi toți…

Sări în antreu şi prin uşa deschisă se putu vedea cum îşi ascunse fața în paltoanele ce atârnau acolo şi începu să plângă din nou.

Ola şi Spychala rămaseră unul în fața celuilalt, în fotoliile lor adânci. Erau singuri în salon.

— Întotdeauna este atât de sensibil? întrebă Spychala încet.

— Nu, nu, dimpotrivă. E foarte dârz. Dar după toate momentele prin care a trecut… E şi foarte ataşat de tată-su…

— Daaa? zise Spychala cu oarecare uimire.

— Nespus de mult. Pentru el este o lovitură îngrozitoare.

— De fapt, întrebă Spychala, ce s-a putut întâmpla cu domnul Franciszek?

— Cel mai grav lucru este, îi explică Ola, că Andrzej, în loc să se gândească la fapta tatălui lui, mă învinovăţeşte oarecum pe mine, că eu l-am părăsit pe soţul meu…

— Vă face reproşuri dumneavoastră…

— Dar sunt cu totul neîntemeiate. Ce-aş fi putut face?

— Da, zise Spychala, ca şi cum s-ar fi gândit la altceva, ce-aţi fi putut face dumneavoastră, doamnă?

Ola se uită la Spychala şi pentru o clipă ochii lor se întâlniră. Spychala îi întoarse repede de la Ola şi-i îndreptă spre doamna Royska, care tocmai intra.

— Scuzaţi, zise doamna Ewelina, dar apa n-a vrut să fiarbă – şi puse platoul cu maşina de cafea pe masă.

Văzându-l însă pe Andrzej în fundul holului, întrebă tulburată:

— De ce plânge Andrzej?

Ola tăcea. Spychala, de-abia după o clipă, zise:

— Guvernul, preşedintele Moscicki, mareşalul Rydz-Smigly au părăsit graniţele Poloniei.

X

La începutul războiului, când pe şoseaua ce ducea la Sochaczew se porni nămetul de refugiaţi şi se scurgeau vehiculele, tunurile, automobilele şchiopătânde şi mulţimile de pietoni, unii dintre oameni cotiră pe aleea cu castani, lungă de vreo două sute de metri şi apărură în Komorow. Janusz nu voia să vadă pe nimeni; era atât de zguduit de evenimente, încât nu putea vorbi cu nimeni. În schimb „Jermena” se ocupa de drumeţii pripăşiţi. La poarta ce dădea în curte, dintr-un vas mare de lut, plin cu lapte, putea să bea cine dorea. În cuptorul situat lângă bucătăria din curte se cocea fără întrerupere pâine, ce dispărea, în cantităţi mari, în sacoşele refugiaţilor.

După câteva zile însă mulţimea care bătea la poarta fermei se rări simţitor şi apoi dispăru complet. Jadwiga luă măsuri să înceteze coptul pâinii, iar vasul de lut să fie dus la lăptărie.

Janusz nu putuse înțelege despre ce e vorba. Îl întrebă şi pe Ignat.

— Se grăbesc, domnule, zise fierarul.

— Ce-i asta, se grăbesc?

— Se grăbesc să ajungă la Varşovia. Nemții înaintează mereu, n-au timp să se uite pe de lături…

Cu greu se putea dormi nopțile. Dincolo de Sochaczew bubuia – şi propriu-zis nu bubuia, ci se auzea un huruit prelung – iar cerul, dea supra codrului Puszeza Kampinowska devenise luminosşi roz şi chiar prin acest roz treceau nişte scântei şi iluminări tremurătoare, ca şi cum ar fi ars acolo aurora polară. Din apropiere, dinspre şosea se auzea în tot cursul nopții un vuiet dar şi neîntrerupt, un zgomot ce semăna cu hârâit) ul termitelor.

Dis-de-dimineață, Ignat adusese vestea – era ziua de şase septembrie – că nemții apăruseră la răsărit de Komorow. Se scurseseră pe alte căi şi înconjuraseră deja Varşovia. La un moment dat totul s-a oprit. Dinspre apus înaintau însă mereu oameni, convoaie, autocamioane şi unități militare dispersate. Desigur, trecând pe lângă aleea cu castani care ducea la ferma lui Janusz, mulțimea întâlnise unități ale armatei germane. Se auziseră împuşcături răzlețe.

Se produse învălmăşeală şi pe şosea. Refugiații, împingându-se într-o direcție contrară, coteau lateral. Aleea cu castani se umplu din nou de oameni. Se aşezau sub arbori, ascunzându-se după trunchiuri. Pe şosea răsunau regulat ecourile împuşcăturilor. Schimbul gloanțelor devenise obişnuit.

Janusz umbla neliniştit dintr-o cameră în alta. În odaia „de copii" găsi o carte lăsată acolo de Malski. O monografie groasă despre Bach. O deschise şi pe o pagină văzu un exercițiu foarte înnegrit şi i se păru că semnele notelor corespund ritmului împuşcăturilor de pe şosea.

Jadwiga intră dinspre bucătărie, neliniştită. J

— Ce se petrece, o bătălie adevărată? întrebă Janusz.

— Pe şosea… răspunse doar menajera şi fugi; din nou.

Deodată, un bubuit de tun răsună parcă ar fi fost tras chiar

sub fereastră.

Toate geamurile răsunară într-un clinchet puternic, iar unul chiar, probabil cel din mica odaie de sus se făcu țăndări pe pardoseală. Se auzi scrâşnitul mărunt al sticlei împrăştiate.

Din nou apăru Jadwiga.

— Auleo, nemții incendiază clădirile de lângă şosea.

Janusz ieşi pe prispă. Deasupra aleii castanilor se ridicau flăcări şi fum.

Ignat apăru iarăşi în apropierea casei.

— De nu ne-ar pune şi nouă foc, zise el.

Sosi domnul Fibich.

— Acolo, trag nişte civili… Nu-s soldați, spuse el.

— Pe şosea e pustiu ca în stepă, adăugă Ignat.

— Se pare că ai noştri înaintează… rosti

Jadwiga.

Pe Janusz îl impacienta confuzia asta. N-avea idee de ce se petrece în jurul lui. La Komorow, în afara celor ce fugeau venind de departe şi de oamenii care umblau în neştire, nimeni nu bătea la uşa lui.

Aşa trecu timpul, până la căderea nopții. Rețeaua de împuşcături devenea tot mai puțin deasă, apoi amuți de tot. Janusz ațipise deja, după miezul nopții; de regulă dormea câteva ore. Dar încetinirea treptată a luptei de pe şosea îi răpise tot somnul. În acelaşi timp, necontenitul huruit de dincolo de pădure crescuse simțitor. Noaptea – luminată de restul razelor de lună – era călduroasă, ca toate nopțile de la începutul războiului. Îşi luă halatul pe umeri şi ieşi din nou în curte. Prin spațiul larg din, fața casei se strecurau câteva umbre, îndreptându-se, toate, spre poartă. Janusz, merse şi el în aceeaşi direcție.

Lângă poartă, un grup de oameni. Tăceau, uitându-se spre şosea, prin frunzişul des al castanilor. Erau Ignat, domnul Fibich şi încă vreo câțiva oameni.

Zărindu-l pe Janusz, se dădură puțin în lături, ca şi cum ar fi vrut să-l primească în rândurile lor în tăcere.

— Ce se întâmplă? întrebă Janusz.

Şi ca răspuns la cuvintele astea răsunară pe şoseaua din

apropiere câteva focuri răzlețe de carabină. În tăcerea nopții luminoase de toamnă împuşcăturile erau nespus de plastice şi de violente. Carabinele țăcăneau tot mai regulat; începea iarăşi lupta. Oamenii din poartă auziră de vreo două ori cum glonțul, zburând, scoase un țiuit sonor, trist, de strună.

— Gloanțele zboară, spuse domnul Fibich, haideți mai bine acasă.

Nu-i ascultară sfatul. Împuşcăturile de pe şosea când încetau, când răsunau din nou ca nişte pasaje agogice31, de pian. Deodată răsună o salvă regulată.

— O! iar s-au încălzit, spuse Ignat.

Janusz, care nu înțelesese, întrebă dirr nou:

— Ce se-ntâmplă?

— Cineva vrea să-i oprească pe nemți la şosea, răspunse unul din fierari.

— Acolo sunt ai noştri, oftă Ignat.

— Domnule conte – întrebă celălalt – nu cumva aveți arme acasă?

— Eu? Arme? se miră J-anusz. Nu. N-am.

— Păcat, am fi mers să-i ajutăm.

— Mare scofală, rosti domnul Fibich, oarecum cu amărăciune.

— Scofală, nescofală, dar aş fi doborât câțiva nemțoi.

Janusz dădu din umeri.

— Trebuie să ne întoarcem, zise el şi perni spre casă. Îl pătrunsese frigul.

Nimeni nu-i urmă pilda.

— Ascultă, Ignat, grăi unul din argați, e întuneric beznă, hai să ne apropiem şi să vedem ce se-ntâmplă acolo…

— Să nu mergeți, spuse domnul Fibich, amenințător.

— Tăticule, tăticule, mă duc şi' eu, ciripi micuțul fecior al lui Ignat.

— Tacă-ți gura, băiețaşule, îl certă el, n-ai ce să faci aici;

---

31 De la *agogică,* teorie care se ocupă cu schimburile mişcării ritmice în timpul execuţiei unei piese muzicale.

şterge-o acasă.

Micuţul Felek, folosindu-se de întunericul ce domnea la poartă, se dădu puţin mai la o parte, dar... rămase. Pe şosea continua schimbul de focuri, rar dar regulat.

Ignat şi un alt fierar, Stanisâaw, se îndepărtară de poartă şi se pitulară după primul castan din alee. Acolo domnea întunericul, dar şoseaua era luminată de scânteierile cerului înstelat. De altfel, în curând trebuia să se ridice şi luna. Dincolo de pădure verdele devenea tot mai accentuat.

De după copacul al treilea, grăj darii observară nişte făpturi care traversau în goană şoseaua. Alergau din cealaltă parte a şoselei, spre partea ce ducea la Komorow.

Stanisâaw îl atinse pe Ignat cu cotul.

— Ascultă, şopti el, parcă-s cu pantaloni lungi. Par a fi civili.

— Se pare că toată ziua au tras acolo civilii, şopti Ignat.

— De-am fi avut o carabină, am fi putut vedea mai de aproape ce-i acolo.

— Cine ştie dacă nu se poate căpăta o carabină pe şosea.

— Prost mai eşti. Acolo e lumină ca ziua, vor nimeri în tine, ca într-o rață.

Şi din nou săriră câţiva copaci. Erau acum la jumătatea aleii care mergea de la Komorow la şosea. Împuşcăturile amuţiră, se putea auzi numai cum cineva încerca să aprindă motorul.

— Le-au stricat automobilul, zise Stanisâaw cu bucurie în glas.

În clipa aceea însă Ignat, alergând până la castanul următor, se împiedică, în întuneric, de cineva, strâns rezemat de trunchi.

— Fir-ar să fie! Înjură el aproape cu glas tare, dar cine-i aici?

— Tăcere, şopti umbra rezemată de castan, tăcere, nemţii sunt pe-aproape.

— Cine eşti tu?

— Noi suntem câţiva aici. Am mers de-a buşilea până la cuibul de mitralieră.

— Ai fugit de pe şosea?

— Ce era să facem? Au dat de urmele noastre şi ne-au tot

fugărit încoace. Gloanțe n-am… dă-mi, domnule, o mână de ajutor…

— Dar ce-i acolo?

— Acolo, chiar lângă şosea, zace un om…

— Ce om?

— Împuşcat… comandantul nostru…

— Ce fel de comandant? Ofițer?

— El ne-a strâns laolaltă – omul care vorbea uitase de orice prudență şi grăia tot mai tare. După înflăcărarea şi timbrul vocii, Ignat înțelese că-i un om foarte tânăr.

— Căci, ne-a spus el, e oare posibil aşa? Să-l lăsăm pe neamț să intre fără să tragem şi noi în el? Ce ofițer? Ofițerii au şters-o. Asta-i un civil… un tovarăş…

— Unde-i tovarăşul ăsta? se auzi o şoaptă lângă ei. Alături era o femeie înfăşurată într-un şal.

— Jadwiga? întrebă Ignat, de unde-ai răsărit?

— Adică cum? Numai tu ai voie? Unde-i civilul ăsta?…

— Zace chiar lângă şosea. L-am tras în şanț…

— Dar nemții?

— Au tras tot timpul pe şosea. Dar nu pătrund nici dintr-o parte, nici din alta a drumului. Se tem. Au acolo un cuib de carabine. În ei, noi am tras cu tunul, dar atâta…

Porniră din copac în copac. Jadwiga, Stanislaw, Ignat şi necunoscutul.

În timpul ăsta Janusz, în halat, se trânti în pat.

„Sunt sigur că nu voi ațipi”, îşi zise el în gând.

Avu chiar impresia că de-abia pusese capul pe pernă că şi fusese trezit. Dormise însă câteva ore, căci prin fereastră totul era albastru, ca înainte de zorii zilei.

— Ce vrei? o întrebă pe Jadwiga, care stătea la capul lui şi-l trăgea de mâneca halatului. Ce vrei?

— Scoală-te, l-am adus pe unchiu, rănit, grav rănit.

— Ce fel de unchi? sări Janusz în picioare, ți-ai pierdut mințile!…

— Tu ți le-ai pierdut… vino…

Îl trase în prima odaie de după coridor. Pe masa sufrageriei erau puse trei sfeşnice de diferite înălțimi cu lumânările

aprinse. Pe cana peaua din spatele mesei era culcat un om, foarte palid. Un smoc mare de păr blond – semănând a paie răvăşite – îi înconjura fruntea. Era îmbrăcat cu un fel de scurtă descopciată până la gât. Janusz se aplecă peste masă şi înțelese că făptura culcată era Janek Wiewiorski.

Îşi îndreptă trupul şi cu cea mai mare uimire se uită la cei de față. La capul canapelei stătea un tânăr brunet, de vreo douăzeci de ani, plângând ca un copil. Nu se mişca deloc, dar lacrimile îi curgeau din ochi ca dintr-un dispozitiv mecanic. Mai era Ignat, apoi o persoană necunoscută şi doamna Fibichowa.

Doamna Fibichowa luă un sfeşnic şi zise cu glas tare:

— Aici nu trebuie să ardă trei lumânări!

La sunetul vocii ăştia, Janek deschise ochii.

Myszynski se aplecă asupra-i.

Janek se uită la el îndelung, dar conştient. Se putea vedea că în creierul lui se desfăşoară un proces. În cele din urmă zâmbi atât de plăcut şi de neclar, cum zâmbesc, pentru prima oară în viață, doar pruncii de câteva săptămâni. Cum zâmbise Malwinka.

— Iubitule, zise el mişcându-şi buzele, eu sunt la tine?

Niciodată Wiewiorski nu-i spusese lui Janusz pe nume.

— Ce s-a întâmplat? De unde-ai răsărit? răspunse, prin întrebări, gazda.

— M-au împuşcat… rău de tot… Lilek, vorbeşte tu… eu nu pot.

Băiatul, plângând, trase puternic pe nas, ca şi cum ar fi înghițit în sine umiditatea lacrimilor.

— Veneam împreună din închisoare, vorbi el pe neaşteptate şi categoric, tovarăşul Janek împreună cu noi. Până aici… Aici ne-am adunat… S-a întâmplat aşa, pentru că nemții erau chiar în fața noastră… dinspre Varşovia…

Wiewiorski se ridică puțin pe cot şi aproape inconştient se uită la Janusz, îl privi în ochi, din nou, intens şi întrebător.

— Spuneți, e cu putință oare? grăi el deodată cu glasul lui plin şi uimitor de puternic. Nemții vin dinspre Varşovia? Nu, nu-i cu putință. Spune, iubitule, nu-i aşa?…

Lilek, stând la capătul lui, îi puse palmele lui uriaşe pe umeri.

— Nu te mişca tovarăşe, zise el. Rana se poate deschide.

Wiewiorski se lăsă să cadă pe pat.

— Eh, şopti, din nou, cu vocea slabă…

— Unde a intrat glonțul?

— Plămânul drept. Două gloanțe.

— Sângerează?

— Cât de cât rana s-a închis.

Wiewiorski deschise din nou pleoapele. Pupilele îi erau mărite, iar ochii, sticloşi ca nişte mărgele, îi deveniseră aproape negri.

— Căci vezi – începu el să vorbească repede şi nu prea dar, înghițind unele silabe, fără să se adreseze direct lui Janusz, ci mai degrabă aşa, în aer – căci vezi, frate, aşa nu se poate. Să fugim, nu-i treaba noastră. Cine vrea, n-are decât să fugă… Nu-i posibil aşa… toți fug… toți fug… Janusz, înțelegi? Tu, nici nu ştii…

Şi deodată se opri la jumătatea frazei, la jumătatea cuvântului… Totul fu tăiat cu briciul parcă; şi vorbirea omului şi respirația. Doar ochii i se făcură mai sticloşi, mai neclintiți. Nicio punte nu există între viață şi moarte.

— Janek, strigă Myszynski, Janek! şi-l apucă de mână.

Se uită la el; apoi, ridicând capul întâlni privirea negriciosului Lilek care-şi pironise ochii pe el, cu întrebări şi speranțe. Din cauza frigului dimineții lui Janusz începuse să-i tremure fălcile. Tăcerea era atât de mare, încât se putea auzi cum sângele lui Wiewiorski se scurge de pe canapea şi cădea picurând pe pardosea.

Fibichowa o atinse cu cotul pe Jadwiga, înmărmurită.

— Unchiul s-a săvârşit, zise ea şoptind destul de tare.

— Luminează-i, Doamne, sufletul lui, zise grav Ignat şi făcu o cruce largă.

Se crăpase de ziuă. Pe fața mortului luciră petele trandafirii ale luminii ce pătrundea prin fereastră. Janusz se aplecă şi cu degetele mari de la amândouă mâinile îi închise pleoapele. Pentru întâia oară îndeplinea ritualul ăsta şi se miră văzând că

pleoapele se închid tot atât de uşor ca şi cum ar fi întors două chei într-o broască bine unsă.

Dinspre curte se auziră în clipa aceea zgomote şi larma unei mişcări. Cineva trecu repede prin coridor şi, deodată, apăru micuțul fecior al lui Ignat.

— Au sosit nemții, spuse el.

Desprinzându-se din contemplarea chipului celui mort şi uitându-se la cei de față, Janusz se adresă negriciosului Lilek:

— Plecați în grădină, iar apoi în pădure.

Nici el, nici celălalt tovarăş al lui Wiewiorski nu stătură nicio clipă pe gânduri. Ieşiră prin coridorul dosnic. Jadwiga, stând în fereastra dinspre grădină, se uită după ei. O clipă mai târziu făcu semn cu mâna şi zise cu glasul ei gros:

— În ordine.

Tocmai atunci se deschise uşa şi câțiva soldați germani intrară în odaie, precedați de un ofițer înalt, în pelerină. La spatele lor stătea Fibich.

— *Herr Graf,* strigă ofițerul din prag, *haben Sie Keine polnische Soldaten im Hause?*32

Janusz se întoarse spre el mirat. Neamțul vorbise atât de tare.

— Ich *habe nur einen, aber er ist tod* 33 , răspunse Myszynski.

Ofițerul, uitându-se la mort, făcu un gest de indiferență.

— *Ach, dreck*34, spuse el şi trecu repede în odaia cealaltă, deschizând fereastra, lângă care stătuse Jadwiga cu câteva clipe mai înainte.

XI

Într-adevăr, în cursul nopții doamna Royska îl trimise pe Spychala mai departe. Drumul lui trecea la început spre răsărit, mai apoi spre sud.

Sosise în fața oraşului Siedice, în flăcări înainte de zorii zilei.

---

32 Domnule conte... nu aveţi în casă soldaţi polonezi ? (germ.).

33 Am unul singur, dar e mort (germ).

34 Ah, vax ! (germ).

O mulțime de vehicule, căruțe
— Chiar trăsuri – se opriseră în aglomerata piață de la intrarea oraşului. Din casele ce înconjurau piațeta se revărsau prin ferestre flăcări, oarecum calme în aparență, ridicându-se în sus, asemenea unor brațe ori unor uriaşe lalele. Pe acoperişuri, printre țigle şi învelişuri de cartongudronat, focurile alergau de parcă erau şobolani. Fumul, colorat în roşu, se ridica şi se topea îndată în văzduhul negru.
Localitatea Siedice putea fi ocolită, dar nimeni nu făcea lucrul ăsta, toți voind să treacă prin flăcările ei. Spychala dorea să ajungă cât mai repede la Lwow, făcându-şi iluzii că va putea prinde din urmă ministerul.
Porunci şoferului să ocolească oraşul şi, când ieşiră în câmpul liber, văzu că se face ziuă.
Apoi, probabil, ațipise, privind din nou în jur, era deja lumină plină. La dreapta şoselei se întindeau câmpiile de culoarea smaraldului, cultivate cu iarba calului. În locul ăsta şoseaua făcea un arc împrejurul unui deal nu prea mare, ce se prelungea spre o trecătoare, câmpia cu iarba calului terminându-se aici, într-un perete abrupt. Kazimierz ceru şoferului să oprească.
Ieşi pe şosea, ziua era albă, iar soarele, destul de jos. Se ascundea încă după dealul din față. Pe partea cealaltă a cerului, spre apus, resturile nopții erau încă negricioase, ori, poate, era fumul de deasupra oraşului Siedice. Pe şosea… pustiu, doar câteva automobile arse pe deal şi urmele loviturilor bombelor arătând că şi aici ochii isteți ai aviatorilor germani depistaseră pe cei fugăriți. În văzduh tăcerea era deplină.
„Nu există ciocârlii? îşi zise el în gând, da, aşa e, e toamnă.”
Era frig, făcu deci câțiva paşi şi se opri lângă un ogor arat în parte şi care se întindea alături de câmpul cu iarba calului. Aici nu mai trebuia să tragă în nări mirosul pământului umed. De toamnă. El îl învăluia de peste tot, din brazdele ruginii, din lungile fâşii, mărunt fărâmițate.
— Ară, zise Kazimierz adresându-se lui însuşi.
Şi observă atunci un plugar ce ara.

Se coborî de pe deal, venind direct către el. Plugul era tras de doi cai puternici; o pulbere uşoară se ridica de pe ogor, semănând cu un lung panaş trandafiriu deoarece era străbătută de razele soarelui. Mergând după cai, plugarul îi îndemna prin strigăte; el însă nu se vedea.

Karimierz mai făcu un pas şi atunci zări, în spatele cailor, un om bătrân, aplecat, cu capul gol, chel. Simți că trebuie să-l aştepte. În clipa aceea ajunse până la el zumzetul unui avion care zbura undeva departe.

Plugarul ajunse până la şosea, întoarse caii strigând puternic şi se opri. Era un țăran bătrân, cu fața smochinită. Când zâmbi lui Kazimierz, o rețea de crețuri mărunte înconjurară ochii lui mici, cenuşii. Nasul cârn se înălță şi mai tare în sus. Atunci când moşul zâmbi. Se vede că voia să spună ceva, dar şovăi şi rămase locului scărpinându-se în cap.

Şoferul, de asemenea, se coborî din automobil şi veni lângă Kazimierz.

Deodată, Spychala trecu peste şanțul plat şi se apropie de țăran. Lumina puternică a soarelui acoperea fața plugarului cu petele trandafirii ale dimineții, sclipind şi pe crupele rotunde şi lucioase de sudoare ale cailor ce se rezemau unul de celălalt.

— Bună-ziua, bunicule, rosti Kazimierz.

— Bună-ziua, răspunse țăranul cu jumătate de gură. Dar cu dumneavoastră ce-i? Plecați de la noi?

Spychala şovăi.

— Nemții aruncă foc de sus... continuă țăranul destul de indiferent. Dar la Siedice ce-i? Arde tot oraşul?

365

— Nu/ nu, răspunse Spychala, ceea ce chiar lui îi păru surprinzător, am vrut doar să ar şi eu puțin.

— Oh, râse bătrânul, dumneavoastră oare vă pricepeți?

— Am arat în tinerețe, spuse Spychala, a arat buniou, a arat tata. De ce n-aş mai fi în stare şi eu?

Adresându-se apoi şoferului, care căsca gura stând pe fundalul şoselei şi al tufelor verzi, zise destul de brusc:

— Întoarce-te, domnule, întoarce-te şi spune-i doamnei că

eu am rămas aici.

Şoferul şovăi. Kazimierz trecu şanţul şi se apropie de el, confidenţial.

— Pleacă, domnule, şi spune-i… vorbesc foarte serios… că eu rămân aici. Îţi dau şi o scrisoare.

Rupse o filă din carnet şi scrise câteva cuvinte.

Şoferul plecă încet şi fără tragere de inimă. Spychala reveni la ţăran şi-i zise rugându-l:

— Lasă-mă, te rog, să încerc.

În tăcere şi neîncrezător, ţăranul se îndepărtă de plug, iar Spychala puse palmele pe coarnele plugului şi strigă cailor.

La început merse greu. Îndată îşi reaminti însă de felul cum trebuie ţinut plugul şi, încet, mişca brăzdarul, în locul unde pământul era moale şi lutos, tăind o brazdă densă, grasă.

— Di, căluţule, di! striga el cailor care simţiseră mâna străină şi trăgeau în silă.

Brazda era trasă netedă în sus. După o clipă, Kazimierz era deja în vârful câmpului înclinat şi acolo întoarse plugul. Caii se opriră, respirând greoi. Spychala îşi şterse sudoarea de pe frunte şi se uită în jurul lui.

Şoseaua şerpuia în partea de jos, apoi dispărea pe arcul de dincolo de peretele verde cu iarba calului, după care se afunda în spatele lui albă, îngustă, elastică. Sus, pe cerul albastru, se putea vedea un singur nor, mare.

Micul automobil albastru al doamnei Royska trecu pe şosea, iar în direcţia opusă înaintau, în viteză, două autoturisme şi un autocamion. Kazimierz le privi cu indiferenţă. Dincolo de ogorul arat se întindea o parcelă semănată cu secară, ce începuse deja să dea colţi mici, în aparenţă rari, roşii, lucind în razele soarelui. Pe fiecare colţ tremura încă o picătură de rouă.

Ţăranul nu se mişcase din loc. Stătea acolo unde-l lăsase Spychala şi, de departe, râdea la el; se putea vedea numai cum îi luceau dinţii în soare.

Într-o singură clipă Kazimierz se gândi la toată viaţa lui trecută.

„Pentru asta m-am căţărat în sus”, îşi zise el. Dar îşi zâmbi sie-şi. Nici nu încercă măcar să vadă, în memorie, imaginea

Mariei; se temea de lucrul ăsta, încă nu era sigur că nu se va înduioşa.

Se aplecă, îşi îndoi pantalonii lui lungi, murdăriți acum în partea de jos de pământul cafeniu care se lipise de stofa lor neagră şi, îndemnând caii, care cu greu se urniră mai departe, începu să tragă brazde spre partea de jos a dealului.

În curând pământul acoperi în fața lui şoseaua, pe țăran, lanul de porumb şi chiar norul de pe cer. Primele bombe din ziua aceea explodau înăbuşit, undeva în depărtare.

I Foarte lent, aproape ca un cântec (it.).
I Născut pentru a vedea,
Făcut pentru a privi, înălțimilor supus.
Aşa-mi place lumea.
Zăresc în depărtare,
Privesc în jurul meu Luna şi stelele,
Pădurea şi căprioara.
Astfel văd în toate Eterna podoabă,
Cum ea mie-mi place,
Şi eu mie-mi plac,
Voi, ochi fericiți,
De ce-ați văzut odată.
Să fie cum o vrea,
A fost doar atât de frumos (germ.).